

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

A.S. PUŞKİN'İN YARATICILIĞINDA RUS MİLLİ
KİMLİK ARAYIŞLARI

İren Dilara KONGAZ

2502140391

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Gönül UZELLİ
İSTANBUL-2020

ÖZ

A.S. PUŞKİN’İN YARATICILIĞINDA RUS MİLLİ KİMLİK ARAYIŞLARI

İREN DİLARA KONGAZ

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyıl ilk yarısı Rus devletinde ve milletinde var olan milliyetçilik düşüncesini, ortak aidiyetler sonucu ortaya çıkan milli kimlik olgusunu Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in şiir ve düzyazı eserlerinde incelemektir. Yazarın eserlerine yansıttığı Rus milli kimlikleri irdellemek için Rus devletinin oluşumundan, 19. yüzyıla kadar biçimlenen milliyetçilik düşüncesinin gelişim evrelerinin ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, Rus milliyetçiliğinin ve milli kimliği oluşturan etmenlerin kazandığı anlam ve geçirdiği değişimler incelenerek, elde edilen bulgular sonucunda Puşkin’in Rus milliyetçiliği hakkındaki özgün düşüncelerini ve eserlerinde milli kimliği yansıtırma biçimlerini açıklamak amaçlanmaktadır.

Rus milliyetçiliğinin geçirdiği evrelerin tarihsel olarak incelendiği çalışmamızda, Rus milletini bir araya getiren, kimliğini oluşturan unsurların nasıl ortaya çıktıkları, devletin kuruluş tarihi öncesi döneme dayandırılarak, “millet” olmalarını sağlayan ortak aidiyetleri, tarihsel bellekleri, toplumsal bilincin gelişimi incelenmiştir. Milliyetçilik ile ilgili sosyo-tarihsel yaklaşımlar doğrultusunda, Rus milliyetçiliğinin ve milletin oluşumu, farklı bakış açıları ile değerlendirilerek, bu çerçevede “öteki” olarak konumlandırılan Batı’nın karşısında biçimlendirdikleri milli kimlik olgusu irdelenmeye çalışılmıştır. Rus milletin “öteki” karşısında ve iç politikada yaşadığı zorluklar karşısında yükselen milli bilinci ve bir arada olmasını sağlayan ortak unsurlar sonucu kazandıkları Rus kimliği çalışmamızın konusunu oluşturan Puşkin’in eserlerinde ele alınmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında Rus düşüncesinde milletin ve devletin kaderinin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmalarda, yazarın Batı düşüncesi ve milli değerleri sentezleyerek oluşturduğu özgün milliyetçilik düşüncesi şiirleri ve düzyazı eserleri aracılığı ile açıklanmıştır. Çalışmamızda, Puşkin’in otokrasiye karşı eleştirilerini milliyetçilik bağlamında yaptığı ve Rus kimliğinin başlıca etmenlerinden olan gelenekler, efsaneler, mitolojik imgeler, ortak tarihi geçmiş gibi unsurları eserlerine yansıtarak milli bilincin inşasına katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Milliyetçilik, Rus Kimliği, Rus Milliyetçiliği, Puşkin, “Öteki”.

ABSTRACT

RUSSIAN NATIONAL IDENTITY SEARCHES IN A.S. PUŞKİN'S CREATIVITY İREN DİLARA KONGAZ

The aim of this study is to understand the idea of nationalism that existed in the Russian state and nation in the first half of the 19th century, and the phenomenon of national identity that emerged as a result of common belongings. To examine the poetry and prose works of Pushkin. In order to examine the Russian national identities that the author reflects on his works, the development phases of the idea of nationalism shaped from the formation of the Russian state to the 19th century should be examined. In this context, in our thesis, it is aimed to explain the phenomenon of national identity from the emergence phase of the Russian state and to explain the meaning of nationalism and belonging that constituted the national identity until the first half of the 19th century, which is the main subject of our study, from the framework of Pushkin.

In our study, in which the phases of Russian nationalism have been examined historically, the common belongings, historical memories, and the development of social awareness of the state, which brought together the Russian nation and how the elements forming its identity emerged, were based on the pre-foundation period of the state. In line with the sociological approaches related to nationalism, the formation of Russian nationalism and its nation is evaluated from different perspectives, and the phenomenon of national identity, which is positioned as the “other” within this framework, is examined. In this context, the Russian identity gained as a result of the national consciousness and cohesion that ensured the Russian nation to face the “other” and the difficulties in domestic politics were examined in the works of Pushkin, which is the subject of our study. Our study was completed in the first half of the 19th century, in discussions about how the fate of the nation and the state in Russian thought should be, by explaining the writer's Western thought and the nationalist thought that he created by synthesizing national values.

Key Words: Nationalism, Russian Identity, Russian Nationalism, Pushkin, “The Other”

ÖNSÖZ

Milliyetçilik ve milletlerin oluşumunun önemli bir parçası olarak görülen ortak aidiyetler, tarihsel olaylar, birlikte yaşama güdüsü toplumların milli kimliğini biçimlendirmesinde önemli rol oynamaktadır. Milliyetçiliğin ve milletlerin oluşum süreçlerine dair ortaya atılan teoriler milli kimliği oluşturan öğelerin farklı şekillerde yorumlanmasına neden olmaktadır. Çalışmamızda Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in eserlerinde Rus kimliğin yansımalarına değinmeden önce milliyetçilik ile ilgili sosyolojik ve tarihsel yaklaşımlar açıklanarak, Rus milli kimliğini ve milli bilincini oluşturan süreç bu yaklaşımlar doğrultusunda detaylı olarak incelenecektir. Milli kimlik olgusu, Rus devletinin ortaya çıkma evresinden ele alınarak, çalışmamızın ana konusunu oluşturan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar milliyetçiliğin ve milli kimliği oluşturan aidiyetlerin kazandığı anlam açıklanacaktır. Rusya'da 18. yüzyılda reformlar aracılığı ile başlayan değişimin neden olduğu, 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Rus milletinin ve devletinin kaderinin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmaların Puşkin'in Rus milliyetçiliği hakkındaki özgün düşüncesine önemli bir etkisi vardır. Toplumun milli bilincinin inşası süresinde etkili olan, kendisinden sonraki yazarların ve Rus edebiyatının milliyetçi bir yönelime sahip olmasında büyük rol oynayan Puşkin'in eserleri Rus kimliklerini, tarihsel olaylar, kimlik çatışmaları çerçevesinde yansıtmaktadır. Yazarın Batı düşüncesi ve milli değerleri sentezleyerek oluşturduğu özgün milliyetçilik düşüncesini yansıttığı mektuplar, makaleler, tarih araştırmaları çalışmamız sürecinde eserlerinin yanı sıra yararlandığımız diğer kaynaklardır. Çalışmamızda Türkçe'ye çevrilmemiş olan yazarın milliyetçilik ile ilgili düşüncelerini yansıtan bazı şiirleri, edebi kaygı taşımadan, şiirin ifade ettiği anlam çerçevesinde tarafımda çevrilmiştir.

Akademik kariyerim ve doktora tezi çalışma sürecinde her zaman yanımda olan, hem desteğini hem de yardımlarını esirgemeyen, yönlendirmeleri ile bana yol gösteren değerli danışmanım Prof. Dr. Gönül Uzelli'ye içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım, Prof. Dr. Emine İnanır ve Prof. Dr. Emine Zeynep Günal'a çalışma sürecim boyunca bilgi ve yönlendirmeleri ile gösterdikleri destek için teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı'nda lisans ve lisansüstü eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Türkan Olcay ve Dr. Öğr. Üy. Korhan Korbek'e teşekkür ederim. Bu süreçte beni destekleyen, lisans yıllarından itibaren eğitimimde emeği geçen İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda görev yapan tüm öğretim üyelerine ve araştırma görevlisi olan çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Doktora eğitimim süresince her zaman yanımda olan, desteğini esirgemeyen, manevi zorluklar yaşadığım zamanlarda varlığını her daim hissettiren eşim Kaan Kongaz'a ve aileme teşekkür ederim. Son olarak doktora eğitimin süresince çalışmalarına **2211-A Genel Yurtiçi Doktora Burs Programı kapsamında maddi destek sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK)** teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İren Dilara KONGAZ
2020-İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUS MİLLETİNİN OLUŞUM SÜREÇLERİ

1.1. Milli Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarına Genel Bakış.....	5
1.2. Erken Dönem Rus Devletinde Milliyetçiliğin Serüveni.....	17
1.2.1.Ortodoks Rusya Ekseninde ve Ortaçağ Düşüncesinde Milliyetçilik.....	25
1.2.2.Moğol-Tatar İstilasına Karşısında Yükselen Milli Bilinç.....	32
1.2.3. Rus Kimlik Çatışmaları: “Kargaşa Dönemi”.....	42
1.3. Avrupalılaşıma ve Aydınlanma Döneminin Rus Milli Bilincine Etkisi.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILIN İLK YARISI RUS DÜŞÜNCESİNDE VE A.S. PUŞKİN’İN ŞİİRLERİNDE MİLLİ BİLİNCİN İNŞASI

2.1. 1812 Vatan Savaşı: “Öteki” Karşısında Rus Milliyetçiliğin Yükselişi.....	62
2.2. 19. Yüzyılın İlk Yarısı Rus Düşüncesinde Milli Kimlik Arayışları.....	76
2.3. A.S. Puşkin’in Şiirlerinde Rus Kimlik Yansımaları.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A.S. PUŞKİN’İN ESERLERİNDE RUS MİLLİYETÇİLİĞİNİN YÜKSELİŞİ

3.1. A.S. Puşkin’in Poemalarında Rus Kimlik İzlekleri.....	128
--	-----

3.2. Rus Kimliği Bağlamında I. Petro Refomları Sürecinin A.S. Puşkin Eserlerine Yansıması.....	142
3.2.1. “Büyük Petro’nun Arabı”.....	143
3.2.2. “Bakır Atlı”.....	147
3.2.3. “Maça Kızı”.....	151
3.3. Onegin-Tatyana Karşıtlılığında İki Rus Kimliğinin Çatışması: “Yevgeni Onegin”.....	154
3.4. “Merhum İvan Petroviç Belkin’in Öyküleri” ve “Goryuhino Köyü Tarihi” Öykülerinde Rus Kimlik Yansımaları.....	167
3.5. Milli Bilincin Yükseliş ve Rus Kadın Kimliği: “Roslavlev”.....	174
3.6. Rus Kimliğinde Çar-Halk Çatışması: “Boris Godunov”.....	180
3.7. İki Soylu Rus Kimliğinin Çatışması: “Dubrovski”.....	191
3.8. Toplumsal Çelişkiler Arasında Bir İsyân ve Rus Kimliği: “Yüzbaşının Kızı”.....	197
3.9. Doğu-Rus Kimliği Karşılaştırması: 1829 Seferi Sırasında Erzurum’a Yolculuk.....	206
SONUÇ.....	213
KAYNAKÇA.....	220
ÖZGEÇMİŞ.....	233

GİRİŞ

Milliyetçilik; toplumların gündelik konuşma dilini, davranışlarını, ülkeleri hakkındaki görüşlerini, toplumsal kimliklerini tanımlamalarını etkileyen önemli bir olgudur. İmparatorlukların yıkılması ile sayıları hızla artmaya başlayan ulus-devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için devlet politikası haline getirdikleri ve halka dayattıkları milliyetçilik, bireylerin, milletlerin kimliklerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Günümüzde milliyetçilik kavramı devletlerin “öteki” toplumlar karşısında birlik olma, milletlerin geleneklerine, değerlerine sahip çıkarak medenileşme yolunda kendi özüne yabancılaşmaması için uyguladıkları bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumu teorik olarak en erken Ortaçağ dönemine kadar dayandırılmış olmasına rağmen milli kimlikleri oluşturan dil, din, etnik köken gibi aidiyetlerin ortaya çıktığı daha önceki dönemlerin de milliyetçilik bağlamında araştırılmaları gereklilik kazanmış ve bu konuda önemli araştırmalar ortaya konulmuştur.

Yaşamak için başka insanların varlığına ihtiyaç duyan bireyin kendini tanımlamada, dünya üzerinde kendine bir yer edinmede kullandığı kimliğin zamanla kollektif ve milli kimliklere dönüşmesi milliyetçiliğin oluşumunu temellendirir. Ortak dil, din, etnik köken gibi öğelerinin bir araya gelmesi ile oluşan milli kimlikte, tarihsel belleğin rolü önemlidir. Toplumun tarihi süreç içinde deneyimlediği zaferler, yenilgiler milli bilincin ve milliyetçilik duygularının ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Milliyetçilik bağlamında “öteki” ile olan savaşta halkın gücünü ortaya çıkarmak için kullanılan tarihsel bellek kadar devletin, milletin geleceği için geçmişte “kötü kader” olarak görülen bazı olayların unutulmasının milliyetçilik algısının oluşmasında yadsınamaz bir rolü vardır. Hatırlamaların, unutmaların, aidiyetlerin sonucu oluşan milli kimliğe sahip olan toplumların, milleti oluşturma ve milliyetçilik olgusuna sahip olma süreci çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Milliyetçilik ve milli kimlik hakkında yapılan araştırmalarda ortaya çıkan çeşitli tanımlamalar ve teoriler farklı tarihsel, sosyolojik ve felsefi yaklaşımlarla desteklenir.

Milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunu, ortak belleği oluşturan olayların, etnik köken, dil, din, gelenek gibi aidiyetlerin ortaya çıktığı tarihsel dönemlerde arayan

düşünürler, bu kavramların toplumlarda “verili” olarak bulunduğunu, sonradan kazanılan vatanseverlik duygusu, birlikte yaşamak için zorlu olan kanunlar aracılığı ile geliştiğini öne sürerler. Milliyetçilik kavramını eski dönemlere dayandıran yaklaşımın karşısında bulunan düşünürler ise milletin ve milliyetçiliğin oluşumunu modernleşmeye, yüksek kültürün oluşmasına, teknolojinin ve sanayinin gelişimine dayandırmaktadır. Milletlerin oluşumunu modern ve eski zamanlara dayandıran düşünürlerin aksine milliyetçilik kavramını, maddi öğelerden uzak, manevi temelde yorumlayan düşünürler, vatanseverlik ve doğuştan gelen birlik olma arzusunun bu bağlamda önemli olduğunu savunurlar. Milliyetçilik ve milletlerin oluşumu hakkında çeşitli tanımlamalar ve yorumlamalar olmasına rağmen bu kavramların Doğu-Batı toplumlarında farklı şekilde biçimlendiği konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır. Çalışmamızda Rus milletinin, milli kimliğinin temelini oluşturan unsurlar ve olaylar sosyo-tarihsel bir yaklaşımla irdelenerek, milli kimliğe olan etkisi ele alınacaktır. Rus milli kimliğinin Doğu ve Batı medeniyetleri arasında kazandığı özgünlük, tarihsel ve toplumsal olaylar çerçevesinde açıklanacaktır.

Rus milletini, milli kimliği oluşturan öğelerin saptanması, ortak belleği oluşturan tarihsel olayların açıklanması, çalışmamızın konusu olan Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in eserlerine yansıyan Rus kimliklerini inceleme yönteminde önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın ilk bölümünde erken dönem Rus devletinde oluşan milliyetçiliğin kökenleri, öncelikle Rus milletini bir araya getiren tarihsel süreç ayrıntılı olarak incelenecektir. Slavların dağınık halde yaşamalarından, Rus Devletinin ortaya çıkmasına kadar olan süreç ele alınarak, kollektif kimlik çerçevesinde bir arada yaşamalarını sağlayan unsurların, milleti oluşturmada geçirdiği değişiklikler hakkında bilgi verilecektir. Ortodoks inancını kabul eden Rusların, dini inancının devlet politikasına, milleti oluşturma sürecine, “öteki” karşısında tanımladıkları milli kimliklerine olan etkisi Rus milli kimliği bağlamında açıklanacaktır. Yaklaşık iki yüzyıl süren Moğol-Tatar istilasının yarattığı olumsuz koşullara rağmen, düşman karşısında yükselen milli bilincin ve birlik olma duygusunun, Rus milletinin, devletin oluşum sürecindeki etkisi incelenecektir. 14-17 yüzyıllar arasında Rus milli kimliğinin dayanağı olan Ortodoksluk, Otokrasi, Çar-halk arasındaki ilişki, milletin devlete olan bakış açısı milliyetçilik olgusu özelinde

tartışılarak, eski Rus devletinde milliyetçilik düşüncesinin kökenleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde eski Rus devletinde milli kimliğin, Çar I. Petro reformları ile başlayan, Çariçe II. Katerina döneminde Aydınlanma düşüncesinin yayılması ile ivme kazanan değişim süreci incelenerek, 19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik tartışmalarının kökenine değinilecektir. 1812 Vatan Savaşı ile Rus devletinin Batı devletleri karşısında yükselişe geçen milli bilinci, vatanseverlik duygusu, birlik olma güdüsünün milliyetçilik kavramı üzerindeki etkisi irdenelecektir. 19. yüzyılın ilk yarısında Batı düşüncesi etkisi ile Rus düşünürlerin ve yazarların, milletin ve devletin kaderinin ne olması gerektiği ile ilgili tartışmalarına da, milliyetçilik çerçevesinde yer verilecektir. Puşkin'in şiirleri, Rus milli kimliklerini yansıtmaya bağlamında irdelenerek, yazarın Rus milletin, devletin geleceğinin nasıl olması gerektiği ile ilgili düşünceleri, devlet yönetimine, baskıcı rejime karşı eleştirileri, milli değerlerini ve tarihini yücelttiği eserleri aracılığı ile açıklanacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde 19. yüzyılın ilk yarısında Rus yazarların Batı edebiyatına olan yönelimlerini, milli özünden yabancılaşmalarını eleştiren Puşkin'in vatansever duygularını, milli değerleri yansıttığı eserleri milli kimlik çerçevesinde incelenecektir. Poema ve düz yazı türünde kaleme aldığı eserlerinde tarihi olaylar, mitolojik imgeler, gelenekler aracılığı ile yansıttığı Rus kimliği, kahramanlar üzerinden irdelenecektir. Yazarın, 18. yüzyılda Batı kültürünün Rus topraklarına yayılması ile halk ve soylular arasında oluşan uçurumun nedenlerini, eski Rus devletinde milliyetçiliğin özü olarak görülen aidiyetlere olan bakış açısının değişimini yansıttığı eserleri, kimlik çatışması çerçevesinde incelenecektir. Yazarın milliyetçilik ile ilgili görüşleri, Rus milli kimliğinin en önemli parçalarından biri olan halkın, devlet iktidarına, kutsal gördükleri Çar'a karşı olan davranışları ve düşüncelerini yansıttığı eserleri bağlamında açıklanacaktır. Puşkin'in özgün milli görüşünü, eserlerine yansıttığı Rus milli kimlikleri irdelenirken, Puşkin'in sanat ve düşünsel hayatını konu edinen Dmitri Blagoy, Georgi Makogonenko, Valeri Brusov, Semyon Frank, Boris Tomaşevski, Sergey Bondi, Vyaçeslav Koşelev ve Yuri Lotman gibi Rus araştırmacıları ve yazarların çalışmaları kaynak oluşturacaktır.

Rus milli kimliğinin oluşmasında önemli olarak görülen aidiyetlerin kökeni, çalışmamızın konusu olan 19. yüzyılın ilk yarısında yaşanan milliyetçilik tartışmalarının nedenleri, sosyo-kültürel ve tarihsel olayların incelenmesi noktasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda Puşkin'in özgün milli görüşünün şekillendiği dönem sosyal ve tarihi olaylar açısından irdelenerek, çalışmamız boyunca ulaştığımız bulgular sonucu elde edilen Rus kimliklerinin temelini oluşturan öğeler yazarın eserleri aracılığı ile ortaya koyulacaktır. Milliyetçilik bağlamında Rus toplumunda farklı düşüncelerin doğmasına neden olan Batı-Rus, Doğu-Rus çatışmasının, yazarın eserlerinde Rus milli kimliği açısından nasıl yorumlandığı ve kendi milli görüşünü nasıl yansıttığı gösterilecektir. Çalışmamızda, toplumun milli bilincinin inşası süresinde, kendisinden sonraki yazarların ve Rus edebiyatının milliyetçi bir yönetime sahip olmasında büyük rol oynayan yazarın, Rus vatanseverliği hakkındaki özgün bakış açısı ve Rus milli kimliğini yansıtan eserleri ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Rus Milletinin Oluşum Süreçleri

1.1. Milli Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarına Genel Bakış

Eski çağlardan beri yaşadıkları doğal ortamlarında kendi kendine yeterli olamayan birey, grup halinde yaşama gereksinimi duyar. Birlik olma zorunluluğu, yaşamlarını devam ettirmek adına yaşamsal eylemleri iş bölümü ile yapmaları sonucu meydana gelir ve böylelikle toplumların oluşması kaçınılmaz olur. Toplum içerisinde iş bölümünde bulunan bireyler birlikte yaşamak adına bir düzen oluşturmak durumunda kalırlar.¹ Eski çağlarda bir arada yaşayan insanların oluşturduğu toplumlarda ortak iş bölümü önemli iken zamanla ortak ırk, dil, inanç gibi unsurları paylaşmalarının ve etnik kökenlerinin önemi artmaya başlar. Bu gibi unsurlar toplumları bir arada tutarken, kendilerini başka toplumlardan soyutlayıp, doğal sınırlarını çizmelerini sağlar. Zamanla toplum içinde aidiyetlere sahip olan insanlar, kendilerini tanımlarken, dış düşmanla arasına bir sınır çizerek “öteki” ile arasındaki ayrımın farkına varır. Bundan dolayı insanların ortak aidiyetleri, ortak belleklerinde biriken hatıralarla birleşince milliyetlerin ve milliyetçilik duygusunun oluşumuna, gelişimine neden olur. Millet ve milliyetçiliğin oluşumlarını açıklama yolunda varsayılması gereken önemli unsurlardan biride, her şeyden önce insanın kendisini tanımlamasını sağlayan “kimlik” kavramının nasıl daha genel bir kavrama dönüşerek “milli kimlik” tanımı çerçevesinde biçimlendiği ve kendi doğal sınırlarını nasıl çizdiği.

Yüzyıllardır toplum içinde yaşamak zorunda olan insan, sahip olduğu aidiyetler sonucu bir kimlik sahibi olmaktadır. Bu kimlik sayesinde kişi, kendisini tanımlamasının yanı sıra, kendisini diğer kişi veya topluluklar arasında konumlandırmaya çalışır.² İçinde bulunduğu toplumla zamanla bütünleşen insan, kendisinin aidiyetlerine benzer başka insanlarla birlikte yaşaması ile birlikte ortak bir toplumsal kimlik oluşur. Böylelikle insan, toplumsal kimlik kavramıyla içinde yaşadığı toplumun milli, dini, siyasal, ekonomik değer yargılarının bir ürünü olmaya

¹Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitapevi, 2013, s. 216.

²Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşık Kitaplar, 2007, s. 11.

yönlendirilir.³ Söz konusu milli, dini kimlikler toplumun ayrıştırıcı, farklılaştırıcı bir özelliği haline gelir. Ortak bir ırka, dile ve dine sahip olan insanların çoğunluğu milli kimliklerini oluşturmaktadır. Ancak milli kimliklerini inşa eden toplumlar karşıt bir “öteki” kimliğe ihtiyaç duyarak, özgünlük kazanırlar. Bu bağlamda milli kimlik, hem kendisi ile diğeri arasında bir farklılaşma içerirken, hem de kendisiyle diğeri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle inşa edilir.⁴ Ancak milli kimliği oluşturan unsurların farklı yorumlanması milletlerin ve milliyetçiliğin oluşum süreçleri hakkında tartışmaların yaşanmasına neden olur. Rus milletini ve milliyetçiliğini oluşturan unsurları incelemeyen önce, konu ile ilgili yapılan farklı tanımlamaların ve yorumların incelenmesinin çalışmamız açısından faydalı olacağı kanısındayız.

Milli kimlik, milliyetçilik kuramı ile ilgili çalışmalar ve tanımlamalar yaklaşık olarak 20. yüzyılın ilk yarısında yoğunluk kazanmış ve kuramı açıklama konusunda çeşitli varsayımlar ortaya atılmıştır. Çalışıldığı dönem itibari ile 20.-21. yüzyılın konusu olarak görünen milliyetçilik, araştırmacı Umut Özkırımlı tarafından milliyetçilik düşüncesinin doğduğu 18.-19. yüzyıllar, milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ilk dönem (1918-1945), milliyetçilik tartışmasının geliştiği ikinci dönem (1945-1990) ve milliyetçilik tartışmasının yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem (1990’dan bugüne) olmak üzere dört döneme ayrılmaktadır.⁵ İlk dönem olan 18-19. yüzyıllarda Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau, Johann Gottfried Herder, Johann Gottlieb Fichte gibi düşünürlerin fikirleri ile milliyetçilik kuramı biçimlenmektedir. Ancak söz konusu düşünürlerin söylemleri her ne kadar dolaysız bir şekilde milliyetçilik kuramı doğrultusunda olmasa da, gerek 1789 Fransız Devriminin etkileri gerekse dağınık halde yaşayan Alman milletinin birlik olarak dış güçlere karşı hareket etmesi gerektiğini öne süren Alman romantiklerin düşünceleri, yayınları milliyetçilik ateşini körüklemektedir. 1918-1945 yılları arasındaki ilk dönemde Carleton Hayes, Hans Kohn gibi tarihçiler ve düşünürler “verili” olarak algıladıkları millet kavramı üzerinden milliyetçiliğin türlerini belirleyen tipolojiler hakkında çalışmalar

³Sabri Büyükdüvenci, “*Kimlik ve Kişilik Üzerine Bazı Düşünceler*”, **İlgaz Felsefe Günleri\Kişi, Kişilik, Kimlik ve Toplum**, Ankara, Divan Kitap, 2014, s. 23-24.

⁴Bilgin, **a.g.e.**, s. 94.

⁵Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları “Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2008, s. 32.

yapmaktadır. İkinci dönemde ise 1945-1990 yılları arasında sömürge imparatorlukların çökmesi ve Avrupalı devletlerin egemenliğinde olan bölgelerin yerine yeni ulus-devletlerin kurulması ile milliyetçilik çalışmaları yeni bir boyut kazanmaktadır. Üçüncü dönem olarak adlandırılan 1990'dan günümüze kadarki süreçte ise klasik milliyetçilik tartışmaları geliştirilerek yeni tanımlamalarla karşılaşmıştır, örneğin etnik azınlıklar, sömürge sonrası toplumlar, siyahiler ve kadınların milliyetçilik tartışmalarındaki yerleri sorgulanmıştır.

18. ve 19. yüzyıl Batı Avrupa devletlerinde yaşanan toplumsal olaylar, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi, rasyonalist düşüncenin gelişimi milliyetçilik çalışmalarını etkileyen önemli etmenlerdir. Her ne kadar milliyetçilik Ernest Gellner gibi modernist yaklaşımcı araştırmalar tarafından sanayi ve ekonomi ile ya da ilkçi yaklaşımı benimseyen araştırmacıların savunduğu ortak ırk, dil, din gibi aidiyetlerle, etnisiteyle bağdaştırılsa da İngiliz tarihçi Elie Kedourie söz konusu kuramın temellerinin Kant, Rousseau ve Fichte gibi düşünürlerin fikirlerinde aramaktadır. 18. yüzyılda “birey”in özgür iradesinin önem kazanması “*kendi kaderini belirleyen birey*” anlayışının “*kendi kaderini belirleyen devlet*” olarak şekillenerek politik bir boyuta erişmesi milliyetçilik açısından yeni teorilerin gelişmesine neden olur. Bu bağlamda bireyin özgürlüğünü sağlamak zorunda olan ve merkezde bulunması gereken devlet anlayışı, ulus-devletlerin oluşmasına öncülük eder.⁶

Milliyetçilik kavramının biçimlenmesine katkı sağlayan önemli durumlardan biri Alman romantiklerin eserleri ve düşünceleridir. Nitekim İngiliz, Fransız romantiklerinden farklı olarak milliyetçiliği gerici bir ideoloji bağlamında yorumlayan romantikler, Aydınlanma düşüncesinin akılcı tavrına karşı çıkarak duygusallığı öne çıkarmışlardır. Bu bağlamda Napolyon Bonapart'ın istila tehdidi karşısında Fransız kültürüne özenen Alman halkını eleştirerek, milli duyguların, değerlerin ön plana çıkması hususunda önemli çalışmalar yapmışlardır.⁷ Milliyetçilik kavramına katkı sağlayan Alman romantiklerin başında Fichte gelmektedir. Fichte'nin milliyetçilik fikirlerinin temel unsurları birey, toplum ve devlettir. Fichte bu unsurlardan “organik

⁶Yener Orkunoğlu, **Marksizim, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.31.

⁷A.e., s.71-72.

devlet”, bütünleştirici devlet anlayışı ile milliyetçilik fikirlerini pekiştirir. Prusya’nın Napolyon Bonapart’ın karşısında aldığı yenilgiyi Aydınlanma düşüncesinin doğurduğu rasyonalizmin karşısında yitirilen dini inanca bağlayan Fichte, milliyetçilik fikirlerini romantizm çerçevesinde biçimlendirmiştir.⁸

Alman düşünür Herder ise ortak dil birliğinin önemine vurgu yapmıştır. Çünkü her milletin sahip olduğu öz kültürü ancak ortak bir dil sayesinde nesilden nesile aktarılabilir ve yaşatılabilir. Bu doğrultuda kendi dil teorisini oluşturan Herder, dil farklılığını milletin geleneklerinden ve içinde yaşadıkları iklimden ortaya çıktığını, dillerinde bitkiler gibi kendi topraklarındaki iklime ve koşullara göre şekil aldığını belirtmektedir.⁹ Ayrıca Fransız düşünür Charles-Louis de Secondat Montesquieu’nun iklim teorisini desteleyecek fikirler ortaya atarak iklimlerin ve toprağın verimine göre milletlerin şekillendiğini savunur. Montesquieu’ya göre milli karakteri belirleyen en önemli etken iklimdir; iklim önce bireylerin sonra da bir bütün olarak milletlerin temel özelliklerini belirleyen temel unsurdur. Milli kimliğin belirleyici unsurlarından bir diğeri ise coğrafi özelliklerdir. Montesquieu’ya göre dağlık alanda yaşayanlar az şeye sahip olduklarından dolayı var olanı korumaya yönelik herhangi bir dış tehdit karşısında saldırgan davranabilir. Verimli topraklara sahip olanlar ise toprağı işleme, üretme alanına yoğunlaştıkları için toplumsal düşünceye gereken değeri veremezler, özgürlükleri hakkında düşünmeye zaman ayırmazlar, dolayısı ile bu tür toplumları itaat altına almak daha kolaydır.¹⁰ Herder’in iklim teorisi de Montesquieu’ya dayanır ve dil, edebiyat, din, milli karakterin oluşumunda iklimin önemine dikkat çeker.¹¹ Alman düşünürlerin yanı sıra, Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau’un “toplum sözleşmesi” ve “genel irade” kavramları 18. ve 19. yüzyıl milliyetçilik düşüncesini etkilemiştir. Düşünür, dağınık halde yaşayan insanların bir bireyin önderliğinde toplandığı zaman toplumun var olmayacağını, efendi-köle ilişkisinin doğacağını belirtir, bireylerin arasında soyut bir şekilde yapılan sözleşme aracılığı ile bir arada

⁸ Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, İstanbul, Onikilevha Yayınları, 2013, s. 113-114.

⁹Sevim Acar, **Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008, s. 293.

¹⁰Ülker Gürkan, “Montesquieu ve Kanunların Ruhu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1988, C. 40, Sayı 1-4, s.17-18.

¹¹Acar, **a.g.e.**, s. 315-316.

bulunmasının gerçek toplumu oluşturacağını ileri sürer.¹² Toplumsal sözleşme, sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine oy sayısı kadar üyesi olan kolektif bir bütün oluşturur. Birlik olarak yaşadıklarında halk, egemen gücün birer üyesi olarak ise yurttaş, devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak uyruk adını alırlar.¹³ Yurttaş kendi çıkarlarını hiçe sayarak genel irade dediğimiz oy sayısının fazla olduğu toplumsal sözleşmeye bağlı kalarak bütünü varlığını savunur. Böylelikle bireyden önemli olan genel irade ve toplumun birliği olur.

Milliyetçilikle ilgili felsefi düşünce temeli Alman romantikler ve Fransız Devrimi destekçileri tarafından atılırken 19-20. yüzyıllarda bu kavram sosyolojik ve tarihsel olarak ele alınmaya başlar. Öncelikle milliyetçilik ile ilgili bir takım tartışmalar ortaya çıkar. Ortak ırk, dil, din ve etnisitenin toplumlarda “verili” olduğunu düşünen ilkçiler, eskiciler ve sanayi devrimine, ekonomik gelişime göre yorumlayan modernistler arasında çeşitli fikirler öne sürülür. İlkçi yaklaşım milletlerin kökenini etnisiteye bağlar, nitekim kan bağı yoluyla birbirine bağlı olan topluluklar tarihin başlangıcından beri vardır. Toplamların aidiyetlerini oluşturan ortak din, dil ve ırk ise “verili”dir. Özkırmı, ilkçilerin bakış açılarının doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak üç farklı kategoriye ayırır. Doğalcı yaklaşımda etnik toplulukların yüzyıllardan beri süre geldiğini, kendisinden olmayanı dışlama eğilimi gösterdiklerini, milletlerin doğal sınırları olduğunu ve her milletin belirli bir kökeni, kaderi ve görevi olduğunu öne sürer. İlkçilerden daha farklı olan milletlerin ve milliyetçilerin varlığını eski çağlara götüren eskiciler ise milleti ortak kültür, tarih, dil ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu toplumlar olarak görürler. Anthony D. Smith’in “*eskilcilik*” olarak nitelediğı görüş, ilkçiler gibi milletlerin etnisitelerin doğal bir uzantısı olduğu görüşünü paylaşmadığı durumlar vardır.¹⁴ Biyolojik açıdan bakan ilkçiler etnik birlikteliğı genetik kökenlerde, kan bağı, akrabalık ilişkilerinde ararken, kültürel anlamda yorum yapan araştırmacılar etnik birliktelikte inanca ve kültüre, geleneğe, geçmişe olan bağlılığa vurgu yaparlar.¹⁵ Ancak ilkçağlarda milletleri oluşturan

¹²Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, İş Bankası Yayınları,2018, s. 12.15.

¹³ **A.e.**, s. 13-15.

¹⁴ Özkırmı, **a.g.e.**, 82-84.

¹⁵ **A.e.**, 87-89.

unsurların çoğunun yetersiz olması nedeniyle millet-milliyetçilik kavramları en çok Ortaçağ dönemine kadar indirgenebilir. Nitekim bir milletin kökenlerinin ilkçağlara, hatta milattan önce dönemlere dayanıyor olması söz konusu toplumun bir millet olduğuna işaret etmemektedir. İngiliz sosyolog Anthony D. Smith, bu hususta Yunanlıları örnek gösterir; eski bir Yunan milletinden değil ancak Yunan etnik ve kültürel cemaatinden söz edilebileceğini, “milli” kimlikten bahsedilen şeyin, siyasi bir topluluğu gerektiğini vurgular. Bu siyasi topluluk içerisinde, topluluğun bütün fertleri için ortak sayılacak toplumsal, siyasal normlara ve görevlere ihtiyaç vardır. Siyasi alanın yanı sıra toplumun ortak dil, ırk, din gibi aidiyetleri paylaşması, belli sınırları olan toprak parçasında yaşamaları gerekmektedir.¹⁶ Smith, milli kimliği oluşturan unsurları şu şekilde sıralamaktadır: *“tarihi bir toprak-ülkeye ya da yurt, ortak mitler ve tarihi bellek, ortak kitlesel kamu kültürü, topluluğun tüm bireyleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, toplumun bireylerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi”*.¹⁷ Ancak Smith, milletlerin oluşumunu ilkçağlara dayandıran düşünürlerin önem verdikleri etnik kökenin milli kimliği oluşturmada oynadığı rolü yadsımaz. Smith, etnik aidiyet duygusunun önemli olduğunu, *“...dan geldik”* kavramının milleti tanımlamada önemli bir temel oluşturduğunu belirtir. Bu bağlamda ortak özel bir ad, soy miti, tarihi anılar, kültürel unsurlar ve bağlar etnik toplulukların önemli nitelikleridir.¹⁸

Söz konusu tanımlamalar Rus kimliği açısından değerlendirildiğinde, paylaşılan toprak parçası sadece üzerinde ikamet edilen bir mekan değil, atalarının, knezlerinin, azizlerinin, din adamlarının varlığı ile oluşan bir “kutsal toprak” anlamına geldiği görülür. Bu bağlamda “Kutsal Rus” (Svyataya Rus) kavramı denildiğinde sade, sıradan bir toprak parçasından öte, Ortodoks inancının var olduğu, kök saldı, “öteki” güçler karşısında milletin ortak inanç ve cesaret ile bir arada bulunması sonucu savunulan, kurtarılan milli sınırlar anlaşılmaktadır. Zihinsel ve kültürel belleklerinde ortak tarihi zaferlere ve kahramanlara sahip olan Rus milleti, milliyetçilik gücünü özlerinde arayarak “öteki” karşısında kendi tanımını oluşturur.

¹⁶Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014,s. 24.

¹⁷A.e., s. 32.

¹⁸A.e., s. 41-43.

Modernist yaklaşımın öncülerinden Ernest Gellner ise “ilkçi”lerin karşıtı olarak milletlerin ve ulus-devletlerin var olmasını sanayi devrimine, ekonomik gelişime ve kısmen kapitalizme dayandırır. Milliyetçilik fikrinin modernliğin bir ürünü değil, üreticisi olduğunu, bir ideoloji olarak entelektüel bir birikimin değil, modern düzenin bir sonucu olduğunu savunur.¹⁹ “*Milliyetçilik, milletlerin bir ürünü değildir, milletleri ortaya çıkaran milliyetçiliktir*” görüşünü benimseyen Gellner, insanlık tarihi için dönüm noktasını sanayi devrimi olarak görür, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçen toplumlar bilim ve aydınlanma ile tanışmışlar, medenileşme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Milliyetçiliğin tarım toplumlarında bulunamayacağını belirten Gellner, bu durumun nedeni olarak ayrıcalıklı zümre tarafından yönetilen okur-yazar olmayan halkın paylaştığı ortak kültürün küçük ölçekli olarak kaldığını, iletişim ağının olmadığı gerekçesiyle bu kültürü büyük kitlelerle paylaşamadığından dolayı “bütün” toplumsal ortak bir kimlikle var olan millet fikrinin böylesi koşullar altında yolunu bulmayacağını belirtir. Milli kimlik ise sanayi toplumunda yeni işlevler edinen kültürde temellenir. Devletle bütünleşmiş yazılı anadile dayanan standart bir kültüre erişme yolunda yapılan acımasız baskı “milletleri” yaratan önemli unsurlardandır. Milli kimliğin doğal olduğu duygusu, sanayi toplumunda devletin, nüfusun ve kültürün bu karşı konulamaz bir araya gelişinin ifadesidir.²⁰

Milliyetçiliğin özellikle modern döneme ait olduğunu ve milletlerin, milliyetçilik ideolojisi tarafından icat edildiğini savunan düşünürlerden bir diğeri ise Benedict Anderson’dur. Düşünür, hayal edilen milletin, kendi varlığını özellikle üç unsur etrafında toplandıklarını inanmalarından dolayı bildiğini savunur. İlki bireyin ortak kullanılan kutsal yazı dili sayesinde kıtalararası bir bütünün içinde kendisini hayal edebilmesidir. İkincisi ise toplumu yöneten merkezi bir yönetim şeklinin bilincinde olan bireylerin, diğer bireylerle ortak kanunlarla yönetildiğini bilme bilincidir. Son olarak ise geçmişten bugüne gelen dikey zaman kavramı ile aynı zamanda farklı

¹⁹Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Günay Göksu Özdoğan vd., İstanbul, Hil Yayınları, 2013, s. 27.

²⁰A.e., s. 30-31.

mekanlarda meydana gelen “eşzamanlılık” denilen yatay zaman kavramlarının olduğu zaman tasarımının ortaya çıkmasıdır.²¹

Milletlerin oluşum serüveni hakkında yaptığı araştırmalar ve önermelerle milliyetçilik çalışmalarının önemli isimlerinden biri Miroslav Hroch’dur. Milleti meydana getiren, milli bilinç, milliyetçilik ve genel iradenin ötesinde, milletin toplumsal realitenin tarihsel kökene sahip bir bileşeni olduğunu ileri sürer. Milleti belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan ve etrafında var olan doğa arasındaki ilişkinin insan bilincine yansmasıyla ortaya çıkan siyasal, dinsel, kültürel, dilsel gibi çeşitli ilişkilerin bileşiminden oluşan büyük bir toplumsal grup olduğunu belirtir.²² Milletlerin modern döneme ait olduğunu vurgular ve iki temel durum sayesinde meydana geldiğini söyler. İlki egemen milletlerin varlığıdır. İkincisi ise kendi arasında üçe ayrılır: aynı etnik kökene sahip toplumların hakim bir sınıfları olmayıp, başka bir etnik kökene sahip hakim sınıf tarafından yönetilenler, etnik birliktelik oluşturup bağımsız bir siyasi birliği olmayanlar, kendi edebi dillerinde kültürel üretimi olmayıp, bir zamanlar var olup sonradan asimile olmuş etnik topluluklar.²³ Hroch, tüm bu açıklamaların yanı sıra bir toplumun millet olma yolundaki gelişimini üç döneme ayırır. İlki A döneminde toplumun belirli bir entelektüel gruba ait olan topluluğu, ülkenin tarihsel, kültürel geçmişini araştırır ancak sıradan halktan oldukça kopuk yaşarlar. B döneminde ise yurtseverlik duygusu yoğunluk kazanır ve entelektüeller tarafından yürütülen faaliyetler millet denilen unsurun ait olunan toplum demekten daha fazlası olduğu bilincine erişilir. C döneminde ise milliyetçilik bilinci içselleştirilip, toplumun yaşadığı toprakların her kesimine ulaştığı bir dönemdir. Ancak Hroch’a göre her millet sıra ile üç dönemden geçmeyebilir ve hatta son dönemi yaşamayabilir, ancak milletlerin oluşumu milliyetçiliği öncelediğinden ve milletler toplumsal dinamiklerin bir sonucu olduğundan dolayı söz konusu dönemlerden sıra ile olmasa dahi mutlaka geçmiş bulunmaktadır.²⁴

²¹Benedict Anderson, **Hayali Cemaatleri Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2015., s.51.

²²Miroslav Hroch, **Avrupa’da Milli Uyanış**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 22-24.

²³A.e., s. 30.

²⁴A.e., s. 49-51.

Milliyetçiliğin modern dönemin bir ürünü olarak gören Carlton J.H. Hayes ise milliyetçiliğin tanımını vatanseverlik ve milli bilincin kaynaşması olarak yaparken, kaynağının Avrupa olduğunu ileri sürer. Milliyetçiliğin oluşumunda dilin, tarihi geleneklerin öneminden söz ederken, en önemli unsurun din olduğunu belirtir ve dini geleneklerin belirli törenler, sosyal töreler oluşturarak edebiyat, sosyal yaşam gibi alanları etkilediğinden dolayı insan kültürünü oluşturduğunu vurgular.²⁵ Özellikle vatanseverlik yani ülke sevgisi milliyetçiliğin oluşumunda önemli bir unsurdur. Hayes'e göre ortak dil, kültür ve tarihsel geçmiş bir araya gelerek vatanseverlikle pekiştirildiğinde, ülkenin eğitim politikası tarafından desteklenerek, hedef oluşturulduğunda milliyetçilik oluşmaktadır.²⁶ Milliyetçiliğin modern dönemin getirdiği bir ideolojik yönelim olarak gören Hayes, ortaçağda özellikle Avrupa'da milliyetçilikten uzak Hristiyanlığın ve Katolik inancın, Latin dilinin insanları birlik haline getirdiği evrenselliğin olduğunu savunur. Köylülerin, toprak kölelerin kendilerini yöneten toprak sahiplerine ve yaşadıkları şehirlere, geçim kaynakları olan mekana bağlılıklarının feodalitenin bir sonucu olarak ilkel bir milliyetçiliğin yani yöreciliğin olduğunu söyleyen Hayes milliyetçiliğin modern dönemdeki evrimini 4 aşamaya ayırır. İlk olarak Latincenin zayıflaması ve yerli edebiyatların doğuşu, ikinci olarak Roma imparatorluğun, feodalitenin kalıntıları ile doğan monarşi devletleri, üçüncü olarak feodalitenin yıkılması ile yerel ekonominin, ticaret, sanayi ve tarım olarak devlet sınırlarını kapsayıcı millileşme modelinin doğuşu ve son olarak ise reform sonucu Katolik kilisesinin eleştirilmesi, milli kiliselerin ortaya çıkmasıdır.²⁷

Yapmış olduğu bilimsel çalışmalarla milliyetçilik kavramının akademik dünyaya girmesine yardımcı olan Hans Kohn ise milliyetçilik tipolojisini ikiye ayırmaktadır: "Batılı-isteğe bağlı" milliyetçilik ve "Doğulu-organik" milliyetçilik. Kohn, İngiltere, Amerika ve Fransa'da milliyetçiliğin toplum sözleşmesine dayalı, aynı yasalar, yönetim altında birlik içinde yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığını belirtir. Bu ülkelerdeki milliyetçiliği daha rasyonel olduğunu ve genelde ilerlemeci mantığına

²⁵Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, s. 11-14.

²⁶A.e., s. 21.

²⁷A.e., s. 43-45.

sahip orta sınıfın desteklediği bir ideoloji olduğunu vurgular.²⁸ Doğu milliyetçiliğinde ise Kohn'a göre otoriter, duygulara dayalı bir milliyetçiliğin olduğunu, bu tür milliyetçiliğin Asya ve Rusya bölgesinde var olduğunu ileri sürer. Nitekim bu tür bölgelerde orta sınıf zayıf olduğundan dolayı bir grup entelektüel grubun ya da soyluların önderliğinde bir milliyetçilik ideolojisinin desteklendiğini vurgular.²⁹ Bu tür milliyetçilik ateşi kendi toprak sınırlarını tehdit eden “öteki” düşman karşısında bir araya gelmiş sıradan halka önderlik eden bir grup entelektüel tarafından alevlenir. Bu bağlamda Rus milli kimliğini oluşturan unsurlardan olan “öteki” algısının, vatansever duyguların milli bilincin uyandırılmasında yardımcı olan 19. yüzyıl düşünürlerinin, yazarlarının ve özellikle Aleksandr Puşkin'in eserlerinin oynadığı rol ileriki bölümlerde irdelenecektir.

Milliyetçilik ile ilgili farklı bir bakış açısı getiren bir diğer isim ise Fransız düşünür Ernest Renan'dır. Milliyetçiliğin ve milletin ne olduğu ya da olmadığı ile ilgili düşünceleri 11 Mart 1882 tarihinde Sorbonne Üniversitesinde yaptığı “Ulus nedir?” adlı konuşmasıyla yankı uyandırır. Renan, Roma İmparatorluğunun parçalanmasından sonra uzunca bir süre doğal sınırların belirlenmesi sonucu Batılı ulus-devletlerin oluştuğunu dolayısı ile milletlerin tarihte oldukça yeni bir oluşum olduğunu vurgular.³⁰ Ortak ırk, dil, din, coğrafya gibi olguların milleti meydana getirdiği ile ilgili genel yargının aksine bir topluluğun millet olabilmesi için özellikle bireylerin ortak birçok unsura sahip olmasına, hatırlamasına ve geçmişteki önemli olayları unutmamasına bağlı olduğunu belirtir. Renan milletlerin oluşumunda ırk aidiyetine vurgu yapmanın, son derece ileri boyutlara gidebilecek bir vahşete sebebiyet vereceğinden korkmaktadır. Nitekim saf bir ırkın olmadığını, birçok ırktan oluşmuş milletlerin var olduğu Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkeleri örnek göstererek düşüncelerini destekler. Bu bağlamda dilin önemli bir unsur olmadığının altını çizer, aynı dili konuşan İngiltere ve Amerika'nın tek bir milleti oluşturmadığını ancak, üç, dört dilli İsviçre'nin millet olduğunu vurgular.³¹ Renan, aynı zamanda eski çağlarda dinin birleştirici bir unsur olduğunu ancak zamanla inancın bireyin vicdanı ile ilgili bir olgu olduğunu,

²⁸ Smith, **a.g.e.**, s. 131.

²⁹ Özkırımlı, **a.g.e.**, s. 58-59.

³⁰ Ernest Renan, **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, s. 34.

³¹ **A.g.e.**, s. 41-46.

dolayısıyla dinin milletler için yegâne bir unsur olmadığını ifade eder. Bir diğer milleti oluşturan unsurlardan sayılan çıkar birlikteliğini ticari bir anlaşma olarak niteleyerek eleştirir. Nitekim Renan, milletlerin maddiyattan öte manevi bir amaç uğruna birlikte yaşadıklarını, bir ruhları olduğunu savunur. Coğrafi sınırların, nehirlerin, dağların bir milleti oluşturan yegâne unsur olmadığını vurgulayan düşünür, milletin tarihin derin karışıklıkları sonucu doğan ruhani bir ilke, aile olduğunu ileri sürer.³² Bu hususta milletin ne olduğunu Renan şu sözlerle tanımlar:

“Ulus bir hissiyat, ruhani bir ilkedir. Bu hissiyatı, bu ruhani ilkeyi aslında bir olan iki şey oluşturur. Biri geçmişte, diğeri şimdidedir. Biri ortak zengin bir hatıralar mirasına sahip olmaktır; diğeri şimdiki zamanda ortak karara varma, birlikte yaşama arzusu, bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir.”³³

Milletlerin varlığını Rousseau’nun “*toplum sözleşmesi*”ne benzer bir ifade ile “*her gün yapılan bir referandum*” olarak yorumlayan Renan, milletlerin sonsuz olmadığını, başlangıçları olduğu gibi sonlarının da olacağını, ancak 19. yüzyılda olması gerektiğini, ileriki dönemlerde konfederasyonların var olacağını belirtir. Bireyin ise ırkın, dilin, dinin, coğrafyanın itaati altında kalamayacağını, akıl ve kalp sahibi toplumların geniş bir ahlaki bilinç yarattığını, bu bilinç sayesinde milletleri oluşturduğunu ileri sürerek kendisini önceleyen milliyeti, milliyetçiliği ortak aidiyetlere bağlayan düşünürlerden farklı bir bakış açısı öne sürer.³⁴

Düşünürlerin ileri sürdükleri millet ve milliyetçilik kavramlarını oluşturan unsurlar Doğu ve Batı Devletlerinde farklı yollardan biçimlenmektedir. Batı Avrupa’da aynı devletin çatısı altında bulunmak önemliyken, Doğu ve Orta Avrupa da ortak dilin ve soyun birliği ağırlık kazanmaktadır. Bu konuda “ulus devlet” ve “kültür milleti” olarak ikiye ayrılan kavramlar ortaya çıkar. Birincisinde siyasi bir örgütlenme biçimi olarak millet, ikincisinde ise ortak dil, din, tarih ve inanç gibi birlikteliğe sahip olan halk kavramları yer alır.³⁵ Milli kimliği oluşturan en önemli kavramlardan biri ise toplumları oluşturan ortak değerler bütünü olarak ele alınan kültürdür. Doğuştan kazanılan kültürel unsurların en belirleyici özelliği olarak yerellik, görecelik ve

³²Renan, **a.g.e.**, s. 47-49.

³³**A.e.**, s. 50.

³⁴**A.e.**, s. 51-52.

³⁵Acar, **a.g.e.**, s. 32.

tarihsellik sayılmaktadır. Milli kimliği belirleyen kültür kavramı ise katı ve esnek kültür olarak iki ayrı açıdan incelenmektedir. Katı kültür, antropoloji kaynaklı bir tanıımı temel alarak kültürü, tarihsel ve toplumsal kökenlerine dayandırmakta, kültürün değişim ve dönüşüme karşı direnişini vurgulamaktadır. Katı kültürel unsurlar, toplumsal kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak, mümkün olduğunca en az değişimle toplumun ahlaksal ve kültürel yapısında muhafaza edilir. Esnek kültür ise geleneksel, kültürel unsurların değişmezliği terk edilerek daha hoş görülü bir yaklaşım oluşturur.³⁶ Katı kültür, “öteki” olarak gördüğü diğer milletlerin kültürel unsurlarını düşman olarak görürken, esnek kültür “öteki”nin sahip olduğu aidiyetleri olumlu görmeye çalışır. Milletlerin kendilerini tanımlama süreçlerinde katı ve esnek kültürlerin yeri önemlidir. Bu bağlamda Rus milli kimliğin oluşumunda, kendi kimliklerini oluşturan kültürel unsurları incelemek gerektiğinden, Rus milletinin kökenlerini tarihsel çerçevede irdelemek gerekmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde özellikle pagan inancından uzaklaşarak Hristiyanlık inancını Bizans İmparatorluğu üzerinden kabul eden Rusların, Bizans kültüründen etkilenmesi ve yaklaşık iki yüzyıl boyunca Moğolların istilasına maruz kalan Rus devletinin bağımsızlığını kazandıktan sonra idari, askeri ve sosyal alanda Tatar etkisi ile yenilikler yapması “esnek kültür” çerçevesinde detaylandırılabilir. Ancak Rus milletinin gelenekçi bir yönelimle kendi özüne dönerek var olan kültürel, milli değerlere sarılması, “öteki” tarafından Rus milli kimliğini etkileyecek herhangi bir unsura dahi kapalı olması ise “katı kültür” açısından değerlendirilebilir.

Rusya’nın 9.-10. yüzyıllardan itibaren ileride ortaya çıkan milli kimliklerinin hangi aidiyetler tarafından oluşturulduğu, devlet yapılanmasında ne gibi olayların etkin olduğu, bu doğrultuda hangi yolu izledikleri çalışmamızın ilk bölümünde irdelenecektir. Ancak Rusların kendi kimliğini oluşturma ve tanımlama yolunda “öteki” olarak adlandırdığı Avrupa kimliğinin yeri önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda Avrupa’da milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin oluşumu önem arz etmektedir. Avrupa’da milliyetçiliğin ortaya çıkması ulus-devletlerin var olması ile paralel görünmektedir. Ortak bir Avrupalı kimlik duygusu, Hristiyanlığın kabulü, kilisenin

³⁶Burak Erdenir, **Avrupa Kimliği Avrupa Birliği’nin Yarım Kalan Hikayesi**, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2010, s. 15-19.

birleştirici etkisi ve Roma İmparatorluğu mirasına sahip Avrupa’da doğal sınırlarla, yasalarla belirlenmiş ulus-devletlerin ortaya çıkması geç döneme dayanmaktadır.³⁷

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan Rusya da ise 19. yüzyılın ilk yarısında Rus İmparatorluğunda doruk noktasına ulaşan Rus milli bilincin farkına varılması durumunu irdelemek, milliyetçilik duyguları ile vatanlarının geleceği ile ilgili tasarımları, eleştirilerini ortaya sunan düşünürlerin fikirlerini anlamlandırabilmek için Rus milli kimliğinin oluşum süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın ilk bölümünde Rus kimliğini oluşturan unsurların oluşum aşamalarından bahsedilerek, Rus milli bilincin biçimlenmesinde önemli rol oynayan “Batı” (öteki) kültürü ile olan maddi, manevi çatışmaları ve etkileşimleri incelenecektir.

1.2. Erken Dönem Rus Devletinde Milliyetçiliğin Serüveni

İlk çağlarda tarih sahnesinde yer edinen Slav ırkına mensup Rusların, ortak aidiyetler sonucu bir araya gelmesi ve bir milleti meydana getirmesi uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Slavlar yazılı kaynaklarda yaklaşık olarak 6. ve 7. yüzyıllarda Bizans kroniklerinde bahsedilen etnik bir topluluktur. Ortak bir anadile sahiptirler. Kendileri ile aynı dili konuşan insanlar, toplumları belirlemek için “slovene” olarak adlandırılırlar. Rusçada “slovo” (kelime, söz) sözcüğünden türediği düşünülen, kısacası kendilerini söz söyleyen “slovenats, sloven” olarak adlandıran Slavlar, dillerini anlamadıkları yabancıları yani “öteki” toplumları ise “nemtsı”(nemoy) (dilsiz) olarak adlandırılırlar.³⁸ Anayurtları Elba nehrinden Dnepr ve Volga nehirlerine, Baltık Denizi’nin güney kıyılarından Balkan Yarımadası’nın kuzeyine kadar Merkez ve Doğu Avrupa topraklarına yayılmıştır. Orta Avrupa’da Franklarla karşılaşan ve zengin topraklara yayılan Slav topluluğu özellikle 5-7. yüzyıldaki büyük göçlerden sonra üç bölüme ayrılır. Balkan yarımadasında bulunan Sırp ve Bulgarların oluşturduğu Güney Slavlar, Elba ve Vislo nehirleri boyunca yerleşen Çekler, Polonyalılar, Karpatların oluşturduğu Batı Slavlar ve Dnepr ve Dnester nehirleri boyunca yerleşen Ruslar, Ukrainerler, Beyaz Ruslar yani Doğu Slavlar olmak üzere üç

³⁷ Hagen Schulze, *Avrupa’da Ulus ve Devlet*, Çev. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005, s. 10-12.

³⁸ Natalya Vladimirovna Sinyavina, *İstoriya russkoy kultury*, Moskva, İnfra, 2016, s. 9-10.

gruba bölünürler.³⁹ Birçok Rus ve Türk kaynaklarında Rusların ve Slavların kökenleri kısaca bu şekilde belirtilmektedir. Ancak Rus tarihinde ve düşüncesinde Rusların ve Slavların nasıl ortaya çıktıkları ile ilgili birçok tartışma vardır. Özellikle yazılı kaynaklara 6. ve 7. yüzyıllarda giren Slavların sanki ön Slavları oluşturan atalarının yok sayılması birçok Rus düşünürün ilgisini çekmekte ve bu konuda oldukça kapsamlı arkeolojik, antropolojik çalışmalar yapılmaktadır.

Slavlar, dünya tarihinde 6. ve 7. yüzyıllarda Bizanslarla olan ilişkilerinin anlatıldığı kroniklerde ortaya çıkmıştır. Ancak bu zamandan çok önceleri varlığının sürdüğü İskandinav, Arap ve Bizans tarihçilerin kroniklerinde saptanmaktadır. Slavlar esas olarak Hint-Avrupa kabilesine bağlı olmakta, ancak ileri çağlarda bu kabileden ayrılmaktadır. Birçok coğrafi alana dağılan Slavlar uzun çağlar farklı bölgelerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak farklı bölgelerde yaşamalarına rağmen kendi içlerinde bir birliğe sahip olmuş, dil alanında ve etnografik görünüşlerinde belirli bir tip oluşturmuşlardır.⁴⁰

Birçok Rus tarihçisinin ve düşünürün Slavların ve Rusların kökeni ile ilgili bilgiyi elde edinebilmek adına en eski kaynak “*Geçmiş Yılların Öyküsü*” (Povest vremennih let) adlı kroniktir. Bu eserde Slavların kökeni, Nuh’un oğulları olan Yafes, Ham ve Sam’ın dünya üzerindeki toprakları paylaşmalarına kadar götürülmektedir. Yasef kuzey ve batı ülkelerini; Sam doğu ülkelerini; Ham ise güney ülkelerini sahiplenmektedir. Bu halklardan yaklaşık yetmiş iki dil ortaya çıkar. Yasef’in sahip olduğu topraklarda Slav kabileleri de vardır, ancak Norik olarak adlandırılır. Farklı kabilelere dağılan Slavlar bulundukları yerlerin ismini alarak, dağılırlar. Yüzyıllar içerisinde farklı topraklara yayılmış bu Slav kabileleri, bugünkü Rusların etnik kökenini oluşturmuştur.⁴¹ Ancak “*Geçmiş Yılların Öyküsü*” kroniğinde var olan bilgileri daha sonra yanlış olduğunu iddia eden tarihçiler kendi araştırmalarını yaparak Slavların kökeni hakkında farklı varsayımlar ortaya atmıştır. Rus tarihçisi Vasili Osipoviç Kluçevski “*Rusya Tarihi*” (Russkaya İstoriya) adlı eserinde özellikle Avarların, Slav kabilelerinin oluşmasında

³⁹Gönül Uzelli, **Slav Mitolojisi İnanışlar ve Söylenceler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 14.

⁴⁰ Aleksey Şahmatov, “*Drevyeyšie sudbi russkogo plemeni*”, **Russkiy narod terminologiya, issledovaniya**, Analiz, Moskva, Kuçkovo pole poligrafiçeskiye resursı, 2001, s. 11-12.

⁴¹A.e., s.9-11

önemli bir yeri olduğunu ve 5.-6. yüzyıllar arasında Hazar Hanlığı gibi Türk devletlerinin himayesinde yaşadığını ve onlara vergi verdiklerinden bahseder. 552 yılında Volga Nehrini aşarak Avrupa topraklarına gelen Avarlar bir dönem Slavları hâkimiyetleri altına almışlardır ve Kluçevski, Slavların siyasi teşkilatlanmasında Avarların etkisi olduğunu belirtir. Zaman içinde ise Avarların etkisini yitirmesiyle birçok Slav kabilesi Hazarların egemenliği altına girer ve uzun dönemler onlara vergi vermek durumunda kalırlar.⁴² Böylelikle Bizans, Avar, Hazarlarla etkileşim halinde bulunan Slavların, bir devlet olarak ortaya çıkmaları 9. yüzyılda gerçekleşecektir. Devletin oluşması genellikle Varyag Knezi Rurik'in iki kardeşi ile bu topraklara gelmelerine ve yönetmelerine dayandırılmaktadır. Batı Avrupa'da Norman, Ruslarda ise Varyag olarak adlandırılan topluluğun Rusların tarihsel oluşumlarındaki etkisi yadsınamaz. Nitekim birçok kültürel unsurlarından etkilenen Ruslar yaşadıkları toprak parçasını yöneten lider için kullandıkları “knez” sözcüğünü, Varyaglar'da Germence olarak kullanılan “konung”dan türetmişlerdir. Rus ismi ise Fince “Ruotsi” Slavcada “Rusi” daha sonra ise “Rus” olarak değişime uğramış olup, Normanlarda halkı idare eden zümreyi belirtmek amacı ile kullanılmıştır.⁴³

Varyagların, Rus devletine gelip, Rusları yönetmeleri ise tarihe “*Norman teorisi*” olarak geçmektedir. Bu teoriye göre Slav kabileleri birbirinden ayrı yaşarlar ve aralarında süre gelen anlaşmazlıklar yüzünden savaş halindedirler. Etrafında bulunan devletlerle savaşmaya güçleri yetmediği için onlara vergi vermek zorunda kalırlar. 9. yüzyılın ortalarında Novgorod topraklarının lideri olarak anılan knez Gostomisl'in tüm oğulları savaşta ölmüştür ve kendisi de yaşlı olduğundan ölümünden sonra Slavları yönetmek için bir yöneticiye ihtiyaç olduğunu görmektedir. Elçilerini deniz ötesi Varyaglara gönderen Slavlar, onlardan kendi topraklarına gelmelerini, belli bir düzen içinde kendilerini yönetmelerini isterler. Varyag knezi Rurik, kardeşleri Sineus ve Truvar öneriyi kabul eder. Rurik; Novgorod'u 862-879 yılları arasında yönetirken, Sineus; Beloozero'yu; Truvar ise İzbornik'u yönetir. Rurik ile beraber birçok Varyag kabilesi de Slav topraklarına gelir ve bunlara “Rus” adı verilir. Dolayısıyla Rus devleti

⁴²Vasili Osipoviç Kluçevski, **Russkaya istoriya**, Moskva, Olma press, 2005, s 62-63.

⁴³Mualla Uydu Yücel, **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 5-6.

tarihte 862 yılı itibari ile anılmaya başlar.⁴⁴ Bu olay aynı zamanda Rusların nasıl ortaya çıktığı ile de ilintili olduğundan Rusya tarihinde önemle irdelenmektedir. Rusların kökeni ile ilgili üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan ilki Rurik'in doğduğu İskandinav kabilesinin isminin "Rus" olduğu, ikincisi "*Anı*" (Pamyat) eserinin yazarı Vladimir Alekseyeviç Çivihilin'e göre Ros nehrinin civarına yerleşen insanların isimlerini bu nehirden aldıkları ve zamanla ismin "Rus" olarak evrimleşmesi, sonuncusu ise akademisyen Boris Rıbakov'a göre 370'li yıllarda orta Dnepr nehri havzasında yaşayan bir Slav kabilesi olmasıdır.⁴⁵ Ancak genel kanı Slav topraklarını yönetmeye gelen Rurik ile birlikte bu topraklarda yaşamaya gelen Varyaglara verilen bir isim olduğudur. Bu durum "*Geçmiş Yılların Öyküsü*" adlı eserde şu şekilde tasvir edilmektedir:

"Yıl (6370) 862: Varyaglar'ı deniz ötesine kovarak, onlara vergi vermediler ve kendi kendilerini yönetmeye başladılar. Onların arasında kanun yoktu, boylardan boylar meydana geldi. Bunlar kendi aralarında savaştılar ve daha sonra düşünerek kendi kendilerine şöyle dediler: "Kendimize, bizi iyi yönetecek ve kanunlarda adaletle hüküm verebilecek knez arayacağız." Ve deniz ötesine Varyaglara, Rusya'ya gittiler. Çünkü Varyaglar "Rus" diye adlandırılıyordu. Kimilerinin İsveç, Norman, Angl (İngiliz) ve bazılarının da Got diye adlandırdıkları gibi. İşte böylece Varyaglar, Rus diye adlandırıldılar. Çudlar, Slovenler, Kiriviçler ve Vesler Ruslara elçiler göndererek şöyle dediler: "Bizim topraklarımız büyük ve bereketlidir ama düzen ve nizamı yoktur. Geliniz hakimiyet sürünüz ve bizi idare ediniz." Kendi boyları tarafından seçilen 3 kardeş yanlarına bütün Rusları aldılar ve Slovenlere geldiler. Büyük ağabey Rurik Novgorod'da, diğeri Sineus Beloozero'da üçüncü kardeş Truvor ise İzorsk'da yaşadılar. Ve bu Varyaglardan sonra Rus toprakları Novgorod adını aldı. Novgorod'daki insanların soyu önce Varyaglardan daha sonra ise Slovenlerden gelmektedir. İki yıl sonra Sineus ve Truvor öldüler. Bütün yönetimi Rurik ele geçirdi ve şehirleri kendi adamları tarafından paylaştırdı. Birine Polosk, diğeri Rostov ve bir başkasına da Beloozero'yu verdi. Bu dağlarda Varyaglardan gelenler ile Novgorod'un yerli halkı olan Slovenleri, Polotsk'da Kiriviçleri Rostov'da, Merleri Beloozero'da Versleri de Murom'da oturttu. Muromluların hepsini Rurik yönetti. Onun yanında aynı aileden olmayan iki boyar vardı ve bunlar Rurik'den diğer boyarlarla birlikte Tsargrad'da gitmek için izin aldılar. Denyeper boyunca gittiler ve dağda küçük bir şehir gördüler ve "Bu kimin şehri?" diye sordular. Orada yaşayanlar şöyle cevap verdiler: "Bu şehri Kiy, Şek ve Horiv adlarındaki üç kardeş kurdular ve sonra vefat ettiler, biz ise onların soyundanız ve burada oturuyoruz. Hazarlara vergi veriyoruz. Askold ve Dir bu şehirde kaldılar ve yanlarına birçok Varyag toplayarak Polyane topraklarını yönetmeye başladılar. Rurik ise bu dönemde Novgorod'da knezlik yapıyordu."⁴⁶

⁴⁴İvan Zaiçkin, İvan Poçkayev, **Russkaya istoriya**, Moskva, Misl 1992, s.17

⁴⁵ **A.e.**, s.22-23.

⁴⁶Nestor, **Povest vremennih let**, Çev. Dmitri Lihaçev, Peterburg, Vita Nova, 2012, s. 18-19.

Norman teorisinin, Rusların oluşumunun ve kültürünün kökeni olarak kabul edenler ile bu duruma karşı çıkanlar arasında keskin tartışmalar yaşanmıştır. İlk Norman teorisi yukarıda da anlatıldığı gibi Nestor tarafından “*Geçmiş Yılların Öyküsü*” adlı eserde ortaya atılmıştır. Ancak söz konusu teoriyi akademisyen Rıbakov eski Rus kültür tarihçisi Aleksey Şahmatov’un görüşlerini öne sürerek eleştirmektedir. Şahmatov’a göre “*Geçmiş Yılların Öyküsü*” Nestor tarafından 1118 yılında Vladimir Monomah’ın oğlu Mstislav Vladimiroviç’in gözetiminde kaleme alınmıştır. Mstislav, İngiliz kralının torunu, Vereg prensesinin kocası, Norveç ve Danimarka kralının kayınpederidir. Kuzey Rusya’da ise 20 yıl yaşamıştır. Kuzey Avrupa’ya akrabalık ilişkileri ile bağlı olan Mstislav, Rus tarihini yorumlarken Varyagların, Rusların kökeninin oluşumundaki rolünü abartmaktadır. Ruslarla, Varyagları özdeşleştirerek Norman teorisinin oluşmasında önemli katkı sağlamıştır.⁴⁷ Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde Çar I. Petro tarafından Peterburg Bilimler Akademisine davet edilen Gottlieb Bayer, Friedrich Miller, August Şletser isimli Alman tarihçiler Rusların ve Slavların kökenleri ile ilgili derin çalışmalarda bulunmuşlardır. Çariçe Yelizaveta, Peterburg Bilimler Akademisi’ni ziyaret ettiği zaman Alman bilim adamlarından Miller, Rusların kökeni hakkında bir konuşma yapar. Miller; Varyagların Rus topraklarını işgal ettiğini, Rus knezlerinin hazinelerini ele geçirdiklerini, her savaşta Rusların yenildiğini belirtir. Miller’in: “*İskandinavlar tüm Rusya’ya muzaffer silahlarıyla boyun eğdirdi*”⁴⁸ sözü dönemin Rus edebiyatçılarından Mihail Lomonosov’u öfkelerdir. Ancak Lomonosov ve taraftarları Norman teorisini savunanların karşısında üstünlük elde edemezler. Norman teorisini kabul eden tarihçiler arasında olan Nikolay Karamzin, Varyag Knezi Rurik’in Rusları, farklı kabileler ile bir araya getirerek, ortak paydada buluşmasını sağlamasının devlet kurma sürecinde ki önemini şu şekilde belirtir: “*Rurik’in en önemli eylemi bazı Fin kabilelerini Rusya’da Slav halkı ile birleştirmek olmuştur, bu kabileler Slavlara dönüşerek onların inancını, dilini ve geleneklerini benimsemişlerdir.*”⁴⁹ Bunun yanı

⁴⁷ Boris Rıbakov, **Kievskaya Rus i russkie knyajestva XII-XIII vv.**, Moskva, İzd. “Nauka”, 1982, s.8.

⁴⁸Zaiçkin, Poçkayev, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁹ Nikolay Karamzin, **Predaniya vekov**, Moskva, İzd. Pravda, 1987, s. 69.

sıra Karamzin, Slavların bir araya toplanıp, devlet kurma ve otokrasinin temellerinin atılması sürecinde Varyagların rolünü şu şekilde anlatır:

“Slavlar gönüllü olarak eski halk yönetimini yok ettiler ve düşmanlarından, Varyaglardan kendilerini yönetecek bir yönetici talep ettiler. Bu topraklara güçlülerin kılıcı ya da hırslı olanların kurnazlığı otokراسiyi getirmiş oldu. Rusya’da otokراسi uyrukların genel rızası ile kabul edildi ve böylece dağınık Slav kabileleri devlet kurdu.”⁵⁰

Slavlar ve Varyaglar arasındaki ilişki Rurik’in Rus topraklarına gelmeden öncesine dayanmaktadır. Varyaglar bir süre Slavları baskı ve güç kullanmadan yönetmiş, az miktarda onlardan vergi alıp, halk arasında adaleti sağlamıştır. Ancak kendi topraklarını fetheden Varyagların iktidarından hoşnut olmayan Slav boyarları, halkına eski bağımsız günlerini hatırlatarak, Varyaglara karşı silahlanıp, onları topraklarından kovmaya teşvik eder. Bunun sonucunda yaşanan kişisel çekişmeler Slavların tekrardan sahip oldukları özgürlüğü, talihsizliğe çevirir; eski düzenlerinde mevcut olan yasaları yeniden etkili hale getiremezler, Karamzin’in deyiimiyle: “*anavatanlarını iç çekişmeler ile uçuruma sürüklediler.*”⁵¹ Yaşanan karmaşa döneminde Varyagların kurtarıcı rolünü Karamzin şu şekilde anlatır: “*yurttaşlar Norman yönetiminin yararını ve refahını hatırladılar; başarı ve huzur içinde olma ihtiyacı milli gururlarını unutmalarını gerektirdi.*”⁵² Tarihsel süreç içinde Rusya’da Normanları savunmak resmi bir hal alırken ve Romanovlar kendi politik yönelimlerine bağlı olarak Norman teorisini kabul ederken, Sovyet tarihçileri bu durumu ideolojik olarak reddeder. Mihail Pokrovski ilk knezin hatırlandığı kadarıyla Rurik olduğunu ve kuzeyden gelip savaştığını bildiklerini geri kalan söylenen her şeyin komplo teorisi olduğunu vurgular.⁵³ Norman teorisine karşıt olanlar ise Doğu Slavların uzun bir tarihsel süreçten geçtiğini, ilkel soy birliklerinden büyük kabilelere evrildiklerini, Varyaglar Slav topraklarına gelmeden önce Rus birliğinin oluştuğunu iddia ederler.⁵⁴ Nitekim her iki teoride Rus milletinin oluşumunu destekler niteliktedir. Bir milli kimliğin

⁵⁰ Karamzin, **A.g.e.**, s. 64-65.

⁵¹ **A.e.**, s. 65.

⁵² **A.y.**

⁵³ Zaiçkin, Poçkayev, **a.g.e.**, s. 20-21.

⁵⁴ Sinyavina, **a.g.e.**, s.13.

oluşması için gerekli olan temel unsurlardan biri ortak görevler, haklar ve tabii olmak zorunda kaldıkları yasaların varlığıdır. Dini aidiyet milli birliğin sağlanmasında önemli bir konumdadır ancak dinin Rusların birlik olma yolundaki etkisi çalışmamızın ileriki bölümlerinde irdelenecektir. Ortak kurum ve iş bölümlerinin, siyasi temelli yasaların bir halkı bir arada tutması milli kimliği oluşturan en önemli etkenlerden biri olsa da, toplumun ortak bir tarihi yaşanmışlığının ve belleğinin var olması özellikle milliyetçilik ve millet fikrinin oluşmasında etkilidir.⁵⁵ Bu bağlamda Norman teorisinde bahsedilen Slav birliğinin Varyaglardan geldiği düşüncesi ya da Norman karşıtı bir teori olarak Slavların ve Rusların doğal tarihi süreçlerden geçerek bir millet oluşturduğu düşüncesi, milli kimliğin unsurlarının tamamlanması hususunda benzerlikler içermektedir. Düzensiz bir kabile hayatı yaşayan Slavlar, ilk knez olan ve Varyag soyundan gelen Rurik'in yönetimi ile iş bölümü, ortak paylaşılacak aidiyetlerin farkına vararak birlik içinde yaşama düşüncesi bilinçlerinde oluşmaya başlamıştır. Rusların etnik köken tartışmalarının yanı sıra, tarihsel doğal süreçlerden geçen Slavlar, Rurik'in yönetimi ile ortak kurumlarını oluşturarak birlik içinde yaşamaya ve ileride millet olabilecek aidiyetleri bilinçlerinde biriktirmeye başlamışlardır.

Resmi olarak ilk knez olan Rurik'in Novgorod'a geldiği ve bu toprakları yönettiği 862 yılı Rus devletinin başlangıç tarihi olarak sayılmaktadır. Rurik'in ölümünden sonra Novgorod knezlik tahtına geçen oğlu knez Oleg, Kiev'in gelişmiş bir şehir olduğunu duyarak buraya sefer düzenler, şehrin güzelliği ve zenginliği karşısında Kiev'i "Rus şehirlerin annesi" (mat russkih gorodov) olarak ilan eder.⁵⁶ Slav nüfusunun giderek arttığı Kiev, merkezîyetçiliğini artırarak ilk siyasal yönetimin kurulduğu yer olur.

Knez Oleg döneminde dış ticaret gelişmeye başlar ve Bizans ile sürdürülen ticari ilişkiler neticesinde pagan olan Ruslar, Hristiyan Bizanslılarla kültürel etkileşimde bulunmaya başlarlar.⁵⁷ Knez Oleg'in ölümünden sonra Kiev Knezliğine başına geçen Knez İgor döneminde, uzun dönemdir savaş içinde oldukları Bizanlarla 944 yılında barış anlaşması yapılır. Knez İgor'un öldürülmesinden sonra yerine Knyaginya Olga

⁵⁵ Smith, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁶ Vladimir Butromeyev, **Velikaya Rossiya**, Moskva, OLMA, 2015, s. 15-19.

⁵⁷ Zaiçkin, Poçkayev, **a.g.e.**, s.28.

geçer. Rus tarihi açısından en önemli olaylardan biri bu dönemde gerçekleştirilir. Knyaginya Olga, 955 yılında Konstantinapol'de Hristiyanlığı kabul eder. Olga her ne kadar Hristiyanlığı Rus topraklarında yaymak ve kiliseler açılmak istemişse de bu dönemde pagan inancına sıkı sıkıya bağlı Ruslar karşısında başarılı olamamıştır. Pagan inancına sahip olan Ruslar, pagan tanrılarına inanılar ve onlara ibadet ederler. Knyaginya Olga'dan sonra Kiev Knezliğinin başına Svyatoslav İgoroviç'e geçer. Knez Svyatoslav öncelikle dış politikada ve diplomaside yenilikler getirir.⁵⁸ Svyatoslav'ın ölümünden sonra Kiev Knezi olarak tahta Svyatoslav'ın büyük oğlu ve ilk Hristiyanlığı kabul edenlerden biri olan Knez Yaropolk geçer. Hristiyan olan Yaropolk sayesinde Kiev knezliğine birçok Hristiyan göç eder. Ancak kardeşleri Oleg ve Vladimir ile iktidar kavgası içerisinde olan Yaropolk, kardeşi Oleg'i öldürür ve Novgorod knezi Vladimir tarafından ise daha sonra mağlup edilir. Böylelikle Vladimir, Kiev ve Novgorod Knezliklerini birleştirilerek, tek elden yönetmeye başlar. Bu dönemde Vladimir'in politik atılımları Rus milletinin oluşum sürecinin yapı taşlarından birini oluşturmaktır. Nitekim Knezliği giderek büyüyen Vladimir'in tek amacı dağınık halde yaşayan ortak etnik kökene sahip olan Slav kabilelerini tek bir Knezlik çatısı altında toplamaktır. Bu doğrultuda Knez, aynı ırka ve dile sahip olsalar dahi bir arada yaşamayan kabileleri bir araya toplamak için ortak inanca sahip olmanın gerekliliğini anlamıştır. Knez Vladimir, Yaropolk döneminde pagan inancına sahip olan Rusların topraklarına Hristiyanların gelmesinden hoşnut değildir. Özellikle Hristiyanlığa yakınlığı ile bilinen Yaropolk ile bu konuda zıtlaşan Vladimir, Hristiyanlık karşıtı bir politika izlemeye başlar. Vladimir pagan geleneğine bağlı olduğunu göstermek için ve iktidarını da güçlendirmek amacıyla dini reform yaparak Hristiyanlığın, Rus topraklarında etkisini azaltmayı amaçlamıştır. Her bölgenin kendine özgün bir pagan tanrısı olduğundan, söz konusu tanrıları bir merkezde yani Kiev'de toplamanın yararlı olacağını düşünerek büyük bir Vladimir Panteon'u oluşturmaya karar verir. Yeni oluşturulan Panteon aracılığıyla, hızla yayılmaya devam eden Hristiyanlığın karşısında, Hristiyanlığın teslis teolojisini anımsatan bir sistem geliştirilmiştir. Hristiyanlıktaki Babanın yerine göğün tanrısı olarak addedilen Stribog, Oğul'a karşılıksa ışık tanrısının oğlu olarak bilinen Dajbog konulur. Hristiyanlık

⁵⁸ Zaiçkin, Poçkayev, **a.g.e.**, s.38-39.

teslisinde yer almamasına rağmen Bakire Meryem yerine, bereket tanrıçası Makoş'u yerleştirmek suretiyle kendine özgü bir üçlü tanrı sistemi (teslis) oluşturulur.⁵⁹ Dini reform sonucu ortaya çıkan katı pagan inancı amaçlanan başarıya ulaşamaz. Rus tarihçisi Rıbakov, Vladimir'in ortak inanç çatısı altında Kiev'in sınırlarında yaşayan kabileleri birleştirmek için paganizmi devlet dini olarak kabul ettirmeye çalıştığını ileri sürer.⁶⁰ Reformun başarısızlığı sonucu Vladimir, devlet merkezîyetçiliği doğrultusunda kendi halkını bir arada tutmak için başka bir din arayışına girer. Çünkü ortak bir din altında toplumu bir arada tutmak millet oluşumunun yapı taşlarından biridir.

1.2.1 Ortodoks Rusya Ekseninde ve Ortaçağ Düşüncesinde Milliyetçilik

Din, toplumu bütünleştiren önemli bir unsurdur. Fransız sosyolog Emile Durkheim dinin toplum için önemli bir değer olduğunu vurgulamaktadır. Dünyevi inanç ile kutsal inanç arasında ayırım yapıldığında dinsel fenomenlerin ortaya çıkacağını öne süren Durkheim, kutsal faaliyetlerin, inanalar tarafından onlara belirli hedeflere ulaşmak üzere araçsal olarak değer verildiği için değil, dinsel cemaat onları ibadetlerinin bir parçası olarak gördüğünde değer kazanacağını ileri sürer.⁶¹ Dünyevi hayat ile dini hayat arasında ayırım yapan insan, içinde yaşadığı toplumda ortak bir inanç etrafında toplanan diğer insanlarla bir araya gelir. Dolayısıyla din kolektif bir olgudur ve toplumu bir arada tutan en önemli etkenlerden biridir. Bu bağlamda ortak bir dine inanan toplum aynı zamanda ortak bir iktidara güvenen toplum demektir. Bu hususta milli kimliği oluşturan din, milliyetçilik düşüncesinde önemli bir yer edinir kendisine. Bu konu hakkında İngiliz sosyolog Anthony D. Smith: *“tümüyle dini bir cemaat olarak yola çıkmış olan bir topluluk sonunda münhasıran etnik bir cemaate varabilir”*⁶² diyerek dinsel inançların etnik bir topluluğun dolayısıyla da bir milletin oluşmasında etkili bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim devletlerin ortaya

⁵⁹Şir Muhammed Dualı, **Başlangıçtan Günümüze Rusya'da Din-Devlet İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 28.

⁶⁰Boris Aleksandroviç Rıbakov, **Yazıçestvo drevney rusi**, Moskva, Nauka, 1987, s. 156-157.

⁶¹Lewis A.Coser, **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Çev. Himmet Hülür vd., Ankara, De Ki Basım, 2015, s. 135.

⁶² Smith, **a.g.e.**, s. 21.

çıkmasından önce hukuksal bir takım ilkeler, iş bölümleri gibi toplumu bir arada tutmayı sağlayan niteliklerin en başında dini inanış gelmektedir.⁶³

Ortaçağ dünyasının temelini oluşturan Hristiyanlığın yayılmasında öğretileri ve toplumlara yazdığı mektuplarla önemli derecede etkin olan kişi Pavlus'dur. Tanrının ve İsa'nın öğretilerinin önemini vurgulayan Pavlus'un, yazdığı mektuplarda siyasi yaşantının dini temellere dayandığını iddia etmesi özellikle Batı Avrupa'da devlet-din ilişkilerinin biçimlenmesine neden olmuştur.

“Herkes üzerinde olan hükümetlere tabi olsun; çünkü Tanrı tarafından olmayan hükümet yoktur ve olanlar Tanrı tarafından tanzim olmuştur. Bundan dolayı hükümete mukavemet eden Tanrı'nın tertibine karşı durmuş olur ve karşı duranlar kendi aleyhlerine hüküm alırlar.”⁶⁴

Pavlus'un bu düşünceleri Ortaçağ'da din-devlet ilişkilerinde ilerideki dönemlerde var olacak önemli sorunlara yol açacaktır. Bu sorunların ilki dünya üzerindeki her türlü siyasal iktidarın Tanrıdan kaynaklandığı; ikincisi her türlü otoriteye itaat etmenin tanrısal bir yükümlülük olduğu; üçüncüsü de dünyevi otorite ile Hristiyan inancının kabul ettiği tanrısal otorite arasındaki ilişki sorunudur.⁶⁵

Hristiyanlığın, Roma İmparatorluğunda uzun süre işkence çekmesine son verilmesi, 313 yılında İmparator Constantinus'un Hristiyan olması, 392 yılında ise İmparator I. Theodosius'un Hristiyanlığı devlet dini haline getirmesi, Roma devletinde kilise ve devlet arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasında etkili olur. Nitekim papalık makamının kurumsallaşması, Pavlus'un: “*Tanrı tarafından olmayan hükümet yoktur*”⁶⁶ sözü ile toplumu iktidara, iktidarı ise kiliseye bağlamak durumunda kalmıştır. Kendisini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak gören papa, zamanla hem manevi hem de dünyevi gücü elinde bulundurmak istemiş, bu isteğini de gerçekleştirmiş ve Ortaçağ boyunca siyasi bir güç olarak tarih sahnesinde kalmıştır. Hristiyanlık içinde Doğu ve Batı kiliselerinde dünyevi iktidar ile ruhani iktidar tarih boyunca farklı ilişkiler içinde olmuştur. Doğu-Batı kiliseleri arasındaki farklılıklar yüzyıllar boyunca din-devlet-

⁶³Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s.104.

⁶⁴Şinasi Gündüz, **Hristiyanlık**, İstanbul, İsam Yayınları, 2018, s.111.

⁶⁵ Ağaoğulları, Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s.125-126.

⁶⁶Gündüz, **a.g.e.**, s.111.

toplum ilişkisi üzerinden devam etmiştir. Mezheplerin devlet-din işlerine olan bakış açıları Rusların dini inancını belirlemede ve daha sonraki yüzyıllarda milli bilinçlerini, kimliklerini şekillendirmelerinde kılavuzluk etmektedir.

Kiev Rus Devleti Knezi Vladimir, Hristiyanlık dinini komşusu olduğu Bizans İmparatorluğu üzerinden kabul ederek Doğu kiliselerinin normlarını benimsemiştir. Bu süreçte pagan olan halkını Hristiyanlaştırmak için öncelik olarak daha önceleri kurmuş olduğu Panteon'u yok eder, vaftiz olmaya direnen insanları ise cezalandırır çünkü Karamzin'e göre: "*Vladimir, Rusları aydınlatmak ister*".⁶⁷ Nitekim Rus kültüründe ve siyasetinde Ortaçağ'da, Bizans etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Dinin, devlet ve millet üzerindeki etkisini, Rus milli bilincinin oluşumunda Ortodoksluğun yerini kavramak için Bizans'ta var olan Doğu kilisesinin etkisini irdelememiz gerekmektedir. Batı kiliselerinden farklı olarak İmparator ya da Kralın, Tanrının yeryüzü temsilcisi olarak görüldüğü ve en az kilisenin başında bulunan din adamları kadar ayrıcalığa sahip olduğu görüşü Bizans'ın devlet yönetiminde "senfoni iktidarının" var olduğunu göstermektedir. Nitekim Batı'da yaygınlaşan "*sezaropapizm*" yani papanın dünyevi yaşamın (Sezar'ın) iktidarı olduğunu destekleyen görüş yerini, Bizans'ta "senfoni" yani kilise ile devletim uyumuna bırakmıştır. Bizans geleneğinde devletin görevi insanların iyiliğini ve yararını düşünmek, kilisenin görevi ise insanların ruhani ihtiyaçlarını karşılamak, Tanrı-insan arasındaki ilişkiyi kurmak yani aracı olmaktır.⁶⁸ Senfoni iktidarının özü, iş birliği, karşılıklı destek, karşılıklı sorumluluk ve bir tarafın diğerinin faaliyet alanına karışmama ilkesidir. Devlet ve kilisenin ayrı alanlarda eylemlerini sürdürürken, milleti yönetirken iş birliği yapmasıdır.

Batı kilisesinde var olan "*sezaropapizm*" ile Doğu kiliselerinde İmparator-kilise uyumunu destekleyen senfoni iktidar arasındaki farklılıklar zamanla iki kilisenin temelli ayrılmasına Ortodoksluk ve Katoliklik olarak iki mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki kilise birbirinin üzerinde hak iddia etmeye çalışmışsa da önemli

⁶⁷ Karamzin, **a.g.e.**, s. 108.

⁶⁸ Agniya Polyantseva, "*Simfoniya*" vlastey v vizantii i Rossii kak preemnitsı vizantiyskoy İmperii, **Nauçni jurnal kubgau**, Kuban, 2016, s.3.

çatışmalar yaşanmıştır; ilki 325 yılında yapılan ve daha sonraları belirli zaman aralıklarıyla devam edilen, tüm Hristiyan din adamlarının toplanıp dinin dogmaları ve normları hakkında tartıştığı Ekümenik Konsili'nde alınan kararlar sonucu kesin ayrılık gerçekleşmiştir. Ortodoksluk ile Katoliklik arasındaki resmi ayrılık 1054 yılında olsa da, uyuşmazlıklar ilk toplanılan Ekümenik Konsüllerde ortaya çıkmıştır.

Hristiyanlık dininin Batı ve Doğu kiliseleri olarak ayrı ideolojilere sahip olması, din-devlet ilişkisine farklı açılardan bakmalarına, milletler arası siyasi alanda karşılıklı düşmanlıklara neden olmuştur. Nitekim dış düşman olarak gördükleri “öteki” inanç karşısında kolektif birlik oluşturarak milli değerlerini belirlemelerini sağlamış ve milliyetçilik duygularını uyandırmalarını tetiklemiştir. Tarih boyunca Hristiyanlığın yayıldığı alanlarda milli kimlikler ve kültürel değerlerle yoğrularak yüzlerce milli özelliklere sahip kilise hareketinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Kiev Rus Devletinin, Hristiyanlığı, Ortodoks Bizans üzerinden kabul ederek, tarih sahnesinde Batı'nın karşısında güç elde etmek istemeleri, dinin hem milletlerin oluşum sürecinde hem de uluslararası alanda sahip olduğu konum açısından önemli bir unsur olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır. Hristiyanlığın kabul edilmesi, “kirilitsa” yazısının benimsenmesi gibi etmenler Rusların ortak aidiyetlerinin oluşmasına, millet ve devlet olma yolunda önemli adımlar atmasını sağlar.⁶⁹

Doğu Hristiyanlığı sayesinde kendi kültürel kimliklerini oluşturmaya ve birlik içinde yaşamaya başlayan Ruslar, “öteki” devletler karşısında politik alanda güç elde etmişlerdir. Düşünür Dmitri Lihaçev, Hristiyanlığın Rusların üzerindeki etkisini şu şekilde yorumlar: “*Hristiyanlık inancı sayesinde Rusya dünya tarihine, dünya coğrafyasına girerek, kendilerini yalnız bir halk olarak hissetmeyi bırakırlar ve bir bütün olarak insanlık hakkında fikir edinirler.*”⁷⁰ Kendisini yalıtılmış, yerel bir kabile topluluğu gibi hisseden Ruslar ilahi bir dinin kabulü ile evrensel düşünce dünyasına adım atarak kendi kültürlerini oluştururlar, bu süreçte Bizans Ortodoks geleneklerinden büyük ölçüde etkilenirler. Nitekim Rus Ortodoksluğunu, Bizans

⁶⁹Emine İnanır, **Rusların Gözüyle İstanbul**, İstanbul, Kitabevi, 2013, s.3.

⁷⁰ Dmitri Lihaçev, “*Rossiya. Mıftı o Rossii. Sudba i missiya Rossii v XX veke*”, **İzbrannoe mısli o jizni, istorii, kùltüre**, Moskva, Rossiyski fond kulturi, 2006, s.213

Ortodoksluğundan ayıran farklar, Rusların dini kimliğinde özgünlüğe sahip olmasını sağlamıştır. Rus Ortodoksluğu, pagan inanışının doğaya olan hayranlığı ve maddi dünyanın değerine olan inancı ile birleşir, bu da Rusları; yeryüzünde ki uyum ile kusurların, uyumsuzluğun hissedildiği, bununla beraber güçlü bir değişim arzusunun olduğu farklı bir dünya görüşüne yöneltir. Paganizmde doğanın tanrısallığına olan inanç eğilimi vardır, Hristiyanlıkta ise doğanın, yeryüzünün kendi kendine yeterli olamaması, Tanrısal dünya varlığı ile kıyaslandığında maddi dünyanın reddinin savunulması vardır. Rus Ortodoksluğunda ise bu iki zıt eğilim ortak bir noktada birleşmektedir. Paganizmde tek Tanrılı dinlerden farklı olarak maddi ve Tanrısal dünyadaki katı zıtlıklar yoktur. Pagan tanrıları yeryüzündeki insanlara benzerler, insani yeteneklerinin yanı sıra kusurları da vardır. Hristiyanlıkta olduğu gibi Tanrı'nın yanılmazlığı ve kusursuzluğu yoktur. Rus Ortodoksluğu, Tanrısal olan ile maddi olanın birleşimini kendi dini kimliğinde özgünleştirmiştir. Bu bağlamda Rus Ortodoksluğunda Tanrı'ya olan inanç, tapma, dünyevi varoluşun reddi demek değildir, bu da insanın Tanrı ile olan birleşmesi, İsa'nın hem tanrısal hem de insani yönlerinin vurgulanması gibi inançların var olmasına neden olmaktadır.⁷¹ Söz konusu birleşim İsa'nın yorumlanış şekline de yansımış Bizans ile Rus Ortodoksluğundaki farklılığı vurgulamıştır. İsa, Rus Ortodoksluğunda yeni özellikler kazanır; Bizans'ta İsa kudretli, yetkin biri olarak tasvir edilirken, Ruslarda İsa yeryüzündeki insanlara yakın olan ve bu insanların ruhani kurtuluşu için kendisini feda edebilen biri olarak düşünülür.⁷² Söz konusu farklılık Rus Ortodoksluğunun, milliyetçilik değerleri kapsamında kendi kimliğinin özgünlüğünü ortaya çıkartarak, hem Bizans'tan hem de Batı Avrupa'dan farklılaşmasına neden olmaktadır.

Rus milli kimliğinin Ortodoksluk çerçevesinde biçimlenmesinde önemli bir rol oynayan Knez Vladimir öldükten sonra yerine oğlu Yaroslav iktidara geçer. Babasının iktidar politikasını devam ettiren Yaroslav, kendi yerel kültürlerine dayalı Russkaya Pravda (Rus Gerçeği) adlı kanunlarla toplum içerisindeki anlaşmazlıkların giderilmesi ve sosyo-politik anlamda düzenin sağlanmasını amaçlamıştır. Yaroslav'ın ölümünden

⁷¹ İgor İvanoviç Yevlampiyev, *İstoriya russkoy filosofii*, Moskva, Viskaya Şkola, 2002, s. 13.

⁷² A.e., s. 14.

sonra geniş topraklar üzerinde hüküm süren Rus Knezlikleri kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüştür. Uzak mesafeler, farklı etnik yapıda halkların yaşadığı topraklarda, Knezlerin iktidarlık hırsları sonucunda Kiev Knezliği gerilemeye başlar. Gelişen feodalizmin sonucu olarak zenginleşen boyarlar ve Knezler, Kiev Knezliğinden ayrı kendilerine özgü yönetimleri olan Knezliklerde yaşamaya başlamışlardır. Söz konusu durumun kilise üzerindeki olumsuz etkisi ise Ortodoksluğun merkeziyetinin sarsılması olmuştur. Nitekim Kiev Ortodoks Kilisesi yerel knezliklerde piskoposluklara bölünmek durumunda kalmaktadır. Piskoposlar hem merkez Kiev metropolitliğine hem de görevli oldukları Knezliğin başında bulunan Knez'e bağlı oldukları için bu durum kilisenin otoritesini sarsmıştır.⁷³ Bu durum özellikle Ortodoks kilisesinin merkeziyetçi yapısını hala koruduğunu gösterirken, Batı Hristiyanlığında birçok ayrıcalığa sahip olan dünyevi iktidar ile kendisini eşit sayan kiliseden farklı olarak Rus Ortodoks Kilisesinin din adamlarının yaşadığı zorluğu göstermektedir. Yaroslav'ın ölümünden sonra var olan “*parçalanmış feodalizm*” etkisi ile Rus topraklarında yaşanan taht kavgaları, kendi kimliklerini tanımlama noktasında önemli bir “öteki kimlik” olarak gördükleri Batı Avrupa'ya karşı tutumlarında zıtlıklar yaşanmasına neden olur. Bu dönemlerde 18-19. yüzyıllarda yaşanan Batıcı-Slavcı çatışması elbette tam anlamıyla ideolojik olarak yaşanmamaktadır, ancak Batı ile ilişkilerin ne olması gerektiği sorunsalında Knezlerin tutumu gelecek dönemlerde yaşanacak olan ideolojik tartışmaların zeminin hazırlamıştır.

Knez Yaroslav ve kardeşi Svyatopolk arasında geçen taht kavgasında Svyatopolk Polonya'dan, Yaroslav ise Novgorod'dan destek alır. Katolik Polonya tarafından destek alan Svyatopolk'a karşı halkın tutumu Yaroslav tarafında olur. Ruslar sert bir şekilde Batı Avrupa ile olan yakın temas hakkında negatif bir tutum sergiler. Özellikle Batı Katolik devletlerin desteğini almaya çalışan Knezler Rus tarihi boyunca halk tarafından olumsuz bir şekilde karşılanmıştır. Tarihçi Lev Gumilyev söz konusu dönemde halkın düşman karşısındaki tutumunu şu şekilde açıklar: “*Novgorod, Rostov, Galiçya, Smolensk, Çernigov ve Polotsk şehirlerinin nüfusu etnik farklılıkları barındırmaktadır ancak Eski Rus bütünlüğünde “ötekine” karşı tutum büyük bir etnik*

⁷³ Vladimir Titov, **Pravoslavie**, Moskva, Politiceskaya literatura, 1967, s. 64.

grup olarak tek birlik şeklindedir."⁷⁴ Politik alanda var olan Batıcılık karşıtı durum 11. yüzyılda Ortodoksluk kilisesinde de hissedilmeye başlar. Papanın dünyevi iktidar karşısında güç kazanması, Ortodoks Bizans ile Batı Avrupa arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açar. Bu durumda Bizans ile temasların iyi gitmediği bir dönemde Yaroslav, Kiev Ortodoks kilisesinin Yunan patrikliğine bağlı olmaması gerektiğini düşünür. Bu doğrultuda Rus Ortodoks Kilisesinde, Yunan patrikliği tarafından atanan Yunan asıllı metropolitler görev yaparken, Yaroslav sayesinde ilk Slav kökenli metropolit olan İlaryon atanır. İlaryon, Bizans üzerinden kabul edilen Hristiyanlık sayesinde, Bizans etkisinin Kiev Knezliğinin tüm alanlarında hissedildiği gerçeğine karşı çıkar. Tam olarak milliyetçilik kavramının bu dönemde oluşmadığını göz önüne alırsak, Kiev Knezliğinin ve dini inancın özgünlüğüne vurgu yapan İlaryon, kendi doğal sınırları içinde yaşayan Rus halkının "öteki" karşısındaki özgün kimliğini belirler. İlaryon "*İyilik ve Kanun Üzerine Bir Söz*" (Slovo o zakone i blagodati) adlı eserinde Kiev Knezliğinin özgün iktidar yapısını temellendirir, tüm dünya tarihine her şeyden önce Hristiyanlığın, dünyanın tüm halklarına yayılma sürecine bakar ve son olarak Rus halkını irdeler. Hristiyanlığın Bizans tarafından dünyaya yayıldığı fikrini reddeder ve halklar arasındaki eşitliği savunur. Kiev Rusya'sının kutsanması ve Rusya'da Hristiyanlığın var olmasını irdleyen yazar Vladimir'in Yunanların etkisi altında Rusya'yı Hristiyanlaştırdığı fikrine karşı çıkar ve Vladimir'in özgürce bir seçim yaptığını savunur.⁷⁵

Yaroslav'ın etrafında üç farklı ideolojik yönelime sahip destekçisi vardır; Batı Avrupa taraftarı olanlar, Kiev knezliğinin Batı ülkeleri ile yarışabileceğini düşünen milli görüşlüler ve Bizans ile uzlaşmanın gerekli olduğunu düşünenler. Batıcıların başında knezin büyük oğlu İzyaslav Yaroslaviç, milli görüşün başında Svyatoslav Yaroslaviç, Bizansçı görüşün başında ise Vsevolod vardır. Yaroslav'dan sonra önce tahta Batı yanlısı İzyaslav daha sonra ise milliyetçi görüşe sahip Svyatoslav geçer.⁷⁶

Sonuç olarak Ortaçağ boyunca Rus milliyetçiliğin en temel aidiyet unsurlarından olan Ortodoks Kilisesi, millet ve devlet arasında aracı bir kurum olarak önemli bir rol oynar.

⁷⁴Lev Gumilev, **Ot Rusi do Rossii**, Moskva, Ayris press, 2016, s.64.

⁷⁵Bkz. Titov, **a.g.e.**, s. 53.

⁷⁶Gumilev, **a.g.e.**, s.68-71.

Ortak etnik köken, dil ve sınırlara sahip olan ancak dağılmış halde yaşayan Slavları bir araya getirerek Rus Devletinin oluşumuna büyük katkı sağlar. “Öteki” karşısında biçimlenen Rus milli kimliğinin temel belirteci olarak Ortodoksluk, Rus milletinin değerlerine, geleneklerine özgünlük katar. “Öteki” ile olan savaşlarda, Moğolların istilasını sırasında milli bilinci uyandırma ve milliyetçilik duygularını harekete geçirmede etkili olur. Nitekim Ortodoks kilisesi Moğolların yaklaşık iki yüzyıllık boyunduruğu esnasında dahi milli bilinci uyandırma sürecinde değişmeye ve gelişmeye devam etmiştir. Moğolların önceleri Ortodoks Kiliselerini harap etmesi toplum üzerinde umutsuzluk ve yenilmişlik duygusu yaratmıştır. Ancak dinin Ruslar üzerindeki etkisinin önemini farkına varan Moğol Hanları, Rusları egemenlik altında düzen içinde tutmak için dini hoşgörü politikası izler. Nitekim bu hoşgörü sayesinde Ortodoks Kilisesi birçok ayrıcalık kazanır ve Moğolların sömürüsü karşısında halkın milli bilincini uyandırarak bağımsızlık savaşının ateşleyicisi olur. Moğol egemenliği altında yaşamak zorunda olan Rusların bağımsızlık mücadelesi, milli bilincin uyandırılmasında Ortodoks Kilisesinin yeri ve önemi bir sonraki bölümde detaylandırılarak irdelenecektir.

1.2.2. Moğol İstilasına Karşısında Yükselen Milli Bilinç

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Moğol İmparatorluğunun boyunduruğu altında yaşamak zorunda kalan Ruslar, sosyal, askeri, yargı ve idari alanlarında Moğollardan etkilenmişlerdir. Her ne kadar “*kötü talih*” adıyla anılan bir durum olsa da söz konusu istilanın olumlu yönleri Rus devletinin temellerini oluşturmuştur. 31 Mayıs 1223 yılında Moğollar ve Ruslar arasında yapılan Kalka Savaşında, Rusların mağlup edilmesi ile başlayan Moğol boyunduruğu yaklaşık iki yüzyıl devam eder. Knezler arasındaki çatışmaların devam etmesi ile Moğolların etkisi hızla Rusya topraklarında görülmeye başlar. 1240 yılında Kiev, 1259 yılında ise tam anlamıyla Novgorod, Moğollar tarafından ele geçer. Moğolların istilasına karşı her ne kadar halk isyanlarla karşı çıkmaya çalıştıysa da Knezlerin güçsüzlüğü, birlik olamamaları neticesinde bir sonuca varılamamıştır. Moğol istilasını boyunca zamanla kuvvetlenen Rus Knezleri kimi zaman Moğolların egemenliğinden kurtulmak için çare aramışlarsa da birlik içinde eyleme geçemediklerinden başarısız olmuşlardır. Bu dönemde Rusların, Altın

Orda Devletinden başka düşmanların var olması, Moğol boyunduruğunun devam etmesinde önemli bir etkidir. Moğollar tarafından istila edilen ve topraklarında güç kaybeden Ruslardan yararlanmak isteyen Batılı devletler en az Altın Orda Devleti kadar Ruslar için tehdit oluşturmaktadır. “Öteki” düşmanların giderek artması Rus milleti içinde birlik inancının ve direncin kırılmasına neden olur. Ancak özellikle Aleksandr Nevski döneminde Batılı ülkelerle yapılan savaşların galibiyetle sonuçlanması Rus halkına umut vermeye başlar. Daha önceleri Knez Yaroslav döneminde var olan Batı-Rus milliyetçiliği karşıtlığının tohumları bu dönemde şiddetlenir. Moğollara karşı Rus Knezlerinin işbirliği yapması gerektiğinin bilincinde olan Aleksandr Nevski’nin karşısında, Galiçya Knezi Daniil Galitski, Batılı devletlerin yardımı olmadan Moğolların egemenliğinden kurtulamayacakları düşüncesindedir. Batılı devletlerin Ruslara olan düşmanlığının bilincinde olan Nevski, Batı’nın desteğine güvenmez. Bundan dolayı Rus Knezliklerini bir arada tutmak için Moğollarla iyi anlaşma taraftarıdır ve bu tutumu Batılı devletler ile olan savaşlarında çoğu kez olumlu sonuçlar vermiştir. Örneğin, İsveç-Rus savaşında Vladimir Knezi Andrey, Batı devletlerinin yardımını almak isterken, Aleksandr Nevski Moğolların desteğini alır. Böylelikle İsveç’e karşı zafer kazanan Nevski, Batı kültürü ile Rusların yakınlaşmasını engeller.⁷⁷ Bu dönemde Batı Katolik Kilisesi insanları Hristiyanlaştırma adına giriştikleri Haçlı Seferleri ile Ortodoks Rusya’yı da hedef almaktadır. Ancak Nevski, Moğollara karşı izlediği itaatkar politikası sonucunda Batılı devletlere karşı Moğollarla iş birliği yapar ve Katolik inancının, Ortodoks Rus halkı üzerindeki etkisini bertaraf eder. Böylelikle Nevski, Rusların, Batı kültürünün ve Katolik inancının tohumlarının kendi topraklarında yeşermesini engeller. Aynı zamanda Rus topraklarını işgal etmek için girişimde bulunan Almanya ve İsveç’e karşı aldığı galibiyetlerle ile Aleksandr Nevski Rus milli bilincin uyandırılmasında Rusya tarihinde oynadığı rol açısından önemli bir knez olmuştur.⁷⁸ Rus milli bilincini uyandıran bir diğer olay ise Kulikovo Savaşı’dır. Moğolların kendi içlerinde yaşadığı çatışmaları fırsat bilen Rus ordusu 1378 yılında Moğolları mağlup eder.⁷⁹ Moğollara

⁷⁷Gumilev, **a.g.e.**, s. 125.

⁷⁸İlyas Kemaloğlu, **Altın Orda ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2015, s. 198-200.

⁷⁹Vernadsky George, **Moğollar ve Ruslar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2015, s. 307-309.

direnebilecekleri bilinciyle güçlenen Ruslar, 8 Eylül 1380 yılında başlayan Kulikova Savaşı'nda yükselen milli bilincin de etkisiyle başarıya ulaşır. Ancak savaşın ardından Toktamış Han'ın yenilgiyi kabul etmeyerek hileyle şehri zapt etmesi sonucu Kulikovo zaferinin izleri silinir ve Moskova Knezliği, Moğol Hanlığına eskisi gibi bağlı bir şekilde yaşamaya devam eder. Timur İmparatorluğunun kurucusu Aksak Timur ile çatışan Toktamış Han'ın bu çatışmalardan mağlup çıkması, uzun süre yaşanan fetret devri, Moskova Knezliğinin giderek güçlenmesine ve Altın Orda Devletinin dağılmasına neden olur. Bu bağlamda Rus Devleti kendi için bir takım imtiyazlara sahip olmaya başlar. Aynı zamanda Knez Vasili ölünce yerine geçen oğlu II. Vasili, Altın Orda Hanlarından yarlık almadan Knezlik unvanına sahip olunmayacağını bilerek ölmek üzereyken yerine kendi oğlu III. İvan'ı varis olarak bırakması Rusların bağımsızlık yolunda ilerlediğine işaret eder. Nitekim Moğol istilasını III. İvan döneminde resmen sona erer ve dağılan Altın Orda Devletine bağlı birçok Hanlık zamanla Rus Devletinin himayesine girmeye başlar. Yaklaşık iki yüzyıl süren Moğol istilasının sona ermesiyle milli bilincinin farkına varan Rus milletinin tarihinde Moğolların önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Savaş ve fetih, sürgün ve köleleştirme, göç dalgaları ve din değiştirme, kimliğin hem kültürel hem milliyetçilik düşüncesinin içeriklerinde derin değişikliklere sebep olan belli başlı olaylardır. Savaşlarda, “öteki” karşısında duyulan korku, birlik olma duygusunu tetikler ve milli bilincin farkına varılmasında önemli rol oynar. Ancak söz konusu birliktelik duygusunu yaratmasının yanı sıra savaşlar; toplum yaşamında merkezi bir güç, etnik duygularla milli bilincin ateşleyicisi ve gelecek nesiller için mit ve anı kaynağıdır. Etnik kimliğin kuruluşuna belki de en derinlemesine nüfus etmiş olan bu son işlemdir.⁸⁰ Söz konusu “öteki” karşısında hissedilen korku ve ardından gelen milli bilincin uyandırılma durumu yaklaşık iki yüzyıl boyunca Moğol İmparatorluğunun hakimiyeti altında kalan Ruslar tarafından da yaşanmıştır. Bu süre boyunca Ruslar hem Moğollar tarafından kendi milli kimliklerini oluşturacak olan unsurlardan etkilenmiştir, hem de “kötü talih” olarak adlandırılan bir dönüm noktası yaşamalarına sebep olmuştur. Ancak Rusların, Moğolların üzerlerinde yarattığı uzun

⁸⁰Smith, a.g.e.,s. 49-51.

süren baskılara rağmen, olumlu olarak etkilendikleri de yadsınamaz bir gerçektir. Semavi olmayan Gök Tanrı inancına sahip olan Moğollar, fethettikleri topraklarda var olan dini inanca genelde saygı duyarlar. Bu bağlamda Rus Ortodoks kilisesi önemli ölçüde gelişmiştir. Moğol istilasının dini yönden Rus halkı üzerinde, Hristiyanlığın yayılması açısından önemli bir etken olmuştur. Hristiyanlık büyük şehirlerdeki halklar tarafından kabul edilmiştir, ancak taşradaki insanlar hala pagan inancına sahiptir. Moğol hakimiyeti döneminde geniş Rus coğrafyasına Hristiyanlık yayılmıştır. Özellikle 1223 yılında Kalka Savaşı'nda bozguna uğratılan Ruslar, Moğol seferlerini "kıyametin belirtisi" olarak nitelendirir. Moğol istilasının sebepleri olarak, Rus halkının günahları ve Tanrı'nın cezası olarak gösterilir. Ortodoks inancına göre Tanrı korku ve cezayı insanları kötülükten arındırmak için kullanır. Bu bağlamda İlyas Kemaloğlu "*Altın Orda ve Rusya*" adlı çalışmasında Rusların, Moğollar tarafından istila edilmesini şu şekilde yorumladıklarını belirtir: "*Rus knezleri bu yoldan saptıkları için Tanrı onları cezalandırmak istemiş ve Rus topraklarına Moğolları göndermiştir.*"⁸¹ Dönemin kroniklerinde Rusya'nın kurtuluşu ancak şu hususlar gerçekleştiğinde mümkündür; toprak bütünlüğünün sağlanması, ekonomik gelişmelerin yaşanması, otoriter ve dürüst bir hakimiyetin olması, Ortodoks kilisesinin varlığı. Kiev-Peçerski Manastırı rahibi Serapion, Rus halkının en büyük günahının insanların kurban edilişi, sihir ve falcılığın yaygın olması, yani pagan geleneklerinin devam etmesi olduğunu ileri sürer. Aynı zamanda Moğol seferlerinin Tanrı'nın bir cezası olduğunu, söz konusu Moğol istilasının Rusya'nın doğru yola girmesinde önemli rol oynayacağı, halkın milli şuurunu arttıracakını belirtir.⁸² Böylece Rus halkı bilincinde Ortodoks inancının birleştirici bir gücü olduğu algısı oluşur. 13.-14. yüzyılda Ortodoksluk milli ideolojinin temeli haline gelir ve bütün toplumsal ideallerin oluşmasında belirleyici bir rol oynar. Artık dinin korunması, ruhen ve siyaseten de bağımsızlığın kazanılması demektir. Milli bağımsızlık fikirleri Rus ve Ortodoks kelimeleri ile eş anlamlı hale gelir.⁸³

⁸¹ Kemaloğlu, a.g.e., s. 207.

⁸² A.e., s. 208.

⁸³ A.y.

Moğol istilası döneminin Rus milli kimliğinin oluşumundaki etkileri konusu Rus tarihçilerinin de ele aldığı konular arasındadır. Nitekim tarihçi Nikolay Trubetskoy, Moğol istilasının, Rusların kendi milli kimliğini inşa etme sürecinde ve özellikle Rus devletinin sahip olduğu jeopolitik konumu açısından olumlu bir etkisi olduğunu şu sözler ile belirtmektedir:

“ ...Neredeyse Avrasya coğrafyasının tümüne yayılan bir devlet olarak Rus devletinin tarihi özünü tanımlamak istediğimizde, Rus devletini Cengiz Han monarşisinin temel çekirdeği olarak görmekteyiz....Rus Devleti içgüdüsel olarak parçalanmış birliği yeniden yaratmak için çabaladı, bu yüzden Cengiz Han’ın tarihsel rolünün mirasçısı, varisi oldu”⁸⁴

Trubetskoy, Rusların, Moğolların boyunduruğundan kurtulduktan sonra güçlü bir devlet olma yolunda ilerlemesinin, Cengiz Han’ın mirasçısı olmasının nedenini ise milli ve dini kimliklerin muhafaza edilmesinde görür. Bu bağlamda, istila döneminde Rus milli kimliğin önemli bir unsuru olan Ortodoks dinin yoğun bir şekilde yükselişe geçtiğini, düşman karşısında halkı bir araya getirerek, bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynadığını şu sözlerle vurgular:

“Moğol istilasının en temel sonucu dini yaşamın güçlü bir şekilde yükselişe geçmesidir. Bu dönem Eski Rus Devleti için her şeyden önce din dönemidir... Bu güçlü dini yükseliş Moğol istilasının neden olduğu hayal kırıklığı sonucu mevcut değerlerin yeniden değerlendirilmesini sağlar. Bu dönemde milli aşağılanma duygusuna karşı tepki olarak ateşli bir milli ideolojiye bağlılık duygusu açığa çıkar.”⁸⁵

Trubetskoy, Moğol istilasının halk ve Ortodoks kilisesi tarafından Tanrı’nın Rus halkına verdiği bir ceza olarak görüldüğüne vurgu yaparak din-devlet ilişkisini bu bağlamda açıklamaya çalışır.⁸⁶ İstilanın halk tarafından ceza olarak algılanmasını Trubetskoy şu şekilde açıklar: “Çar, Tanrı önünde kendisine tabii olan insanların refahını sağlamak adına sorumludur. Milletin günahından da sorumlu olan Çar’ın egemenliği ahlaki bir zaferdir.”⁸⁷ Halkın yaşamında Tanrı’nın verdiği emirleri yerine getiren bir araç olarak görülen Çar halk için sorumludur. Çar, Tanrı’nın emirlerini millete ileten biri olarak görülür, insan ise Çar’ın sözünden çıktığı vakit Tanrı için dinden dönmüş, günahkâr biri olarak algılanır. Trubetskoy’a göre kilise ve devlet

⁸⁴ Nikolay Trubetskoy, **Nasledie Çingizhana**, Peterburg, İzd. “Lan”, 2013, s. 97.

⁸⁵ **A.e.**, s. 101.

⁸⁶ **A.y.**

⁸⁷ **A.e.**, s. 108.

arasındaki çatışma önemsizdir. Önemli olan kilise ve devlet arasındaki ideolojik ilişkilerin senfonik olarak uyumlu şekilde yürütülmesidir.⁸⁸ Tarihçi Lev Gumilyev, Trubetskoy ile aynı düşünceleri paylaşır. Moğol istilasının Rus Devleti üzerinde var olan olumlu etkisini ve Moskova knezliğinin, jeopolitik anlamda Cengiz Han İmparatorluğunun Avrasya'nın mirasçısı olmasının nedenini; istila döneminde Ortodoksluk inancının Ruslar arasında korunması, yayılması ve gelişmesi ile inanç kimliği oluşmuş olmasında arar. Moğolların olumlu tecrübelerini benimseyen Rus knezlikleri birlik olmayı bu sayede başarmıştır.⁸⁹

Moğolların istilasını döneminde Rus Knezlerinin ve milletin bilincinde iki hedef vardır ilki bağımsızlığını kazanmak, ikincisi ise tüm Rus milletin ve Knezlikleri tek bir çatı altında toplamak. Rus milletini tek bir çatı altında toplamak özellikle Ruslarda din-devlet ilişkilerinin ne kadar iç içe geçtiğini kanıtlar niteliktedir. Knezlere destek veren metropolitler ve din adamları halkın sıkı sıkıya bağlandığı Ortodoks inancı doğrultusunda kiliselerde bağımsızlık için birlik vaazları vermişlerdir. Bu bağlamda Patrik Afanasi tarafından metropolit olarak atanan Pyotr'un rolü büyüktür. Pyotr bağımsızlık mücadelesinde milli bilinci uyandırması açısından yaptığı en önemli yenilik dini merkezin Moskova olması yolunda yaptığı atılımlardır. Pyotr, Tver-Moskova knezlikleri arasındaki rekabette Moskova knezliğinin dini açıdan statü kazanmasına yardım eder.⁹⁰ 14-15. yüzyıllarda Rus milletini tek bir çatı altında toplama görevini Moskova Knezliği üstlenir. Altın Orda Devletinin yıkıcı etkisi ile baş etmeye çalışan diğer Rus knezlikleri karşısında, 13.-14. yüzyıllarda Güney Moğollardan gelen nüfus akınlarının baskısı sonucu nehirler arasında bulunan Moskova'nın ayrıcalıklı bir jeopolitik konumda bulunması sayesinde Moskova Knezliği yükselişe geçer. Bütünleştirici politikası ile Knezliğin merkezi Moskova olur. Söz konusu yükselişin en temel sebeplerinden biri de metropolitliğin Moskova'ya geçmesidir; bu sayede diğer Knezliklerle Ortodoksluk bağları sayesinde birlik kurabilecek avantajı kendisinde sağlamış olur. Metropolitliğin Moskova'ya

⁸⁸ Trubetskoy, **a.g.e.**, s. 108.

⁸⁹ Lev Gumilyev, “**Menya nazyvayut yevraziytssem**”, (Çevrimiçi), <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article111.htm>, 15 Eylül 2020.

⁹⁰ Gumilev, **Ot Rusi do Rossii**, s.142.

taşınması Rus nüfusunda büyük bir etki yaratır. Hem dini hem de siyasi güç olma yolunda ilerleyen Moskova'nın etrafında halk büyük bir inançla toplanmaya başlar.⁹¹

Anthony D. Smith'e göre milli kimliğin en önemli ilk unsuru olarak üzerinde yaşanılan toprak parçasını gösterir ve şu şekilde belirtir: “ *Bu toprak parçası herhangi bir yer olmamalıdır, milletin “yurt”u, halkın “beşiği” olmalıdır. Tarihi bellek ve çağrışımların mekanı haline gelen toprak parçası yani yurt; milletin bilgeleri, azizleri ve kahramanlarının yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir.*”⁹² Moskova Knezliğinin merkeziyetçi bir yer olması ve tüm Rus Knezliklerinin diğer Knezliklerde yaşayan halkların birleşmesi ile ortak tarihi bellek ve aidiyetleri sayesinde bir arada yaşayacağı toprak bütünlüğü oluşmaya başlar. Dolayısı ile Smith'in belirlediği ilk unsur olan toprak parçası Ruslar için var olur, anlam kazanır ve Moğollardan sonra “yabancılar”ın kullanımına, sömürüsüne tamamen kapalı bir hale gelir. Bir diğer milli kimlik unsuru ise “patria” diğer bir adıyla “vatan” fikridir; yasaları ve kurumlarıyla tek siyasi iradeye sahip bir topluluktur. Bu durum, ortak siyasi duygu ve amaçların ifadesi olan en azından bazı ortak düzenleyici kurumlar gerektirir.⁹³ “Patria” fikri ve ortak siyasi kurumlar bu hususta 14.-15. yüzyıllara dayanır. Moğolların egemenliğinin Rus topraklarında yok olması ve Moğol etkisi ile siyasi, ekonomik yapılanmanın oluşması özellikle Rus devletinin temellerinin atılmasında önemli bir etkidir. Nitekim bu devlet olma özelliği ile belli bir toprak parçasında yaşayan topluluk, devlet çatısı altında millet olma bilincine ulaşmaya ve kendi kimliklerine sahip olmaya başlamıştır. Bu durum Rus milliyetçiliğinin, milli kimliğinin oluşumunda millet-devlet ilişkisi bağlamında atılan tohumların yeşermesi anlamına gelir.

Moskova Knezliğinin gelişmesinde ve merkeziyetçi bir politika izlemesinde önemli katkıları olan, Rus devletinin doğal sınırlarına erişmesini sağlayan II. Vasili döneminde Ortodoks Kilisesinde bazı değişiklikler meydana gelir. Bu değişikliklerin baş nedeni uzun yüzyıllar boyunca dini olarak bağlı kaldıkları Bizans Ortodoks Kilisesinin, papa önderliğinde toplanılan Floransa Konsülünde yaptığı seçimidir. Rus Ortodoks kilisesi metropolit seçimini, Bizans'ın İstanbul'da bulunan Ortodoks

⁹¹Titov, **a.g.e.**, s. 73-74.

⁹² Smith, **a.g.e.**,s. 25.

⁹³ **A.e.**,s. 26.

Kilisesine danışarak yapmak zorundadır. Bu bağlamda Moğol İstilasına kadar Rus metropolit makamında görev yapan 21 metropolitte sadece ikisi İlaryon ve Kliment Rus metropolit olarak atanmış, diğerleri Bizans Ortodoks Kilisesinin zorlamasıyla Yunan asıllı olmuşlardır.⁹⁴ Nitekim bu dönemde de Rus Ortodoks Kilisesinin metropoliti ise Yunan asıllı İsidor'dur. 1439 yılında Roma Katolik Kilisesi, Papa önderliğinde kiliselerin birleşmesi gerektiği ile ilgili Floransa Konsülü toplanır. Söz konusu Konsüle Bizans Ortodoks Kilisesinin yanı sıra Rus Ortodoks Kilisesinden İsidor katılır. Bizans İmparatorluğunun, Osmanlı İmparatorluğu karşısında gücünün zayıflaması sonucu Bizanslılar kendilerine destek almak için Batı'ya yönelirler. Bu durumu fırsat bilen Papa, “heretik” bir hareket olarak adlandırdığı Ortodoks kilisesini kendisinin önderliğinde birleşme şartı koşar. Nitekim söz konusu birleşme talebi Floransa Konsülünden önce 1274 yılında yapılmıştır. Ancak Ortodoks kilisesi, Katoliklerle birleşmeyi reddetmiş, bu durumun nedeni olarak ise Ortodokslara törenlerinde Katolik inancının sunulması yani törenlerin dua dillerinin ve edebiyatının muhafazası Papa önderliğinde yapılacak olması gösterilmiştir.⁹⁵ Bizans İmparatorluğunun siyasi olarak zor durumda olmasını Papa bu sefer fırsat bilerek yeniden birleşme koşulunu öne sürer. 1438-1439 yıllarında Floransa Konsülünde Doğu-Batı kiliselerin Katolik Papa önderliğinde birleşmesi konusu tartışılır, bu fikre Ortodoks Yunan din adamları kısmi şekilde direnir ancak Papanın şiddete ve rüşvete dayanan baskıları sonucu birleşmeyi kabul etmek durumunda kalırlar. 1439 yılında imzalanan Floransa Konsülü kararları doğrultusunda birleşmenin taraftarlarından biri de Rus Ortodoks Kilisesi tarafından Floransa Konsülüne gönderilen metropolit İsidor'dur. İsidor söz konusu birleşme kararını destekleyen taraftadır ve Moskova'ya döndüğünde yeni kabul edilen adetlere uygun olarak ayinler yapmaya başlar. Patriğin adının önüne Papanın ismini getirir, kiliselerde birleşimin gerekliliğini vurgular. Bu olanlara II. Vasili büyük tepki gösterir, Ortodoksluğun değişimine, Katoliklerle olan anlaşmaya karşı çıkar ve İsidor'u suçlayarak, cezalandırır. Yunan asıllı İsidor'un yerine Rus olan İona, bu sefer Konstantinopol'den icazet alarak değil tüm Rus piskoposların seçimi ile metropolit makamına atanır.⁹⁶ Bu bağlamda Rus Ortodoks

⁹⁴ Titov, a.g.e., s. 55.

⁹⁵ Vasili Pavlov, **Tri veka poiska istini russki raskol VII. veka**, Moskva, Daşkova İ K, 2015, S.49.

⁹⁶ Gumilev, a.g.e., s.177.

Kilisesinin milliyetçi duygularla Konstantinopol patrikliğinin kararlarına kısmen bağlı olmadığını kanıtlaması, sonraki dönemlerde milli bilincin din-devlet alanlarının “senfoni iktidar” birliği ile uyandırılmasında önemli bir etken olacaktır. Rus milletinin Ortodoks inancına olan bağlılığı göz önüne alındığında, kilisenin verdiği kararların ne derece etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kilise yönetiminin özellikle düşman ve öteki olarak gördükleri Katolik kilisesi ile birleşme taraftarı olan Konstantinopol Patrikliğine sırt çevirmesi Rusların özgünlüğünün ve milli değerleri olarak gördüğü dini inancına olan bağlılığını göstermektedir.

1453 yılında Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethederek, Bizans İmparatorluğuna son vermesi Rus Ortodoks Kilisesinin milli bir özgünlük kazanmasına neden olur. Bağımsız olan Ortodoks Kilisesi, Moskova’nın ruhani ve dünyevi iktidarlığının güçlenmesini sağlar. Moskova Knezliğinin merkeziyetçi bir yapıya sahip olma çabalarında Rus Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığını kazanarak özgün bir yapıya dönüşmesinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Moğol istilasından önce devletin bir aracı durumunda olan kilise, Altın Orda Devleti’nin boyunduruğu döneminde aldığı ayrıcalıklar ve vergiden muaf olması sayesinde önemli bir maddi güç elde etmiş, bu sayede Moskova Knezliğinin aracı değil, müttefiki konumuna erişmiştir. Rus devlet yapısının ve milli kimliğinin önemli yapı taşlarından biri olan kilise-devlet ilişkisinin önemli adımları III. İvan döneminde atılır. Milli bir kilise olma yolunda ilerleyen Rus Ortodoks Kilisesi, III. İvan döneminde sağlamlaşan kilise-devlet ilişkisi bağlamında milliyetçiliğin Rus topraklarında yayılması adına “*Kutsal Rus*” kavramını güçlendirme yolunda adımlar atar. “Kutsal Rus” devleti siyasi ve dini alanda Katolik devletlerin öncülüğünde yapılacak hiçbir anlaşmayı kabul etmemelidir. Özellikle Osmanlı ile yapılacak olan savaşta Batının desteğini almak için Floransa Konsülü şartlarını kabul eden Bizans’ın fethedilmesini inançlarına ihanet ettikleri için Tanrı tarafından verilen bir ceza olarak yorumlayan Ruslar için din-devlet birlikteliği kutsallık çerçevesinde algılanır.⁹⁷ Nitekim bu durum Ruslar için kendi inançlarına sıkıca sarılmalarına, milli özüne sahip çıkmalarına neden olmuştur. Bizans’ın fethedilmesi dünyada Doğu Hristiyanlığın yıkımı olarak algılanır. Çünkü Katolikliğin rakibi artık yoktur ve daha geniş alanlara yayılabilecektir. Ancak

⁹⁷Yevlampiyev, a.g.e., s. 26.

Moskova söz konusu yayılmayı engeller ve kendisinin “İkinci Roma”nın mirasçısı yani “Üçüncü Roma” olarak ilan eder. Bu bağlamda Rus Ortodoks Kilisesinin piskoposu Filofey tarafından öne sürülen “Moskova-Üçüncü Roma” teorisi “Rus idesi”nin bir parçası haline gelir. Filofey, III. Vasili’ye yazdığı mektupta üçüncü Roma teorisi hakkında şunları söyler:

“Eski Roma’nın kiliseleri, Apollinarian ayrılıkçılık yüzünden yıkıldı; İkinci Roma olan Konstantinapol’un kiliseleri ve onların kapıları ise Muhammed’e inananların baltaları ve mızraklı baltaları tarafından yıkıldı; ama şimdi sizin güçlü topraklarınızın, üçüncü Roma’nın, kutsal kilisesi, bütün dünyada, Ortodoks inancıyla güneşten daha güçlü bir şekilde parlamaktadır. Ve siz, dindar çarımız, bütün Ortodoks dünyasının sizin tek bir ülkenizle birleştiğini biliyorsunuz. Siz dünyadaki tek Hristiyan çarsınız; size yakışan Tanrı korkusu ile yönetmektedir... Anlamalısınız ki bütün Hristiyan toprakları size daha yakın. İki Roma düştü ve üçüncüsü hala ayakta ve bir dördüncüsü de olmayacak. Sizin Hristiyan topraklarınız başka birinin yönetimi altına giremez.”⁹⁸

Rus toprakları halkın gözünde “Moskova 3. Roma” teorisi ile beraber “Kutsal Rus” topraklarına dönüşür. “Kutsal Rus” düşüncesi aynı zamanda Rus halkının bilincinde Rus milliyetçiliğini doğurur. Bir taraftan Rus toprağına sonsuz sevgi, diğer taraftan ise doğal sınırların “öteki” tarafına kuşku ve güvensizlik gelişmiştir.⁹⁹ Rus milli kimliğini oluşturan unsurların özgün bir hal alması halkın bilincinde ve devlet yapısında milliyetçi yönelimin sağlamlaşmasına neden olur. Ortodoks kilisesinin milli bir hal alması, devlet-kilise birlikteliği, “Kutsal Rus” algısı Rus topraklarında giderek yayılır. Paylaştıkları aidiyetlerin artması Rus halkını birbirine yakınlaştırarak, “öteki” olarak görülen dış düşman karşısında birlik olma duygusu güçlenir. Milli kimliği oluşturan unsurların giderek artması, 16. ve 17. yüzyıllarda milletin ve devletin özgün bir karakter kazanmasına, milli özgüveni artan Rusların, Batılı devletler karşısında kendisini önemli bir güç olarak görmesine, milliyetçi düşüncenin yaygınlaşmasına katkı sağlar.

⁹⁸Aleksandr Zamaleev, *İstoriya oteçestvennoy kulturi*, Moskva, Yurayt, 2016, s. 16-17.

⁹⁹Vladimir Tsurikov, “O neodnopyačnom haraktere vliyanii pravoslaviya na russkuyu mentalnost”, *Russki gumanitarniy jurnal*, 2013, C. 2, No:5, Sotsialno-Gumanitarnoe Znanie, s. 418-419.

1.2.3. Rus Kimlik Çatışmaları: “Kargaşa Dönemi”

Moskova- 3. Roma teorisi ile politik yapısı belirlenen Rus devletinin artık düzenli bir orduya, idari bir yapıya ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda idari görevlerde hizmet vermeleri için boyarların hem sayısı hem de yetkileri arttırılır. III. Vasili’den sonra tahta geçen IV. İvan Rus topraklarının sınırlarını Sibiry, Orta Asya, Kazan-Astrahan Hanlığının fethi ile genişletir, Rus Devletini güçlü bir konuma getirir.¹⁰⁰ IV. İvan, kendisini Ortodoks Kilisesini, Bizans İmparatorluğunun varisi olarak düşünerek kendisini hem kilisenin hem de Bizans’ın otoritesinin sahibi olarak görür. IV. İvan dönemi Rusya’nın daha da muhafazakârlaşmasına, mutlak otoritenin sağlamlaşmasına neden olur ve bu sayede Rus Devleti kendi kimliğini her alanda oluşturmaya başlar. Rus kimliğinin önemli unsurlarından Ortodoksluk inancı doğrultusunda Çar olarak yetkisini her alanda arttıran IV. Ivan, Rus devletinin muhafazakâr siyasi yapısını temelleştirir. Ölümünden sonra tahta geçen oğlu I. Feodor, Rus Devletinde siyasi anlamda büyük başarılarla sahip olamamasına rağmen Rus Ortodoks Kilisesi adına yaptığı değişiklikler milliyetçilik anlamında önemli sonuçlar doğurur. İlk Rus patrikliği I. Feodor döneminde kurulur. Patrik artık ruhani yaşamın hükümdarı olmuştur, dini alanda patrik makamı ile gerçekleşen merkezileşme devlet iktidarına yarar sağlama amacı ile kurulmuştur. Çar’ın itaatkar bir araç olarak patriğe sahip olması tüm kilise ve halk üzerinde büyük bir etkiye sahip olması için yeterli bir durum oluşturur. I. Feodor’un ölümünden sonra tahta çıkacak bir varisin olmaması nedeniyle ilk Rus patriği olan İov’un desteği ile Boris Godunov, Çar olarak ilan edilir ve böylelikle Rurik hanedanlığı dönemi sona erer. Rus tarihinde III. Vasili, IV. İvan ve I. Feodor’un hükümdarlığına şahitlik eden 16. yüzyılı tarihçi Gumilyev şu şekilde yorumlar:

“Rus insanların eylemi ve amacı ilkesel olarak eski Moskovalılara göre değişir. Birleşme görevi ve ülkenin sınırlarının belirlenmesi tam olarak tamamlanır. Bu dönemde Ruslar kendilerine yeni hayat amaçları elde eder. Dünya, Ruslara daha yakın hale gelir, kendi sorumluluklarını yerine getirmeyi bırakırlar, her biri kendisi olmak ister, sıradan bir knez değil Şuyski gibi bir knez olmayı, sıradan bir boyar değil Godunov gibi olmayı ve sıradan bir Kazak değil Ermak Timofeyeviç olmayı ister. Nitekim ideal olan sorumluluklarını yerine getiren

¹⁰⁰Aleksandr Sergeyeviç Orlov, v.d., *İstoriya Rossii*, Moskva, Prospekt, 2011, s.115.

insan değil, rakiplerinin üstünde iktidara sahip olup, ilk sırada yer alan insan haline gelirler.”¹⁰¹

Çar I. Feodor döneminde başarılı bir devlet adamı olarak anılan Godunov, kilisenin Rus milleti ve Çarlık üzerindeki etkisinin farkına varır ve kendi konumunu pekiştirmek, patrikliğin desteğini almak adına kiliseye ayrıcalıklar verir. I. Feodor’un ölümünden sonra halka seslenen patrik İov, Boris Godunov’un Çar seçilmemesi durumunda Hristiyanlığın yıkıma uğrayacağını ve savaşların giderek artacağını ileri sürer.¹⁰² Nitekim bu durum dinin, din adamlarının Rus milleti ve devleti üzerindeki büyük etkisini göstermektedir. Godunov, Çar olmadan önce boyarlar ve halk tarafından başarılı bir devlet adamı olarak görüldüğü için desteklenir. Ancak Godunov döneminde var olan ekonomik zorluklar, toprak köleliğinin giderek daha sıkı bir hal alması, devlet tarafından çözüm bulunamayan sorunların artması halk tarafından tepki ile karşılanır. Bu durumda Çar’ın etrafında kendisine muhalif olanlar Godunov’a tepki ile yaklaşır. Gumilyev söz konusu tepkiyi şu şekilde yorumlar: “*politik, askeri ve ekonomik alanlarda başarı sahibi olmak, “öteki” düşman karşısında ayakta kalabilmek için halkın gözünde hanedanlık soyundan gelen birine ihtiyaç duyulur*”.¹⁰³ Özellikle bu ihtiyaç ülkede yaşanan kargaşa dönemlerinde artmaya başlar. Bu bağlamda Çar tahtında hak iddiasında olan kişinin Rurik soyundan gelen ve tahttaki yasal haklarına doğumu itibari ile elde eden biri olmalıdır. Bu koşullar göz önüne alındığında IV. İvan’ın 7. Eşinden olan en küçük oğlu Dmitri’nin Ugliç’te Godunov’un emri ile öldürüldüğü bilgisi hızlıca yayılır. Söz konusu durumun farkına varan Katolik Litvanya ve Polonya bu durumu lehine kullanır. Tarihe “*Düzmece Dmitri*” (Ljedmitri) olarak adı geçen, Polonya-Litvanya krallarının desteklediği Dmitri adında biri ortaya çıkar ve Katolikliği kabul eder. Katolikliği Rusya’da yaymak için papaya söz vererek arkasında Roma’nın da desteğini alarak, 1604 yılında Moskova’ya doğru ilerler. Bir süre tahta kalan ancak yürüttüğü politika ile başarısız olan ve Katolik olduğu anlaşıncı halk tarafından tepki gören Düzmece Dmitri’nin ölümünden sonra yerine Çar olarak Vasili Şuyski geçer. Şuyski ise İvan Bolotnikov’un önderliğinde gerçekleşen köylü ayaklanmaları ve II. Düzmece Dmitri (Ljedmitri II.) vakası ile

¹⁰¹Gumilev, a.g.e., s.192.

¹⁰²Titov, a.g.e.,s. 84.

¹⁰³Gumilev, a.g.e.,s.213-214.

uğraşır. Nitekim Litvanya-Polonya Krallığı ve İsveç ile gerginleşen politik sonuçlar Rus topraklarında iç karışıklıkların oluşmasına neden olur. 1610 yılında Prokopi Lyapunov'un başında bulunduğu boyarlar Vasili Şuyski'yi tahtından devirdiler. Çarlık tahtı, başında Fyodor Mstislavski'nin bulunduğu bir grup boyar tarafından zapt edilir. Rus tarihine “*Yedi boyarlar*” (Semiboyarşina) dönemi olarak geçen, herhangi bir Çar'ın olmadığı ve yedi boyar tarafından yönetilen Rus devleti, Batıdan gelen tehlikelerle karşılaşır. Nitekim yedi boyarların Polonyalıları desteklemesi ve Reç Pospolitaya kralı III. Sigizmund oğlu Vladislav'a Çar olması için teklifte bulunmaları, zayıf bir Rusya karşısında saldırmak isteyen İsveçlerin baskıları, Rusya'yı zorlu bir sürece sokmuştur. Ancak zorlu süreç Rus milliyetçiliği bağlamında “öteki” karşısında birlik olma, milli bağımsızlığı elde etme duygusunu tetikler. Katolik bir yabancı olan Vladislav'ın Rus Çarlığı için düşünülmesi Ortodoks halk tarafından tepki ile karşılanır. Dönemin Rus patriği Germagen, Vladislav'ın tahta geçerken Ortodoksluğu kabul etmesini ister; ancak Vladislav bunu kabul etmez. Tüm Rus topraklarında bir Katolik olan Vladislav'ın kendilerini yönetemeyeceğini belirten Germagen, Latin uyruğuna, Katolikliğe savaş açar. Polonyalıları tarafından tutuklanan ve öldürülen Germagen'in ideolojisi tüm Rus toplumunda yankı bularak, yedi boyarlar karşısında muhalif eylemlerin yaşanmasına neden olur.¹⁰⁴ “Kargaşa Dönemi” (Smutnoye vremya) olarak anılan bu dönemde Germagen'in ölmesi ile Vladislav'ın “*Yedi Boyarlar*” tarafından Çar ilan edilmesi, Rus topraklarının bir Katolik Leh tarafından yönetilmesi Rus milleti tarafından hoşnutsuzlukla karşılanır. Rus milleti kendi kaderine kendisi yön vererek, yabancı bir hükümdarın kendisini yönetmesine ve “öteki” düşmanların Rus topraklarında ilerlemelerine engel olur.¹⁰⁵ Kargaşa dönemi yeni bir Çar'ın seçilmesi ile son bulur. Boris Godonov'un kendi iktidarını korumak amacı ile Çar Feodor ile kan bağı bulunduğu gerekçesi ile manastıra yolladığı, kargaşa döneminde yaklaşık on sene Polonyalıları tarafından tutsak edilen dönemin patriği Fyodor Nikitiç Romanov diğer adıyla Filaret'in desteği ile oğlu Mihail Fyodoroviç Romanov, Çar ilan edilir. Filaret, yabancı etkisinin Rus kilisesinde ve devletinde var olmasını istemez ve oğlu Mihail ile beraber adeta ikinci bir hükümdar olarak Rus

¹⁰⁴Gumilev, a.g.e.,s.225.

¹⁰⁵A.e., s.228.

devlet yönetiminde yer alır. Mihail Romanov'un Çar ilan edilmesi ile sona eren "Kargaşa Dönemi" Rus devletinin var olma sorununun, gelişimi için hangi yolu seçeceği ile ilgili soruların çözüldüğü bir dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde Rusya'nın jeopolitik durumu göz önüne alınarak ülkenin geleceği, devlet kimliği ile ilgili adım atılacak durum şu şekilde belirlenir; politik yönetim olarak otokrasi, ekonomi temeli için toprak köleliği, ideoloji olarak Ortodoksluk, sosyal yapı için sınıf toplumu.¹⁰⁶ Sıkıntılı dönemlerin halk ve devlet içinde yarattığı olumsuz durumlar, Rus milli bilincin sağlamlaşması, milli kimliğin giderek belirgin hale gelmesi açısından önemlidir. "Kargaşa Dönemi" sürecinde belirgin haline gelen milli görüş Çar Mihail'in ölümü sonrasında tahta geçen Çar Aleksey döneminde güçlenmeye devam edecektir.

Çar Aleksey'in Rus milliyetçiliği bağlamında devlet ve dini alanlarda gerçekleştirdiği değişiklikler otokrasinin ve Ortodoksluğun kuvvetlenmesine neden olur. Güçlü bir otokrasi kurmak isteyen Çar Aleksey 1646 yılında Boyar Dumasını devlet işlerinden uzaklaştırır, sonra ise kendi danışmanlarının olduğu bir Blijnaya Duma kurar.¹⁰⁷ Böylelikle Rus devletinde otokrasiyi güçlendirerek, yetkisini arttırmış olur. Devlet yapısının yanı sıra Aleksey'in Rus halkının milli bilincini ve yaşama biçimi etkileyen Ortodoks Kilisesinde gerçekleştirdiği yenilikler, Rus Devletini Batı medeniyetleri karşısında güçlendirme amacı ile yapılır.

Devlet yapısının yanı sıra Aleksey'in Rus halkının milli bilincini ve yaşama biçimi etkileyen Ortodoks Kilisesinde gerçekleştirdiği yenilikler, Rus Devletini, Batı medeniyetleri karşısında güçlendirme amacı ile yapılır. Aleksey döneminde patriklik kurumunun başında bulunan patrik Yosif, öncelikle Filaret döneminde Batı etkisinin Rus kilisesine yansımaları engellemek amaçlı aldığı önlemleri ortadan kaldırır. Nitekim Bizans İmparatorluğunun yıkılması ile Ortodoksluğun merkeziyetinin Moskova'ya geçtiğini düşündüğü için geri kalan tüm Doğu Ortodoks patrikleri ile birleşmenin Rus devletini yüceltecek bir atılım olduğuna inanır ve Kiev'den din adamlarını davet ederek, kutsal kitaplarda var olduğuna inandığı hataların düzeltilmesi

¹⁰⁶Orlov, v.d., a.g.e., s. 97.

¹⁰⁷Pavlov, a.g.e., s.25-27.

için çaba gösterir.¹⁰⁸ Reformların gerekliliğini milli bilinç ve güç arzusunu belirlediğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda kiliselerin ritüellerinin tek biçimcilikte birleşmesi ile ilgili reformlar, Aleksey'in siyasi alandaki düşüncelerin yansıması olduğunu vurgular. Nitekim Boris Kutuzov bu reformu şu şekilde değerlendirir: “*Kilise reformu, Çar Aleksey'in planlarının ilk adımı olarak, tüm Ortodoks devletlerinin Rus devletinin önderliğinde “Büyük Yunan-Rus Doğu İmparatorluğu” adı altında toplamak için ideolojik bir temel oluşturmaktadır.*”¹⁰⁹ Kilise reformlarının siyasi alandaki gerekliliklerinden ilki “*Kargaşa Dönemi*”nde yaşanan iktidarsızlık döneminin neden olduğu sıkıntıları ortadan kaldırmak, otokrasiyi devlet temelinde sağlamlaştırmaktır. İkincil olarak ise Osmanlı İmparatorluğu, Polonya ve İsveç ile olan savaşlarda müttefik elde etmektir. Üçüncü neden ise bilim ve teknolojiyi Avrupa seviyesine çıkartmaktır. Teknoloji ve bilimde ilerleme olmadan uluslararası koşulların yerine getirilmesi hatta devletin mevcudiyetinin muhafaza edilmesi imkansızdır.

Yosif'in ölümünden sonra patriklik makamına atanan Nikon ve Aleksey'in birlikte adım attığı yenilikler Rus devleti ve Ortodoksluk inancının biçim değiştirmesine ve milli değerler bütününde, halk arasında geri dönülemez ayrılıkların, çatışmaların yaşanmasına neden olur. Nikon'un “*Yunan Projesi*” (Greçeski proekt) kapsamında yapmak istediği reformlar Çar Aleksey tarafından destek görür, yeniliklere uymayanlar ise ağır cezalara çarptırılır. Bu durum kilise içerisinde ayrılıklara yani “*raskol*”a (ayrılık) neden olur. Patrik Nikon'un karşısında başında Avvakum Petrov'un bulunduğu, eski Ortodoks geleneklerinin devamlılığını savunan “*eski inançlılar*” olarak adlandırılan bir grup ortaya çıkar. Rus milli özün muhafaza edilmesi açısından, Yunan etkisinin Ortodoksluk ve Rus topraklarında yayılmasını engellemek amacı ile ortaya çıkan “*eski inançlılar*” (staroobriyatsıy) kilise ayrılığının yaşanmasında önemli rol oynarlar. Avvakum taraftarları Ortodoksluğun özünün üstünlüğünü savunur. Eski inançlılar Moskova milliyetçiliğini destekler, Kutsal Rusya ve Üçüncü Roma teorilerini savunurlar. Avvakum'a göre Yunan, Sırp ve Ukrainli Ortodokslar, inancın özünü muhafaza edemedikleri için kusurludurlar bundan dolayı Tanrı onları başka

¹⁰⁸Pavlov, a.g.e., s.82-83.

¹⁰⁹Boris Kutuzov, *Tserkovnaya reforma XVII. veka*, Moskva, Tri-L, 2003, s. 286.

milletlerin egemenliği altında kalmakla cezalandırmıştır. Dolayısı ile katı Rus milliyetçisi olan Avvakum, Yunan etkisinin Rus topraklarına sızmasının doğuracağı sonuçları vurgulamaktadır.¹¹⁰ Rus milli kilisesinin öncüsü olarak görülen Avvakum’a göre Rus devleti ve kilisesi Rus halkına ve çıkarlarına hizmet etmek zorundadır. Rus devleti, başka milletlerin etkisi altında kalmadan, kendine özgü kanunları ve gelenekleri ile yaşamak zorundadır. Avvakum, kendi milli ideolojisini: “...zavallı Rusya, Latin adetlerini ya da Alman davranışlarını ne diye kabul etmek istersin, senin gerçek Hristiyanlığın tüm bunlardan nefret eder, onları reddeder”¹¹¹ sözleri ile vurgular ve “Yunan Projesi” doğrultusunda kilise reformunu uygulamak isteyen Çarlık iktidarının Rusya’ya ihanet ettiğini belirtir. Nihayetinde her ne kadar kilise de “raskol” yaratan bir sürece gidilse de dini bütünlük yaratma çalışmaları tamamlanır. Devlet ve kilise denetiminde gerçekleştirilmek istenen reformların sonucu 17. yüzyıl Rusya tarihine yıkıcı bir etki bırakır. Söz konusu durumu Kutuzov şu şekilde değerlendirir.

“Reformdan sonra kiliseyi, kilise ile alakası olmayandan ayıran net çizgi çekilmemiştir... Ruhani gerileme kilise yaşantısının her alanında hissedilmektedir. Rus kilisesi daha önceleri edinmediği zor bir tecrübe yaşamak zorunda kalmıştır. Söz konusu reformlar; kilisenin devlet önünde hizmette bulunma durumu, ibadetlerin biçimlenmesi, kilise yöneticilerinin felakete dönen dünyevileşme süreci gibi Rus kilisesinde içsel bir hastalık olarak var olmuştur.”¹¹²

Genel olarak bu dönemde devlet ve din alanlarında Batı etkisi iktidar başında bulunanlar tarafından uygulanmaya çalışılsa da Ruslar milli değerlerini ve özünü korunmayı başarırlar. “Öteki” ile yapılan savaşlar, Rus Ortodoks Kilisesi ve devlet tarafından uygulanan yenilikler Rus milli bilincini uyandırmada etkin bir rol oynayarak, halkın milli kimliğini oluşturan aidiyetlerin önemini ortaya çıkartır. Çar I. Petro ve Çariçe II. Katerina döneminde ise Rus milletin otokrasi, Ortodoksluk, birlik olma anlayışı, yapılan reformlar ve “öteki” kültür karşısında daha derin anlamlar kazanmaya devam eder. Nitekim 18. yüzyıl öncesi eski Rus Devletinin ve halkın sahip

¹¹⁰ Gumilev, a.g.e., s. 262.

¹¹¹ Vladimir İlyin, “Tserkovny raskol i russkiy pravoslavnyy traditsionalizm”, *İzvestiya altayskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2015, s. 130.

¹¹² Kutuzov, a.g.e., s. 155.

olduğu, aidiyetlere bağlı milliyetçi düşünce, Batı kültürü etkisi ile Rus topraklarında yayılan ilerici fikirler doğrultusunda değişime uğrayarak, yeni tartışmaları beraberinde getirir.

1.3. Avrupalılaşıma ve Aydınlanma Döneminin Rus Milli Bilincine Etkisi

Rus kimliğini oluşturan unsurların başında otokrasi, dini inanç (Ortodoksluk), geleneklere sarılan milliyetçilik anlayışı gelir. Ancak I. Petro dönemine gelindiğinde Rus devletinin gelişimini hedefleyen, ilerlemeci reformların gerçekleşmesi, söz konusu kimliğin farklı yorumlara maruz kalmasına, Rus ideolojisinde Batıcı-Slavcı tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu reformlar Rus kimliğini oluşturan unsurların farklı anlamlar kazanmasına yol açmıştır. I. Petro, Rus devletini daha ileriye taşımak ve Rusya'yı Avrupa Devletleri karşısında önemli bir güç haline getirmek amacıyla idari, ekonomi ve siyaset alanında reformlar gerçekleştirmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerine yaptığı seyahatlerde, gözlemlediği toplumsal düzen ve idare ile ilgili özellikleri Rus toplumu üzerine uygulamaya ve yeni bir Rus kimliği oluşturmaya çalışmıştır.

17-18. yüzyıllar Batı toplumlarında Aydınlanma dönemi olarak anılmaktadır. Rönesans ve reform dönemlerinin toplamının bir yansıması olarak düşünülen Aydınlanma Çağı, Batı devletlerinin yanı sıra Rus topraklarına da tohumlarını atmıştır. Batıda var olan teknoloji, sanat, düşünce alanlardaki ilerlemeleri takip eden I. Petro, Rus devletinin, Avrupa Devletleri arasında güçlü bir konumda olması için Aydınlanma düşüncesini reformlar aracılığı ile kendi ülkesinde yaygınlaştırmaya çalışır. Rus Devletinin gücünü, dış politikada Batı devletleri karşısında göstermek isteyen I. Petro'nun Büyük Kuzey Savaşı sırasında elde ettiği zaferler, Rus milli tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İsveç karşısında aldığı galibiyet I. Petro'nun Rus topraklarını güvence altına almasına ve Avrupa ile temas halinde bulunacağı Baltık denizi kıyısında önemli bir yer elde etmesine neden olur.¹¹³ Söz konusu zafer sayesinde Baltık Denizi kıyılarında kurulan limanlar aracılığıyla iç ve dış ticarete

¹¹³Orlov, vd., a.g.e.,s. 134-136.

Rusya önemli bir güç haline gelirken, Batı ile kurulan ilişkiler bağlamında yeni bir döneme giriş yapılır. I. Petro, ülke sınırlarını güvence altına aldıktan sonra Batı devletleri arasında Rus devletine önemli itibar kazandırmak amacıyla reformlar gerçekleştirmek için atılım yapar.

Rus devletinin yalıtılmışlığı, kendi içine kapanık bir konumda olması Batı Avrupa devletleri ile rekabet edememesine neden olduğunu düşünen I. Petro, Avrupa ile sıkı ilişki kurmak, Batı etkisini Rusya'ya aktarmak için tüm engelleri kaldırmak gerektiğine inanır.¹¹⁴ I. Petro dönemine kadar devlette patriklik makamı ile dünyevi iktidarın uyumu var olmuştur. Ancak “Kargaşa Dönemi” olayları ve patrik Nikon- Çar Aleksey arasındaki çatışmalar, zaman zaman patriğin Çarlık makamı üzerinde hak iddia edebileceği düşüncesini doğurarak, I. Petro'nun devleti laikleştirme adına eyleme geçmesine neden olur. Bu bağlamda 1721 yılında I. Petro'nun patrikliği ortadan kaldırıp yerine Kutsal Sinod'u kurarak, bu kurumun başına devlet memuru yani ober-prokuror getirerek dünyevi iktidarın, kilisenin üzerinde olduğunu göstermesi Rus milli tarihinde önemli bir adımdır. Kilisenin politik bağımsızlığı sona ererken, Rus devlet yönetiminde dünyevi iktidarın sınırları genişler, monarşi devlet yapısı sağlamlaşır.¹¹⁵ Çar I. Petro, kilise ve devlet yönetimi arasındaki gerginliğin sona ermesini, kilisenin devlete bağlanmasını istemektedir. Böylelikle Batı Avrupa'da Papa'nın İmparator üzerindeki üstünlüğü devam ederken, Rus Devleti kiliseyi devlet işlerinden ayırarak, İmparator'un denetlediği bir kurum haline getirmiştir. I. Petro'nun emriyle kurulan, ruhban kurulundan oluşan ve “Kutsal Sinod” olarak adlandırılan kurumu patriklikten ayıran en önemli fark, Sinod'un, Çar'a tam bağlı kılınmasıdır. Yeni düzenlemeye göre patriklik ortadan kalkacak ve Sinod üyeleri göreve gelmeden önce Çar'a sadık kalacakları ve devlet çıkarları doğrultusunda davranacakları yönünde yemin edeceklerdir.¹¹⁶

Devlet yönetiminde iktidar alanını güvence altına alan I. Petro, otokrasinin merkezîyetçi konumunun güçlenmesi adına merkezî yönetim idaresini devlet sınırları içinde sağlamlaştırır. Merkezî gücün ayrıştırılarak devlet işlerinin daha düzenli

¹¹⁴ Yevlampiyev, **a.g.e.**, s.30.

¹¹⁵ Titov, **a.g.e.**, s. 96.

¹¹⁶ Dualı, **a.g.e.**, s. 51.

yürüyeceğini düşünen I. Petro, Dışişleri, Adalet, Maden ve İşletmeler ve Savaş gibi ayrı bakanlıklar oluşturur.¹¹⁷ Böylelikle Rus milliyetçiliği için önemli olan otokrasiyi kuvvetlendirerek, Batılı devletlerin yönetim düzenine yaklaştırmak ister. Ancak I. Petro'nun idari reformlarından daha çok sosyal alanda gerçekleştirdiği yenilikler Batılılaşmanın en çok hissedildiği alanlar olmuştur. Çar için eski Rus köylü kıyafetleri ve sakal adeta Rusların sembolüdür ve Batı medeniyetinden uzaktır. Batılılaşma adına, Ruslar için geleneksel olarak görülen sakalın kesilmesi için halkı zorlamış, bu durum yeniliklere kapalı olan sıradan halkı öfkelenmiştir.¹¹⁸ İnsanların kıyafetine, dış görünüşüne yönelik yapılan yeniliklerin yanı sıra toplumda nasıl davranılması gerektiği ile ilgili kurallar “Görgü Kitabı” ile belirtilir. Ancak söz konusu yenilikler saray çevresine, soylu sınıfına yönelik yapılır ve halk için geçersiz kılınmaktadır. Bu durum halkın milli geleneklerine daha çok bağlanması, devlet ile halk arasındaki sınırın belirginleşmesine neden olur.¹¹⁹ 26 Kasım 1718 yılında serflerin ve soyluların evlerinde düzenlenen toplantılarla ilgili bir takım emirler yayınlanır. Evlerde toplantıların, baloların yapılmasının şart olduğu ancak bu toplantıların sadece eğlence için değil aynı zamanda karşılıklı fikir alışverişlerinin yapıldığı, insanların bilgi edinebildiği amacıyla gerçekleşmesi gerektiği ilan edilir. Soyluların evlerinde dans edilen, eğlenilen, sohbet edilen toplantılar düzenlenmesi, eski Rus kıyafetlerinden kurtulup Avrupalı gibi giyinmesi, erkeklerin sakallarını kesmesi ile I. Petro, Rus toplumunu Avrupa ülkelerinin medeniyetine yaklaştırmak istemektedir.¹²⁰ Toplumsal alanda yapılan reformların yanı sıra bilim ve sanatta ilerlemeler kaydedilmesi için Avrupa'dan mimarlar, bilim adamları ve sanatçıları ülkesine davet eden I. Petro aynı zamanda birçok yetenekli soylu Rus gencini eğitim almaları için Batı Avrupa ülkelerine gönderir. Modern orduların, idari yapıların kurulması için bu kurumlarda çalışabilecek insanların eğitilmesi adına okullar açılır. Batı'da yayınlanan bilimsel yayınların Rusçaya çevrilmesini emreden I. Petro, dilbilim çalışmalarına destek vererek, Rus harflerinde reform yapar. Yabancı sözcüklerin Rus diline girmesine karşı

¹¹⁷Orlov, vd., **a.g.e.**, s. 140.

¹¹⁸Vladimir Vasilyeviç Mavrodin, **Rojdenie novoy rossii**, Leningrad, İzd. Leningradskogo universiteta, 1988, s. 169.

¹¹⁹ Gönül Uzelli, **I.Petro Döneminde Sanat**, İstanbul, Çantay, 2004, s.18-19.

¹²⁰Orlov, vd., **a.g.e.**, s. 172.

çıkan Çar, milli yazın dilinin oluşması için çalışmalar yapılmasını ister.¹²¹ Eğitim, dilbilim, sosyal alanlarındaki yeniliklerin yanı sıra Çar, Rus halkını, Batı medeniyetine yaklaştırmak için kültürel ve sosyal faaliyetlerin gelişmesine önem verir. Uzun süre yasak olan heykel sanatı serbest bırakılır, Peterburg’da ilk sanat okulu açılır, Avrupa’dan ressam, mimar ve heykeltıraş Rusya’ya davet edilir.¹²² I. Petro’nun Batı’ya yönelik en önemli adımlarından biri de muhafazakâr Moskova’nın karşısında Neva nehri üzerine kurduğu Peterburg şehridir. Moskova eski gelenekleri, milli özü, gerçek Rus ruhunu temsil ederken, Peterburg Batılılaşmanın bir simgesi haline gelir.¹²³

18. yüzyıl Rusya’sında Avrupalılaşmanın öncüsü olarak görülen Çar I. Petro’nun Batılılaşma yanlısı devlet ve sosyal politikaları hem kendi döneminde hem de 19. yüzyılda tartışmalara neden olmuştur. Eski Rus Devletinin sahip olduğu Rus idesi ve geleneklerinin bir karşıtı olarak görülen I. Petro, Batılılaşma yanlısı olarak Slavcıların tepkisi ile karşılaşmıştır. Ancak Çar’ı hem dünyevi hem de ruhani hükümdar olarak gören Rus halkı için, I. Petro’nun reformlarına uyum sağlamak hiç de zor olmamıştır. I. Petro modernleşme yolunda Batı’dan esinlenerek gerçekleştirdiği yeniliklerle, Rusya’ya sadece şekil vermiştir. Her ne kadar Batılı kıyafetler içinde bir Rus Çar’ı olarak görülse de, Rus ruhunu kaybetmemiş, kendi ülkesinin Avrupalı devletler karşısında güçlü bir konuma getirebilmek adına çabalamıştır. I. Petro’ya yapılan eleştirilerden biri Knez Mihail Şerbatov’dan gelmiştir. Rusya’yı I. Petro öncesi ve I. Petro sonrası olarak ayıran Şerbatov, I. Petro’nun reformlarının Rus yaşamına daha önce bilinmeyen bir “haz düşkünlüğü” soktuğunu öne sürer ve yazmış olduğu “Rusya’da Ahlakın Bozulması Üzerine Söylev” (O povrejdennii nraovov v Rossii) isimli eserinde de söz konusu reformların bireyi, geleneğin ve dinsel törensel davranışların egemenliğinden uzaklaştırdığı vurgular. Şerbatov’a göre Rus idesini zedeleyen ahlakın bozulmasının nedenlerinden biri I. Petro’nun kurduğu kişisel hırsları kamçılayan ve devlet memurlarını soyluların üstünde bir konuma yükselten bürokratik hiyerarşidir. Yazar, I. Petro’yu eleştirirken Eski Rusya’nın geleneklerine zarar vererek, Çağdaş

¹²¹ Emine İnanır, **I. Petro ve II. Katerina’nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2008, s. 60.

¹²² A.e., s. 61-63.

¹²³ Kezban Acar, **Ortaçağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2014, s. 149.

Rusya yaratma amacının Rus milletine zarar verdiğini belirtir.¹²⁴ Söz konusu eleştiriler sonraki yüzyılda keskin bir ayrım içine giren Slavcılar ve Batıcılar arasındaki tartışmanın odak noktası haline gelir. I. Petro'nun reformları Batı hayranlığını Rusya'ya getirirken halk ve üst soylu sınıf ile aralarındaki uçurumun daha da açılmasına neden olur. Söz konusu bu durum modernleşme yolunda ilerleyen Rusya'nın Aydınlanma Çağına girerken halk üzerindeki olumsuz etkilerinden biri olarak görülür ve bu unsurda I. Petro'nun Batılılaşma yolunda kendi halkını ve idari sistemini yozlaştırdığına dair eleştirilere maruz kalmasına neden olur.¹²⁵

Mihail Lomonosov, 18. yüzyıl önemli yazarlarından biri olarak aydınlanma düşünce geleneğinin ve milli edebiyatın oluşmasında önemli rol oynamıştır. Rus milletini bir arada tutan en önemli olgulardan biri de dildir. Nitekim I. Petro reformları ile ülkenin her alanında hissedilen Batı eğilimi edebiyat alanında da etkisi görülmeye başlamıştır. Söz konusu reformlar üst ve aşağı sınıflar arasındaki farkın giderek açılmasına neden olurken, Batıya öykünen edebi eserlerin giderek yaygınlaşması, yabancı eserlerin çevirilerinin artması Rus kimliğinin edebi alandaki yansımaları duraksatmıştır. Nitekim yazar Lomonosov gerek dil bilim çalışmaları, gerek edebi yaratıcılığı ile özgün bir Rus edebiyatının oluşmasına öncülük etmiştir. Şiirlerin toplumların kendi ülke tarihlerinden ve kahramanlarından gurur duyması, eğitici olması gerektiğini vurgulayan yazar, toplumsal olayların edebiyat alanında yansımaları gerektiğine inanır. Ülke tarihinin zaferleri hakkında yazılan şiirler, tarihsel belleği tetikleyerek, halkın bilincinde milliyetçilik duygularını uyandırır. Bu bağlamda Lomonosov, I. Petro ve reformlarını öven şiirler yazmasına rağmen vatanseverlik duygularına, ana vatana olan bağlılığa eserlerinde değinerek milliyetçi bir yaklaşım gösterir.¹²⁶ Aydınlanma düşüncesinin en önemli miraslarından olan insanlar arasında doğal eşitliğin var olduğunun savunulması ve yasaların hükümdarlar dahil her şeyin üzerinde olduğu görüşü Rus edebiyat alanında da yayılmaya başlar. Nitekim Rus kimliğini yansıtmayan Batı öykünmesi altında yayınlanan edebi eserler Lomonosov gibi kendi

¹²⁴Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma'dan Marksizme**, Çev. Alaeddin Şenel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 69-71.

¹²⁵Vişne Korkmaz, **Beka-Doğa Rus İdesi ve Rus İdeali Senfonik Kişilik**, İstanbul, Alev Yayınları, 2006, s. 43.

¹²⁶Emine İnanır, **I. Petro ve II. Katerina'nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı**, s. 125-126.

milli değerlerine ve ana vatanına değer veren yazarlar sayesinde geri plana atılmıştır. Edebiyat alanında yaşanan bu ikilem Rus toplumunda da var olmuştur; Batı hayranlığı artan soylular ile kendi milli değerlerini korumaya çalışan sıradan halk arasındaki uçurum giderek açılmaya başlamıştır. Eğitim ve aydınlanma sürecinin tamamlanmadığı, Kargaşa Döneminin etkisinin devam ettiği, milli kimliğini tamamlamamış Rus insanı, I. Petro reformlarını sadece biçim olarak algılayıp, yaşam tarzına yansıtabilmiştir. Bu durum Rus düşünürleri kadar, yabancı düşünürlerinin de I. Petro'yu eleştirmesine neden olmuştur. 18. yüzyıl milliyetçilik görüşünün önemli temsilcilerinden Jean-Jacques Rousseau, bir milletin, bir bireyin olduğu gibi gençlik, olgunluk çağlarının olduğunu, bir hükümdarın köklü değişiklikler yapmadan önce bu durumu göz önüne alması gerektiğini belirtir. Nitekim olgunluk çağı gelmeden yapılan reformlar başarısızlığa uğramaya mahkum olmakla beraber, her millet aynı yapı taşlarına sahip değildir, dolayısı ile yeniliklere karşı aynı tepkiyi gösteremezler. Rousseau bu hususta, Rusların hiçbir zaman gerçekten uygarlaşamayacaklarını söyler, nedenini ise medenileşme yolunda atılan adımların gerektiğinden erken olmasında görür.¹²⁷ Düşünür, I. Petro'nun başarısızlığının nedenlerini şu cümlelerle vurgulamıştır.

“...Milletinin barbar olduğunu görmüştü ama uygarlığa gidecek kadar olgunlaşmamış olduğunu fark etmemiştir; onu zorluklara, savaşa alıştırmayı, pişirmesi gerekirken, uygarlaştırmaya kalkışmıştır. Deli Petro onu her şeyden önce Ruslaştırmakla işe başlaması gerekirken, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek istedi. Uyruklarına olmadıklarını olmuşlar kanısını vererek, onları olabilecekleri olmaktan alıkoydu. ... Rus imparatorluğu Avrupa'yı boyunduruk altına almak isteyecek ama boyunduruk altına asıl kendisi girecektir...”¹²⁸

Çar I. Petro ülkede özgürlükçü bir ortam yaratmak, Batı düşüncesini halkın bilincinde içselleştirmek yerine, ülkenin dış biçimini aydınlanma etkisi ile yenilemek ister. Halkın aklını kullanma erginliğine erişmesi bu açıdan olanaksızlaşır, bu durum da Rus milletin aydınlanma düşüncelerini tanımadan Batı seviyesindeki modern geleneklere baskı yoluyla maruz kalmasına ve toplum içinde çatışmaların doğmasına neden olur.

¹²⁷ Jean- Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 42.

¹²⁸ **A.e.**, s. 43.

Rus milli kimliğine zarar verdiği, toplum arasında sınıfsal ayrışmayı güçlendirdiği için eleştirilen Çar I. Petro'dan sonra 18. yüzyılda modernleşme adına yenilikler yapmaya devam eden kişi, Çariçe II. Katerina olmuştur. Bir Alman olan Çariçe II. Katerina, Rus devletinin ilerlemesi ve Asya ülkesi olarak görülmesini engellemek için hem hukuk alanında hem de edebiyat-sanat alanında yenilikler yapmıştır. II. Katerina'nın hüküm sürdüğü dönem "liberal" ve "baskıcı" olmak üzere ikiye ayrılabilir. Nitekim her iki dönemde de Çariçe, Rus devletinin temel idesini dil, tarih ve edebiyat alanlarında temelleştirme amacını muhafaza etmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir tarihsel süreç içerisine giren Rusya'da iç ve dış ticaret artmaya, sanayi gelişmeye başlar. Kapital yapının gelişme gösterdiği Rus Devletinde ekonomik gelişmeler devletin politik anlamda yükselişe geçmesine katkıda bulunur. Rus-Türk savaşları, Kırım'ı Rus topraklarına katma girişimleri, Rus-İsveç savaşlarının zaferle sonuçlanması hem toplumsal hem de politik anlamda etkiler yaratır. Ekonomik, politik ve savaş başarıları milli bilincin, toplumsal düşüncenin, bilimin edebiyatın, sanatın gelişmesine neden olur. II. Katerina'nın tahta geçtiği yıllar, hümanizmin, eşitliğin, özgürlüğün Fransız düşünürler tarafından desteklendiği döneme denk gelmesi, özellikle Çariçenin, Denis Diderot, Jean le Rond d'Alembert, Franciois Marie Arouet-Voltaire gibi insanların fikirlerinden etkilenmesine sebep olmuştur. Her milletin yasalarının o milletin yönetim biçimiyle onun iklim ve coğrafya benzeri fiziki koşulları, gelenek ve görenekler, din ve benzeri sosyal koşullarıyla sadece ilişkili değil fakat uyumlu olması gerektiğini savunan, yasaların sergilediği veya sergilemesi gereken söz konusu ilişkiler bütünü yasaların ruhunu meydana getirdiğini vurgulayan Fransız düşünür Montesquieu'nun "Yasaların Ruhu" adlı eserinin yayınlanması bu dönemde yankı yaratmıştır.¹²⁹Tüm bu gelişmelerden etkilenen II. Katerina soyluların, kentlilerin, kilise idarecilerin, bürokratların oluşturduğu "Yasama Komisyonu" tarafından kanun tasarısı hazırlanması için emir verir. Söz konusu komisyona Çariçe tarafından hazırlanan Rusya'nın nasıl yönetildiği ve nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili "Direktif" sunulur. Direktif, Rusya'nın bir Avrupa ülkesi olduğunu vurgulamaktadır, bu durum Rusya'nın Avrupa monarşilerinden çok Asya ülkelerindeki düzene daha yakın olduğunu düşünen

¹²⁹Ahmet Cevizci, **Aydınlanma Felsefesi**, İstanbul, Say Yayınları, 2017, s. 199.

Avrupalı düşünürlere sert bir yanittir.¹³⁰ I. Petro gibi eğitimin önemini vurgulayan II. Katerina, tüm eyaletlerde okulların kurulmasını ve bu okulların alt-üst sınıf vatandaşların gidebileceği iki kategoriye ayrılmasını sağlar. Kültür ve sanat alanında da Batıyı örnek alan II. Katerina, tiyatro, opera ve müzik gibi etkinliklere sadece üst sınıfın değil alt sınıfında katılabilmesi adına maddi olanaklar sağlar. Rus milli tarihini, kültürünü öne çıkartmak isteyen Çariçe, hüküm sürdüğü dönemde müziğin ve tiyatronun özgün milli değerler taşımasına yardımcı olur.¹³¹

II. Katerina Rus medeniyetin köklü ve zengin olduğunu Avrupalı devletlere kanıtlamak için bilimsel çalışmaların gerçekleşmesi için önemli atılımlarda bulunur. Çariçe'nin Peterburg Sanat ve Bilimler Akademisi'ne Katerina Daşkova'yı ataması Rus dili çalışmalarının ilerlemesi bağlamında önemli bir adım olur. Avrupa'da uzun süre bulunan Daşkova'nın Rus dilini Avrupa'nın en önemli edebi dillerinden birine dönüştürme fikri Çariçe tarafından desteklenir.¹³² Rus dilinin kökleşmesi adına yapılan çalışmalar arasında Daşkova'nın girişimi ile Çariçe tarafından kurulan İmparatorluk Rus Akademisi (İmperatorskaya rossiyskaya akademiya) gösterilebilir. Söz konusu Akademi, I. Petro'nun 1724 yılında kurduğu Bilimler Akademisinden farklı olarak Rus dili çalışmalarına ağırlık verilir, ilk Rus Dili Sözlüğü yazılır. Söz konusu dönemde kurulan "Rusça Sözcük Severlere İthaf" (Sobesednik lübiteley rossiyskogo slova) dergisi Rus özgün edebiyatın ve dilinin gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır.

II. Katerina'nın öncüsü olduğu yenilikler, Batılı devletler karşısında Rus devletini önemli bir seviyeye getirmek, Rus milletin gelişmesini sağlamak adına yapılır. Milli bilinci uyandırmak isteyen Çariçe dilbilimin tarih ve siyaset ile ortak yanları olduğunu düşünür. Milli kimliğin etmenlerinden olan ortak tarihin yüceltilmesi gerektiğinin bilincinde olan Çariçe, Rus tarihinin araştırılmasına da önem verir ve "İgor Alayı Destanı"nın (Slovo o polku İgoreve) ilk basımın hazırlanmasında yardımcı olur. Rus dili ve medeniyetin kökenlerinin eskiye dayandığını ileri süren Çariçe, bu durumu kanıtlamaya çalışan dilbilim ve tarih çalışmalarına destek olur. Milli kültürün ve

¹³⁰Emine İnanır, **Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 130-131.

¹³¹A.e., s.134.

¹³² Emine İnanır, "Prosvetitskaya politika i yazikovye programmi v epohu Yekaterini II v kulturno-istoričeskom kontekste", **Yazikot i kulturata sostoybi i predizvitsi**, Skopje, 2019, s. 89.

tarihin savunucusu II. Katerina'nın, Rus medeniyetinin yabancı etkisi ile oluştuğunu ileri süren araştırmacılara karşı çıkmasını Emine İnanır şu şekilde açıklamaktadır:

“Eski Rus tarihine yönelen II. Katerina Rus Devleti'nin oluşumunda yabancıların ilk sırada rol oynadığı fikrini kabul edemez. Bu yüzden Norman teorisini reddeder. II. Katerina'ya göre 9. yüzyıla kadar Rusya, çoktan gelişme için uzun bir yola girmişti ve herhangi bir yerden gelecek yardıma ihtiyacı yoktu.”¹³³

Rus medeniyetinin özgün ve eskiye dayandığı düşüncesinin yaygınlaşması ve kanıtlanması için çalışan II. Katerina'nın Rus halkına olan liberal yönelimi Emilyan Pugaçev'in önderliğini yaptığı köylü ayaklanması ile değişir. Araştırmacı Aleksandr Zapadov, baskıcı ve gerici bir tavır sergilemeye başlayan II. Katerina'nın bu yeni dönemini: “*Pugaçev'in başlattığı 1773-74 yıllarındaki Köylü Savaşı, Rus monarşisini sarsmış ve halkın bilincinde köklü bir değişikliğe neden olmuştur*” şeklinde yorumlar.¹³⁴ II. Katerina'nın baskıcı ve gerici yönelimi ve modernleşme çabaları edebiyat yazarları tarafından, Rus ahlakını yozlaşmaya sürüklediği ve alt-üst arasındaki uçurumun genişlediğine sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Nitekim Batı yanlısı yenilikleri benimseyen toplum ile geleneklerine bağlı sıradan halk arasındaki anlaşmazlık milli bütünlüğü engelleyen bir etken olarak görülür. Çariçe'yi eleştiren yazarların başında ise toplumsal koşulları eserlerinde yansıtan dönemin mason hareketinin önde gelen yazarlarından Nikolay Novikov'dur. II. Katerina dönemini eleştirerek, Çarlığın tepkisini çeken yazar, Rusya'daki kanunsuzluğu, köylülerin serfleri tarafından uğradığı haksızlıkları, soyluların Batı özentiliğini yazılarında vurgular. Bu bağlamda Rus ruhunun temsilcisi, milli geleneklerin koruyucusu Rus köylüsünün ve köylerinin mevcut durumunu okuyucuya aktararak farkındalık yaratmak ister.¹³⁵

Novikov'un yanı sıra dönemin yönetim anlayışını ve Rus milletinin, köylüsünün mevcut durumunu eleştiren yazarlardan biri de Aleksandr Radişçev'dir. Radişçev,

¹³³ Emine İnanır, “Prosvetitskaya politika i yazikovie programmi v epohu Yekaterini II v kulturno-istoričeskom kontekste”, s.93.

¹³⁴ Aleksandr Zapadov, **Russkaya jurnalistika XVIII. veka**, Moskva, İzdatelstvo nauka, 1964, s. 142.

¹³⁵ İnanır, **Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı**, s. 144-145.

milleti; bir araya gelmiş bireyler birliği, kendi çıkarlarını ve güvenliklerini ortak çabalarla korumak için toplanmış insanlardan oluşan siyasal bir topluluk olarak tanımlar. Bu topluluk karşılıklı olarak birbirlerine yasalarla ve vatandaşlık görevleri ile bağlanmıştır nitekim birliktelikleri toplum sözleşmesine dayanmaktadır. Bir vatan toprağına, millete bağlı olmak için üzerine düşen görevleri yerine getirmek, vatandaşlık haklarına, özgürlüklere ve yurttaşlık erdemine sahip olmak gerekir, Rusya’da uzun dönemdir var olan toprak köleleri, efendilerinin hizmetkarı oldukları için tüm bu haklardan yoksundur, bu nedenle Radişev’e göre bir vatanın üyesi değillerdir.¹³⁶ Bu bağlamda “Peterburg’dan Moskova’ya Seyahat” (Puteşestvie iz Peterburga v Moskvu) adlı eserinde Radişev, köylü halkını irdeleyerek dönemin yönetim anlayışını eleştirerek, kendi düşüncelerini anlatır. Köylülerin Rus toplumunun tüm yükünü omuzlarında taşıdığını, Rus halkını beslediğini ancak tüm bu fedakârlıklara rağmen hak ettiği değeri alamadığını, toprağın onu işleyene ait olması gerektiğini belirtir.¹³⁷ II. Katerina yönetimini, monarşinin kötü yanlarını eleştiren edebiyatçılardan biri Vasili Trediakovski’dir. Dönemin önemli şairlerin arasında yer alan Trediakovski’nin Truva Savaşı’ndan sonra kaybolan babasını aramaya koyulan Odissey’in oğlu Telemank’ın başından geçenleri anlatan “Tilemahida” poemasını çevirmesi içerdiği hükümet karşıtı eleştiriler açısından ses getirir. Vatansever şiirleri ile öne çıkan Trediakovski söz konusu eserde aydınlanmacı bir Çar’ın sorumluluklarını irdeler, kanunları herkesten ve her şeyden üstün tutan yazar, hükümdarların kanunlara bağlı olduğunu vurgular. Yayınlandığı 1776 yılında tartışmalara neden olan eserde Trediakovski’nin acımasız hükümdarlara, mutlak otokrasiye mitolojik canavarların isimleri ile hitap etmesi, II. Katerina tarafından eleştirilmesine neden olur.¹³⁸ Rus düşünürlerinin I. Petro dönemi Rusya’sını eleştirdiği gibi, Radişev, Novikov, Trediakovski gibi yazarlar da II. Katerina dönemindeki Rus halkının durumunu ortaya koyarak, yönetimi, otokrasiyi eleştirmiştir. I. Petro döneminde olduğu gibi II. Katerina dönemi de modernleşme yolunda Rusya’nın ilerlemesi adına yeniliklere şahit olurken, Rus halkının yaşadığı toplumsal zorlukların iyileşmesi adına başarılı yaptırımlar gerçekleştirememiştir. Bu açıdan olumsuz

¹³⁶Walicki, **a.g.e.**, s. 86.

¹³⁷ **A.e.**, s. 97.

¹³⁸ İnanır, **Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı**, s. 75-76.

etkilerinin olmasının rağmen Aydınlanma Çağı, Rus topraklarında bilimin, sanatın ve edebiyatın gelişmesine, Batı kültürüne tanık olan Rus halkının çeşitli felsefi ve sosyoloji düşüncelerle tanışmasına yol açmaktadır. Aydınlanma Çağında atılan her adım ilerleme düşüncesi, ilerlemeci bir ilke yolunda atılmaktadır. Batıda siyasal düşüncesinde söz konusu ilerlemenin “Aydın despotizm” ve “liberal ve cumhuriyetçi” olmak üzere iki zıt kutbu vardı. Aydın despotizm üç varsayıma dayanmaktadır: 1) hükümdar tarafsız yöneticidir, 2) sadece hükümet organları farklı çıkarların karşısında güçlü durmaktadır ve düzenli bir toplum uğruna bu çıkarları denetlemektedir, 3) polis devleti rasyonalizmin aracıdır. Bu bağlamda I. Petro ve II. Katerina, “Aydın despotizm”in uygulayıcılarından olarak “ortak yarar” ilkesi doğrultusunda yaptıkları reformlarla Rusya’yı ileriye taşımak amacını göstermişlerdir.¹³⁹ Söz konusu yenilikler, Batı’ya yönelik eğilimler yüzyıllardır kendi milli değerlerini sürdürmeye çalışan Rus toplumu üzerinde çeşitli söylemlerin gelişmesine neden olmuş, 19. yüzyılda yankı getiren Batıcı-Slavcı tartışmaların gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda din, dil, ırk, coğrafi koşullar gibi aidiyetleri paylaşarak bir araya gelen Rus milletinin, “milli bilincini” oluşturmada Ortodoksluk inancı baskın olmuş, bu sayede yaşadıkları toprakları ve doğal sınırlarını “Kutsal Rus” olarak adlandırmalarına neden olmuştur. Kendi kimliklerini “öteki” karşısında, inancı doğrultusunda tanımlamış, atalarından edindiği gelenekleri bu doğrultuda muhafaza etme eğilimi göstererek, kendinden olmayana tepki ile karşılık vermiştir, söz konusu diyalektik ilişki Rus milli bilincinin oluşumunda yeni bir atılıma neden olmuştur. Nitekim I. Petro ve II. Katerina’nın Batı eğilimli yenilikleri, Rus topraklarında bölüştürücü bir unsur olmakla beraber, 19. yüzyılda Rus kimliği bağlamında yeni düşüncelerin ortaya çıkması ve Rus düşünürlerin, yazarların, sanatçıların Rus milliyetçiliği hakkında kendi özgün yorumlarını katmalarına yol açması açısından Rus tarihinde önemli bir dönüm noktası haline gelmektedir.

¹³⁹Korkmaz, a.g.e., s. 58-59.

İKİNCİ BÖLÜM

19. Yüzyılın İlk Yarısı Rus Düşüncesinde ve A.S. Puşkin'in Şiirlerinde Milli Bilincin İnşası

Milli kimliğin unsurları arasında yer alan etnik köken, gelenekler, Rus kilisesinin millileşmesi gibi unsurların Rus milliyetçiliğinin oluşum sürecinde nasıl önemli bir temel oluşturduğu çalışmamızın ilk bölümünde irdelenmektedir. Nitekim “ilkçi” yaklaşımın milli kimliğin oluşumu için önemli gördüğü ortak ırk, din, dil gibi aidiyetlerin temelinde oluşan eski Rus devletindeki milliyetçilik görüşünün, 18. yüzyıl Avrupalılaşıma eğilimi ile başlayan değişimi çalışmamızın ikinci bölümünde incelenecektir. Çar I. Petro’nun öncüsü olduğu reformlar ile Rus topraklarında yayılmaya başlayan Aydınlanma düşüncelerinin, Rus devletine, milletine, aydınlarına, sanat ve edebiyat alanlarına etkisi göz önüne alındığında milliyetçilik düşüncesinin gelişimi farklı bir yöne doğru ilerlemektedir. Bir taraftan reformları içselleştiremeyen toplumun milli özüne yabancılaşması, milli kimliği oluşturan aidiyetlerin önemini ortaya çıkarır. Diğer taraftan eski Rus devletinin temelini oluşturan otokrasinin getirdiği baskıcı tutum, yaygınlaşmaya başlayan ilerici fikirler çerçevesinde Rus milletinin gelişimi için yarattığı olumsuz etkiler eleştirilir. Batı kültürünün etkisinin yaygınlaştığı Rus topraklarında “öteki” ile yapılan savaşlar milli bilincin inşasına katkı sağlarken, Rus milletinin geleceğinin hangi yönde olması gerektiği tartışmalar milliyetçilik düşüncesinde yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olur. 18. yüzyılda Batı düşüncesi etkisi ile değişmeye başlayan milliyetçilik düşüncesi, I. Aleksandr döneminde “öteki” düşman ile gerçekleşen 1812 Vatan Savaşı ile yükselen milli bilinç ve I. Nikolay yönetiminin baskıcı rejimine karşılık yapılan eleştiriler çerçevesinde şekillenir. 19. yüzyılın Rus milliyetçilik düşüncesini etkileyen olaylara tanıklık eden A.S. Puşkin’in eserlerinde, yazarın milliyetçi düşüncelerini ve Rus milli kimlik yansımalarını irdelemeden önce Rus halkının ve devletinin geçirdiği değişim süreçlerini incelemenin önemli olduğu kanısındayız. Rus halkında ve devletinde değişen milliyetçilik algısının süreçlerine değinmeden önce ise etkileşimde bulunduğu, milli kimlik inşasında “öteki” olarak konumlandığı Batı devletlerinde milliyetçiliği etkileyen önemli unsurlara bakmak gerekmektedir.

Batı’da milliyetçilik fikrinin oluşmasında İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi’nin rolü, en az Fransız Devrimi kadar etkili olmuştur. Sanayi devrimi öncesi Avrupa’da toprağın işlenişi ilkel yöntemlerle yapıldığı için üretilen ürün geniş nüfus karşısında yetersiz kalmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu köylü iken şehirlerde yaşayan soylu, ruhban kesim ayrıcalıklı bir sınıf olarak sayılmaktadır. Bu bağlamda kültürel faaliyetler okuma yazma bilmeyen köylüler için değil üst kesim sınıflar için yapılır. Nitekim kültür olgusu azınlık bir sınıfa ait bir kavram olarak görülmektedir. Ancak sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan teknolojik buluşlar, makinaların giderek karmaşık bir yapıda bulunması, enerji kaynaklarının bir arada bulunma zorunluluğu fabrikaların kurulmasına neden olur. Bu durum yeni kentlerin kurulmasına sanayicilerin kentlere yerleşmesini sağlar. Kent-köy arasındaki fark gitgide derinleşir. Köyden kente başlayan göçler özellikle kentlerin daha da gelişmesine neden olur. Kentler sanayi ve ticaret; köy ve kasabalar ise tarımın merkezi olur. Sanayileşme tarım alanını da etkilediği için el emeğine ihtiyaç duyulmaz. Boşta kalan el emeği de kentlere göç eder.¹ Kentlerin gelişmesi ile azınlığın sahip olduğu kültür toplumun her kesimi tarafından erişilebilir olur, milliyetçilik temel unsurlarından olan “ortak kültür” bu sayede toplumun bireylerini birleştirici bir araç konumuna gelir. Bu bağlamda Ernest Gellner ve Benedict Anderson gibi milliyetçiliğin modernist düşünürleri gelişen eğitim fırsatları, okuma-yazma oranının artması ile şekillenen ortak kültürün var olmasını sanayi devrimine bağlarken, kentlerin gelişimini de bu doğrultuda örnek gösterir.

Çalışmamızın ilk bölümünde milliyetçi ideoloji düşünürünün görüşleri açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu düşüncelerden modernist yaklaşımda olanlar milliyetçiliğin gelişimi için gerekli olan sanayi, ticaret gelişimi gibi unsurları Avrupa ile bağdaştırdığından ilk milliyetçilik hareketlerinin de bu topraklarda meydana geldiğini savunmuşlardır. Nitekim sanayinin, ticaretin, fabrikaların gelişimine özellikle çalışmamızı ilgilendiren 19. yüzyılın ilk yarısına bakılacak olunursa Batı Avrupa’dan oldukça farklı bir durum ortaya çıkacaktır. 18. yy sonunda Rusya ekonomik olarak Avrupa ülkelerine oranla en aşağı seviyede bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, bu dönemde Rusya’nın ekonomisinde derin zıtlıkların mevcut olmasıdır. Para-mal ilişkisinde, sivil emek gücünde yenileme ve gelişme vardır, silah sanayi teknolojisinin

¹Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2012, s. 115-117.

başlaması, demir üretiminde İngiltere ile aynı seviyede olması, ekonomiyi gerileten ataerkil sistem olan toprak köleliği, feodal ekonomi sistemi ile birleşmiştir.² Kapitalist üretim tarzı ilk olarak serbest ücretli iş gücü pazarına, sermayeye ve nüfusun yüksek alım gücüne ihtiyaç duyar. Ancak toprak köleliği sistemi bu gelişimi ve ülkenin ekonomi anlamında medenileşmesini engeller. Rusya’da toprak, köylü haneler arasında küçük parçalara ayrılır ve zamanla tekrardan daha çok parçaya bölüştürülür. Bu da köy ekonomisinin verimliliğinin ve köyde üretim gücünün artmasını engeller.³ Sanayi gelişimini engelleyen feodal ekonomik sistemde toprak kölesi olan köylüler özellikle parasız angarya işlerde çalışanlar, fazlalığı efendisine veren köylü sanayi ürünlerini satın alma gücünü elde edemez. Üretimi elinde bulunduran toprak sahipleri ise yetersiz pazar alanı olduğundan verimsiz bir satış gerçekleştirir.⁴ Feodal sistemin varlığına rağmen sanayinin gelişimi yavaşta olsa Rus topraklarında 18. yüzyılın ilk yarısında I. Petro ile başlar ve II. Katerina döneminde gelişmeye devam eder. Özellikle Çariçe II. Katerina’nın çıkardığı sanayi yasası ile fabrikaları devlet gözetiminden kurtarması, sanayi ve ticaret alanlarında özgür girişimleri arttırır. Sanayinin artması bağlamında ise Rus sanayi ürünleri ile rekabet edebilen yabancı üretim ürünlerine gümrük vergisi konur. Bu dönemde ve 19. yüzyılın başında soydan miras yolu ile toprak hakimiyetine sahip “votçına” (ufak işletme) fabrikaların sayısı çoktur. Ancak zamanla votçınaların fabrikalarının yerini soyluların ve ticaretin gelişmesi ile ortaya çıkan orta sınıfın başında bulunduğu fabrikalar alır.⁵ Sanayi alanındaki gelişim “1812 Vatan Savaşı”nın yıkıcı etkisi ile sarsılır. Yıkılan fabrikalar yerine işçilerin, köylülerin kendi evlerinde kurdukları ufak atölyelerde üretim yapılır, zanaat gelişir.⁶ Sanayinin Rusya’da tam olarak gelişmesi 19. yüzyılın 30’lu 40’lı yıllarda yaşanır. Küçük işletmelerin üretiminden fabrika üretimine geçilir. Teknolojinin gelişimi ile el emeği yerine İngiltere’den ithal edilen makineler kullanılır. İhracatın artması, ithalatın azalması ile dış ticarete önemli başarılar elde edilir.⁷ Kentlerin gelişmesi ile gerçekleşen eğitim eşitliğinin sağlanması, Rus yazarlarının ilerici fikirlerini yansıttığı

² Aleksendr Sergeyeviç Orlov, v.d., İstoriya Rossii, Moskva, Prospekt, 2006, s.187.

³ A.e. s.188.

⁴ Sergey Germanoviç Puşkarev, **Rossiya v XIX veke**, New-York, İzdatelstvo imeni Çehova, 1956, s. 90.

⁵ A.e., s. 93-94.

⁶ A.e., s. 92-93.

⁷ Orlov, vd., **a.g.e.**, s.190.

eserlerin halk tarafından daha çok okunması gibi durumlar modernist yaklaşım bağlamında değerlendirilebilir. Ancak sanayileşme döneminde dahi varlığını sürdüren feodal yapının Rus milletinin gelişimini etkilemesi yeni-eski düzen arasında çatışmaların yaşanmasına neden olur. Gelişmekte olan sanayi döneminde toprak köleliği sisteminin varlığı, ilerici fikirlerin devlet yönetimi tarafından bastırılması gibi etkenler Rusya’da milliyetçiliği, vatanseverliği modernist yaklaşımın aksine gerici bir ideoloji olarak yansıtmaktadır.

İlkçi ya da eskilcil yaklaşımlarla paralel olarak, eski Rus Devletinde var olan milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumunda ortak geçmişe olan inanç, kan bağı, ortak dil, din, yaşanılan toprak parçası gibi aidiyet unsurları (Ortodoksluk, otokrasi, gelenekler) 18. ve 19. yüzyıllarda etkisini sürdürmeye devam eder. Söz konusu kavramlar toplumsal düşünce bağlamında 18. yüzyılda Çar I. Petro’nun öncüsü olduğu batı eğilimli reformlar karşısında tohumları atılan kendi özünü koruma düşüncesi, 19. yüzyılda 1812 Vatan Savaşı sonrası Rusya’nın kaderinin ne olduğu ve gelecekte ne olması gerektiği ile ilgili tartışmalar Slavcı-Batıcı çatışması ekseninde şekillenir. 19. yüzyılda milliyetçi düşüncüyü şekillendiren unsurları incelemeden önce bu düşüncelerin gelişmesinde, farklı görüşlerin ortaya çıkmasında öncül olan Çar I. Petro ve Çariçe II. Katerina dönemine bakmak gerekmektedir.

2.1. 1812 Vatan Savaşı: “Öteki” Karşısında Rus Milliyetçiliğinin Yükselişi

Rusya tarihinde 19. yüzyılın ilk çeyreği Çar I. Aleksandr’ın yönetiminde kimi zaman liberal reform yanlısı ancak çoğu zamanda muhafazakar baskıcı bir politikanın hakim olduğu bir dönem olarak yansımaktadır. I. Aleksandr, yönetiminin ilk on yılında yaptığı liberal yanlı reformlarla, yönetimin despotizm ile değil, kanunlara dayalı bir şekilde merkezileşmesini sağlamlaştırmıştır. Bu duruma 1789 yılında gerçekleşen ve tüm Avrupa’yı saran Fransız Devrimi’nin etkisi büyüktür. İktidarının ilk yıllarında I. Aleksandr merkezi idari alanında yenilikler yapmak ister, bu bağlamda 1801 yılında

imparatora danışmanlık yapacak sürekliliği olan bir Senato kurar. 1802 yılında ise heyetler yerine bakanlıkların kurulmasını emreder, böylelikle merkezi yönetim sağlamlaştırılır. Reformlar devlet yönetiminin işlevini sınırlandıran süreci durdurur, akabinde kolektif yönetimden tek yönetime geçilir, doğrudan Çar'a karşı bakanlar sorumlu olur ve mutlakıyet yönetimi sağlamlaştırılırken, merkezileşmede temelleşir.⁸ İç politikada yapılan değişiklikler, dış politikada karşı karşıya kaldığı Fransa ile savaş halinde olmasına rağmen duraksamaz. Fransa ile olan savaşın ilk döneminin sonunda Çar, Mihail Mihayloviç Speranski'ye Rusya'daki devlet sisteminin değişmesi için bir plan oluşturması için emir verir. Speranski devlet yönetiminde reform hareketlerinin önemli temsilcilerinden biri haline gelir. Onun eylemleri Rusya'da değişim sürecinin başlamasına neden olur, yapmaya çalıştığı devlet planları I. Aleksandr'ın yönetime dolaysız ve sürekli katılımı ile ilgilidir. Speranski'nin planına göre Rus imparatorluğunun nüfusu üç temel sınıfa ayrılmaktadır; soylular, tüccarlar, devlet köylülerinden oluşan orta sınıf ve evlerde hizmet veren, toprak köleleri, ustalar, işçilerin dahil olduğu işçi halkının oluşturduğu sınıf. İlk iki sınıfın hem vatandaşlık hem de siyasi hakları varken, işçi sınıfının sadece vatandaşlık hakları olmalıdır. Politik haklar; yasama, yargı, yürütme güçlerine katılma, seçme, temsilci olma hakkına sahip olmak demektir, seçme hakkı da sadece mülkiyet ya da sermaye sahibi insanlara aittir. Bu durum her ne kadar Rusya için reform yanlısı bir adım olsa da, Fransız Devrimi'nin öne sürdüğü sınıf farkına bakılmaksızın tüm bireylerin yasalar önünde eşit olduğu vurgusuna ters düşmektedir. Ancak sınıf farkının derinden hissedildiği Rusya için bu durum oldukça yenilikçi bir tutumdur. Speranski'ye göre olması gereken devlet iktidarı; yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrılması ile güçler ayrılığı ilkesine dayanması gerekmektedir. Aynı zamanda imparator, merkezi, yerel yönetim organları arasında bağlantı kurulabilmesi adına devlet konseyi kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet yönetiminde Yasama Meclisi, Bakanlıklar, Senato ve Devlet Meclisi olmak üzere dört sınıfa ayrılmalıdır.⁹ Speranski'nin politik alanda yapmak istediği reformlar I. Aleksandr tarafından takdir ile karşılanırsa da o dönem özellikle toprak köleliği sisteminin kökleştiği bir ortamda gerçekleştirmek oldukça zordur. Nitekim Devlet Meclisi'nin kurulması ve bakanlıkların oluşturulması reform

⁸Orlov, vd., **a.g.e.**, s.196-198.

⁹Puşkarev, **a.g.e.**, s. 24.

çabalarının ilk ürünleridir, ancak söz konusu liberal yapılanmaya karşı gelen muhafazakar bir eğilim ortaya çıkar. Özellikle kendi ayrıcalıklarını kaybetme gerçeği ile yüzleşen, mutlakiyetin ve toprak köleliği sistemin tehlikede olduğunu düşünen soylular tarafından Speranski'nin liberal reformları eleştirilir. Bu dönemde Napolyon Bonapart ile savaş arifesinde olan Rusya için Fransız hayranı Speranski “hain” olarak adlandırılır.¹⁰ Liberal reform girişimlerin karşısında muhafazakar eğilimi temsil eden isim ise bu dönem Aleksey Arakçeyev olur. Napolyon Bonapart'ın “Büyük Ordu”su ile uzun süreli bir savaştan çıkan ve Avrupa'dan zaferle Rus topraklarına dönen Çar I. Aleksandr tüm dikkatini Rus iktidarı üzerinde yoğunlaştırır ve bu bağlamda yapılması gereken işlerde Arakçeyev'i görevlendirir. Özellikle Avrupa ve Rusya arasındaki ordu, donanma farklılıklarını giderme, daha disiplinli bir ordu oluşturma konusunda çalışmalar yapar. Orduda verilmek istenilen disiplinler zalimce ve işkence dolu bir hal almaya başlaması, yönetimde giderek muhafazakar, baskıcı bir eğilimin artması nedeniyle I. Aleksandr'ın iktidarının son yıllardaki dönemine “Arakçeevşina” adı verilmektedir. Rus ordusunda başlayan bu muhafazakar ve baskıcı yaklaşım, Fransız Devriminden sonra giderek yankılanmaya başlayan Rus aydınlarının toprak köleliğini ve mutlakiyeti eleştiren düşüncelerini, üniversitelerdeki öğrencilerin özgür düşünce eğilimli eylemlerini engelleme ile devam etmiştir. I. Aleksandr, ülkenin askeri giderlerini dengeleyebilmek için, kendisine yetebilen, kendi üretimini yapabilen bir ordu oluşturmak amacı ile Arakçeyev'e askeri yerleşimler kurmasını emreder.¹¹ Arakçeyev tarafından kurulan askeri yerleşim yerlerinde askerler üzerinde kurulan baskı giderek artmaya başlar. Nitekim özellikle askerler ve subayların baskıcı yönetiminin etkisinde kalması, 1812 Vatan Savaşı sonrasında Batı medeniyetini tanınması, 14 Aralık 1825 Aralıkçı Ayaklanmasının tetikleyicisi olacaktır. I. Aleksandr'ın iktidarda bulunduğu son on yılın muhafazakar ve baskıcı yönetimini ve bu yönetime karşı çıkan fikirlerin oluşmasını anlamak için 19. yüzyılın Rus tarihi açısından önemli noktalarından biri olarak sayılan 1812 Vatan Savaşı, nedenleri ve sonuçlarının irdelenmesi gerekmektedir.

¹⁰Puşkarev, **a.g.e.**, s. 27-28.

¹¹Orlov, vd., **a.g.e.**, s.199-200.

1812 Vatan Savaşı'nı önceleyen en önemli olay Fransız Devrimidir, nedeni ise devrimin bir sonucu olarak yayınlanan “İnsan Hakları Bildirgesi”nde vurgulanan özgürlükçü fikirlerin özellikle içerisinde birçok milleti barındıran büyük imparatorlukların devlet yapısını tehdit etmesidir. “Eşitlik, kardeşlik ve özgürlük” ilkeleri ile her bir bireyin ve milletin özgür olması gerektiği düşüncesi, Batı Avrupa’da var olan monarşi devletlerinin yapısına ters düştüğünden tepkiyle karşılanmıştır. 18. yüzyılda Batı Avrupa devletleri arasında her ne kadar politik, ekonomik güç İngiltere olsa da, toplumsal yaşam, sanat ve edebiyat alanında Fransız kültürünün önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda devrim sonra ortaya çıkan siyasi ve toplumsal düşünceler en az Fransız kültürü, edebiyatı kadar Rus aydınlarını ve soylularını etkisi altına alacaktır.¹²

1787-89 yılları arasında meydana gelen doğal afetler, hasat sonucu ortaya çıkan kıtlık ve özellikle buğday fiyatlarının iki katına çıkarılması, feodallerin giderek artan baskıcı tutumu Fransa halkında huzursuzluğa yol açarak, devrim hareketlerinin başlamasına neden olur. Bu dönemde Rusya’da da etkili olmaya başlayan Montesquieu, Voltaire ve Rousseau gibi düşünürlerin özgürlük yanlısı fikirleri hızla yayılır. Özellikle Aydınlanma düşüncesinin tohumları akılcılığın öne çıkması ile beraber ayrıcalıklı sayılan ruhban sınıfına olan güveni sarsar ve kiliseye karşı halkın, entelektüellerin eleştirel bir tutum takınmasına neden olur. Bu dönemde ortaya çıkan “millet”, “toplumsal sözleşme”, “genel irade”, “kişi hakları”, “sıradan insanlar” gibi kavramlar politik alanda kullanılmaya başlar. 26 Ağustos 1789 yılında “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” Ulusal Meclis tarafından kabul edilir. Bu bildiri hem Fransa’nın hem de monarşi ile yönetilen diğer Avrupa devletleri için bir dönüm noktasıdır. Söz konusu bildiri toplumların yaşadığı sıkıntıları, yönetimlerin bozulmasının nedeni olarak insanın doğadan gelen haklarının bilinmemesinden kaynaklandığını belirtir, her insanın doğuştan gelen, kutsal haklarının olduğunu vurgular. Bildirinin ilk maddeleri bireyin özgürlükleri, hakları ile ilgilidir, ancak devletin üstünlüğünü vurgulayan, birey-toplum ilişkisini ele alan sonraki maddeleri ile milliyetçilik alanında önemli etkiye sahip olan bir bildiriye dönüşür. Özgürlüğü başkalarının sınırlarını ihlal etmeden her şeyi yapabilme durumu olarak açıklayan bildiri, böylelikle toplumsal

¹²Tanilli, a.g.e., s. 101-107.

özgürlükten bahsetmeye başlar. Egemenliğin milletin içinde olduğu vurgusu bireyden yurttaşlık kavramına geçilir. Yurttaşın yasaların oluşumunda katkı sağlayabilme hakkını elde etmesi, herkesin yasalar önünde eşit durumda olması, toplumun devletten hesap sorabilme hakkının olması gibi maddeler 18. yüzyılın siyasi ve toplumsal düşünce alanında büyük bir sarsıntı yaratır. Bu bağlamda eski feodal düzenin, tiranlığın yerine insanları bir araya getiren, onları birbirine bağlayan, aidiyetlerinin farkında olan yurttaşlık kavramı ulus-devletlerin temelini oluşturur.¹³ Fransız düşünürlerinin etkisinin hissedildiği bildiride Rousseau'nun genel irade kavramı, Voltaire'in kamu düzenini bozmadığı takdirde hiçbir bireyin özgür düşüncesine, inancına karışılmayacağı hoşgörü fikri, Montesquieu'nun siyasi özgürlüğün dayanağı olarak gördüğü yasama, yürütme ve yargının ayrılması zorunluluğu (güçler ayrılığı) yer almaktadır.¹⁴ Özellikle bir bireyin başka bireyin sınırlarını ihlal etmeden her şeyi yapabilme yetisinin özgürlük olduğu tanımı, imparatorluk içinde var olan birçok farklı milletin bağımsızlık yolunda önünü açar. Bir milletin, diğer milletin sınırlarını ihlal etme hakkının olmamasının vurgulanması imparatorluklar üzerinde önemli bir tehdit unsuru olur.

Milliyetçilik açısından Fransız Devrimi'nin yarattığı birlik olma “kardeşlik” ilkesi, “İnsan Hakları Bildirgesi” olumlu gelişmeler olarak Avrupa devletlerini etkiler. Ancak Kral XVI. Louis'in tahtan indirilmesi sonrasında yönetime gelen devrim taraftarlarının arasında çıkan çatışmalar, milli geleneklerin iktidar tarafından yok edilmeye çalışılması ile millet-devlet arasındaki uçurumun giderek derinleşmesi, diğer Avrupalı devletler olan savaşlar ülkeyi terör dönemine sürüklemiştir. Ancak bu dönemin galibi, dış tehdit oluşturan düşman devletlerle girişilen savaştan galibiyet ile çıkan, devrim ideallerini taşıyan Napolyon Bonapart'tır. Büyük bir Avrupa hegemonyası kurma hayali ile yola çıkan Bonapart sadece kendi seçtiği krallar ve ailesi, akrabası tarafından yönetilen bir Avrupa görmeyi istemektedir.¹⁵ Kendisini imparator olarak ilan eden Bonapart ve Rusya arasındaki savaşın temel nedenlerinden biri monarşi devlet yapısını

¹³Anonim, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 608-614.

¹⁴Jacqueline Russ, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 2019, s.243-244.

¹⁵Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005, s. 178.

tehdit eden diğer devletlerin oluşturduğu koalisyona katılan hükümdarların başında I. Aleksandr'ın olmasıdır. Fransız İhtilalinin evrensel fikirleri Avrupa'ya ortak bir Avrupa kimliği duygusu kazandırırken aynı zamanda zarar verir. Avrupa kimliği oluşturamamasında etkili olan üç faktörden ilki Fransa'nın imparatorluk haline gelmesidir. Eski Roma İmparatorluğunu yeniden canlandırma isteğinde olan Napolyon 1804 yılında imparator unvanını alır. İkincisi; 1793 yılındaki devrim savaşları Batı ve Doğu Avrupa arasında anlaşmazlıklara neden olur. Napolyon, Avrupa sınırını Ren nehri olarak belirler, yani meydana getirdiği Ren Konfederasyonu, Batı ve Doğu arasındaki tampon bölge konumuna gelir. Avrupa'nın doğusu devrimi batıdaki gibi hissetmez. Rus Devleti ve Doğu Avrupa'daki monarşi devletleri devrimle mücadelede Batıya göre daha başarılı olurlar. Üçüncü faktör ise devrim toprağa dayalı milliyetçilik fikrinin önünü açar. Ulus-devletlere dayalı bir Avrupa düzeninin kurulmasına ön ayak olur. 1814 yılından sonra devrim muhaliflerinin eski monarşi düzenini yeniden canlandırma girişimleri, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın birleşerek "Kutsal İttifak" kurmaları ile sonuçlanır.¹⁶

Napolyon'un Avrupa ile ilgili hayallerini gerçekleştirme yolundaki en büyük engellerden biri ekonomik ve siyasi yönden Fransa'dan güçlü olan İngiltere olmuştur. Nitekim Rusya ve diğer Avrupa devletleri ile gerçekleşecek olan savaşların temelinde İngiltere'yi bozguna uğratmak için müttefik arama çabaları yatar. Söz konusu durum 1806 yılında Berlin kararnamesi ile Napolyon tarafından ilan edilen kıta ablukası ile perçinlenir. Napolyon tüm Avrupa devletlerini kıta ablukasına katılmaları için baskı yapar ve başarılı olur.¹⁷ Söz konusu kıta ablukası durumu 1812 Vatan Savaşının temelini oluşturacaktır. Bu doğrultuda Napolyon Bonapart'ın Fransa'sı ve Rusya ilk defa 1805 yılında Shöngrabern Savaşında karşı karşıya gelirler. Fransa'ya karşı Avusturya İmparatorluğunun destekçisi olarak savaşa katılan Rus ordusu savaşta yenilir. Yenilgi sonucu savaştan çekilen Avusturya, Rusya'yı Fransa karşısında yalnız bırakır. Savaşta müttefikini kaybeden I. Aleksandr dış politikada farklı seçimlere gitmek ister. Savaş sonrası Rusya'nın gerçekleştirmesi gereken politik çizgisi

¹⁶Gerard Delanty, **Avrupa'nın İcadı**, Ankara, Adres Yayınları, 2014, s.170-171.

¹⁷İvan Nikolayeviç Bojeryanova, **Voyna Russkogo Naroda s Napoleonom 1812**, Moskva, Zaharov, 2012, s. 11.

hakkında Çar'ın çevresindekiler üç gruba ayrılır. İlk grup Napolyon ile olan savaşa devam etmek gerektiğini savunur; ikinci grup “serbest eller” politikasını uygulamaya yani savaşlar sırasında tarafsız kalma durumuna geri dönülmesini söylerken, üçüncü grup Napolyon ile olan savaşın tehlikesine dikkat çekerek Rusya'nın çıkarları doğrultusunda karlı bir müttefiklik anlaşması yapma taraftarıdır.¹⁸ Nitekim Çar I. Aleksandr önceleri devlet çıkarını korumak adına Fransa ile anlaşmaya çalışsa da Rus milli gururu için savaşma kararı almıştır. Söz konusu kararda etkili olan en önemli unsurlardan biri, Batı Katolik bir devlet karşısında boyun eğmeyi kabul etmeyen, Rus milletin öfkeli tepkisidir. Fransa karşısında Rus halkı içlerinde alevlenen vatanseverlik duygusu ve vatanlarına, ordusuna, saygı duydukları ve kutsal gördükleri Çar'a bağlılıkları ile birlik içinde olmuşlardır. Bu bağlamda milletin birliğinin temel unsurlarından biri sayılan Rus Ortodoks Kilisesi'nin ve din adamlarının önemli etkisi vardır. Kendilerini Ortodoksluk inancı ile bütünleştiren, kendisinden olmayana “öteki” olarak gördüğü toplumları bu inanç karşısında konumlandıran Rus milleti, kiliselere bağlı olan cemaatlerde verilen vaazlarla vatanseverlik duygularını perçinlemişlerdir. Söz konusu durumun farkında olan Çar'ın emri ile Kutsal Sinod; Napolyon ile olan savaşın boşuna bir şan elde etme olayı olmadığını, sınırların, vatanın güvenliği için silahlanmak gerektiğini, hükümetin başında bulunduğu savaşın adalet ve kurtuluş niteliği taşıdığını belirten bir ilan yayınlar. 1806 yılında yayınlanan bu ilanda savaş, insanlığın köleleştirilmesine ve kutsal sessizliğin, dünya huzurunun içinde var olan azgın düşmana karşıt bir nitelik kazanır. Bu düşman Fransa'nın krallık tacını otokrat olarak elinde bulunduran en güçlü silahlarla kendi iktidarını devletin birçok komşu ülkelerine yayan Napolyon Bonapart'tır. Avrupa devletlerinin birçok şehir ve köylerini yerle bir eden Napolyon, Rusya'nın sınırları, milletin bağımsızlığı ve Ortodoks Rus-Yunan Kilisesi için tehdit oluşturur. Sinod, Napolyon için “önce Tanrı'yı reddetti şimdi ise Hristiyan kilisesinin işkencecisi oldu” diye suçlar.¹⁹ Sinod'un yayınladığı ilanda Napolyon'un suçlanmasında Fransız Devrimi boyunca Katolik Kilisesine uygulanan olumsuz tutumun etkisi büyüktür. Çünkü Fransa, 1789

¹⁸Vladimir Alekseyeviç Volkov, v.d., **Voennaya İstoriya Rossii S Drevneyşih Vremen Do Kontsa 19 Veka**, Moskva, Mpgu, 2012, s. 126-127.

¹⁹ Lubov Vladimirovna Melnikova, *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v Oteçestvennoy Voyne 1812 goda*, İzdanie Sretenskogo Monastırıya, 2002, s. 45.

Devrim'i sonrasında kendi köklerinden uzaklaşmış, milletin gelenekleri ve dini inancına, Katolik Kilisesine saygı duymamıştır. Monarşi yapılı devletlerin kabul edemeyeceği bu durum Hristiyanlık inancı doğrultusunda da doğru bulunmamış, Kutsal Sinod tarafından eleştirilmiştir. 1806 yılında Fransa ile yapılacak olan savaşın eşiğinde vatani savunma uğruna kendilerini feda etme duygusu ile halkın her kesiminden oluşturulan milis kuvvetlerin oluşturulması milliyetçilik duygusunun Rus topraklarında yayılarak artmasının önemli örneklerindendir. Söz konusu Fransa karşıtı savaşların toplumdaki yansımaları Rus yazarlardan Sergey Nikolayeviç Glinka şu şekilde özetlemektedir:

“1806 yılının sonunda Rusya açıklarında milis ordu ya da yerel orduların oluşturulması için çağrı yapıldı. Rusya'yı tehdit eden fırtınanın geri püskürtülmesi için yaşamının şafağında yangın yeri olan vatanıyla vedalaşırken içimde bir acı vardı. Ancak açıklayamayacağım bir his ruhumu dalgalandırıyordu. İşte o zaman vatan benim için yeni bir hayal olmuştu ve hayal gücüm sevginin ilk kıvılcımı ile ısınan bir gençlik hissi gibi parladı.”²⁰

Fransa'nın “öteki” bir güç olarak Rus Devleti karşısında tehdit edici bir unsur olması halk içindeki milliyetçilik duygularının harekete geçmesini sağlar. 1807 yılında Fransa ve Rusya arasında yapılan savaşta Rus ordusunun ağır bir yenilgi alması, söz konusu milliyetçilik duygusunun şiddetli bir şekilde yaşanmasına neden olur. Aldığı yenilgi sonrasında I. Aleksandr, Napolyon ile 1807 yılında Tilsit Anlaşmasını imzalar.²¹ Söz konusu anlaşma Rus milletinde, milliyetçilik duyguları adına önemli bir yere sahiptir. Anlaşmada Rusya toprak kaybetmez aksine kazanır ancak bunun karşılığında kıta ablukasına katılmak zorunda kalır. Rusya, Fransa'nın fethettiği tüm bölgeleri tanımaya başlar ancak bu durum hem Çar'ın hem de Rus devletinin prestijine zarar verir. İngiltere'ye karşı ambargo uygulamak zorunda kalan Rusya'nın ekonomisi olumsuz yönde büyük ölçüde etkilenir.²²

Tilsit'in Rusya için olumsuz önemli etkilerinden bir diğeri ise Prusya'nın hakim olduğu Leh topraklarının Fransa'ya bağlanması ve burada Varşova Dükalığı

²⁰ Anonim, *Oteçestvennaya voyna i Russkoe obşestvo 1812-1912*, Moskva, Sıtina, 1911, s. 206.

²¹ Orlov, vd., *a.g.e.*, s.208.

²² Nikolay Troitski, *Aleksandr I i Napoleon*, Moskva, Vişşaya Şkola, 1994, s. 126.

kurulmasıdır. Söz konusu bölge Rusya ve Fransa arasında tampon bölgedir ve Napolyon, Varşova Dükalığını kurarak Rusya üzerindeki tehdidini sürekli olarak hissettirmek ister. Rusya ise sürekli bir şekilde sınırda kendisine tehdit oluşturan Varşova Dükalığının varlığından hoşnut değildir.²³ Önceleri ülkesinin çıkarları için anlaşma şartlarına uymaya çalışan I. Aleksandr, kıta ablukasının Rus ekonomisine büyük bir hançer indirdiğinin farkına varır ve kıta ablukasından çıkmanın gerekliliğini anlar.²⁴ Tilsit Anlaşmasının Rus ekonomisi ve politikasının çıkarlarına ters düşmesi ve bu anlaşmanın Rus halkı içinde yarattığı hoşnutsuzluk sonucu I. Aleksandr anlaşma şartlarını ihlal etmeye karar verir. Çar; “*Avusturya ve Prusya’nın bulunduğu koşulları Rusya için kabul etmek yerine, on yıl sürecek bir savaşa girmeye ve Sibirya’da emekli olmaya hazırım*”²⁵ diyerek büyük bir politik güç olan Fransa ile savaşa girmeye hazır olduğunu belirtir. 1810 yılından itibaren iki tarafta savaşa hazırlanmaya başlar, Napolyon Bonapart, Varşova Dükalığında ordu birlikleri oluştururken, batı sınırında tehlike hisseden Rusya ordu sayılarını artırır. Savaşta ilk adımı Rusya’nın batı sınırına saldırarak Napolyon atar.²⁶ Rusya ile olan savaşın önemini askerlerine seslendiği şu sözlerle vurgular Napolyon:

“Askerler! İkinci Polonya savaşı başlamış bulunmaktadır. İlk savaş Fridland ve Tilsit’te bitmişti. Rusya, Fransa ile ebedi müttefik olacağına ve İngiltere ile savaşacağına söz vermişti, ancak yeminini bozdu. Garip davranışlarını ise bize henüz açıklayamadı. Şimdi ise Fransız kartallarının müttefiklerimizi iktidarda bırakıp Ren’e geri dönmesi asla emredilmeyecektir. Kaderi tarafından sürüklenen Rusya, talihini tamamlamak zorunda. Neman’ı geçelim; savaşı sınırlarına götürelim. İkinci Polonya savaşı Fransız silahı için ilki gibi şanlı olacaktır. İmzaladığımız barış bu sefer sağlam olacaktır, Rusya’nın yarım yüzyıldır Avrupa’nın işlerinde olan kibirli etkisine bir sınır koyacaktır.”²⁷

Fransızların, batı sınırına yaklaştıkları haberini alan I. Aleksandr saldırgan değil savunmacı bir savaş taktiği belirler. Nitekim yüzyıllarca kendi milli kimliğini tamamladığı unsurlardan biri olarak gördüğü Katolik Batı devleti yani “öteki” ile gerçekleşecek olan savaşın öneminin, zorluğunun farkına varan Çar, halkın desteğinin bu hususta önemli olduğunun bilincindedir. 1812 Vatan Savaşı sırasında ve sonrasında

²³ Volkov, v.d., a.g.e., s.128.

²⁴ Bojeryanova, a.g.e., 2012, s. 26.

²⁵ A.e., s. 26.

²⁶ Orlov, vd., a.g.e., s.210.

²⁷ Troitski, a.g.e., s. 44.

Rus halkını tetikleyici bir takım itici güçler kullanılır, öncelikle kiliselerde, mahallelerde Katolik Fransız İmparator Napolyon Bonapart' a karşı kötüleyici bildiriler okunur. Bu bağlamda özellikle Napolyon Bonapart'ın kendisini imparator olarak ilan etmesinden sonra Rus halkı arasında ve basılı yayınlarda büyük tepki gösterisi yapılır. Dönemin Rus dergilerinde Bonapart hakkında “*tehlikeli despot*”, “*halkın haklarına saygı göstermeyen, sömürücü*”, “*tahttaki burjuva*” gibi sert ifadeler kullanılır. Bonapart'a karşı resmi savaş ilan edildiği andan itibaren Çar'a karşı saygı ve hayranlık artarken, milli bilincin farkına varılması ile yurtseverlik duygusu Rus halkında düşmana karşı birlikte hareket etme güdüsünü tetikler.²⁸ Askerlerin güçlü “Büyük Ordu” karşısında tüm inancı, vatan sevgisi ile savaşmaları, savaşı galip bitirmeleri için gerekli tüm destekler verilir. Bu bağlamda Rus milletinin yüzyıllardır kutsal bir varlık olarak gördükleri, topraklarının, milletin “babası” olarak saydıkları, uğruna savaşacaklarını inandıkları Çar I. Aleksandr'ın askerlere seslenişi olumlu anlamda önemli bir etki yaratmıştır.

“Uzun zamandır Rusya'ya karşı Fransız imparatorun düşmanca tavırlarının farkına varmış olsak da her zaman barış yanlısı üslubumuzla bu tutumun sona ermesini umduk. Ancak durmaksızın bize karşı yapılan tahrikleri göz önüne alarak, sessizliği koruma isteğimizle birlikte ordumuzu toplamak ve karşılık vermek zorunda kaldık, barışa tutunarak, barış yanlısı olarak imparatorluğumuzun sınırları içinde kaldık, barışı çiğnemeyerek savunmaya hazırlıklı olduk. Tüm çabalarımıza rağmen nezaket ve barışçıl davranışlarımız huzurumuzu devam ettiremedi. Fransız İmparator, Kovno'da bizim ordularımıza saldırdı ve bu savaşı başlattı. Onun barış yanlısı tutum sergilemediği açıktır ve bize savaşmaktan başka bir şans bırakmamaktadır. Doğruluğun tanığı, koruyucusu gökyüzünün kudretli yaratıcısının yardımını istiyoruz, düşman gücüne karşı bize güç ver. Askerlerimize, savaşçılarımıza görevlerini ya da cesaretlerini hatırlatmaya gerek yok. Slavların kanından zafer akmaktadır. Askerler inancınızı, vatanınızı, özgürlüğünüzü savunun. Sizinleyim.”²⁹

Tilsit Anlaşmasının ihlalinin bir sonucu olarak 12 Haziran 1812'de Neman nehri üzerinden Rusya'ya ilerleyen Napolyon ilk başlarda Rusya'nın iç bölgelerine ve hatta Moskova'ya kadar ilerlemesi gerektiğini düşünmemiştir. Bonapart, İkinci Polonya savaşı olarak adlandırdığı Rus seferinde dağınık halde bulunan Rus ordularını yok etmeyi planlar. Rus ordularının tüm çabalara rağmen Vitebsk şehri Fransızlar tarafından zapt edilir ve Napolyon, Smolensk'e doğru yola çıkar. Smolensk şehrini de

²⁸Anonim, *Oteçestvennaya voyna i Russkoe obşestvo 1812-1912*, s. 199-200.

²⁹Bojeryanova, *a.g.e.*, s.44.

ele geçirerek Moskova'ya doğru ilerleyen Fransız orduları karşısında ellerinde askerleri ve teçhizatı kaybetmek istemeyen Rus ordusu geri çekilme taktiği uygulamak zorunda kalır. Savaşın gidişatından memnun olmayan Çar, 8 Ağustos 1812 tarihinde baş komutan olarak Mihail Kutuzov'u atar.³⁰ Kutuzov'un baş komutan olarak atanması özellikle Rus milleti tarafından coşku ile karşılanır. 1812 Vatan Savaşı süreç olarak ikiye ayrılır: 12 Haziran- Ekim ortasına kadar Fransız ordusunu Rus sınırından uzaklaştırma mücadelesi verdiği dönem ve Ekim-25 Aralık arası Napolyon Bonapart ve ordusunu Fransa'ya kadar kovaladığı dönem.³¹ İlk dönem Rus ve Fransız orduları için büyük kayıpların yaşanması ile sonuçlanır. Savaşın yapıldığı son gün dahi kazanan ve kaybeden tarafın kim olduğu belirli değildir.. Ancak Rus ordusunun ağır kayıplar vermesinden dolayı, askeri ve teçhizat anlamında yenilenmesi gerektiğini düşünen Kutuzov ordunun ileri gelenlerinin tüm itirazlarına rağmen saldırıdan vaz geçer, Rus sınırlarına doğru geri çekilmek ister.

“Ordu var olduğu sürece düşmana direnebilir. Bu savaş başarıyla sonlandırma ümidine sahibim ancak ordu yok olduğunda Moskova ve Rusya'da yok olmuş demektir. Bu yüzden geri çekilmeyi emrediyorum.”³²

Rus askerlerinin geri çekilmesi sonucu Napolyon Bonapart ordusu ile Moskova'ya resmen girmiş olur. Yaklaşık bir aydan fazla bir süre Moskova'da kalan Napolyon Bonapart ve askerleri, gerek Kutuzov'un gerekse Moskova Valisi Fyodor Rostopçin'in yıldırma politikaları sonucu zayıf düşer. Napolyon karşıtı propagandanın artışının en açık örneği ise savaş sırasında Moskova valisi Rostopçin'in afişleridir. Bu afişler aracılığı ile Moskovalılara cepheden olaylarla ilgili bilgi veren Rostopçin, somut tavsiyeler vererek toplumsal bilinci kontrol etmek ister.

Fransızların yenilgisi ile sonuçlanan 1812 savaşında ve Moskova'nın işgali döneminde Rus milletin düşmana karşı olan tutumu önemli bir noktadır. Nitekim milli bilincin yükseldiği bu dönemde toplumun soyludan köylüsüne kadar her kesimin savaşa fiilen katılması Napolyon Bonapart'ın Moskova'yı terk etmesindeki en önemli nedendir. Fransız askerlerinin soygunları ve yağmalamaları yerel halkın vatansever duygularla

³⁰Volkov, v.d., a.g.e., s. 139-140.

³¹Orlov, vd., a.g.e., s.211-212.

³²Volkov, v.d., a.g.e., s. 142.

hareket etmesine ve halkın kendi içinde oluşturduğu milis kuvvetlerle düşmanı geri püskürtmesine neden olur.³³

Fransız askerleri yiyecek, donanma gibi her bakımdan zengin gördükleri Moskova'ya ayak basmayı galibiyet olarak görürler. Ancak yabancı bir İmparatorun boyunduruğu altında kalmaktansa şehri terk eden halk, giderken düşmana gerekli olan teçhizatı bırakmamak için ayrıldıkları yerleri ateşe verir. Söz konusu yangınların nedenlerinden biri Fransız askerlerin Rus Ortodoks Kiliselerine ve evlerine uyguladıkları şiddettir. Özellikle kiliseleri yağmalamaları, ikonalara zara vermeleri, kiliselere atlarını sokmaları Rus halkının ayaklanmasını sağlar. Nitekim düşmanın kutsal Hristiyan-Ortodoks inancına saldırması, Rus milletinin var olma ve birlik olma nedenlerinden birine zarar verdiği fikrini doğurur.³⁴ 14-20 Eylül arasında büyük yangınlar meydana gelince yiyecek ambarları, depolar yanarak kül olur. Çıkan yangınlar, Moskova halkının şehri terk etmesi ve zorlu kış hava koşulları Napolyon Bonapart'ı zor bir duruma sürükler. Napolyon'un önünde iki seçenek vardır ya I. Aleksandr'a barış teklifi götürecektir ya da geri çekilecektir. İlk önce Çar'a barış teklifini sunar ancak her ne kadar Çar'ın annesi Marya Fedorovna, erkek kardeşi Konstantin Pavloviç ve saray çevresi bu teklifi kabul etmek isteseler de I. Aleksandr reddeder. Napolyon ise diğer seçeneği uygulamaya çalışır ve Moskova'dan geri çekilerek Neman üzerinden Fransa'ya dönmek ister. Kaluga yolu yönüne hareket eden Napolyon Bonapart ordusu ike Rus ordusu Krasnoye Selo'da karşı karşıya gelir ve yeni bir meydan savaşı gerçekleşir. 6 Kasım 1812'de sona eren savaşta Fransız ordusu ağır kayıplar verir. 14-17 Kasım 1812 tarihleri arasında ise Berezine nehri civarında Napolyon ve yaklaşık Fransız ordusunun iki katına sahip Kutuzov'un ordusu tekrardan savaşmak zorunda kalır. Fransız ordusunun savaşta yeniden ağır kayıplar verdiğinin farkına varan Napolyon'un Paris'e kaçması ile savaş sona erer.³⁵

1812 Vatan Savaşı'nın galibi resmi olarak I. Aleksandr ve Rusya'dır. Başarılı savaş taktikleri, Rus ordusu ve ileri gelen komutanları sayesinde elde edilen bu zafere Rus milletinin, milis kuvvetlerin, Rus Ortodoks Kilisesinin katkıları yadsınamaz.

³³Orlov, vd., **a.g.e.**, s.214.

³⁴Melnikova, **a.g.e.**, s.66.

³⁵Volkov, v.d., **a.g.e.**, s. 145-146.

Toplumun her kesimi Moskova'ya kadar ilerleyen Napolyon Bonapart ve ordusu ile savaşımıştır. Toplum ile hükümet arasındaki dengeyi bu dönemde Kutsal Sinod sağlamıştır. Din adamları, kiliseler ve cemaatler aracılığı ile halkın içindeki vatanseverlik duygusunu alevlendirirken, 1812 Savaşı'nda Rus ordusunda görev yapan papazlar Rus ordusunun manevi ve ahlaki yol göstericileri olmuş, galibiyet yolunda ruhani destek vermişlerdir. Papazlar askerlere herhangi bir ordunun en önemli galibiyeti iyi eğitim ve hazırlanmanın yanı sıra özenle çalışılmış ve geliştirilmiş ordu ruhu olduğunu söyler. Ordu ilk olarak açıkça kendisini savaşın parçası ya da fikri olarak temsil ettiğinde ve ikinci olarak düşmanını yenmek için güçlü bir istek hissettiğinde zafer sahibi olacağını askerlere aşılarlar.³⁶

Savaş sırasında askerlere okunan Hristiyan öğretilerinde her devlette ordunun imparatoru ve vatani savunmak için var olması gerektiği belirtilir. Öğretilerde dünyevi krallıkların Tanrı tarafından düzenlendiği, bu yüzden kendi topraklarını savunmak için orduya sahip olmanın Tanrı tarafından hükümdarlara verilen bir hak olduğu vurgulanır.³⁷ Vatani ve halkı dışında Çar'ı korumakta askerin en kutsal görevlerinden biridir. Çar, Rus milleti tarafından Tanrı'nın temsilcisi olarak görülür, O vatanın babasıdır, milletin refahı için yaşar ve çalışır. Bu bağlamda Çar'a sadakat ve bağlılık askerin en önemli görevlerinden biridir, onu korumak zorundadır. Söz konusu öğretilerde düşman öldürmenin günah olmadığı ancak yağmacılığın, hırsızlığın yasak olduğu belirtilir. Düşmanın başka inançtaki topraklarına, dini yerlerine saygılı davranmak gerekir çünkü hiçbir şey milli inancı hor görmek kadar düşmanı hırslandırmaz. Savaşları insanlar başlatır, haklı olana yardım eden Tanrı tarafından ise sonlandırılır. Bu yüzden başarı cesaretle, başarısızlık komutanlara atfedilmemelidir.³⁸

Halkın, ordunun, din adamlarının maddi ve manevi desteği ile alınan galibiyetin yankıları da Rus topraklarında ve Avrupa'da büyük olmuştur. Ancak tam anlamıyla Napolyon Bonapart'ın yenilgiye uğraması için, Rus sınırlarından Fransızları kovan I. Aleksandr, Napolyon Bonapart Fransa'ya gidene kadar savaşı devam ettirme kararı alır. Avrupa devletleri arasında yenilmez Napolyon'u yenerek büyük bir itibar kazanan

³⁶Melnikova, **a.g.e.**, s.32.

³⁷**A.e.**, s.34.

³⁸**A.e.**, s.36-37.

I. Aleksandr önderliğinde Kutsal İttifak güçleri topraklarını tehdit eden Napolyon Bonapart karşısında tekrardan birlik olurlar.

Napolyon Bonapart ile yapılan savaşta elde ettiği başarı I. Aleksandr'ı diğer Avrupa devletleri karşısında önemli bir itibar kazanmasına ve Viyana Kongresinde önderlik etmesine, Avrupa dış politikasında önemli bir rol üstlenmesine neden olur. Bu bağlamda iktidarının ilk yıllarında liberal reformlarla Aydınlanma düşüncesine yakın bir yönetim çizgisi birleyen Aleksandr, Fransa ile var olan savaş sırasında ve galibiyet sonrasında mevcut eski geleneksel düzeni korumak adına muhafazakar bir yol çizmiştir. Bu bağlamda Rusya'da Fransa ile olan savaş Rus din adamları tarafından zaten dinsiz-dindar, erdemli-erdemsiz arasındaki savaş olarak adlandırması, I. Aleksandr'ın Fransa karşısında elde ettiği galibiyeti dini açıdan yorumlamasına neden olur.³⁹ Özellikle Avrupa devletlerinin yenemediği Bonapart'ı yenmesi ile Rusya'ya kutsal bir görev verildiği, Tanrı tarafından dinsiz sayılan düşmana karşı çıkması ve Hristiyanlığın yeniden doğması görevinin I. Aleksandr'a verildiği düşüncesi yayılırken, Rus topraklarında mistisizmin doruk noktasını yaşar.⁴⁰ Kendisine ve Rusya'ya Tanrı tarafından önemli bir görev verildiği inancıyla Kutsal İttifak ile imzalanan anlaşma belgelerine Hristiyan birliği koruma amacı ile yaklaşan bir dış politika anlayışı benimserken, monarşi yapısını koruma ve devrim yanlısı düşüncelerin Rus topraklarına yayılmasını önlemek amacı ile baskıcı bir iç politika sürdür. Bu bağlamda 1812 Vatan Savaşının öncesi ve sonrasında yönetimin topluma karşı tutumu Rusya'nın geleceğinin ne olacağı ile ilgili sorunun Rus düşünür ve yazarlarca tartışılmasına neden olurken, Rus milliyetçiliğini farklı açılardan yorumlayan Slavcı ve Batıcı eğilimlerin düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiştir.

³⁹Melnikova, **a.g.e.**, s.64.

⁴⁰Walicki, **a.g.e.**, s.130.

2.2. 19. Yüzyılın İlk Yarısı Rus Düşüncesinde Milli Kimlik Arayışları

Milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması ve belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar arasında yayılarak bir ideoloji olarak benimsenmesinde Miroslav Hroch'a göre entelektüellerin büyük bir katkısı vardır. Nitekim bir milletin geçmiş kültürün, tarihin araştırılmasında toplumun entelektüel kesimine büyük iş düşmektedir. Söz konusu kültür ve tarih bilgileri toplumun her kesimine entelektüeller tarafından yayılır ve milli bilinç bu sayede oluşturulur.⁴¹ Gerek ezilen, sömürülen devletlerde gerekse Aydınlanma dönemi modern, güçlü ulus-devletlerinde entelektüellerin “öteki” ile olan savaşlarda milli bilincin uyandırılmasında, kültürlerinin, tarihlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasında üstlendiği rolün önemi yadsınamaz. Yazar Cemil Meriç entelektüel bir grup anlamına gelen Rusça kökenli “intelijansiya”nın Fransız Devrimi ile başladığını, özgür düşünceyi topluma aşılamaaya çalışan, eski putları yıkan aydınların öncüsünün Denis Diderot, François Marie Arouet Voltaire gibi ansiklopedistler olduğunu belirtir.⁴² Bu bağlamda intelijansiyayı belli bir dönemde yaşayan, ortak eğilimleri, davranışları olan sosyal bir tabaka olarak tanımlayan Meriç, intelijansiyanın düşünce için ve düşünce ile yaşayan bir topluluk olduğunu söyler.⁴³ Söz konusu intelijansiya, 19. yüzyıl boyunca milliyetçiliğin gelişmesinde önemli rol oynar, milliyetçi ideolojiye yeni yorumlar katar ve toplumda milli bilincin oluşmasını sağlarlar. İntelijansiyanın özellikle milli dilin gelişmesinde, kitle iletişim araçları aracılığı ile aydın düşünceleri, milli kültürü, tarihi toplumun bilincine nüfus ettiren önemli bir topluluk olduğunu vurgulayan Meriç, intelijansiya olmasa milli devletlerin kurulamayacağını ileri sürer.⁴⁴ Nitekim 19. yüzyılda Rus milliyetçiliğinin gelişiminde, Rus intelijansiyanın toplum bilinci üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. 19. yüzyılda Rus intelijansiyası, Rusya'nın geçmişinin, milli özelliklerinin, kaderinin ne olduğu, geleceğinin ne olması gerektiği ile ilgili düşünceler, eleştiriler ve tartışmaların öncülleri olmuşlardır. Bu bağlamda Rus devletinin 1812 Vatan Savaşını kazanması, Katolik Batılı Napolyon'u Fransa'ya kadar kovalaması, I. Aleksandr ve Rus askerlerinin bir süre Paris'te kalması

⁴¹Temuçin F. Ertan, Orhan Örs, “*Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir*”?, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 62, 2018, s.48.

⁴²Cemil Meriç, **Mağaradakiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.34.

⁴³A.e., s.65.

⁴⁴A.e., s.46.

sonucu Rusların Avrupa ile tanışması, Rus milli kimliği tartışmalarında edebiyat, kültür ve politika alanlarında sarsıntıya neden olmuştur. Söz konusu tartışmalar 1830-40'lı yıllarda ortaya çıkan Slavcılar ve Batıcılar arasındaki çatışmanın öncülüdür.

19. yüzyılın başlarında Rus intelijansıyasını etkileyen önemli eğilimlerden biri Alman felsefesidir. Aydınlanmanın ileri sürdüğü akılcılığı kimi zaman destekleyen, kimi zaman eleştiren Alman idealistleri Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Schelling ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in düşünceleri, Rus felsefesini 19. Yüzyılın ilk yarısında önemli ölçüde etkilemiştir. Öncelikle 1804-1806 yıllarında Immanuel Kant'ın eserleri Rusçaya çevrilir, daha sonra ise Johann Gottlieb Fichte'nin felsefi düşünceleri üzerine çalışmalar yapılır. Ancak Friedrich Schelling'in etkisi dönemin politik koşulları göz önüne alındığında daha çok hissedilir. 1789 Fransız Devrimi sırasında soylu çevreler ve Rus intelejansiyanın bir kısmında Alman felsefi düşüncesi, Fransızların "özgür düşünce" kavramına karşıtlık olarak görülür. Bu durum 1812 savaşında milli duyguların artmasına ve Fransız olan her şeye, kültüre, bilime, felsefeye karşı ön yargılı yaklaşılmaya neden olur. 18. Yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız edebiyatına olan öykünme durumu yerini düşmanca tavırlara bırakır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Schelling'in ılımlı liberalizmi, Rus soylu sınıfı ve soylu-burjuvazi intelijansiya tarafından ilgi çekici bulunur. Söz konusu aydın kesim Aralıkçıların radikal düşüncelerinden uzak durur ancak mutlakıyetin keskin taraflarını eleştirmekten çekinmez.⁴⁵ Özellikle Schelling'in doğa felsefesi ve sanat hakkındaki görüşleri dönemin ileri gelen yazarları ve düşünürlerini etkisi altına alır. Fichte'nin doğanın insan bilincinin bir ürünü olduğu düşüncesinin karşıtı olarak, Schelling doğanın kendi gerçekliğine sahip, insanın aksine bilinçsiz bir yaratıcı, fenomen olduğunu vurgular. Nitekim bu düşüncesi ile romantiklerin öncüsü konumunda olan Schelling, sanat ve özellikle tarihi ilerlemede insanın, insanüstü bir bilincin aracı konumunda olduğu düşüncesi Rus düşünürlerini etkiler.⁴⁶ Schelling'in etkisinde kalan 1820'lerin önemli Rus düşünce topluluklarından Bilgiseverler Derneği (Ilyubomudrıy) üyelerinin Rusya hakkında düşünceleri ve Batı kültürüne olan bakış açıları özellikle

⁴⁵A.A. Galaktionov, P.F. Nikandrov, **Russkaya Filosofiya IX-XIX.**, Leningrad, İzd. Leningradskogo Universiteta, 1989, s.176-177.

⁴⁶ Ali Taşkın, Metin Becermen, **Felsefe Tarihi II. Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2013, s.334-339.

milliyetçilik bağlamında önem taşır. Bilgiseverler Derneği üyeleri arasında Vladimir Odoyevski, Dmitri Venevitinov, Aleksandr Koşelev ve İvan Kireyevski, Nikolay Rojalin bulunmaktadır. Aynı zamanda Wihelm Külhelbeker, Aleksey Homyakov, Mihail Pogodin, Stepan Şeriyev ve Mihail Maksimoviç gruba yakın bulunan isimlerdir. İlk başta Bilgiseverler Derneği herhangi bir yayın organına sahip olamadıklarından sınırlı bir çevrede kalmıştır, ancak propagandalarını yapabilmeleri için 1824-25 yıllarında Odoyevski'nin ileri sürdüğü “Almanya’da parıldayan düşünceleri yaymak için Fransız kuram düşkünlüğüne sınır getirmek lazım”⁴⁷ düşüncesi ile “Mnemozina” (Anımsama) almanağını çıkartırlar.

Alman idealizmin etkisinde kalan Bilgiseverler, aynı zaman da yayınlarında Aydınlanma karşıtı eleştirilerini Rusya üzerinden yaparlar. Venevitinov “Aydınlanmanın Rusya Üzerindeki Etkisi” (O sostoyanii prosveşeniya v Rossii) adlı yazısında; öncelikle aydınlanmanın ortaya çıktığı topraklarda yani Almanya’da, Fransa’da düşüncelerin eserlere yansımalarının bir sonucu olarak aydınlanma fikirlerini en başından beri yaşamış olmaları onları ayırt edici kılan özelliklerini yitirmelerine neden olmadığını belirtir. Ancak Rusya bu fikirleri dışarıdan aldığı için öykünme yolu ile benimsemeye çalışmış, özgürlük ve gerçeklikten eksik kalmıştır. Bunun nedeni ise aydınlanmayı ancak dış biçim olarak benimsemesi, edebiyatın temelinde ve içeriğinde gerilim olmadan hayali bir yapı kurmasıdır. Venevitinov’a göre Rusya’nın geleceği ve kendi kaderini görebilecek sağlam bir bakış açısına sahip olması için diğer halkların eylemlerinden uzak kalması, edebiyat dünyasında var olan önemsiz olaylardan bakışlarını kaçırması gerekmektedir.⁴⁸

Odoyevski ise Batı’nın Aydınlanma sonucu ileri sürdüğü rasyonalizm sonucunda değerlerini yitirdiğini ileri sürerek, rasyonalizmin karşısına içgüdüyü koyar. Söz konusu içgüdüyü Batı’nın rasyonalist yaklaşımları sonucu yitirdiğini ancak Rusların içinde var olduğunu belirtir.⁴⁹ Düşünürü göre aklın bilgisi insanın en aşağı yetisidir, içgüdü ise insanın temel amacıdır, Batı insanının yeniden doğuşu ise tek taraflı

⁴⁷Galaktionov, v.d., a.g.e., s.191.

⁴⁸Dmitri Vladimiroviç Venevitinov “O sostoyanii prosveşeniya v Rossii”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/w/wenewitinow_d_w/text_1826_o_sostoyanii_prosveshenia_v_rossii.shtml, 10 Eylül 2019.

⁴⁹ Walicki, a.g.e., s.140.

hakimiyetten kurtulması ile gerçekleşir. Bu bağlamda Batı'yı kurtaracak yegane güç içgüdüsel bilgiye sahip olan Rusya'dır.⁵⁰ Biçimsel aklın hakimiyetine boyun eğen ve yarar kriterine dayanan Batı medeniyeti ölmektedir. Rasyonalizm Batı toplumlarında giderek sanatın ve bilimin yozlaşmasına yol açmış dini duygularını yitirmelerine neden olmuştur. Odoyevski "Rus Geceleri" (Russkie Noçi) adlı eserinde düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir.

"Toplumsal yaşamın üç ana unsuru (sanat, dini duygular ve bilim) yok olmaktadır. Birçok kişi tarafından garip bulunacak ancak bir süre sonra sıradan gelebilecek bir sözü söylemeye cesaret etmek gerekmektedir: Batı Ölüyor!"⁵¹

Bilgiseverler'e göre millet, parçalarını oluşturan bireylerin üzerinde var olan, tarihsel zaman içinde kendisine ait, farklı ilkeler doğrultusunda gelişimini tamamlayan, özgün bir bütündür. Bireyleri bir arada tutan yegane unsur Odoyevski'ye göre rasyonalist kavramlar değil, Rus halkının sahip olduğu içgüdüdür. Nitekim romantik milliyetçilik söz konusu dönemde Rus düşünürleri tarafından farklı algılanıp, yorumlanmıştır. 1812 Vatan Savaşının, Rus milleti üzerinde uyandırdığı milli bilinç sonucunda Rusya'nın kaderinin ne olduğu, milli kimliğini oluşturan unsurların neler olduğu ile ilgili farklı yönelimler ortaya çıkmıştır. Bilgiseverler ile aynı milliyetçilik duyguları taşıyan 1812 Vatan Savaşının kahraman subayları politik alanda milliyetçilik kavramını farklı yorumlamışlardır. Aralıkçılara göre millet her şeyden önce yasalar ve vatandaşlar topluluğu tarafından biçimlendirilmiş siyasal bir varlıktır. Bu bağlamda içgüdüye karşı rasyonel kavramlar ile "millet" tanımını yapan Aralıkçılar, 19. yüzyılda Slavcı eğilimin karşısında yer alan Batıcıların öncülleri olmuşlardır.⁵²

1812 Vatan Savaşının galibiyeti, Rusya'da "devlet" kavramının karşısına "vatan", "vatanseverlik" gibi kavramlar çıkartır ve "oteçestvenny" (vatan) sıfat olarak daha yaygın kullanılmaya başlar. Vatanseverlik, milli idea ve Rus tarihine olan ilgi toplumsal düşüncede devlet ideasından ayrılır. Kendilerini "1812'nin çocukları" olarak adlandıran Aralıkçılar, vatana yararlı olanın bireye yararlı olandan daha değerli olduğunu anlar.⁵³ Napolyon Bonapart'ı Paris'e kadar kovalayan Rus askerleri, bu

⁵⁰Yevlampiyev, a.g.e., s. 74-75.

⁵¹Vladimir Fyodoroviç Odoyevski, **Russkie Noçi**, Leningrad, İzd. Nauka, 1975, s.147.

⁵²Walicki, a.g.e., s.137-139.

⁵³ Sinyavina, a.g.e., s. 184.

süreçte kaldıkları Almanya, Prusya, Fransa gibi Batı ülkelerindeki yaşam koşulları, edebiyat, sanat, kültür ile tanışma fırsatı bulur. Batı kültürünü yakından gören askerler kendi ülkelerine döndüklerinde Rusya'nın mevcut durumunu eleştirip, ülkenin medenileşmesi gerektiği kanısına varır. Ancak medenileşme yolunda en büyük engelin Rusya'nın siyasi ve sosyal alanlarında kökleşmiş köhne geleneklerin olduğunu, bu engeller aşılmadığı sürece Rusya'nın geleceğinin parlak olmayacağını düşünürler. Rusya'ya dönen subaylar gerici Arakçeyev rejimi, sertleşmiş toprak köleliği sistemi, politik haklardan yoksunluk, polis öfkesi, iktidarın yetkilerini kötüye kullandıkları bir düzen ile karşılaşır.⁵⁴ Nitekim Aralıkçılar için “Tanrı” ve “Çar” anlamını yitirir, “vatan” kavramı önemli hale gelir. Kendilerini vatan ve Rus halkı için sorumlu hissederler.⁵⁵

1812 Savaşı sonrası Batı'ya sefere çıkan Rus askerleri, geleceğin Aralıkçıları, Batı kültürünü tanımanın yanı sıra Avrupa'daki insanlarla, Rusların milli özelliklerini karşılaştırma fırsatı bulur. Bu bağlamda Napolyon Bonapart'a karşı savaşan Rus ordusuna destek veren en önemli sınıfın toprak kölesi köylülerin olduğunun bilincinde olan Aralıkçılar, Rus köylülerinin cesurluğunu, kahramanlığını, zekiliğini yüceltirler. Rus köylüsü-toprak sahibi “pomeşik” ile aralarındaki ilişkide hor görülen taraf olan köylülerin durumunu Rus milletine yakıştıramazlar. Bu bağlamda Vatan Savaşı ile beraber hem askerlerin hem de intelijansyanın gözünde sıradan Rus halkının vatan için oldukça önemli bir yapı taşı olduğu anlaşılmıştır.⁵⁶ Batı ile Rusya'yı karşılaştırdığında Rus milli özelliklerin yüceliğini vurgulayan Aralıkçılar, söz konusu kıyaslamayı tarih, doğa, toplumsal düzen alanlarında da yaparlar. Rusların tarihinde Moğollar, Napolyon Bonapart gibi güçlü düşmanları kendi kimliklerini kaybetmeden yendiğini belirten Aralıkçılar, böylesi kötü olaylarla, kendi milli özünü yok etmeye yönelik tehditlerle hiçbir Batılı medeniyetin karşılaşmadığını vurgularlar.⁵⁷ Aralıkçılara göre Rusya'daki feodal ilişki Batı'dan farklıdır. Batıda hüküm süren Katolik kilisesi engizisyonun yardımıyla ilerici girişimleri, bilime sadık düşünürleri ve

⁵⁴Puşkarev, **a.g.e.**, s. 112.

⁵⁵Sinyavina, **a.g.e.**, s. 187.

⁵⁶Grigoryevič Gabov, **Obşestvenno-političeskie i filosofskie vzglyady dekabristov**, Moskva, Gosudartvennoe İzdatelstvo Političeskoy Literaturı, 1954, s. 86.

⁵⁷**A.e.**, s. 90.

düşünceleri bastırmıştır. Rusya ise Ortaçağın karanlık dönemine rağmen resim, mimari alanından gelişerek Novgorod ve Kiev’de taştan saraylar ve tapınaklar inşa edilmiştir. Ancak söz konusu kültürel gelişim Moğolların istilasından bir süre engellenmiş olsa da, Ruslar kendi milli kimliklerini, inançlarını ve kültürlerini muhafaza etmeyi sürdürmüş, boyunduruktan bu sayede kurtulmuştur.⁵⁸

Rusya’daki monarşi düzeni karşı eleştiriler, Rus kimliğini yücelten övgüler zamanla yerini eyleme geçmek isteyen Aralıkçıların oluşturduğu gizli örgütlere bırakmıştır. 1812 Vatan Savaşı sonrasında söz konusu gizli örgütlerin sayısı artarak, toplumsal ve siyasi alanda yaygınlaşmaktadır. 1816-17 yıllarında muhafız subaylar topluluğu “Kurtuluş Birliği”(Soyuz Spasenie) ortaya çıkar, önerileri ve savundukları şey köylülerin toprak köleliğinden kurtulması ile ilgilidir. Ancak üyelerinin ideolojik farklılıkları yüzünden uzun süreli olamayan bu örgütler 1818 yılında yerini soylulardan ve genç askerlerden oluşan “Refah Birliği”ne (Soyuz blagodenstviya) bırakır. Birliğin üyeleri arasında Pavel Pestel, Nikita Muravyov, İvan Yakuşkin, Sergey Muravyov-Apostol bulunmaktadır. Söz konusu birlik birey, adalet, eğitim ve ekonomi alanlarında kendi tüzüğünü oluşturur, yönetici organ olarak meclis kurarlar. Peterbug, Moskova, Tulçin, Kişinev gibi şehirlerdeki yerel birlikler meclise bağlanır. Birliğin tüzüğünü, gelecek ile ilgili planlarını Rus topraklarında eyleme geçirme süreci için iki program yaratılır; ilki yasal biçimde eyleme geçmektir, diğeri ise mutlakiyeti devirme, toprak köleliğini ortadan kaldırma, anayasal yönetimi kurma amacı ile şiddete başvurulabileceğidir. Nitekim gelecekteki Rusya’nın yönetim yapısı ve devrim eylemlerinde izlenmesi gereken yolla ilgili birliğin içinde ılımlılar ve radikaller olmak üzere çok seslilik yaşanır. Üyelerin çoğunluğu eylem planlarını yasal yollardan yapmak isterler, toplumsal düşünceleri etkilemek adına toprak sahiplerinden toprak kölelerini satın alıp serbest bırakırlar, kitaplar, almanaklar basarlar.⁵⁹ Intelijansiyanın Hroch’un da yukarıda belirttiğimiz üzere ajitasyon (propaganda) yoluyla milli bilinci topluma aşılması ülkede milliyetçi ideolojinin şiddetlenmesi hususunda önemi büyüktür. Aralıkçılar ise toplumu bilinçlendirmek adına yaptıkları yayınlar, besteledikleri halk şarkıları ve şairlerin görüşlerini belirttikleri şiirler ile ajitasyon

⁵⁸Gabov, a.g.e., s. 89.

⁵⁹Orlov, vd., a.g.e., s.226-227.

eylemlerini kuvvetlendirmişlerdir. Vatanseverlik ve hümanizm ile ilgili duyguları Rus milletinde canlandırmak için öncelikle özgürlük teması şarkılarda işlenir. Toprak köleliğinin, Çarlık sisteminin, toprak sahiplerinin köylülere yaptığı zalimlikler, memurların görevlerini kötüye kullanmalarının eleştirildiği şarkılarda kelimeler sıradan halkın anlayacağı şekilde seçilir. Şarkılar önemli bir ajitasyon aracı olurken, Rıhyev, Bestujev gibi şairlerin yazdığı vatansever temalı şiirlerde aynı etkiyi yaratır.⁶⁰

Aralıkçıların ajitasyon aracı olarak kullandıkları şarkılar ve şiirlerden haberdar olan Çarlık yönetimi, bu konu hakkında endişelenir ve özel bir sorgu komisyonu oluşturulur. Özellikle hükümetin Birliğin varlığından haberdar olduğu ve eylemlerin yakın takipçisi olduğu bilgisi iç uyuşmazlığı arttırır. 1821 yılında Moskova’da Peterbug, Tulçin ve Moskova’dan gelen Birlik delegeleri toplanır ve Birliğin kapatılması ile ilgili karar alınır. Ancak Birliğin kapatılması güvenilmez üyeleri uzaklaştırmak ve hükümetin baskısını üzerlerinden atmak amaçlı sadece görünürde olacaktır. Birlik Mutavyov’un başında bulunduğu Kuzey Örgütü ve Pestel’in başında bulunduğu Güney Örgütü olmak üzere iki farklı gruba ayrılarak faaliyetlerini sürdürür. Güney Örgütünden bağımsız olarak 1823 yılında “Birleşmiş Slavlar Topluluğu” (Obşesvto soedinennih slavyan) adı altında gizli bir örgüt kurulur. Tüm birliklerin kendilerine ait millet ve devletin refahı için hazırladıkları öneriler ve tüzükler bulunmaktadır. “Birleşmiş Slavlar Topluluğu”nun amacı Slav kabilelerin otokrasiden kurtulması, aralarında var olan ulusal nefreti yok etme ve tüm yaşayan Slav kabilelerini federal birlik altında birleştirmedir.⁶¹ Güney Örgütünün kurucusu Pestel radikal görüşlerini yansıttığı “Rus Gerçeği” (Russkaya Pravda), Kuzey Örgütünün öncüsü Muravyov ise ılımlı düşüncelerin yer aldığı “Anayasa”yı (Konstitutsiya) ileri sürer. Pestel ve Muravyos milliyetçilik görüş bağlamında millet-devlet ilişkisinin yeniden düzenlenmesinin Rus Devletini ileriye götüreceğine, halkın daha özgür olacağına inanırlar. Düzenledikleri “Anayasa” ve “Rus Gerçeği” ise Rus milletinin refahı için bir düzen arayışı olarak yorumlanabilir. Muravyev’e göre yüksek iktidarın kaynağı halktır, bağımsız ve özgür Rus halkı hiçbir kişi veya aileye bağlı olamaz. Rus İmparatoru sadece Rus halkının düzeni ve refahından sorumlu, yönetiminin en yüksek

⁶⁰Gabov, a.g.e., s. 144-147.

⁶¹Puşkarev, a.g.e., s. 117.

memurudur, onun iktidar alanını ise anayasal kanunlar belirlemelidir. Rus İmparatorluğunun yönetimi federal ya da birlik olmalıdır, çünkü sadece böyle bir yönetim vatandaşın özgürlüğüne ve milletin yüceliğine uygun düşmektedir. Vatandaşlar, sınıfsal farklılıklar gözetmeksizin yasalar önünde eşittir, toprak köleliği ve sınıf ayrılığı ortadan kalkmalıdır, çünkü bu bütün insanların kardeş olduğu inancına aykırıdır. Her bir vatandaşın kişisel dokunulmazlığı olmalı, meslek seçme hakkı, herhangi bir topluluk oluşturma hakkı, ibadet etme özgürlüğü, basın özgürlüğü ve dilekçe hakkı olmalıdır.⁶²

Pestel ise “Russkaya Pravda” adlı planında ilk olarak demokratik yönetimin ilkelerini belirler, bunu yaparken dine ve doğal hakka dayanır. Pestel dönemin koşullarında Rus milletinde dinin rolünün oldukça güçlü olduğunun farkındadır. Devlette kurmak istediği özgür cumhuriyet düzeninde dinin ahlaksal düzenlemede olumlu bir rol oynayabileceğini düşünür. Nitekim manastır topraklarına el koymak, din adamlarının sahip olduğu ayrıcalıkları kaldırmak, din adamlarını devlet memurluğu seviyesine indirmek Pestel’in planları arasındadır.⁶³ Bu bağlamda söz konusu toprak köleliğinin, monarşinin baskıcı yönlerinin hem doğa kanunlarına hem de Hristiyanlık ahlakına ters düştüğünü savunarak, Rus halkını devrim eylemlerinin yanına çekmek ister. Aldığı kararlar doğanın değişmez kanunlarına uygun olması gereken devlet, vatandaşlara mümkün olan refahı sağlamak zorundadır, aksi halde ülkede kötü bir iktidar hüküm sürecektir. Muravyov’un federal yapı önerisinin Rusya için zararlı olabileceğini düşünen Pestel’in planı tamamen güçlü merkezîyetçi bir iktidarın olması üzerinedir ve devletin tüm bölümlerinin homojen bir yapı olması gerektiğini öne sürer. Pestel mülkiyet sahibinin, başka bir insanın özgürlüğüne sahip olduğu toprak köleliğini, doğa kurallarına ve Hristiyan ahlakına karşıt bir durum olarak görür ve bu sistemin acil olarak kalkması gerektiğine inanır. Çünkü toprak köleliği Rusya’nın gelişmesine, ilerlemesine engel olan insanlık için utanç verici bir durumdur. Toprak köleliğinin kalkması ile birlikte geniş bir tarım politikası üretilmek zorundadır. Böylelikle ilk olarak toprağın insan ırkının ortak mülkü olduğunu varsayan Pestel, planladığı

⁶²Puşkarev, **a.g.e.**, s. 119-120.

⁶³Galaktionov, v.d., **a.g.e.**, s 216.

ekonomik düzen doğrultusunda Rus milletin ekonomik refaha kavuşması sonucu manevi olarak gelişme göstereceğine inanır. Ekonomik sıkıntıların giderilmesi, Rus devletinin ve milletin ileri düşünceleri benimsemesi, medenileşmesi yolunda önemli bir engelin ortadan kaldırılması olarak görülür.⁶⁴

Rusya'nın geleceği ile ilgili düşüncelerde ayrılığa düşen Birliklerden, Kuzey Örgütü Çarlığın var olduğu ancak, yasalarla yetkilerinin belirlendiği anayasal monarşiyi savunurken, Güney Örgütü Çarlık düzenin ortadan kalktığı cumhuriyet rejiminin savunucusu olur. Ancak yapılacak olan eylem planlarında birlikte hareket etme kararı alırlar. Nitekim I. Aleksandr'ın ölümü Rusya'da alışılmadık iç karışıkları beraberinde getirir. I. Aleksandr'ın ölümü sonrası yaşanan belirsizlik, karmaşa durumu Rus İmparatorluğunun yeni Çar'ı olarak I. Nikolay'ın ilan edilmesi ile son bulur. Kuzey örgütü tahtın varisi ile ilgili belirsiz durumu ve imparatorun değişimini kendi lehlerinde kullanmaya karar vererek, "Rus halkına manifesto"yu ilan ederek yeni Çar'a yemin etmeyerek, anayasal düzeni kabul ettirmek isterler. Söz konusu manifesto önceki yönetimin yok edilmesi, toprak köleliğinin kalkması ve demokratik özgürlüklerin getirilmesi ile ilgilidir. 14 Aralık 1825 tarihin sabahında Kuzey örgüt üyeleri Senato meydanına çıkarak, senato üyelerini etkilemek amacı ile Peterburg'da propaganda yapmaya başlarlar.⁶⁵ I. Nikolay kendisine karşı olan eylem planları hakkında aldığı ihbarlar sonucu tedbir alır, senato üyelerine Konstantin'in tahtı reddettiğini açıklar. Bunun üzerine devlet Meclisi, Senato ve muhafız birliği albayların çoğunluğu 14 Aralık sabahı Nikolay'a karşı yemin ettiler, ancak subay-komplocuların bir kısmı Konstantin'in gerçekte tahtan feragat etmediğine muhafız birliği albayların bir kısmını inandırdılar. Aralıkçıların 14 Aralık 1825 tarihinde giriştikleri eylem I. Nikolay'ın isyancılar üzerine ateş açılmasını emretmesiyle kanlı sona erer. Birçok isyancı ölürken, sağ kalanlar ise kaçar.⁶⁶ Kuzey örgüt üyelerinin yenildiği ve arkadaşlarının birçoğunun tutuklandığı haberini alan Güney Örgüt üyeleri yeni bir isyan hazırlığına başlar. Ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanır, Çar'ın askerleri tarafından engellenir. I. Nikolay'ın sert tedbirleri ve müdahaleleri sonucu birçok

⁶⁴Puşkarev, **a.g.e.**, s. 121.

⁶⁵Orlov, vd., **a.g.e.**, s.229.

⁶⁶Puşkarev, **a.g.e.**, s. 126-128.

Aralıkçı üyesi tutuklanır. Aralıkçıların amaçlarının, eylem planlarının soruşturulması için I. Nikolay'ın emri ile yeni bir sorgu komisyonu kurulur. Soruşturmalar ve mahkemeler sonucunda 13 Temmuz 1826 yılında Pestel, Kondrati Rılyev, Pyotr Kahovski, Muravyev, Mihail Bestujev Rumin idam edilir, birçok kişi ise bir daha dönmek üzere Sibiryâ sürgününe gönderilir.⁶⁷

Dünyada genel olarak milliyetçilik ideolojilerinde olduğu gibi uygarlaşma yolunda Batı ve Doğu tipi uygarlaşma modelleri bulunmaktadır. Batı medeniyetinde temel olarak devletin üzerinde halkın hakimiyeti önemlidir. Bu bağlamda toplum, gelişimin amacı olup, devlet bu doğrultuda araç görevi görmektedir. Batı tipi uygarlıklarda toplumun ihtiyaçları ön plana çıkar, öncelik olarak demokratik düzenlemeler politikada devrimci biçimde meydana gelir, daha sonra sosyal alanda ve ekonomik alanda değişiklikler oluşur. Doğu tipi uygarlıklarda ise toplumun üzerinde devlet vardır ve devlet gelişimin amacıdır toplum ise bu doğrultuda araçtır. Doğu tipi uygarlıklarda iç tepisi eksiktir, tersine dış tepisi fazlasıyla vardır, yabancı devletleri düşman yani “öteki” olarak dışlayıcı görme eğilimi oldukça fazladır. Bu tür uygarlıklarda değişim, devrimsel değil reformsal olarak gerçekleşmelidir. Yoksa toplum içinde kaos oluşur. Bu temelde Doğu tipi uygarlıkların gelişim koşulları dış politika tehditlerinin varlığı ile meydana gelir. Tersine dış politika tehditlerinin yoksunluğu durgunluğa sebebiyet verir.⁶⁸ Doğu-Batı tipi uygarlaşma modellerine bakıldığında I. Nikolay'ın “Doğu” tipi, muhafazakar devlet modeli seçtiği açıktır. Bu bağlamda Aralıkçı ayaklanmasının nedenleri ve sonuçları hem 19. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal düşünce üzerinde hem de yeni Çar I. Nikolay'ın muhafazakar politikası üzerinde önemli etkileri vardır. I. Aleksandr'ın yönetiminin son on yılında var olan muhafazakar politika I. Nikolay döneminde şiddetlenerek artmaya devam eder. Batı yanlısı ideolojilerin desteği ile halk isyanlarının çıktığını düşünen I. Nikolay, Aralıkçı ayaklanmasından sonra Rusya'daki devlet iktidarının görevlerine ve varlığına uygun olarak yeni değişiklikler yapmak ister. I. Nikolay'ın monarşiyi muhafaza etme ve kuvvetlendirme adına yaptığı girişimlerin destekçilerinden biri de Nikolay

⁶⁷Orlov, vd., **a.g.e.**, s.230.

⁶⁸Yuri Shvets, “*O priçine konservativno-ohranitelnogo haraktera politiki Nikolay I.*”, (Çevrimiçi), <https://cyberleninka.ru/article/n/o-prichine-konservativno-ohranitelnogo-harakter-a-politiki-nikolaya-i>, 13 Mart 2018.

Karamzin'dir. Karamzin politika ile ilgilenmemiştir ancak her zaman Rus hükümetinin yönetiminde gerçekleşen liberal reformları eleştirmiştir.⁶⁹ Öncelikle I. Petro döneminde yapılan reformları eleştirerek, I. Petro öncesi dönemde otokrasiyi sağlamlaştıran hükümdarları yüceltmıştır. “Eski ve Yeni Rusya Hakkında Notlar” (*Zapiska o drevney i novoy Rossii*) adlı eserinde otokrasi ile ilgili fikirlerini belirten Karamzin, I. Petro'yu Batı tarzı reformları gerçekleştirdiği için eski gelenekleri yok saydığı, yabancı kültürü övüp, Rusya ile tanıştırdığı gerekçesi ile Rus halkını küçük düşürdüğünü öne sürerek eleştirir. I. Petro'nun devlet politikasında halkın ruhunun devletin ahlaksal gücünü oluşturduğu gerçeğini görmezden gelmesini ise kınar. Karamzin'e göre Rus halkının ayırt edici özellikleri milli onuruna saygı duyması, ahlaksal ruhu ve inanışıdır, bu sayede Rusya tarihinde yaşadığı olumsuz olaylardan kurtulabilmiştir. Rusya bölünmez bir otorite ve zaferlerle kurulmuştur, parçalanmış feodalite sistemi Rusya'yı dağılmanın eşiğine götürürken, onu ayakta tutan, devamlılığını sağlayan yegan değer otokrasidir.⁷⁰ Bu bağlamda Rus otokrasisine zarar vereceğini düşündüğü I. Aleksandr'ın yönetiminin ilk yıllarında yapmakta olduğu liberal yanlı reformları da aynı bakış açısı ile eleştirmiştir. I. Nikolay ise otokrasinin Rus milleti için birleştirici ve önemli olduğu görüşü ile muhafazakar eğilimli iktidarını oluşturmuş, toplum üzerinde devlet yönetiminin var olduğu Doğu tipi uygarlık modelini benimsemiştir.⁷¹ Batı yanlısı fikirlerin Rus topraklarına yayılmasını önleme amaçlı muhafazakar eğilimi Rusya'da hem intelijansiya üzerinde hem de edebiyat alanında baskıcı bir tutumun olmasına neden olmuştur. Söz konusu baskının ve muhafazakarlığın hissedildiği yerlerin başında ise memur daireleri ve üniversiteler gelmektedir. 1835 yılında yayınlanan tüzükle üniversitelerin özerkliği ortadan kalkar ve eğitim daireleri, polisler, yerel yöneticiler baskıcı gözetim altına alınır. Eğitim ücretlerinin yüksek ücreti yüzünden öğrenci sayıları azalırken, öğretim programları devlet gözetimi altına alınır ve felsefe, bilim gibi konular saf dışı bırakılır. Yönetimin isteklerine ters düşen, girişimcilik ve yaratıcılık bastırılır. Kurulu düzene karşı gelen

⁶⁹ Aleksandr Aleksandroviç Kornilov, **Kurs İstorii Rossii XIX. Veka**, Moskva, Vısçaya Şkola, 1993, s. 151.

⁷⁰ Nikolay Mihaykoviç Karamzin, “*Zapiska o drevney i novoy Rossii v ee političeskom i grajdanskom otnoşeniyah*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/k/karamzin_n_m/text_0120.shtml, 10 Eylül 2019.

⁷¹ Shvets, a.y.

öğrenciler ise kovulma, hapse girme gibi cezalarla karşı karşıya kalır.⁷² Söz konusu baskıcı yönetim sadece üniversite eğitim sistemini olumsuz etkilemekle kalmaz, Rus yönetimini eleştiren dergi, kitap, sanat eseri gibi alanları da etkiler. Muhafazakar eğilimi sürdürme amacıyla olan Nikolay'ın politikası 1833 yılında Milli Eğitim Bakanı olarak atadığı Sergey Uvarov'un "resmi halkçılık" (ofitsialnaya narodnost) ideolojisi ile pekiştirilir. "Resmi halkçılık" ideolojisini oluşturan "Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık" kavramları kısa zamanda Rus devletçiliğinin temel elementleri olur.⁷³ Rusya'nın varlığının sürdürülmesinde monarşi ve Ortodoksluğun mutlaklığının önemini vurgulayan bu ideolojide üçüncü kavram olan "halkçılık" farklı yorumlamalara neden olmuştur. Ancak bu kavramdaki esas amaç imparatorluğa bağlı çok sayıda halkın Rus monarşisi ve Ortodoksluk çatısı altında birlik içinde yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁴

Çar I. Nikolay yönetiminin "resmi halkçılık" ideolojisinin getirdiği muhafazakarlık, Aralıkçıların ilerici görüşlerinin, yönetim tarafından sert ve şiddet ile bastırılması Rus entelijansiyanın çok sesli görüşlerin çoğalmasına neden olur. Bir yandan muhafazakar düşünce varlığını korurken, diğer yandan 30'lu yıllarda başlayan Slavcı-Batıcı tartışmaları çerçevesinde farklı görüşler ortaya konulur. Bu bağlamda 30'lu yıllarda yaptığı eleştiriler ile dikkat çeken düşünürlerden biri de Pyotr Çaadayev'dir. Rus milliyetçiliğinin, vatanseverliğinin yoğun olarak hissedildiği dönemde, Çaadayev'in Rus milliyetçiliğine karşılık olumsuz düşüncelerini yazdığı ve 1836 yılında yayınladığı "Felsefi Mektuplar"(Filozofiçeskie Pisma) adlı eser büyük yankı bulur.

Çaadayev'e göre Ruslar birbirine benzemeyen insanların bir araya gelmişliğinden başka bir şey değildir; kafalarında her şey "tek tek, yerleşmemiş ve bölük pörçük"tür.⁷⁵ Rusya'yı tarihsel alanda diğer medeniyetlerden geri kalmış bir ülke olarak gören Çaadayev bunun en temel nedenlerinden biri olarak Rusya'nın Ortodoksluğu seçmesinde görür. Tanrı'yı insanlığın gelişimini belirleyen evrensel bir yaratıcı olarak

⁷²Orlov, vd., a.g.e., s.205-206.

⁷³Türkan Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003, s.23.

⁷⁴Simon Franklin, Emma Widdis, **Natsionalnaya İdentiçnost v Russkoy Kulture**, Moskva, Rosspen, 2014., s.75.

⁷⁵Walicki, a.g.e., s.150.

gören düşünür, insanların manevi birleşiminin Hristiyanlık aracılığı ile yeryüzünde yaratılacak olan “Tanrı Krallığı” sayesinde olacağına inanır. Hristiyanlık yeryüzünde yetkin bir düzen kurmaya yardımcı olur. Çaadayev’e göre Hristiyanlığın, Katolik ve Ortodoksluk olarak bölünmesi ile bu yetkin düzen bozulmuştur.⁷⁶ Çaadayev, Katolikliğin Hristiyanlığın gerçek özü ile bağdaştığını düşünür, Ortodoksluk ise onun felsefi çalışmalarında sertçe eleştirilir. Ortodoksluk düşünürüne göre insanın içsel yaratıcı gücünün dışarı çıkmasını engeller. Ayrıca Ortodoks kilisesi köleliğin yüceltilmesine yardımcı olduğu için Rus kültürünün de gelişimine engel olduğunu vurgular. Rus milletinin aidiyetlerine, inancına karşı söylediği sözlerle Çaadayev hem okurlar, yazarlar hem de hükümet tarafından sertçe eleştirilir.

Milletlerin kaderinin Tanrı tarafından belirlendiğini düşünen Çaadayev, Rusya’nın Ortodoksluğu seçerek takdir ilahiden kendisini mahrum bıraktığını ve kendi karanlığının, geri kalmışlığının ise en temel sebebi olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

“Bize takdiri ilahi tarafından biçilen böylesine bir rol değildi. Üstelik takdir ilahi sanki tamamen bizim kaderimizle ilgilenmiyordu. Bizi insan aklının iyi etkisinden dışladı ve tamamen bizi kendi halimize bıraktı, işlerimize herhangi bir şekilde müdahale etmeyi ve bize bir şeyler öğretmeyi reddetti.”⁷⁸

Düşünür, takdiri ilahinin eksikliği ile Rus milletinin gerçek Hristiyanlığın özünü benimseyemediğini belirtir. Nitekim Çaadayev Rusya’nın gelecekte gelişiminin tek yolunun Katolik topluluğuna katılması ile olabileceği fikrini öne sürer.⁷⁹ Rus milli kimliğin en belirleyici unsurlarından olan Ortodoksluğun sertçe eleştirilmesi, Batı Katolikliğinin yüceltilmesi, Rusya’nın Batı karşısında geri kalmışlığının belirtilmesi özellikle Rus vatanseverler tarafından öfke ile karşılanır. Söz konusu fikirlerinden dolayı I. Nikolay tarafından deli olarak adlandırılır.⁸⁰ 1837 yılında “Bir Delinin Savunması” (Aapologiya Sumaşşedşi) eseri ile “Felsefi Mektuplar”da yapmış olduğu

⁷⁶ Elena Saraeva, “Razmişleniya P.Ya. Çaadayeva O Sudbe Rossii”, **Yaroslavski Pedagogičeski Vestnik**, 2014, No:4, Tom 1, (Gumanitarnie Nauki) , s.18.

⁷⁷ **A.e.** , s.17-18.

⁷⁸ Pyotr Yakovleviç Çaadayev, **Polnoe sobranie soçinenii i izbrannie pisma**, Tom 1, Moskva, Nauka, 1991, s. 329-330.

⁷⁹ Walicki, **a.g.e.**, s.152.

⁸⁰ Franklin, v.d., **a.g.e.**, s. 75.

Rusya ile ilgili eleştirilerini yumuşatır. Ortodoks kilisesini Rus milletinin gelişim özelliğini belirleyen en önemli faktör olarak görür.⁸¹

1812 Vatan Savaşından sonra giderek şiddetlenen milliyetçilik ideolojisi ile beraber Rusya’da muhafazakarlık yaygınlaşır ve erken dönem Rus tarihindeki hükümdarların, askerlerin kahramanlıklarının yazıldığı eserlerin basımları tekrardan yapılır. Söz konusu durum Çadayev tarafından eleştirilmektedir. Düşünür, Rus halkının yücelttiği tarihsel kahramanlıkları milli kibir olarak görür, eleştirir. Her milletin coğrafi özellikleri, dini, ırkı gibi aidiyetleri farklı kimliklere sahip olduğunu belirtir ve bu bağlamda hayal ürünü milli üstünlüklerin “körlükten” başka bir şey olmadığını savunur.⁸² Çadayev tarafından algılanan vatanseverlik kavramı, bir milletin diğerine üstün olduğu düşüncesi olan milliyetçiliğin reddedilmesi bağlamında önemlidir. Vatanseverlik ile ilgili düşüncesini ana yurda duyulan sevgi olarak geliştirir, ancak bunu yaparken toplumun ilerlemesindeki ahlaksal-ideolojik temellerin görevini, sosyo-ekonomik refaha ulaşmadaki başarısızlıkların nedenlerini kavrayarak yapar. Düşünür insancıl ideolojinin gerçekleşmesini engelleyen gelenekleri, milli politik ve sosyal kurumların boş övgülerle değerlendirildiği vatanseverliği reddeder. Halklar arasındaki kültürlerin etkileşimi ile ilgili ise içe kapanık olmanın, kendini diğer kültürleri dışlamanın yıkıcı etkisini vurgular.⁸³

Çadayev, Rusya’nın geri kalmasının nedenlerini şu şekilde sıralar; Bizans’tan Hristiyanlığın benimsenmesi; Ortodoksluğun benimsenmesi ile ilerici Avrupa medeniyetinden kopması; Tanrı’nın Rus milletinin kaderi ile ilgili takdiri ilahisini esirgemesi; ülkede ideolojik yaşamın ve düşünürlerinin olmaması, toprak köleliği; Rusya’nın jeopolitik konumunun dezavantajlı olması; Doğu-Batı’nın iyi taraflarını tecrübelerini algılayıp özümseyememesidir.⁸⁴ Çadayev, Rus medeniyetini, Avrupa medeniyetlerinin ve hatta Rusya’dan geri kalmış ülkelerin unutmuş olduğu gerçekleri keşfetmeye yeni başladığı için eleştirir. Düşünür, Rusya’nın tarihsel süreçte diğer medeniyetlerden kopuk bir şekilde yürüdüğünü ne Batı ne de Doğu medeniyetine ait

⁸¹ Yevlampiyev, **a.g.e.**, s.63.

⁸² Saraeva, **a.g.e.**, s.18.

⁸³ **A.e.**, s.25.

⁸⁴ **A.e.**, s.24.

olamadığını, iki medeniyetten de hiçbir gelenek almadığını bu yüzden zamanın dışında durduğunu belirtir. Tarihin ve zamanın dışında duran Rusya bundan dolayı Avrupa’da ya da Doğu medeniyetlerinde yaşanan gelişmelerden, ilerici görüşlerden oldukça uzaktır. Çadayev tarihsel alanda Rusya’nın, Rus milletinin geri kalmışlığını ve nedenlerini şu sözlerle belirtir:

“Ailelerimizde yabancı bir görünüme sahibiz, şehirlerde göçmenlere benziyoruz, steplerimizde otlayan sürülerden daha kötüyüz, şehirlerimize olduğundan çöllerimize daha bağlıyız. Şaşırtıcı bir şekilde zaman içinde bir şekilde yürüyoruz ileriye doğru hareket ediyoruz ancak ilerledikçe bizim deneyimlerimiz geri dönülemez şekilde kayboluyor. Aktarılmış, taklit edilmiş kültürün doğal bir sonucudur bu. Tamamen içsel gelişime sahip değiliz, doğal bir ilerlememiz yok; eski idealar yenileri tarafından yok ediliyor, çünkü sonraki idealar ilkinden doğmuyor, nerden geldiği bilinmiyor. Biz sadece hazır ideaları algılıyoruz bu yüzden düşüncelerin birbirini izleyerek gelişmesi ile akıllarda tortulaşan unutulmaz izler zihinsel bir güç oluşturuyor, bilinçlerimizi dolaşmıyor. Biz büyüyoruz ancak olgunlaşmıyoruz, eğri bir şekilde ilerliyoruz, yani bizi bir amaca götürmeyen bir çizgi üzerinde yürüyoruz.”⁸⁵

Söz konusu geri kalmışlığın en önemli nedenlerinden birini Rusya’nın jeopolitik konumunda gören Çadayev’in bu düşüncesi, milletlerin oluşumunda coğrafi konumlarının önemli bir unsur olduğu savını desteklemektedir. Milletlerin coğrafi konumları kaderlerini etkilemektedir, düşünöre göre ise kuzey halkı olan Rusya konumu itibari ile şanssız bir ülkedir. Sert bir iklimi olan Rusya, halkına iyi düzenlenmiş bir yaşam tarzı kurmasına izin vermez. Bu bağlamda maddi elverişsizlik Rusya’da ideolojik yaşamı engeller, insanlar daha hayati olan geçim kaynaklarını düşünmek zorunda kalırken, hayatın anlamı ya da ülkenin kaderini düşünme fırsatı elde edemezler.⁸⁶ Çadayev dış kaynaklı engellemelerin Rusya’nın durgun bir medeniyet olduğu düşüncesini sadece Ortodoksluğun seçilmesine indirgemez, aynı zamanda bir dönem boyunduruğu altında kaldığı Moğollarında olumsuz bir etkisi olduğunu belirtir. Milletin gençlik yıllarında yaşadığı ideolojik gelişmelerin durgunluğunun kaynağı olarak dış kaynaklı baskı ve istilayı gösteren düşünür, Rus tarihinin erken dönemini şu sözlerle anlatır.

“Önce korkunç bir barbarlık, sonra kaba bir cehalet, daha sonra ise gaddar ve aşağılatıcı yabancı egemenlik, daha sonraları milli iktidarımızın miras aldığı ruh, bizim gençliğimizin hüznü tarihidir. Sosyal yaşantımızın bu çağa tekabül eden

⁸⁵ Çadayev, **a.g.e.**, s. 323-324.

⁸⁶ Saraeva, **a.g.e.**, s.20.

dönemi, yalnızca vahşet tarafından canlandırılan, kölelik tarafından yumuşatılan, güçsüz, enerjisiz donuk ve kasvetli bir var oluştan ibaretti.”⁸⁷

Erken dönem Rus tarihinde eleştirdiği geri kalmışlığın karşısında Batı yanlısı reformlar ile Rusya’da yeni bir sayfa açan I. Petro’yu yüceltir. 18. yüzyıl I. Petro dönemini Rusya’nın medenileşme çabası olarak gören Çadayev. Batı’yı gözlemleyerek, onlardan gelen bilgi ile Rus ruhunun beslendiğini belirtir. Reformlar sayesinde Batı’dan Rusların kendi tarihini, eşyaların isimlerini dahi nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini öğrendiğini, edebi eserlerin çevrildiğini, Batı tarzı elbiselerin giyildiğini, bu sayede Batı medeniyetini benimsemenin kolaylaştığını vurgular.⁸⁸ Petro’nun Rusya’ya getirmek istediği medeniyetin Ruslar tarafından anlaşılamamasını *“Bir zamanlar yüce bir insan bizi aydınlatmak istedi bunun içindir ki bizi eğitime alıştırmak için, bize doğru medeniyetin pelerini fırlattı, pelerini yücelttik ancak aydınlanmaya dokunamadık”* sözüyle anlatır.⁸⁹

Rusya’nın tarihi ve kültürel gelişimi doğrultusunda yaptığı eleştirileri “Bir Delinin Savunması” adlı çalışmasında ve 1840’larda yazdığı yazılarda yumuşatan Çadayev, Rusya’nın geri kalmışlığını yaptığı seçimler dışında jeopolitik konumu yüzünden olduğunu belirtir. Çadayev’e göre önceleri Rusya gelecekteki tüm kaderini Avrupa toplumlarının kaderine bağımlı kılmalıdır, bu nedenle Rusya kendisini Batı ile ne kadar çok özdeşleştirebilirse, medeni ilerlemeyi gerçekleştirebilecektir.⁹⁰ Ancak söz konusu düşünce kendisine yapılan sert eleştiriler sonrasında Rusya’nın Batı etkisinden kurtularak, kendi ideolojik gelişiminin köklerine sahip olabileceği umudunu taşıdığını söylemesi ile değişir.⁹¹ Tarihsiz ve medeniyetten yoksun bir ülke olarak gördüğü Rusya’nın, bu sayede I. Petro’nun reformlarının gerçekleştirilmesine olanak tanıdığını ileri sürer. Bu bağlamda düşünürü göre I. Petro’nun reformlarının, Rus geleneklerini yok etmeye yönelik olduğu gerekçesi ile eleştirilmesini doğru bulmaz. Nitekim Rusya’nın tarihinin olmaması, ülke adına büyük bir şanstır, Avrupa’nın yapmış olduğu

⁸⁷ Çadayev, **a.g.e.**, s.22.

⁸⁸ Çadayev, **a.g.e.**, s. 525.

⁸⁹ **A.e.**, s.330.

⁹⁰ **A.e.**, s.433.

⁹¹ Saraeva, **a.g.e.**, s.23.

hataları, deneyimleri gözlemleyip, bu sayede kendi özgün gelişimini tamamlamasını sağlayabilir.⁹²

Çaadayev'in, Batı medeniyeti ile olan ilişkisi bağlamında Rusya hakkındaki düşüncelerini, 1830-40'lı yıllarda Slavcılar ve Batıcılar olmak üzere iki zıt düşünce eğiliminin ortaya çıkması takip eder. Rusya'nın tarihteki rolü hakkındaki tartışmaları, Rus edebiyat tarihçisi Yuri Mann "diyalog çatışması" olarak yorumlar. Söz konusu diyalog, Rusya'da milli tarihsel-kültürel gelenekler tarafından desteklenir. Batıcı-Slavcılar arasındaki çatışma sıradan bir "eski-yeni", "milli-sözde milli" savaşı değil, toplumsal yaşam hakkındaki çeşitli düşüncelerin, ideaların çatışmasıdır. Zamanla Batıcı-Slavcı diyalog çatışması 19. yüzyılda Rus kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Rus milli bilincinin ayrılmaz bir niteliği olarak, "diyalog çatışması" milliyetçi görüşün gelişimine katkı sağlamıştır. Diyalogdaki amaç birbirini yok etmek değil karşılıklı manevi zenginleşmeye yardımcı olmaktır.⁹³ Batıcıların ve Slavseverlerin Rusya'nın geleceği ile ilgili farklı düşünceleri olmasına rağmen birleştikleri nokta, toprak köleliğinin kalkması ve Rus yönetimi karşısında duyulan hoşnutsuzluktur.

Her iki grup, Alman idealizmin etkisi altında bulunan, Avrupa kültürünü tanıyan eğitimli insanlardan oluşmaktadır. İki grup arasındaki tartışma şu sorulara verilen yanıtların farklılıklardan kaynaklanmalıdır. Rusya nasıl olmalı ve nasıl gelişmelidir? Slavseverler (slavyanofil) olarak adlandırılan grubun amacı Slav ırkına olan sevgi, bağlılık değil, Rusya'nın tarihsel kaderinin ve halkının özgünlüğünün Batı-Doğu medeniyetler ile karşılaştırıldığında vurgulanmasıdır.⁹⁴ Grubun temsilcileri arasında Homyakov, İvan Kireevski, Konstantin Aksakov gibi düşünürler bulunmaktadır. Slavseverlerin görüşleri ilk defa Homyakov'un "Eski ve Yeni Hakkında" (O starom i novom) adlı makalesinde belirtilir.⁹⁵ Ele alınan temel sorun ise Rusya'nın tarihsel yol seçimidir. Rusya'da tarihsel gelişimin özgün, eşsiz bir özelliği olduğunu savunurlar. Rusya'da mevcut olan sorunların çoğunun I. Petro'nun Rus halkına empoze etmeye

⁹²Walicki, **a.g.e.**, s.154-155.

⁹³Tamara Lipiç, "Slavyanofilstvo İ Zapaniçectvo: Kontseptualnaya Oppozitsiya Doktorinam Klassičeskoj Nemetskoj İdealističeskoj Filosofii", **Nauçnie Vedomosti**, 2010, No 14, C. 13, s.7.

⁹⁴Vadim Kojinov, **O Ruskom natsionalnom soznanii**, Moskva, Aalgoritm, 2002, s. 100.

⁹⁵Sinyavina, **a.g.e.**, s. 184.

çalıştığı Batılılaşma yolunda yaptığı yeniliklerde görürler. Avrupalılaşmaya çalışan Rus soyluları, bu yüzden eski Rus gelenekleri ile bağlantılarını koparmış, sıradan halk ile arasındaki uçurumun derinliği artmıştır. Slavseverlere göre I. Petro'ya kadar olan süreç Ortodoks dininin birlik ilkelerini muhafaza etmiştir, halkın geleneklerinde, devlet kurumlarında ve köy topluluklarında bu birlik ilkelerini görmüşlerdir. Ruslar bu ilkelere dönmek zorundadır, yeniden Ruslaşmak ve sıradan halka yakınlaşmak zorundadır.⁹⁶ Slavcılar, Alman romantikler gibi milli ruhun önemi ve gerekliliğini vurgular, Rus milleti ile arasında organik bir bağ kurar. Sıradan halkı milli özün kaynağı olarak görür. Slavcılara göre Rusya başka milletlerin kültüründen de etkilenebilir, ancak bu durum milletin içsel gelişim ihtiyaçlarına uygun şartlarda ortaya çıkmalıdır ve ona özgü özelliği ile uygun düşmelidir. Bu bağlamda Slavcılar, Batının organik ve özgün gelişimini kabul ederek, I. Petro reformlarının sonucunda bozulmaya uğrayan Rus kültürünün yenilenerek, kendi özüne dönmesi gerektiğini savunur.⁹⁷

Toplumsal değişikliklerin Rusya'nın geleceği için şart olduğunun bilincinde olan Slavcılar, Rus hükümetinin baskıcı tavrını, bürokrasideki eksiklikleri eleştirir ve toprak köleliğini Batıcılar gibi Rus milletin utancı olarak görür. Bu bağlamda I. Petro sonrası dönemi eleştirdikleri gibi I. Petro öncesi döneme de dönmenin Rusya için faydasız olduğu görüşündelerdir. Milli özün korunması, Batı'nın bireyselliği karşısında Ortodoksluğun "birlik" kavramının vurgulanması sayesinde gerçekleşecektir. Slavcı düşünce Avrupa bireyselliği ve rasyonalizmin olmadığı Rusya'da, Ortodoks inancını ve "sobornost" (birlik) kavramını yüceltir. Hristiyanlıkta "sobornost" inananların sevgi, inanç ve yaşamda kilise birliği olarak anlaşılır. Kiliselerin, kurtuluş için ortak bir yol bulması ve ortak doğruya inanmasına, İsa'ya duyulan sevginin tek bir yürek olmasına dayanır. Sobornost anlam olarak "topluluk" ya da "birlik" anlayışına dayalıdır. Rus insanı için yaşamak, sevinmek, hüznlenmek ve yalnız ölmek zordur. "Sobornost" kavramı Rus halkına kötü iklim koşullarında ve az verimli topraklarda yaşaması için yardımcı olan önemli bir motivasyon kaynağıdır. Hristiyan öğretilerinde kutsal bir kavram olan "sobornost" Ortodoks inancında ve Rus topraklarında kendisine yer edinmiştir. Homyakov, Rus maneviyatında var olan,

⁹⁶Franklin, v.d., a.g.e., s.196.

⁹⁷Lipič, a.g.e., s.13.

“sobornost”un Rusya’yı, böylesine manevi bir değere sahip olmayan Batı medeniyetinden ayırır. Batı’nın Rusya gibi kudretli bir devlete sahip olamamasını, “sobornost”a ulaşamamasında görür. Homyakov, Katolik ülkelerin özgürlüksüz birliğe, Protestanların ise birliksiz özgürlüğe sahip olduklarını vurgular.⁹⁸ Ancak Homyakov, Ortodoksların, dini değerlere inananların özgür birliğe sahip olduğunu belirtir. Nitekim Batı devletlerinin gerçek ve doğru yolu bulamaması sonucu, “sobornost”a sahip Rus milletine ihtiyaç duyacaktır, çünkü Ruslar gerçek Hristiyanlığa sahiptirler.

Slavcı düşüncenin karşısında ise İvan Panayev, Vissarion Belinski, Konstantin Kavelin, Pavel Annenkov, Aleksandr Herzen gibi düşünürlerin temsilcisi olduğu Batıcılar bulunmaktadır. Her ne kadar Rusya’nın geleceği için izlemesi gereken ilkeler hakkında Slavcılar ile ortak fikirlere sahip olsalar da, Slavcıların idealleştirdiği monarşiyi, ülkedeki düzensizliğin sebebi olarak görürler. Rusya’nın ekonomik ve teknolojik ilerlemesinin Batı Avrupa yolundan gidilerek yapılacağına inanırlar. Batıcılar için özgür duygular, düşünceler, davranışlar idealdir. Rus toplumsal yaşamında bireyin özgürlüğüne ve gelişimine önem verirler.⁹⁹ Slavcıların tutuculuğuna karşı Batıcılar, Alman felsefesinin önemli isimlerinden Georg Wilhelm Friedrich Hegel’ in düşüncelerini benimserler. Bu bağlamda Slavcıların savunduğu irrasyonel düşüncelerin karşısında “gerçeklikle uzlaşma” olarak yorumladıkları Hegel felsefesine yönelirler.¹⁰⁰ Rusya’nın sosyo-politik ve toplumsal medenileşmesi yolunda eğitimin, Aydınlanma düşüncelerinin önemini belirtirler. Bu bağlamda I. Petro reformlarını Rusya tarihi içerisinde olumlu olarak değerlendirirler. Batıcıların önde gelen isimlerinden Belinski, I. Petro’dan önce yalnızca “halk” olan Rusların, reformlar sonucu “millet” olabildiğini vurgular.¹⁰¹ Kendilerini eleştiren Slavcılara karşı için Batıcıların genel görüşlerini şu cümlelerle belirtir:

“Biz sanıldığımızın aksine geçmişimizden kopuk ya da Batı ile sıkı sıkıya bağlı halde değiliz. Slavseverler birçok konuda haklı olabilirler. Rusya asla eski Avrupa devletleri ile kıyaslanamaz. Nitekim tarihsel geçmişleri bizimki ile

⁹⁸ Pavlov, **a.g.e.**, s. 132-133.

⁹⁹ Olcay, **a.g.e.**, s.27.

¹⁰⁰ Walicki, **a.g.e.**, s.192.

¹⁰¹ Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma’dan Marksizme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.222.

farklıdır. Bizim milli bir yaşamımız var. Bizler dünyayı kendi kelimelerimiz, düşüncelerimiz ile algılıyoruz. Rus milliyetçiliğin elementleri, Büyük Petro reformlarının bizi içine sürüklediği taklit aracılığı ile ortaya çıkıyor.”¹⁰²

19. yüzyılda Rus milli özünün ne olduğu, ülke kaderinin ne olması gerektiği ile ilgili sorular hakkında Slavcılar ve Batıcılar arasında her ne kadar görüş farklılığı olsa da Rus milletin geleceği hakkında endişeleri ortak olmuş, bu nedenle özgün toplumsal düşüncenin yaratıcısı olmuşlardır. Eğitimli Rus entelijansiyanın toplumsal düşüncede yarattığı etki, halk üzerinde milli bilincin gelişmesine yol açarken, edebiyat alanında da yeniliklerin oluşmasına neden olmuştur. Toplumsal düşünce ile paralel gelişim gösteren Rus edebiyatında, Avrupa’ya öykünen, yabancı hayranlığı ile dolu edebi eserler yerine Rus insanın özünün irdelendiği, milli bilinci uyandıran eserler kaleme alınır. Okurlara kendi tarihini, kendi insanlarını göstermek isteyen Rus yazarlar, zamanla romantik eğilimden uzaklaşarak gerçekçiliğe yönelirler ve söz konusu dönemin baskıcı hükümetini, yozlaşmış bürokrasini, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin eleştirisini yaparlar. Bu bağlamda Rusların milli bilincinin şekillenmesinde, milliyetçilik ideolojisinin yaygınlaşmasında entelejansiyanın ajitasyon aracı olarak da kullandığı Rus edebiyatı, Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov, Nikolay Gogol gibi yazarlarla küllerinden yeniden doğar, toplumu arkasından sürükleyen eserleri ile gelecek nesil yazarların ilham kaynağı olurlar.

2.3. A.S. Puşkin’in Şiirlerinde Rus Kimlik Yansımaları

26 Mayıs 1799 yılında Moskova’da soylu bir ailede dünyaya gelen Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Rus toplumunun üst sınıf yaşantısına tanıklık etmesine, Batı kültürü etkisi ile büyümesine rağmen Rus edebiyatının milli özellik kazanmasına öncülük eden yazarlardan biridir. Ailede eğitime babasının kütüphanedeki kitaplarını okuyarak başlayan Puşkin, iyi derecede Fransızca konuşmakta, kitapları Fransızca okumaktadır. Soylu bir ailede Fransız etkisi ile eğitilen Puşkin’in sanatsal yaşamında Rus milli motiflerini kullanmasında kendisi ile Rusça konuşan, Rus masalları anlatan anneannesi Mariya Alekseyevna Hannibal ve dadısı tipik bir Rus kadını olan Arina

¹⁰²Vadim Kojinov, **O Ruskkom natsionalnom soznanii**, Moskva, Aalgoritm, 2002, s. 113.

Rodionovna'nın etkisi önemlidir.¹⁰³ Çocukluğunda özellikle dadısı Rodionovna tarafından dinlediği Rus halk masalları, türküler, efsaneler Puşkin'in uzun süre hafızasında yer ederek, gelecek dönem eserlerinde konu edinmesini sağlayacaktır.

Edebiyata, halk masallarına, mitlerine olan ilgisi lise öncesine dayanan şair, Rus milli kimliklerini eserlerinde yansıtarak ve gelecek yıllarda kendisine özgün bir üslupla şiirlerini yazmaya devam ederek Rus edebiyat tarihine yön verecektir. Puşkin'in yaratıcılık dönemlerini şu şekilde ayırmak mümkündür: 1799-1811 çocukluk dönemi, 1811-1817 lise dönemi, 1817-1820 Peterburg, 1820-1824 Güney sürgünü, 1824-1826 Mihaylovski sürgünü, 1826-1830 sürgün sonrası ve 30'lu yıllar.¹⁰⁴

Çocukluk döneminde şiire ilgisi başlayan Puşkin'in sanat yaşamının ve Rusya'ya karşı hissettiği duyguların şekillenmesinde katkı sağlayan en önemli mekanlardan biri 19 Ekim 1811 yılında Çar I. Aleksandr'ın emri ile açılan Tsarskoe Selo Lisesidir. Tsarskoe Selo Lisesi, Puşkin'in yanı sıra geleceğin şairlerinden Wilhem Kyuhelbeker, Anton Delvig ve geleceğin başarılı devlet adamlarını yetiştiren önemli bir kurumdur. Lisede, Puşkin'in düşünce yaşamını ve edebiyat çizgisini etkileyenler arasında öğretmenleri Aleksandr Kunitsın ve Aleksandr Galiç bulunmaktadır. İlerici fikirler, özgürlük ruhu, kendine saygı duyma durumu giderek lisenin öğrencilerinde toprak köleliği karşıtlığı, hükümeti eleştirme şeklinde biçim değiştirmektedir. Söz konusu duruma örnek olarak lisenin açılışından kürsüye çıkan Kunitsın'ın "Tsarskoe Selo Lisesi'nin Öğrencilerine Nasihat" (Nastavlenie vospitannikamı Tsarskoselskogo litsey) adlı konuşması gösterilebilir.¹⁰⁵ Fransız komutan Napolyon Bonapart'ın ordusu ile savaşın eşiğinde olan Rusya'da bu dönem etkin olan vatansever duygular Kunitsın'ın konuşmasında yoğun bir şekilde hissedilmektedir ve konuşma, lisenin öğrencilerini özellikle Puşkin'i etkilemiştir. Söz konusu olay Puşkin'in 1836 yılında kaleme aldığı "Zamanı geldi: Genç Bayramımızın..."(Bıla Pora: Naş Prazdnik Molodoy...) şiirinde betimleniştir.

"Ve biz geldik. Karşıladı bizi Kunitsın
Haşmetli misafirlerin arasında
selamlayarak,

И мы пришли. И встретил нас Куницын
Приветствием меж царственных гостей.

¹⁰³ Vasili İvanoviç Kuleşov, **Puşkin**, Çev. Birsen Karaca, İstanbul, Multilingual, 2000, s. 6-9.

¹⁰⁴ Valentin Korovin, v.d., **İstoriya Russkoy Literaturı 19. Veka**, Moskva, Vlado, 2005, s.203.

¹⁰⁵ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 20-22.

O zaman 12. Yılın fırtınası
Hala durgun. Henüz Napolyon
Sınamamış yüce halkı-
Tehdit ve tereddüt ediyor hala.”¹⁰⁶

Тогда гроза двенадцатого года
Еще спала. Еще Наполеон
Не испытал великого народа —
Еще грозил и колебался он.

Birçok yabancı uyruklu öğrencinin olmasına rağmen vatansever duyguları öğrencilerine aşlayan Lisede tüm öğrenciler kendilerini Rus olarak kabul ederler.¹⁰⁷ Lisede Kyuhelbeker, Delvig ve Volhovski ile kurduğu arkadaşlıklar şairin hem edebiyat yaşamını hem de Rusya’ya karşı düşüncelerini etkilemiştir. Puşkin’in 1820’lerde var olan hükümet karşıtı topluluklara ve Aralıkçıların eylemlerine kendisini yakın hissetmesi, destek vermesi bu bağlamda açıklanabilir.

Puşkin’in eserleri çalışmamızın konusunu oluşturan Rus milliyetçiliği bağlamında incelenecektir. Aşk, ölüm, vatan sevgisi, ayrılık, hüznün gibi birçok temada şiir, düzyazı, poema türüne ait olan Puşkin’in eserleri, Rus milliyetçiliği açısından irdelenecek olup, bu bağlamda başlıca eserleri seçili olarak örneklendirilecektir. Rus milliyetçiliği, milli motifleri şairin düz yazı örneklerinde incelenecek olmasına rağmen, dönemin Rus halkı ve aydınlarına yol gösteren, milli bilinci, vatanseverlik duyguları uyandıran şiirlerine de yer verilecektir. Tsarskoe Selo’da şairin bilincini ve edebi yaratıcılığını büyüleyen ilerici fikirler, Puşkin’in yaşadığı Rus topraklarını tarafsız bir şekilde gözlemlemesine, bu sayede var olan düzene eleştirel yaklaşmasına neden olmaktadır.

Lise dönemimde “Kız Kardeşime” (K sestre), “Galiç’e Gönderme” (Poslanie k Galiçu), “Delvig’e” (K Delvigu), “Pencere” (Okno), “Küçük Şehir” (Gorodok) gibi şiirler yazan Puşkin, bu dönemde Rus romantizmin öncülerinden Vasili Jukovski ve Konstantin Batyuşkov’un sözcüklerin bireysel, duygusal anlam kazandığı şiirlerinin etkisinde kalmıştır. Rus edebiyatına yön veren şairlerden biri olan Puşkin’in yaratıcılığında ve Rus milliyetçilik duygularında lise döneminin etkisi şairin 1815 yılında yayınlanan “Tsarkoye Selo’ya ait anılar” (Vospominaniya v Tsarskom sele’)

¹⁰⁶ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Sobranie Soçinenii v desyati tomah*, Moskva, Gosd. İzd. Hudojestvennoy Literaturı 1959, s. 467.

¹⁰⁷ Kuleşov, *a.g.e.*, s. 21.

adlı şiirinde vurgulanmaktadır. Söz konusu şiir aynı zamanda Puşkin'in milliyetçilik ve vatansever duygularının hissedildiği önemli eserlerinden biridir. 1812 Vatan Savaşı dönemin sadece Rus politikası, toplumu, edebiyatını etkilemekle kalmaz, Lise ruhu da söz konusu vatansever duygularla dolar ve lise öğrencileri Vatan Savaşı'na atıfta bulunan şiirler yazarlar. Puşkin, daha çocuk yaşta olmalarına rağmen 1812 Vatan Savaşı'nın Lise öğrencilerinin vatansever duygularını etkilediğini şu sözler ile belirtir:

“Bizim lise hayatımız Rus milli yaşamının politik dönemi ile çalkalanmıştır. Rusya 1812 savaşına hazırlanmaktaydı. Bu olaylar bizim çocukluğumuza güçlü bir şekilde etkiledi. Lisemizin yanından geçen muhafız alayını uğurladık”.¹⁰⁸

“Tsarkoye Selo'ya ait anılar” şiirinde Napolyon saldırısının ve hızlı bir akıntı gibi Rus topraklarına ilerleyen düşmanın karşısında, karanlık Rus steplerinin kanla kaplı olduğu, köylerin, şehirlerin sis içinde kaldığı, gökyüzünün kızıla boyandığı Rusya'yı betimler. Ancak Rus ordusunu, ruhunu yücelterek Napolyon askerlerinin korkması gerektiğini şu satırlarla vurgular:

“Korkun, yabancı ordular
Rusya'nın oğulları ilerliyor
Genci, yaşlısı kalktı ayağa; cesurca
ilerliyorlar,
Kalpleri intikamla yanıyor
Titre korkudan, tiran! Çöküş zamanı
yakındır!
Her savaşçıda göreceksin bahadırları
Amaçları ya zafer ya da savaş ateşine şehit
düşmektir
Rusya için, sunağın kutsallığı için.”¹⁰⁹

Страшись, о рать иноплеменных!
России двинулись сыны;
Восстал и стар и млад; летят на
дерзновенных<,>
Сердца их мщеньем зажжены.
Вострепещи, тиран! уж близок час
паденья!
Ты в каждом ратнике узишь богатыря,
Их цель иль победить, иль пасть в пылу
сраженья
За Русь, за святость алтаря.

Savaşın galibi Rusların başarı ile savaştığını, “Kibirli Galyalı” olarak tanımladığı Fransızların ise geri kaçmak zorunda kaldığını, Tanrı tarafından Rusya'nın taçlandırıldığını belirterek Borodino Muharebesini betimler. Ancak Fransız askerlerinin Moskova topraklarına ayak basmasını ise lanetler şair. Kanlar ile kızıla boyanan, her yerin alev aldığı Moskova'nın eski ihtişamının kaybolduğunu: “*kıyıların ateşinde, koruların ışıltısı parlamıyor; Her şey öldü, her şey sessiz*” sözleri ile

¹⁰⁸Yuri Mihayloviç Lotman, **Puşkin**, Peterburg, İskusstvo-SPB, 1995, s. 37.

¹⁰⁹Aleksandr Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, Moskva, Institut russkoy tsivilizatsii rodnaya strana, 2013, s. 39.

belirtir.¹¹⁰ Ancak tüm kayıplara, halkın çektiği acılara rağmen “*Rusya’nın şehirlerinin annesi*” olarak betimlediği Moskova’nın yenilen Fransızlar karşısında teselli bulması gerektiğini, çünkü Tanrı’nın kıtlık ve ölümle cezalandırdığı düşmanı Rus kılıcının kovaladığını, Rusların artık zafer sahibi olduğunu vurgular. Şair, düşmanları Roma mitolojisi savaş tanrıçası Bellona’nın çocukları ve Galyalıları olarak niteler. Şiirin 19. Kıtasında Paris’e doğru Fransızları kovalayan Rusların intikam ateşi ile Galyalar olarak belirttiği “öteki” düşmanı bozguna uğratmak yerine, Fransızlara barış götördüğünü, Moskova’nın düşmana mezar yeri olmadığını, yeryüzündeki barışın, kurtuluşun yeri olduğunu vurgular.¹¹¹ 1812 Vatan Savaşı teması “Tsarkoye Selo’ya ait anılar” nin yanı sıra şairin Tsarskoe Selo Lisesi’nin 25. yıl dönümünde 19 Ekim 1836 yılında lise arkadaş çevresinde okuduğu “Zamanı Geldi: Genç Bayramımız”(Bıla pora: naş prazdnik molodoy...) adlı şiirinde de vurgulanmaktadır. Şiirin ilk satırları lise arkadaşlarının değişen hayatlarından bahsederken, 5. kıtada 1812 savaşı öncesi Fransa ve Rusya arasındaki olağan durumu anlatmaktadır. Savaş öncesi Tsarkoye Selo’da öğrenci olan Puşkin, arkadaşlarına savaşa giden kendilerinden büyük kardeşleri ile vedalaştıkları günü hatırlatır ve vatan uğruna ölecek olan askerleri kışkırttığını belirtir. Puşkin savaş hakkında ise sadece Fransızların değil diğer Avrupa halklarının da Rus topraklarını işgal ettiğini, yanan ateş olarak betimlediği Moskova’nın akşam kızıllığı ile aydınlandığını ve Rusya’nın karlı ile her yerin kaplandığını anlatır.¹¹² Truva Savaşında diğer tüm kralları yöneten güç olan Yunan Kral’ı Agamemnon’a benzettiği I. Aleksandr’ı Paris’ten galibiyetle döndüğü zaman içerisinde gözlemler şair. Esir ettiği Paris’ten sevinçle dönen, halkların arkadaşı ve özgürlüklerin kurtarıcısı I. Aleksandr’ın yüceliğinden bahseder. Çar, Vatan Savaşında Fransızlara karşı gelmeden önce söz konusu savaşı Batı Avrupa halklarını Napolyon’un hegemonyasından kurtaracak bağımsızlık savaşı olarak adlandırmaktadır. Ancak lisenin bitiminde önceleri hayran olduğu I. Aleksandr’ın Vatan Savaşından sonra ülkede gerici, muhafazakar eylemlerde bulunmasını olumsuz olarak değerlendirir. Nitekim savaştan galip çıkması ile I. Aleksandr hem Kutsal İttifak’ın önde gelen hükümdarlarından olmuştur hem de Rusya’ya dış politikada önemli bir itibar

¹¹⁰Aleksandr Puşkin, *Rossiya! Vstan i vosvışaysya!*, s. 41.

¹¹¹ *A.e.*, s. 41-42.

¹¹²Pyotr Nikolayev, *1812 god v jizni Puşkina*, Moskva, İPO U Nikitinskih vorot, 2018, s. 735.

kazandırmıştır, ancak söz konusu durum I. Aleksandr'ın gerici bir politika izlemesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Puşkin'in, Rusların savaşı kazanması ile ilgili dikkat çektiği tek nokta Avrupa'nın Napolyon'dan kurtulmasıdır. Şair, son kıta da tüm olumsuzluklara rağmen bir süredir iktidarda olan I. Nikolay'a karşı yaşadığı hayal kırıklığı nedeniyle I. Aleksandr'a karşı olan görüşlerini yumuşatmaya çalışır. Avrupa'nın sınırında dinç duran bir Çar olarak betimlediği, I. Aleksandr'dan sonra tahta çıkan I. Nikolay'ın yeryüzünde yükselen yeni bulutların geleceğin kasırgalarını oluşturacağını vurgulayarak, Çar I. Nikolay'ın ülke üzerinde hakimiyetini hissettirdiği şiddete ve baskıcı rejime atıf yapar.¹¹³ Bu bağlamda Puşkin, Rus milliyetçiliğinin temeli olan otokrasinin getirisi baskıcı yönetimi, devletin ve milletin iyi yönde gelişmesi adına bir engel olarak görür. Rus Devletinin ilerlemesini olanaksız kılan I. Nikolay'ın sert yönetimini, 1812 Vatan Savaşının galibi I. Aleksandr'ı örnek göstererek eleştirir.

Şairin yaratıcılığında önemli temalardan biri haline gelen 1812 Vatan Savaşı hakkında yazdığı şiirler, Rus milli bilincin uyandırılmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim I. Aleksandr'ın ve Rus halkının bu savaşta baş düşmanı olan Napolyon Bonapart ile ilgili değerlendirmeleri de göze çarpmaktadır. Şairin Fransız komutanı hakkındaki düşünceleri 1815 yılında yayınlanan "Napolyon Elbe Adasında" (Napoleon na elbe) ve 1821 yılında yayınlanan "Napolyon" şiirlerinde yansımaktadır. Puşkin, Elbe adasına sürgüne yollanan Napolyon'nun cümleleriyle Fransız imparatorunun Avrupa halkları ve Rusya üzerindeki etkisini anlatır. Halkların kaderi üzerinde hükmetmeye çalışan, yıkımların yaratıcısı Napolyon, "*isyankar düşüncelerle*" yalnız bir şekilde bir kayanın üzerinde tasvir edilir.¹¹⁴ Şiirin çoğunu oluşturan Napolyon'un monoloğunda şair, Fransız imparatorun düşüncelerini aktarmak ister. Yenilgiler sonucu sürgünde olmasına rağmen Avrupa'nın kudretli koruyucu kalkanını ezip geçeceğini, gök gürültüsü gibi alt üst edeceğini iddia ederek konuşmasına devam eder. Zamanında halkların itaatkar bir şekilde "şeref bayraklarını" özgürlük haracı olarak kendisine, ayaklarının altına attığı, etrafında gök gürültülerinden doğan duman gibi şöhretinin yayıldığı, Avrupa üzerinde büyük bir şana sahip olduğu günleri hatırlar. Ancak 1812

¹¹³ Nikolayev, **a.g.e.**, s. 736-738.

¹¹⁴ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 29.

Vatan Savaşında I. Aleksandr tarafından yenildiği için eski güzel günlerin geride kaldığını şu cümlelerle anlatır.

Gece yarısı genç Çar! Başlattın seferberlik,
Ve geldi ölüm kanlı bayrakların ardından,
Kudretli bir yıkım yankılandı etrafta
Yeryüzüne barış, gökyüzüne sevinç
Bana da utanç ve mahkûmiyet verdin!¹¹⁵

Полночи царь молодой! ты двигнул
ополченья,
И гибель вслед пошла кровавым
знаменам,
Отозвалось могущего паденье,
И мир земле, и радость небесам,
А мне — позор и заточенье!

Rus ordusu tarafından yenilgi alması Napolyon'un siyasi alandaki sonu olmuştur. Bu bağlamda zorla elinden alındığı Fransız iktidarını tekrar elde etme hayalleri kurarak, içinde intikam duygusunu beslemektedir. Puşkin, Napolyon'un intikam duygusunu şu sözlerle açığa çıkartır: “*Korkun Galya! Avrupa! İntikam, intikam!..her şey küle dönüşecek, her şey yok olacak, ve o zaman tüm yıkımların arasında, tabutun üzerinde Çar olarak oturacağım*”.¹¹⁶ Vatan Savaşı'ndan yaklaşık olarak üç sene sonra yayınlanan söz konusu şiir ile şair Rus milli bilincini uyandıran Fransız imparatorunun düşmanca eylemlerine kendi bakış açısını Napolyon'un sözleri ile göstermektedir. Şiirin yazıldığı dönemde Rus topraklarında ve Avrupa'nın genelinde muhafazakar faaliyetler baş göstermektedir. Özellikle içerisinde bulunduğu 1821 Yunan isyanı Puşkin'in siyasi alandaki düşüncelerini ve edebi yaratıcılığını etkilemiştir. Öncelikle Ocak 1821'de Tudor Vladimiresko'nun yönetimi altında Moldovya'da isyan patlak verir, 22 Şubatta ise Rus askeri olan, Moldova hükümdarının oğlu Yunan Aleksandr İpsilanti, Rusya ve Moldovya sınırı olan Prut üzerinden geçerek, Osmanlı İmparatorluğunda bulunan Yunanlıları isyana çağırır. İsyan sırasında Puşkin ve Aralıkçı arkadaşları, aynı dini inancı paylaştıkları Ortodoks Yunanlılara, Çar I. Aleksandr'ın destek olmasını beklerler. Söz konusu isyanı tirana karşı başlatılan halkların kurtuluşu için bir adım sayılabilecek yönelim olarak görürler, bu durum tirana karşı halkların kurtuluş savaşı olarak bir sembol haline gelir. İsyanın içinde bulunan ve destek veren Puşkin bu olaylar sayesinde politik coşkunluğu, heyecanı, umut ve özgürlük yanlısı eylemleri gözlemlemesinin yanı sıra isyanın iç nedenlerini

¹¹⁵Puşkin, *Rossiya! Vstan i vosvıssaysya!*, s. 30.

¹¹⁶A.e., s. 31.

sorgular ve anlamaya çalışır.¹¹⁷ Yunan isyanının kendisinde kızgınlıkla karışık bir sempati uyandırdığını, önemsiz insanlara özgürlüğü savunmak gibi kutsal bir sorumluluk yüklendiğinde öfkelenildiğini söyleyerek, özellikle Yunanlıların özgürlükleri için giriştikleri bu eylemin kutsal bir anlama sahip olduğunu vurgular.¹¹⁸ Fransız Devriminin yol açtığı ilerici fikirler doğrultusunda, muhafazakarlaşan Kutsal İttifak'ın baskıcı tutumu karşısında ayaklanan Avrupa halklarını, Puşkin içten içe desteklemektedir. 1822 sonunda Verona'da I. Aleksandr'ın önderliğinde Avrupa devletlerinin hükümdarlarının bir arada bulunduğu, mevcut Avrupa düzenini korumaya yönelik bir Kutsal İttifak toplantısı düzenlenir ve toplantı sonucu ilerici devrim eylemlerinin bastırılması yönünde bir anlaşma imzalanır. Mevcut dönem içerisinde Puşkin'in söz konusu durumlara kayıtsız kalması beklenemez. Şairin birey ve toplumların doğası gereği özgür olduğu inancını taşıdığı göz önüne alındığında, muhafazakar devletler karşısında boyun eğmeyen halkları desteklemesi olağandır. Avrupa'da gericiliğin zaferinin şartlarında Kutsal İttifak'ın eyleminin yoğunlaştığı dönemde Napolyon'un adı özellikle öldükten sonra Avrupa halklarının ilerici çevrelerinde farklı bir anlam kazanmaya ve gerici Kutsal İttifak'ın karşısında anılmaya başlar. Napolyon 23 Nisan 1821 tarihinde ölür ve Puşkin bu haberi 18 Temmuzda alır, aynı tarihte "Napolyon" adlı şiiri yazar.¹¹⁹ Şair, Napolyon'un siyasi tutarsızlıklarını, söz konusu şiirinde: *"Görkemli mezar! Küllerinin bulunduğu çanağın üstünde, Halkların nefreti duruyor, Ölümsüzlüğün ışığı parlıyor"*¹²⁰ şeklinde yansıtır. Rusya'nın ve Avrupa halklarının üzerinde ezici bir baskı, tehdit oluşturan Napolyon'un tüm olumsuzluklara rağmen unutulamayacak bir deha olduğu vurgulanır. Şair, tiran olarak gördüğü Napolyon'un insanlığı hor gören, iktidarını korumak ve yaymak için köleleri seferber ederek onları savaşa yolladığını belirtir. Bu bağlamda şair aynı zamanda güç elde ettiğini düşünen Fransa'nın, yüce umutlarını unutarak Napolyon'un rezilliğine ortak olduğunu, ancak sonunda Napolyon'un hırsının Avrupa'yı yıkıma götürdüğünü belirtir. Puşkin özellikle 1807 yılında Rusya ile imzaladığı Tilsit Anlaşmasının, Napolyon'un edindiği son zafer olduğundan bahseder.

¹¹⁷ Lotman, **a.g.e.**, s.73.

¹¹⁸ **A.e.**, s.85.

¹¹⁹ Boris Pavloviç Gorodetski, **Lirika Puşkina**, Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1962, s. 248-249.

¹²⁰ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 27-28.

Söz konusu Tilsit'in zaferi ile "Yüce insan" olarak bahsettiği Napolyon'un iktidara susadığını, bu bağlamda büyük bir cesaretle Rusya üzerine sefer başlattığını belirtir. Puşkin, halkın vatansever duygularını göz ardı eden, Rusya'ya savaş açan "öteki" düşman Napolyon Bonapart'a Rus milletinin içinde bulunan gücü, milliyetçilik ateşini, "Kutsal Rus"a karşı sevgisini anlatır ve halkların özgürlüğünü elinden alan tiranın sonun mutlaka yıkım olacağını vurgular:

Kibirli! Kim seni itekledi?
Kim enfes zekânı ele geçirdi?
Cesur düşüncelerinden Rusların yüreğini
Nasıl anlamadın?
Önceden tahmin edemedin
Yüce gönüllü yangını, hediye olarak
Barışı beklediğimizi hayal ettin;
Ancak çok geç anladın Rusları...
Rusya, savaş çarîçesi,
Hatırla eski hakları!
Sön, Austerlitz'in güneşi
Yan, şanlı Moskova!
Başka zamanlar geldi:
Yok ol, utancımız!
Ey Rusya, Moskova üzerinde
Esirgeme hayır dualarını,
Anlaşmamız-mezara kadar savaş!
Dona kalmış elleriyle
Sarıldı demirden tacına
Uçuruma bakıyor
Ölüyor, sonunda ölüyor
Avrupa'nın orduları kaçıyor
Kanlar içinde karlar
İlan ediyor yenilgilerini
Eriyor düşman izleri karlarda
Her şey fırtınada gibi çalkalanıyor
Avrupa esaretini kırdı
Tiranın peşinden bütün
Toplumlar lanet yağdırdı
Nemezid'in eli dev Napolyon'a doğru
kalktı
Tüm yaptıkların son damlasına kadar
Karşılığını sana verecek ey Tiran!¹²¹

Надменный! кто тебя подвигнул?
Кто обуял твой дивный ум?
Как сердца русских не постигнул
Ты с высоты отважных дум?
Великодушного пожара
Не предузнав, уж ты мечтал,
Что мира вновь мы ждем, как дара;
Но поздно русских разгадал...Россия,
бранная царица,
Вспомни древние права!
Померкни, солнце Австерлица!
Пылай, великая Москва!
Настали времена другие,
Исчезни, краткий наш позор!
Благослови Москву, Россия!
Война по гроб — наш
договор! Оцепенелыми руками
Схватив железный свой венец,
Он бездну видит пред очами,
Он гибнет, гибнет наконец.
Бежат Европы ополченья!
Окровавленные снега
Провозгласили их паденье,
И тает с ними след врага. И все, как
буря, закипело;
Европа свой расторгла плен;
Во след тирану полетело,
Как гром, проклятие племен.
И длань народной Немезиды
Подъяту видит великан:
И до последней все обиды
Отплачены тебе, тиран!

¹²¹ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvıšaysya!**, s. 27-28.

1812 Vatan Savaşında Ruslar, hem Tilsit Anlaşmasının hem de Austerlitz Savaşının intikamını alır. Ancak şair, şiirde Rusların içindeki milliyetçi ateşin nasıl Napolyon tarafından fark edilmediğini düşünür ve hangi düşüncelerle Rusya'ya karşı savaş açma cesareti gösterdiğini sorgular. Napolyon, I. Aleksandr'ı güçsüz bir yönetici sanır ve etrafında Çar'ına ihanet edecek birçok yönetici olduğunu, böylelikle Rus topraklarında kolayca egemenlik kuracağını düşünür. Napolyon'un: *“barbar halklar ilkel ve batıl inanç sahibidir. İmparatorluğun kalbinde ezici bir darbe yeterli olacaktır”* sözü Puşkin'in sorduğu sorunun cevabı gibidir.¹²² Napolyon, Rusya hakkında büyük bir yanılgı içine düşer, çünkü Ruslar, Fransızlar tarafından ilk darbeyi aldığı zaman Napolyon, halkın barış isteyeceğini düşünür. Ancak hem Rus hükümeti hem halkı pes etmeden mücadeleye devam eder, neticede Fransızlar ağır bir yenilgi alırlar. Ancak şair bu savaş sayesinde Rus halkının içinde uzun zamandır uykuda olan milliyetçi ateşin yandığını vurgular ve Napolyon'un Rusya'nın kaderinde önemli bir nokta olduğunu belirtir.

“Şükürler olsun! O Rus halkına
En iyi kurayı çekti
Bulunduğu sürgün karanlığında
Tüm dünyaya ebedi özgürlüğü miras
bıraktı.”¹²³

Хвала! он русскому народу
Высокий жребий указал
И миру вечную свободу
Из мрака ссылки завещал.

Yukarıdaki dizelerde Puşkin, Napolyon ile verilen savaşın önemine dikkat çeker. Her şeyden önce Rus imparatorluğunun savaştan sonra dünya tarihi sahnesinde kendisine önemli bir yer elde edinirken, Rus toplumunda, edebiyatında, düşüncesinde milliyetçi düşüncenin artmasına neden olur.¹²⁴ Şairin 1812 Vatan Savaşı ve Rus Çar'ı I. Aleksandr'a övgüler yağdırdığı eserlerinden bir diğeri 1815 yılında kaleme aldığı “1815 yılında İmparatorun Paris'ten Dönüşü” (Na vozvraşenie gosudarya imperatora iz pariya v 1815 godu) adlı şiirdir. Söz konusu şiirde I. Aleksandr'ın Fransız İmparatoru Napolyon Bonapart karşısındaki cesareti: *“diz çökerek kılıcını kınından çıkardın, ülkeni düşman işgalinden kurtarmak için ant içtin...”*¹²⁵ dizeleri ile övülür. Şair, Rus

¹²² Nikolayev, a.g.e., s. 238.

¹²³ Puşkin, *Rossiya! Vstan i vosvişaysya!*, s. 28-29.

¹²⁴ Nikolayev, a.g.e., s. 244.

¹²⁵ Puşkin, *Rossiya! Vstan i vosvişaysya!*, s. 18.

halkının, “baba”sı olarak adlandırdığı I. Aleksandr’ın peşinden giden Rus askerlerinin titreyen düşman karşısında adeta bir kaya gibi sert ve sağlam bir şekilde durduğunu anlatır. 1812 Savaşına katılmayan o dönemde Tsarkoye Selo Lisesinde öğrenci olan Puşkin’in vatansever duyguları, savaştaki Rus askerlerine imrendiği şu dizelerle vurgulanır: “*Niçin yarayla kaplı çocuksu elimde, kılıç tutarak senden önce düşmedim ve sabaha karşı zaferin kanatları altında ölmedim?*”¹²⁶ Şair, barış götürdüğü Paris’ten, zafer ile dönen Çar I. Aleksandr’a “*sana biat etmiş halkına eğil bir bak*”¹²⁷ diye seslenerek, Rus halkının kazanılan savaş sonrasında yaşadığı mutluluğu, meydanlardaki kutlamaları görmesini ister. I. Aleksandr ve Rus ordusunun cesareti, kudreti ile Fransa karşısında aldığı bu galibiyetin Rus halkına cesaret verdiğini, milli özüne sahip çıktığını vurgulayan şair, şiirini: “*kudretli elinle savaşa son ver, tüm evrene beklenen huzura kavuştur*” dizeleriyle bitirir. Bu bağlamda I. Aleksandr’ın sadece Rusya’ya değil tüm dünyaya barış getiren, halkına özgürlüğünü sunan bir hükümdar olduğunu vurgular.

Puşkin’in milliyetçilik duygusu ile yazdığı Rus vatanseverliğini ön plana çıkardığı şiirleri “Borodino’nun Yıldönümü” (Borodinskaya Godovşina), “Rusya’nın İftiracılarına” (Klevetnikam Rossii), “Kutsal Mezarın Önünde” (Pered grobnitseyu svyatoy) ile devam eder. Nitekim bu şiirler Rus devletinin dış politikada karşılaştığı zorluklarda, özellikle Rus ordusuna savaşlarda teselli vermek için 1812 Vatan Savaşı’nı hatırlatması üzerine yazılır. Şiirlerde milletin, vatanının bütünlüğü ve bağımsızlığı için giriştiği savaşları yücelten Puşkin, dış düşman karşısında Slav halklarının birlikteliğine vurgu yapar. Rusya’nın milli yüceliğini, şanı ve kudretini yaratıcılığında yansıtan Puşkin için araştırmacı Boris Tomaşevski, Puşkin ve anavatan kelimelerinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu belirtir.¹²⁸ “Kutsal Mezarın Önünde” (Pered grobnitseyu svyatoy) adlı şiir Rus ordusunun Polonya’da başarısız olduğu dönemde yazılır. Bu zorlu mücadelede 1812 Vatan Savaşında Rus ordusunun başında bulunan komutan Kutuzov’un başarılarını hatırlatarak Rusya için bu zor zamanda kimin Kutuzov’un halefi olabileceğini çağdaş subaylar arasında göstermek

¹²⁶ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 18.

¹²⁷ **A.e.**, s. 19.

¹²⁸ Boris Tomaşevski, **Puşkin i rodina**, Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1941, s. 4-5.

ister.¹²⁹ 1812 Vatan Savaşının kahramanı olarak görülen Kutuzov’a halk inancıyla “git, kurtar” diye seslendiğinde görevini yerine getirdiğini, şimdi Çar’ı ve halkı koruma sırasının başkasına ait olduğunu belirten şair, Kutuzov’ şöyle seslenir: “*kim senin mirasçın, kim seçtiğin kişi, kalabalıkta göster bize lideri*”.¹³⁰ Özellikle 1830-31 yıllarında Rusya’dan ayrılan Polonya’nın Avrupa hükümetleri tarafından desteklenmesi konusunda Puşkin olumsuz düşünmektedir. Nitekim Rusya’nın siyasi alanda zayıflamasını fırsat bile Avrupa devletlerinin aynı etnik kökene sahip iki milletin ilişkilerine karışmasını doğru bulmaz. Puşkin bu bağlamda milletlerin iç işlerine müdahale hakkının bulunmadığı fikrini savunmaktadır, söz konusu şiirler bu doğrultuda yazılmıştır.¹³¹ “Rusya’nın İftiracılarına” adlı şiirde ise şair Avrupa devletlerine Polonya ve Rusya arasındaki anlaşmazlığa karışmamalarını önerir ve aynı kandan gelen iki halkın daimi düşmanlığını dahi Avrupalıların anlayamayacağını vurgular.¹³² “Borodino’nun Yıldönümü” şiirinde Polonya ile olan çatışma durumuna karışmak isteyen Avrupalı devletlere, 1812 Borodino Muharebesini: “*zavallı kaçışınızı unuttunuz şimdi, Rus süngülerini ve karlarını, çöle gömülen şanınızı unuttunuz*”¹³³ dizeleri ile hatırlatır şair. Nitekim düşmanların daha önceden bildikleri bir “şölene” yani 1812 Vatan Savaşı’ndaki yenilgileri gösterilerek, savaş meydanına davet ederken, onların “*kuzey topraklarının tahıllarının altında*” uzun bir uykuya dalacaklarını ve Rus milli gücün düşman karşısında yeniden dirileceğini vurgular.¹³⁴

Puşkin’in milli görüşünün ve vatansever duygularının oluşmasında, yaratıcılığına yansımada 1812 Vatan Savaşı’nın, Aralıkçı İsyanına katılan yakın arkadaşlarının, katıldığı edebiyat gruplarının etkisi önemlidir. Nitekim şair, Tsarskoe Selo lisesinde gördüğü aydınlanmacı eğitimin etkisi ile dış düşman tarafından tehdit edilen, Rus topraklarında uyandırılan milliyetçilik duygusunu derinden hissederek halkını ve hükümdarını sahiplenen bir tutum sergiler. Bu bağlamda 1820-30’lu yıllarda milli duyguların, Rus milletinin bilincinde daimi olarak farkına varılmasında şairin

¹²⁹Gorodetski, **a.g.e.**, s.395.

¹³⁰Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Pered grobnitseyu svyatoy*, (Çevrimiçi) https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0423_36/1831/0563.htm, 10 Ekim 2019.

¹³¹Gorodetski, **a.g.e.**, s.396.

¹³²Nikolayev, **a.g.e.**, s. 620-621.

¹³³ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 15.

¹³⁴ **A.e.**, s. 15.

eserlerinin önemli bir yeri vardır. Vatansever duygularını, milli görüşünü eserlerine yansıtan şair, 18. yüzyılda başlayan kendi dönemine kadar devam eden Avrupa'ya öykünme durumunu eleştirerek, milli değerlere yönelir. Lise ve Peterburg dönemi yaşamında vatansever duygularını, Rus milli kimliğini oluşturan etmenleri şiirlerinde betimleyen şairin düşüncelerinin oluşmasında çevresindeki yazarların, çalıştığı edebiyat grupların rolü önemlidir. 1817 yılında “cırcır böceği” (sverçok) takma ismini kullanarak şiirlerini yayınlayarak edebi yaşamına devam ettiği “Arzamans” grubunun üyeleri Jukovski, Vyazemski ile beraber kendisini dönemin edebiyat tartışmaları içerisinde bulur.¹³⁵

Puşkin'in eserlerinde yansıttığı Rus milli kimliklerin yanı sıra dili özgün, yalın bir şekilde kullanması, Rus edebiyatının milli gelişiminde önemli bir adımdır. Nitekim dönemin dil ve edebiyat üzerine yapılan tartışmalar, Puşkin'in edebiyat alanında milli değerler ile Batı düşüncesini sentezleyerek özgün bir yol oluşturmada etkili olmuştur. Söz konusu dönemde Rus nüfusu, köylüler, toprak sahipleri, memur, din adamı, tüccar, asker, saray soylularından oluşmaktadır ve okuma-yazma bilme oranı nüfus yoğunluğuna oranla düşüktür. Bu bağlamda Rus dilinin kolay öğrenilmesi ve Rus milletin genelinin anlayabileceği seviyeye ulaşması, basitleştirilmesi yönünde yeni çalışmalar yapılır. Söz konusu amaç dahilinde Nikolay Karamzin, edebi dili halkın konuşma diline yaklaştırmak ister, yeni kelimeler türetir, konuşulduğu gibi edebi eserlerin yazılması gerektiğini öne sürer. Bu düşüncem karşısında ise Karamzin'in Rus dilinin özünü bozduğu gerekçesi ile Aleksandr Şişkov bulunur, “Rus Dilinin Eski ve Yeni Üslubu Hakkında Söylem” (Rassujdenie o starom i novom sloge rossiyskogo yazıka) adlı çalışması ile Rus dilinin Kilise Slavcasının bir uzantısı olduğunu, konuşma, yazma dilinin çağdaşlaşmasına karşı olduğunu belirtir.¹³⁶ Karamzin ve Şişkov arasındaki tartışmanın temeli milliyetçilik açısından önemlidir. Nitekim dil insanların iletişim kurmaları, belleklerini aktarmaları, geçmişten şimdiki kuşaklara gelenekleri aktarmanın en önemli araçlarından biridir. Milli dili oluşturan etmenler temelde milli özgünlüğün, kültürün de bir yansımasıdır, bu bağlamda Rus

¹³⁵ İrina Surat, Sergey Boçarov, **Puşkin kratki oçerk jizni i tvorçestva**, Moskva, Yazıki slavyanskoy kulturi, 2002, s. 16.

¹³⁶ Leonid Kremmentsov, **Russkaya literatura XIX veka 1801-1850**, Moskva, Nauka-Flinta, 2011, s. 10-11.

dilinin kilise Slavcası ile doğrudan bağlantılı olması, dini inançlarını edebiyatının her alanında yansıtan Rus yazarlar için olağan bir durumdur. Ancak Kilise Slavcasının, Rus halkının her kesiminde kolay anlaşılamaması, edebi dil hakkında farklı çalışmaların yapılmasını sağlar. Karamzin ve Şişkov arasındaki tartışma bu doğrultuda şekillenir.

Rus halkının kültürel bütünlüğünü ayrıştıran I. Petro reformlarının sonucu olarak Rus dilinin giderek daha az konuşulması, Fransızcanın gündelik konuşma dili olarak tercih edilmesi Rus milli kimliğine zarar veren önemli bir etkidir. Karamzin, 1802 yılında “Vatana ve halkın gururuna sevgi hakkında” (O lubvi k oteçestvu i narodnoy gordosti) makalesinde herkesin Fransızca konuşmak istemesini, milli dili üzerinde herhangi bir çalışma yapmamasını felaket olarak adlandırır. Bu sorunu Karamzin; ana dile yabancı olarak algılanan sözcükler yerine yabancı kelimeleri kullanıma sokarak (epoha, moment.), yeni kelimeleri Rusça kökünden yeniden oluşturarak çözmeye çalışır.¹³⁷ Karamzin’in Rusça’ya yabancı sözcükler katma çalışmasındaki tek taraflılığını bu dönem İvan Krılov dengeler. Krılov’un dilinde gündelik konuşma, milli-şiiirsel kullanımlar, özdeyişler, deyimler öne çıkar. Kendi dilinin ruhuna uygun söz konusu özdeyişleri, deyimleri kullanamaya çalışır. Şişkov ise eserlerinde edebiyatı sözlü ulusal yaratıcılığa, ulusal halk diline, Ortodoks kilise Slavcasına döndürmek için savaşı, Karamzin’in dil reformunu din karşıtı ve milliyetçilik karşıtı olarak yorumlar. Şişkov’a göre dil halkın ruhudur, mizaçların aynası, eğitimin güvenilir göstergesidir ve içinde inancın bulunmadığı yerde dilinde kutsal olması beklenemez. Bu bağlamda kilise Slavcasını yenilemek isteyen Karamzin’i, dilin özünü değiştirmekle suçlar. Bu dönemde yazarlar, milli değerlere sahip çıkmak için tarihsel belleğe başvururlar ve eski Rus kahramanlık yazıtları ile ilgilenirler. Bu bağlamda “İgor Seferi Destanı” (Slovo o polku İgorove) büyük ilgi görür.¹³⁸ Karamzin’in “Rus Devleti Tarihi” (İstoriya Gosudartsva Rossiyskogo) adlı tarihsel yapıtı, Şişkov’un yücelttiği eski Rus yıllıkları, edebiyatta milli öze dönüş yönünde, vatansever duyguları perçemler. Puşkin’in kendi özgün edebi dilini oluşturmada Karamzin grubuna yakın olmasının önemli etkisi vardır. Milli görüşü desteklemek bağlamında başvuru tarihsele konular

¹³⁷Yuri Vladimiroviç Lebedev, **İstoriya russkoy literaturı XIX. veka**, Moskva, Prosveşenie, 2007, s.22.

¹³⁸ A.e., s.24-26.

Puşkin'in ilgisini çekmeye başlar. Bu bağlamda Puşkin, milli öze, değerlere sahip çıkarak, Rus dilini halk tarafından anlaşılır kılarak ve yalın bir şekilde kullanarak, halkın tarihsel belleğini canlandırmak adına kahramanlık yazıtlarına, mitlere yönelerek milliyetçi görüşünü biçimlendirir.

19. yüzyıl başlarında Rus edebiyatı ön romantizm döneminden romantizm dönemine geçiş sürecinde yaygınlaşan edebi türler, Puşkin'in edebiyattaki milliyetçi görüşünü etkileyen önemli unsurlardan biri haline gelir. Bu dönemde Batı romantizmin özellikle Alman romantik yazarların milli öz, gelenekler, kültür ve folklöre olan eğilimi Rus romantikleri tarafından da ilgi görmeye başlar. Akademisyen Ataol Behramoğlu söz konusu dönemde Rus edebiyatında var olan yönelimleri şu şekilde açıklar: Vasili Jukovski ve Konstantin Batyuşkov'un temsilcisi olduğu bireyin iç dünyasını önde tutan, psikolojik, duygusal romantik eğilim, diğer yandan Aralıkçı şairlerinin temsilcisi olduğu halk kültürüne yönelen, vatansever duyguları okuyucuda uyandırmayı amaçlayan yurttaşlık yönelişidir (grajdanskoye napravleniye).¹³⁹ Eleji türüne yönelen Jukovski ve Batyuşkov, vatansever duyguları ifade etmede yetersiz kalmaktadır, kaside türünde milli duyguları yansıtan Aralıkçı şairler ise bireyin iç dünyasını yansıtmaktan oldukça uzaktır. Puşkin ise her iki yönelimi kendisinde birleştirir; Rus ruhunu eserlerinde yansıtmaya çalışırken, bireyin iç dünyasını, coşkularını, hüznünü ifade ederek, toplumu, toplum içindeki bireyi tarihsel koşulları ile anlatmaya gayret eder. Bundan dolayı Rus yazar Valeri Brusov evrensel bir dahi olarak tanımladığı Puşkin'i zamanının toplumsal olaylar, din, bilim, düşünce açısından manevi yaşamını tüm yönleri ile yakalayabildiğini, kendisinin bir ansiklopedi yazarından farksız olduğunu vurgular.¹⁴⁰

1817 yılında Tsarskoe Selo'dan mezun olan Puşkin, dışişleri bakanlığında çalışmak için Peterburg'a gider. Puşkin'e göre, I. Petro'nun "Avrupa'ya açılan pencere" (В Европу prorудить окно) olarak yarattığı Peterburg bu dönemde Rus edebiyatçılarının siyasi düşünceleri ile farklı bir anlam kazanmaktadır. Nitekim

¹³⁹Ataol Behramoğlu, **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2013, s.82-84..

¹⁴⁰Valeri Yakovleviç Brusov, **Moy Puşkin**, Moskva, Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1929, s.207.

Aralıkçı şairleri, düşünürleri ile temas içinde bulunan şair Arzamas grubunun yıkıntılarından oluşan, Refah Birliğinin bir kolu olan “Yeşil Lamba” (Zelenaya lampa) grubuna katılır. Aralıkçı görüşünü destekleyen Puşkin, kalemi ile bu düşüncelerin yayılmasında yardımcı olur. 1810’lu yıllarda Puşkin, yurttaşlık ve bu tema ile bağlantılı olarak politik özgürlük konusu üzerine yoğunlaşır. Şair eserlerinde, Rusya’nın savaş zaferleri, geçmiş tarihi ile gururla bahsederken, aynı zamanda otokrasiyi eleştiren, toplumsal ideallere hizmet eden düşüncelerini de yansıtmaktadır. “Adalesiz iktidara” yönelik olumsuz düşüncelerini yansıttığı şiirlerinde, sınırsız gücü elinde bulunduran iktidarın altında ezilen sıradan insanların acısına yoğunlaşır, böylelikle Rus kimliğinin önemli öğelerinden biri olan Otokrasinin eleştirisini yapar.¹⁴¹ Bu dönemde yazdığı “Özgürlük” (Volnost) kasidesi adeta bir marş gibi Aralıkçılar arasında yayılır. Özellikle 1812 Vatan Savaşı zaferinden sonra Avrupa devletleri arasında önemli bir yer elde eden I. Aleksandr’ın Kutsal İttifak’ın önderlerinden biri olarak devrimci eylemlerin Avrupa’da ve kendi topraklarında ilerlemesini engellemek adına gerici, baskıcı bir tutum sergilemesi, Puşkin’in başlarda cesaretinden dolayı övdüğü Rus Çar’ını eleştirmesine neden olmuştur. “Özgürlük” genel anlamda Puşkin’in her şeyden üstün tuttuğu ve kendisi dışında başkaları için de savunduğu bir kavramdır. Aydınlanma ideallerin takipçisi ve Rus vatansever olan Puşkin, Rus monarşi tahtında aydın bir hükümdar görme hayali kurar.¹⁴² Ancak şair özgürlük için yaşamın diğer arzularından vaz geçmeyi doğru bulmaz, özgürlüğün insan yaşamının gelişiminde önemli bir olgu olduğunu vurgular.¹⁴³ Özgürlüğü; birey ve halklar için kutsal sayan şair yöneticilerin kanunların üstünde keyfe keder davranışlarının milletleri ve insanlığı yozlaştıracağı görüşünü “Özgürlük” şiirinde belirtir: “*Özgürlüğü şakımak istiyorum dünyaya, ve bozguna uğratmak sefahati tahtlarda*”¹⁴⁴ (Хочу воспеть Свободу миру, На тронах поразить порок) sözleri ile öncelikle özgürlük kavramının doğru anlaşıldığında dünya düzenin değişeceğini belirtir daha sonra ise: “*Dünya zorbaları titreyin! Ve siz, metin olun, dinleyin! Kalkın*

¹⁴¹ Türkan Olcay, **Russkaya literatura pervoy polovini XIX veka**, İstanbul, Çantay, 2013, s.94-95.

¹⁴² Pavel Aleksandroviç Gorohov, **Filosofiya istorii A.S. Puşkina**, Orenburg, Vestnik OGU, 2013, No:7, s.100.

¹⁴³ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁴⁴ Puşkin, “*Özgürlük*”,(Çevrimiçi), <https://www.ateslekarsilikveren.com/2014/11/ozgurluk.html>,15 Ağustos 2018.

ayağa, düşkün köleler!” (А вы, мужайтесь и внемлите, Восстаньте, падшие рабы!) diyerek baskıcı iktidar karşısında ezilen insanları uyandırmak için seslenir.¹⁴⁵ Etrafındaki yozlaşmayı, köleliği, zulmün gözyaşlarını, tiran karşısında halkın durumunu anlatan şair, hükümdarlara kendilerinden üstün bir kanunun var olduğunu hatırlatır. Geçmişten örnek vererek Fransız Devrimi olaylarında idam edilen XVI. Louis’i örnek göstererek kanunların ne kadar acımasız olabileceğini de vurgular. Şiirinin sonun ise zorba hükümdarlara seslenir şair, hiçbir şeyin kendilerine sadık kalmayacağını, kendilerini yasaların üzerinde gördükleri günlerin bir gün sona ereceğini, tahtlarını korumanın tek yolunun halkların barışı ve özgürlüğün olduğunu vurgular. Tiranlığın getirdiği zorbalığın dışında, devrim eylemlerinin de kimi zaman amacından saparak, insanlara acı getireceğinin farkında olan Puşkin, “Özgürlük” şiiri sonrası Rus hükümeti tarafından zor günler yaşadığı günlerde kendisini 18. Yüzyıl Fransız devrimi şairi Andre Cheiner’ye benzetir. Fransız devrimi ideallerini destekleyen Şenye, Robespierre’nin yıkımından önce, Jakobenlerin devrim terörüne karşı çıkar ve halk otokrasisinin kurbanı olur, idam edilir. Kendisini Cheiner’in yerine koyan şairin, yenilik, ilerici sözler ile halkı kandıran yöneticinin yerine I. Aleksandr’ı koyduğu düşünülür. Şiirin sonunda zorbalık yapan tiranın yıkımını: “*ve zamanın geliyor... ve o artık uzak değil: Düşeceksin tiran!*” sözleri ile vurgular.¹⁴⁶ “Özgürlük” ve “Andre Cheiner” şiirlerinde şair, Çarların, halkın üzerinde kanun dışı keyfince verdiği kararların milletlerin gelişimini engelleyeceğini ve bu topraklarda asla acının dinmeyeceğini, ancak ileride bir gün bu zulmün bitmek durumunda kalacağını belirtir. Şair, kanunları Çar’ın yetkisini sınırlayan ancak halka da üstünlük vermeyen bir olgu olarak görür, söz konusu kanun ihlalinde ise özgürlüğün zarar göreceğini, halkın ve Çar’ın mutlak şekilde cezasını çekeceğini vurgular.

Puşkin’in dönemin Rus hükümetinin toplum üzerinde yarattığı baskıcı tutumu eleştirdiği vatansever eserlerinden bir diğeri Roma imparatoru Licinius’a atfen yazdığı “Litsiniyu” adlı şiiridir. Burada şair eski Roma motiflerini, Rus gerçekleri üzerine uygulayarak, Roma’da var olan köleliğin ve zorba yönetimi karşısında Roma halkının

¹⁴⁵ A.y.

¹⁴⁶ Kuleşov, a.g.e., s. 139.

durumunu anlatır, bu doğrultuda Rus toplumu-hükümeti arasındaki ilişkiye ışık tutar.¹⁴⁷ Licinius burada I. Aleksandr’a benzetilirken, sağ kolu olan ve kraldan çok kralcı gibi davranan Vetuli, Arakçayeviç’e benzetilmektedir. Fransız devrimi zamanından gelen geleneğe göre Eski Roma hayatının tablosu çağdaş vatandaşlık duygularını ifade etmek için bir görünüm olarak kullanılır. Şiirde konuşma Roma’nın gerileme dönemi hakkındadır, halk; imparatorları, iktidarının ve onların yakındakileri putlaştırmaya başladığında, despot kralın gözdesi olan Vetuli, otokrat olarak senatoyu yönetmeye başladığında, kasaba insanların ahlakı yozlaştığında, Roma’da çökme döneminin başladığı belirtilir.¹⁴⁸ Şair, Licinius’a seslenir, halkın Vetuli’ye uysal bir şekilde itaat ettiğini, önünde sanki bir idolmuş, Tanrı’dan hayır duası alacaklarmış gibi diz çöktüğünü söyler:

“Görüyor musun hızlı bir at arabasında Defne yapraklı bir taç ve parlak bir kaftanla geçiyor, Genç Vetuli kibirli bir şekilde köprüden kalabalık halkın arasına dalıyor”	Лициний, зришь ли ты: на быстрой колеснице Венчанный лаврами, в блестящей багрянице, Спесиво развалясь, Ветулий молодой В толпу народную летит по мостовой?
---	--

149

Roma halkının bu köleliği neden kabullendiğini sorgulayan şair, despotun gözdesi olarak nitelendirdiği Vetuli’nin Romalıların yeni hükümdarı gibi davrandığını belirterek, var olan yozlaşmışlığı göz önüne serer. Roma’daki zorbalığın, kötülüğün betimlemesini şair kendi topraklarını terk eden Damet üzerinden anlatır. Halk, Damet’e nereye gideceğini sorar, Roma’nın eski ihtişamına kavuşması için eyleme geçmeyen, sadece korkunç duruma seyirci kalmak istemeyen Damet, kölelikten nefret ettiği için topraklarını terk edeceğini söyler.¹⁵⁰ Artık Roma’da iktidarın keyfince kullandığı haklar, kanunların, hukukun yoksunluğu, güzellik ve para için gözden çıkarılan değerler vardır. “Ben kalpten Romalıyım, göğüsüm özgürlükle coşar, yüce ulusun ruhu bende hiç dinmek bilmez” diyen Damet, korkmadan تنها bir yerde

¹⁴⁷ Gorodetski, a.g.e., s. 120.

¹⁴⁸ Lebedev, a.g.e., s.180.

¹⁴⁹ Puşkin, “*Litsiniyu*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/01lyceum/0002.htm>, 25 Eylül 2019.

¹⁵⁰ A.y.

yaşlılığını geçireceğini, eski günleri mutlulukla hatırlayacağını vurgular. Şair lise döneminde hayranlıkla okuduğu Romalı şair Decimus Iunius Juvenal'in yergi şiirlerine: “*Ruhumu zalim Juvenal'in şiirleri ile besliyorum bende ahlaksızlığı onun şiirleri gibi torunlarımıza tasvir edeceğim*” (Свой дух воспламеню жестоким Ювеналом, В сатире праведной порок изображу И нравы сих веков потомству обнажу) sözleri ile atıfta bulunur.¹⁵¹ Şiiri ise tüm kötü yönetimin, kanun dışı uygulamaların, halkın köle olarak ıstırap çektiği günlerin sonunun bir felaket ile sona ereceğini söyleyerek bitirir Puşkin.

“Korkunç büyüklükte bir son görüyorum,
Tacın, iktidarın küle dönüşecek.
Genç uluslar, azılı savaşların oğulları kılıç
tutan kollarını sana kaldıracaklar,
Dağlarda, denizlerde onların olacak
(dağları ve denizleri ardında bırakarak),
Kaynayan bir nehir olup üzerine akacaklar.
Roma karanlık altında kalacak yok olacak;
Ve yolcu gözlerini taş yığınlarına dikerek
Karanlık düşüncelere dalıp haykırarak
‘Özgürlükler üzerinde yükselen Roma
kölelikle yıkıldı.’”¹⁵²

Предвижу грозного величия конец:
Падет, падет во прах вселенный венец.
Народы юные, сыны свирепой брани,
С мечами на тебя подымут мощны
длани,
И горы и моря оставят за собой
И хлынут на тебя кипящею рекой.
Исчезнет Рим; его покроет мрак
глубокий;
И путник, устремив на груди камней
око,
Воскликнет, в мрачное раздумье
углублен:
«Свободой Рим возрос, а рабством
погублен»

Puşkin'in vatansever düşünceleri sadece Rus halkını, dış düşman karşısında yüceltmek ve cesaretlenmek için övgüler düzmesiyle yansımaz. Şair, dış politikada güçlü olmanın önemini kavramanın yanı sıra, devletin halkına karşı tutumunun da Rusya'nın geleceği için ne kadar önemli olduğunun bilincindedir. Bu bağlamda I. Aleksandr ve yönetimini, tahta çıktığı ilk dönemlerde liberal reformlar yapmaya söz verdiği, zaferler kazandığı için desteklese de, daha sonraları halkın üzerinde keyfi keder kararlar vermesini, baskıcı, saldırgan, ilerici düşünceleri engelleyen tutumunu sert bir şekilde eleştirir. Puşkin, milli değerleri ve kültürleri ortaya çıkartarak, halkın, hükümetin bilincinde özgürlük, cesaret gibi kavramları canlandırmak ister. Bu hususta, Rusya'nın mevcut düzeninde var olan toprak köleliğini, bu duruma izin veren I. Aleksandr'ı

¹⁵¹ Gorodetski, a.g.e., s. 120.

¹⁵² Puşkin, “*Litsiniyu*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/01lyceum/0002.htm>, 25 Eylül 2019.

eleştirir. Belinski'nin deyimiyle tamamen milli bir şair olan, eserlerinde, ruhunda Rus milli özelliklerini barındırarak gerçek Rus şiirini başlatan Puşkin, aynı zamanda Rus aydın sınıfının bir parçası olarak halkının refah içinde, özgür bir şekilde yaşamasının Rus devletinin ilerlemesi yönünde önemli bir etken olarak görür.¹⁵³ Ülkenin geleceği ile ilgili taşıdığı umutları yakın arkadaşı Pyotr Çadayev'e yazdığı "Çadayev'e" (K Çadaevu) adlı şiirinde şu satırlarla vurgulanır:

“Arkadaş, inan: er-geç doğacak
Büyüleyen mutluluğun yıldızı
Rusya uykusundan silkinip kalkacak
Ve yıkıntılarına mutlakîyetin
Yazacaklar adlarımızı.”¹⁵⁴

Sadece milli motifleri, değerleri eserlerinde kullanmanın yanında, Puşkin'i milli şair yapan önemli bir etken ise halkına yön verme eğilimi, onlara özgürlük, aydınlanma düşüncelerini aşılama isteğidir. Bu bağlamda Rus halkına, geleneklerine, efsanelerine olan ilgisinin yoğunlaştığı sürgün dönemi önemli bir etken olmuştur. Güney sürgünün geçtiği Mihaylovskoe Köyü, Puşkin'in yaşamında milli görüşünü özgün bir şekilde biçimlendirmesinde yardımcı olan önemli mekanlardan biridir. Araştırmacı Dmitri Blagoy, sürgün döneminde bulunduğu Mihaylovskoe Köyü'nün şairin hayatındaki önemini şu şekilde açıklar:

“Mihaylovskoe'de Puşkin'in her tarafı Rus halkının özgün yaşamı ile çevriliydi. Rus doğasının ortasında bulunan, köylüyle yakın temas kuran, dadısından masallar, şarkılar dinleyen şair doğrudan yakaladığı ve büyülediği Rus milli gelenegine yakınlaştı. Eserlerinde halkçılık-milli özgünlüğe dair düşünceler derinleşti, bununla beraber gerçekçilik daha belirgin hale geldi.”¹⁵⁵

Mihaylovskoe Köyüne gittiğinde gördüklerinden ilham alarak yazdığı, Peterbug yaşamının, şaşalı, lüks dolu yaşamının boşluğuna bir karşı çıkış niteliği taşıyan “Köy” (Derevniya) adlı şiir iki bölümden oluşur. İlk bölümde Rus köy yaşantısının öncelikle güzelliklerini, doğasını anlatarak, sosyete toplumunun yaşadığı boş hayatın karşısında gerçek güzelliği över, ikinci bölümde ise görünen güzelliklerin arkasında köylülerin

¹⁵³Vissarion Grigoryeviç Belinski, “*Russkaya literatura v 1841 godu*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_1841.shtml, 14 Nisan 2018.

¹⁵⁴Aleksandr Puşkin, *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler*, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Kültür Yayınları, 2010, s. 5.

¹⁵⁵Dmitri Blagoy, “*Stihotvereniya Puşkina*”, Aleksandr Puşkin, *Polnoe sobranie soçineni*, Der. Dmitri Blagoy, v d., Moskva, Akademiya Nauk, 1959, s. 538.

yaşadığı zulmü anlatarak, toprak sahiplerinin aşağıladığı gerçek, sıradan Rus insanının yaşamını göz önüne sürer.¹⁵⁶ “Çiçekli tarlaların ve dağların arasında İnsanlığın dostu kederle fark ediyor Bilgisizliğin öldürücü ayıbını her yanda...” dizeleriyle duygusuz, yabancı toprak sahiplerinin, köylülere yaptığı zorbalıklara dikkat çeker. “Ruhsuz zorbanın keyfi için” toprak sahipleri ailelerinin yanından, baba ocağından gençleri ayırarak, kendi malikanelerinde uşak olarak çalıştırdıklarını, acı çektiklerini belirtir.¹⁵⁷ Gördükleri karşısında üzüntü hisseden şair, Rusya’nın bu acı dolu günleri geride bırakabileceğini umut ederek “çarın işaretiyle” kölelik düzenin kalkabileceğini, halkın ezilmediği günlerin gelip gelmeyeceğini şu dizesiyle sorgular: “ve sonunda doğacak mı yurdumun üzerinde Güzel şafağı bilginin ve özgürlüğün?”¹⁵⁸

Rus milletin kendisine layık olan özgürlük ve huzur içinde yaşaması gerektiğini düşünen Puşkin, 1812 Vatan Savaşı sonrası gerici bir politika izleyen I. Aleksandr’ı eleştirdiği şiirlerine “Noel Masalları” (Skazki-Noel) ile devam eder. Öncelikle tahta çıktığı ilk dönemler liberal reformlar yapacağını sözünü veren ancak tam tersi bir politika izleyerek Rus toplumunun ilerlemesine engel olan I. Aleksandr’ı “göçebe despot”, “öcü Rus Çar’ı” olarak adlandırır. Çar’ın kendi sözleri ile konuştuğu satırlar olan: “Sevinin halk: sağlıklıyım, tekim, şişmanım, Ünlendiriyor gazeteci şanımlı; İçiyorum, yiyorum ve vaat ediyorum...”¹⁵⁹ (О радуйся, народ: я сыт, здоров и тучен; Меня газетчик прославлял; Я пил, и ел, и обещал — И делом не замучен) dizeleri bu dönemde oldukça dikkat çeker. Hükümeti ve Rusların babası olarak gördüğü I. Aleksandr’ı bu derece sert bir şekilde eleştiren şair, temelde milli duygularla halkın, ülkesinin geleceği için umutlarını yıkan hükümdara olan öfkesini göstermektedir. Şair, çocuğunu uyutmaya çalışan bir annenin sözleri ile tahta çıktığında umut verici ilerici reformlar yapacağını beyan eden Çar’ın aslında halkı uyutmak için masal anlattığını belirtir. Puşkin’in söz konusu masal olarak vurguladığı bir diğer durumda; 1818 yılında I. Aleksandr’ın, Varşova’da Polonya meclisinin açılışında yaptığı konuşmada

¹⁵⁶ Lebedev, a.g.e., s.189.

¹⁵⁷ Puşkin, *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler*, s. 8.

¹⁵⁸ A.e., s. 9.

¹⁵⁹ Puşkin, “*Sakzki-Noel*”, (Çevrimiçi), https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0217_22/1818/0034.htm, 10 Kasım 2018.

Rusya'ya anayasa hediye edeceğinin sözünü verdiği ancak gerçekleştirmediği gerçeğidir.¹⁶⁰

“Sevinçten yatakta
Çocuk zıplıyor:
“Gerçekten mi?
Gerçekten şaka değil mi?”
Annesi ona “hadi uyu! Kapa gözlerini;
Uykuya dalma vakti sonunda,
Dinledik, Çar-babanın anlattığı
masalları.”¹⁶¹

От радости в постеле
Запрыгало дитя:
«Неужто в самом деле?
Неужто не шутя?»
А мать ему: «Бай-бай! закрой свои ты
глазки;
Пора уснуть уж наконец,
Послушавши, как царь-отец
Рассказывает сказки».

Puşkin'in, vatansever duyguların arttığı, milli bilincin yükseldiği dönemde devletin ve milletin geleceğinin daha iyi olması için otokrasiye, iktidar düzenine karşı şiirleri aracılığı ile yaptığı eleştiriler, şairin milli görüşünün yansıması olarak yorumlanabilir. Anavatanın, milletin kudretini, tarihini, geleneklerini, özgünlüğünü yüceltmenin yanı sıra, var olan düzendeki kötü tarafları göstermesi şairin Rus milli kimlikleri yansıtmada kullandığı yöntemlerden biridir. Bu bağlamda araştırmacı Georgi Makogonenko, milli şair olarak gördüğü Puşkin'in Rusya'nın geleceğine, insanına olan inancını, anavatanına olan bağlılığını şiirlerine yansıtarak okuyucu üzerinde yarattığı etkiyi şu sözlerle belirtir:

“Puşkin'in anavatanı Rusya yazar tarafından sıradan bir şekilde tasvir edilmez ancak tam olarak ana vatanının tüm kötü yanları, insanların acıları, mutsuzlukları ve buna rağmen vatanın görkemi, kudreti ve güzelliği açığa çıkartılır. Puşkin, Rus yaşamının yetkinsizliğini ortaya çıkarır, köleliğin, şiddetin, adaletsizliğin olduğu rejimi sorgular, eleştirir aynı zamanda anavatanını, milletini sever, Rusya'nın geleceğine, insanına derinden inanır, okuyucuyu yaşamda var olan mükemmelliği göstererek hayran bırakır.”¹⁶²

Devletin, ülkenin, milletin geleceği ile ilgili halka umut vermek isteyen şair, eleştirileri ile okuyucuda farkındalık yaratarak, vatansever duyguları aşlamaya çalışmaktadır.

¹⁶⁰ Gorodetski, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁶¹ Puşkin, “*Sakzki-Noel*”, (Çevrimiçi), https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0217_22/1818/0034.htm, 10 Kasım 2018.

¹⁶² Georgi Makogonenko, **Tvorçestvo A.S. Puşkina**, Leningrad, Hudojestvennaya Literatura, 1974, s. 302.

Ancak Rus Çar'ı I. Aleksandr ve hükümete karşı yaptığı eleştiriler, Aralıkçı eylemcilerin ve şairlerin elden ele dolaştırdığı özgürlük umudu taşıyan marş niteliğindeki şiirler yayıldıkça Puşkin, Rus hükümetinin göz hapsine alınır. I. Aleksandr, şairin tehdit edici bir unsur olduğunu düşünerek sürgüne yollamak ister ancak Puşkin, yakın arkadaşları Karamzin ve Jukovski'nin ricaları sonucu "tayin" adı altında Rusya'nın güneyine ilk önce Yekaterinoslav'a gönderilir. Tayinin aslında sürgün olduğunun bilincinde olan şair, yaklaşık altı yıl doğduğu, yetiştiği topraklardan ayrı, özlem içinde bir zaman geçirir. Bu dönem Puşkin'in yaratıcılığında kimi zaman verimli eserlerin ortaya çıkmasını sağlarken, yaşadığı ruhsal bunalımlar siyasi ve kişisel umutlarını yitirmesine neden olur.¹⁶³ Şair ilk dönem sürgününü Yekaterinoslav, Kuzey Kafkasya ve Kırım'da müdürü olan İvan İnzov'un kendisine olan olumlu tutumu sayesinde rahat geçirir. İkinci dönemi ise Aralıkçılar ile yakın temas içinde bulunduğu, siyasi düşüncelerini açıkça yazıya döktüğü Kişinov'daki yaşamıdır. İnzov yerine şaire sert davranan ve sürgün döneminin zorlu geçmesine neden olan Kont Mihail Vorontsov'un yönetiminde sürgünün üçüncü dönemi başlar. Bu dönemde sürgün yeri ise ruhsal kriz yaşadığı Odessa olmuştur.¹⁶⁴ Sürgünün şairin hayatına kattığı önemli değerlerden biri, yolculukları esnasında gerçek, sıradan Rus halkı ile tanışması, Peterburg'da eğitimsiz, lüks düşkün sosyete yaşantısının uzağında kalması, Kafkasların özgür doğasını, cesur insanlarını keşfetmesidir. Rusya'nın ücra yerlerini görme fırsatı bulan şair, ülke topraklarında yaşayan farklı etnik grupların yaşamlarını, geleneklerini gözlemleme fırsatı bulur. Rus milli kimliğinin oluşmasında önemli bir etken olan "öteki Batı" kimliğinin yanı sıra "öteki Doğu" kimliğinin farkına varır, böylelikle Rus kimliğinin aidiyetlerinin özgün olduğunu kavrar. Brusov, şairin milliyetçi, vatansever görüşünü oluşturmada sürgün dönemi ziyaret ettiği şehirlerin önemli bir etkisi olduğunu şu cümlelerle belirtir.

"Puşkin'in yaratıcılığında ana vatan önemli bir yer kaplamaktadır. Şiirlerinde Rusya'nın tüm bölgelerinin manzaları yansımaktadır, sadece çok iyi bildiği şehir hayatı yoktur, ülkenin tüm ücra bölgeleri yaratıcılığında betimlenilir. Fin kıyılarından, Neva'dan Karadeniz'e, Kırım'a, Kafkasya'ya kadar Ukrayna, Don, Ural, Volga hepsi görkemli bir panoramada birleşir."¹⁶⁵

¹⁶³ Lotman, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁶⁴ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁶⁵ Brusov, **a.g.e.**, s.203.

“Söndü Günün Yıldızı” (Pogaslo dnevnoe svetilo), “Kafkas Tutsağı” (Kavkaski Plennik), “Çingeneler” (Tsıganı), “Haydut Kardeşler” (Bratya-razboyniki), “Bahçesaray Çeşmesi” (Bahçesarayski fontan), “Tutsak” (Plennik), “Boris Godunov” “Yevgeni Onegin”, “Napolyon”, “Hançer” (Kinjal), “Arion”, “Sibirya madenlerinin derinliklerinde...” (Vo glubine sibirskih rud) gibi Rus edebiyatında ses getiren eserleri sürgün döneminde ortaya çıkar.

Puşkin sürgün döneminde Yunan İsyanı, Aralıkçı Ayaklanması gibi ilerici fikirlerle yola çıkan, halkı özgürlüğüne kavuşturma idealleri taşıyan eylemlerin başarısızlıkla sonuçlandığına tanık olmuş ve bu durum şairin, Rusya’nın geleceğini hakkında umutsuzluk yaşamasına neden olmuştur. Sürgünde olmasına rağmen Aralıkçılara olan desteğini esirgemeyen şair, I. Aleksandr ve hükümetin yanlış politikalarını eleştirmeye devam eder. 1821 yılında kaleme aldığı “Hançer” (Kinjal) adlı şiirde daha önce “Litsiniyu” şiirinde kullandığı eski Roma motiflerini kullanarak eleştirisini okuyucuya sunar. Toplumda kötülüğe ceza veren, yüce adalet için verilen savaşın bir aracı olarak yüceltilen hançerin, zorba tiranların yaptığı haksızlıklar sonucu boyunlarına indirileceğini belirtir.¹⁶⁶ Zorba, despot bir şekilde halkını yöneten her hükümdarı Julius Sezar ile özdeşleştiren şair, Sezar’ı arkasından bıçaklayan Marcus Junius Brutus’un özgürlük için savaşan insanlar tarafından bir gün mutlaka tiranlığın sona ereceğini vurgular.¹⁶⁷ “Napolyon”, “Hançer” gibi şiirleri kaleme alması şairin, Aralıkçılarla doğrudan temas halinde bulunduğunun bir ispatı gibidir. Her ne kadar içten olarak Aralıkçıların eylemlerini, düşüncelerini desteklese de, Puşkin doğrudan olarak örgütün bir üyesi olmamıştır. Bu duruma neden olan iki önemli sebebi Yuri Lotman şu şekildedir:

“Bir taraftan şairin yeteneğini tehlikeye maruz bırakmayı istememe, diğer taraftan sürgün edilen, hükümetin yoğun ilgisini üzerine çeken ve mizaç, karakter olarak asabi davranışları olan Puşkin’in hükümetin dikkatini örgüt üzerine çekebilme olasılığıdır. Ancak bununla birlikte Aralıkçıların sanat ve sanatçılara olan yaklaşımında bilindik olan “tek taraflılığa” dikkat çekmek gerekir. Puşkin’in zenginliği ve çeşitliliği şaşırtıcıdır. Şairin sert politik akıl hocaları onun

¹⁶⁶Gorodetski, **a.g.e.**, s. 245.

¹⁶⁷Aleksandr Puşkin, “*Kinjal*”, (Çevrimiçi),

http://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0217_22/1821/0098.htm, 12 Nisan 2018.

davranışlarını yönetemeyeceklerini ondan beklenmedik davranışlar sergileyebileceğini fark ettiler. Onlar Puşkin'in şiirlerine hayranlık duymakla birlikte kısmen şiirinin bazı taraflarını reddettiler. Şairden tek taraflılık istediler, bunsuz Aralıkçılara göre vatansever kahraman olunamazdı.”¹⁶⁸

Nitekim şairin doğrudan Aralıkçıların örgütüne katılmaması ve Aralıkçı Ayaklanmasının gerçekleştiği 14 Aralık 1825 tarihinde sürgünde olması Puşkin'in geleceği için olumlu bir durumdur. İsyanın tahta yeni çıkan I. Nikolay tarafından zalimce bastırılması, örgütün önde gelen beş üyesinin idam edilmesi, geri kalan eylemcilerin bir daha dönmek üzerine Sibirya'ya sürgün edilmesi Puşkin için hayal kırıklığı olmuştur. Yaşadıkları kötü günlerin yakında sona ereceği umudunu belirterek, sürgündeki arkadaşlarına teselli vermek için 1827 yılında kaleme aldığı “Sibirya Madenlerinin Derinliklerinde...” şiirinde bir gün mutlaka prangalarından kurtulacaklarını, yıkılan zindanların kapısından, özgürlüğün kardeşlerinin kılıçları tarafından getirileceğini vurgular.¹⁶⁹ Aralıkçı isyanının başarısızlığı ve isyan ile ilgili hükümet tarafından sorgulanması şairi, kendi sürgün yaşamının geleceği hakkında umutsuzluğa sürükler. Nitekim I. Nikolay'a serbest kalabilmesi, sürgünden dönebilmesi için bir mektup yazar Puşkin. Çar, şairi huzuruna 8 Eylül 1826 yılında kabul eder. Görüşmeye tanıklık eden Baron Modest Korf'un aktardığına göre, konuşmanın seyrinde Çar, yazara “*eğer 14 Aralık'ta Peterburg'da olsaydınız ne yapardınız?*” diye sorar. Puşkin tereddüt etmeden: “*kesinlikle isyancıların arasında olurum*” cevabını verir.¹⁷⁰ Sürgünden dönmek için Çar'ın iznini alan Puşkin için bu sefer daha farklı sorunlar meydana gelir. Özellikle I. Nikolay kendisini şairin özel sansürcüsü olarak görür, eserleri artık dönemin Rus aydın, yazar, ileri gelenleri baskı altında tutmak adına, “demir sansür” (çugunnfyf tsenzura) olarak adlandırılan yasaları uygulamak için kurulan, edebi bilgilerden yoksun III. Bölüm'ün başında bulunan Aleksandr Benkendrof tarafından takip edilir. Şairin siyasi düşüncelerini bilmek için Çar ve Benkendrof, Puşkin'den Rusya'daki olağan eğitim üzerine bir rapor yazmasını ister. Kelimelerini dikkatlice seçerek, düşüncelerini yazan Puşkin, ülkenin gençleri ve eğitimi üzerine olan fikirlerini “Ulusal Eğitim Üzerine” (O narodnom vospitanii)

¹⁶⁸ Lebedev, a.g.e., s.197.

¹⁶⁹ Puşkin, *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler*, s. 62.

¹⁷⁰ Lebedev, a.g.e., s.222.

yazısında belirtir. Şair öncelikle yaşadığı dönem ile yaklaşık on sene öncesini karşılaştırarak, eskiden edebiyatta daha özgür olduklarını, şimdi ise sansür ile baskılanmış hiciv yazılarının olduğunu, ilerici fikirlerin engellendiğini bununda bir takım komplolara sebebiyet verdiğini söyler.¹⁷¹ Puşkin; kendi milletin gençlerini diğer milletlerinki ile kıyaslar ve şu sözlerle eleştirerek, tavsiyelerde bulunur:

“Diğer coğrafyalarda genç insanlar yaklaşık 25 yaşında eğitim halkasını tamamlar; bizde ise mümkün olduğunca hizmet etmek için acele ederler, çünkü albay ya da kolej danışmanı olmak için otuz yıla ihtiyaç vardır. Her hangi bir temel bilgisi olmadan, herhangi bir olumlu kural olmadan sosyete girer: onun için herhangi bir düşünce yenidir, herhangi yenilik onun üzerinde etkiye sahiptir. İtiraz etmek ya da inanmak gibi bir durumda değildir; o kendi üstünlüğünü göstermek isteyen ya da ondan kendi silahını yapmaya çalışan ilk arkadaşının tekrarlayıcısı ya da kör bir sadığı olmaya çalışır.... gençlik hükümetin gözetimi altında tuttuğu toplumsal kurumlara çekmeli, bilgiye dolup taşması, zenginleşmesi için ona zaman verilmeli, kışlaların gürültülü aylaklığında değil okulların sessizliğinde olgunlaşmaya izin verilmelidir...”¹⁷²

Şair aynı zamanda yabancı ideolojilerin Rusya’ya zarar getirmeyeceğini, gençlerin yurtdışına eğitim için gitmelerine konulan yasağın kalkması gerektiğini, çünkü evde verilen eğitimin yetersiz olduğunu söylemesi ile eleştirilerine devam eder. Bu bağlamda gençlerin daha iyi eğitilmesi için bedensel işkence cezaların kalkmasını, onlara insan severliğin aşılmasını, Karamzin’in “Rus Devleti Tarihi” çalışmasına göre Rus tarihinin öğretilmesi gerektiğini ileri sürerek tavsiyelerini şu sözlerle sonlandırır:

“Ruslar, Rusya hakkında çok az şey biliyor, kanunlarının, istatistiklerinin ve tarihinin ötesinde özel bir bölüme ihtiyaç vardır. Rusya’yı öğrenmek, anavatanına inançla ve hakla hizmet etmeye hazırlanan, içten ve gayretle devlet düzeninin iyileştirmesinin büyük zaferinde hükümetle birlikte olma amacına sahip olan genç soyluların akıllarını meşgul etmesi gerekiyor, akılsızca gizli düşmanlıkta diretenleri engellemek gerekir.”¹⁷³

Puşkin’in Rus milleti ve vatani için düşüncelerinin bir yansıması olan söz konusu dilekçe aynı zamanda Rusların tarihleri, kendi milli özünü bilme konusunda ne kadar

¹⁷¹ Puşkin, **Polnoe sobranie soçineni**, C. 6, Der. Dmitri Blagoy, Sergey Bondi, vd., Moskva, Akademiya Nauk, 1949, s. 43.

¹⁷² **A.e.**, s. 44.

¹⁷³ **A.e.**, s. 47.

yetersiz olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Nitekim bu düşünce doğrultusunda Puşkin, özellikle Aralıkçı ayaklanmasından sonraki yıllarda, ısrarla tarihin sorunları üzerine düşünür. İnsanları arkasından sürükleyen, kendi atalarının tarih gidişatını belirleyen kahramanlar olduğuna inanan romantik görüşe karşı çıkar. Birbirine sürekli olarak gereksinim duyan bağlantılara yani tarihin kendi içinde kanunlarına göre ilerlediğini savunan bakış açısını destekler. Puşkin tarihi, bireyin insani gelişimine yön veren kültürel birikimi olarak görür. Kendi geçmişi ile ilgili anılar halkın zenginliklerinden biridir, önceki neslin kültürel çabalarının kolayca unutulması Puşkin'in kınadığı önemli durumlardan biridir; çünkü şaire göre tarih, halkın belleğidir.¹⁷⁴ Bu bağlamda şair, tarih çalışmalarına yön vererek, resmi bir tarihçi gibi arşiv araştırmasına, özellikle Rusya tarihinin dönüm noktası sayılabilecek tarihsel olaylara eğilir. Rusya'nın kendisine özgün bir tarih olduğunu, Batı Avrupa'dan farklı bir biçimde gelişim gösterdiğini düşünen şair, özellikle Rusya'yı Katolik Avrupa karşısında geri kalmış gören, geleceğinin ise karanlık olacağını savunan Çadayev'e yazdığı mektupta düşüncelerini açığa çıkarır. Kiliselerin ayrılığının Rusya'yı Avrupa'nın gerisinde bıraktığını kabul eden Puşkin, Batı'nın Hristiyan geleneğinin Moğol istilasını engelleyen Ruslar sayesinde kurtulduğunu şu sözlerle açıklar:

“Bizim kendimize özgü bir yazgımız vardı, ancak Rusya'nın engin toprakları Moğol istilasına maruz kalmıştı. Tatarlar bizim Batı sınırlarımızı geçmeye ve bizi arkada bırakmaya cesaret edemediler. Kendi çöllerine döndüler ve Hristiyanlık medeniyeti bu sayede kurtarıldı. Bu amacı yerine getirmek için bizi Hristiyan olarak bırakan, ancak Hristiyan dünyasına bizi yabancı kılan özel bir olgu gerçekleştirmek zorunda kaldık böylelikle bizim şehitlerimiz sayesinde Katolik Avrupa'nın güçlü gelişimi herhangi bir engelden kurtarıldı.”¹⁷⁵

Çadayev, Bizans'tan Ortodoksluk inancını miras almasını Rusya'nın geri kalmasının nedenlerinden biri olarak görür ancak Puşkin buna karşılık Bizanslılardan sadece İncil ve dini efsanelerin aktarıldığını, onların mizacının hiçbir zaman Kiev tarafından benimsenmediğini vurgular. Rusya'nın tarihini küçümseyen Çadayev'i ise eleştirerek şu şekilde karşılık verir:

¹⁷⁴ Lotman, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁷⁵ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 588.

“Rusya’nın uyanışı, kudretinin gelişmesi, birlik olarak hareket etmesi, hem İvan’ın Ugliç’de başlayan ve İpatyevski manastırında sona eren muhteşem hikayesi bu tarih değil de solgun ve yarı unutulmuş bir rüya mı? Ya da Oleg ve Svyatoslav’ın savaşları gerçekte tüm milletlerin gençliğini ortaya çıkaran, amaçsız ve ateşli eylemlerle dolu olan bir hayat değil midir?”¹⁷⁶

Rusya’nın kendisine özgü olan tarihini kabul eden ve bununla övünen şair, I. Petro’nun, II Katerina’nın ülkesini ileriye taşımak için yaptıkları yenilikleri, I. Aleksandr’ın Napolyon’u yendikten sonra Paris’ten zaferle dönüşünü örnek göstererek, düşüncelerini şu şekilde belirtir:

“Kalpten hükümdara bağlı olmama rağmen, çevremde gördüğüm her şeye hayran değilim, bir yazar olarak beni rahatsız ediyor, önyargılı bir insan olarak kırılıyorum ancak şerefim üzerine yemin ederim ki bizim atalarımızdan başka Tanrı’nın bize verdiği tarihten başka dünyada hiçbir şey için vatanımı değiştirmek ya da başka bir tarihe sahip olmak istemem.”¹⁷⁷

Şairin, Rusya ile Batı’nın karşılaştırılması konusunda düşüncelerini aktardığı bir diğer metin ise 1834 yılında kaleme aldığı “Rus Edebiyatının Önemsizliği Hakkında” (O niçtojestve literaturı russkoy) adlı makalesidir. Rusya’nın Avrupa geleneklerine yabancı kaldığını, Hristiyanlığı Bizans’tan aldığını, Batı’da gelişen hiçbir siyasi eyleme katılmadığını, Rönesans’ı yaşamadığını, Haçlı Seferlerinin kuzey topraklarını etkilemediğinden bahseder. Ancak Rusya’nın engin topraklarının Moğollar tarafından işgal edilmesinin bunda önemli bir payı vardır. Her ne kadar bu işgal Rusları iki yüzyıl boyunca Avrupa medeniyetinden geride tutup, içsel gelişimini engellemiş olsa da, Ruslar topraklarından düşmanı kovmayı başararak, Batı’ya ulaşmakta olan tehlikeyi bertaraf etmiştir.¹⁷⁸ Tatar istilasının Rusya üzerindeki etkisini ise şair şu şekilde değerlendirir:

“Tatarların zulmünden kurtulan din adamları, karanlık iki yüzyıl boyunca, Bizans eğitiminin soluk kıvılcımlarını besledi. Manastırların sessizliğinde aralıksız olarak el yazmaları ortaya çıktı....Fakat perişan halkın içsel yaşamı gelişemedi..... Rusya’yı fetheden Tatarlar bize cebiri ya da Aristoteles’i hediye etmediler. Boyunduruğun alaşağı edilmesi, büyük knezliğin diğer küçük

¹⁷⁶ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvişaysya!**, s. 589.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 589.

¹⁷⁸ Puşkin, **Polnoe sobranie soçineni**, s. 268.

knezliklerle olan tartışması, özgür şehirlerin otokrasi ile mutlakıyetin boyarlarla, milli kimliğin fetihçiler ile arasındaki çatışma Aydınlanmanın özgür gelişimine katkı sağlamadı. Avrupa satir, poema, efsaneler ile doldu ancak bizim eski arşivlerimiz, bibliyografyamız, el yazmamız dışında hiçbir şey var olmadı.”¹⁷⁹

Puşkin, eski yazılı kaynakların aktarılmasının milli tarihi, kültürü, özü korumada önemli bir yeri olduğunu belirterek, “İgor Alayı Destanı” (Slovo o polku İgoreve) gibi eserlerin Rus edebiyatında değerli bir anı olduğunu vurgular. Şairin tarihe olan yönelimi, bu düşünceleri doğrultusunda devam ederek “Boris Godunov”, “Pugaçev İsyanın Tarihi” (İstoriya Pugaçeva), “I. Petro Tarihi” (İstoriya Petra I.) gibi tarihi eserlerle Rus milletine geçmişini hatırlatarak kendi özüne, değerlerine sahip çıkmasını ister. Yaratıcılığında tarihsel belleği kullanarak okuyucuda milliyetçi ve vatansever duyguların canlanmasına neden olan Puşkin’in eserlerinde destanlar, eski Rus gelenekleri, Moskova Rusya’sı, Çar I. Petro’nun reformları, köylü isyanları, 1812 Vatan Savaşının esintileri görülmektedir.¹⁸⁰ Rus milli edebiyatın önemli isimlerinden biri olan Puşkin, Rus milli motiflerini, kültürünü, geleneklerini eserlerine yansıtarak Avrupa’ya öykünen yazarların, düşünürlerin karşısında yer alır. Nitekim Avrupa’yı taklit etmeden sadece ilham almanın daha doğru olduğunu savunur. Bu bağlamda eserlerinde Rus doğasını, düşüncesini, geleneklerini ve Rus kimliğini göstererek milli bilincini yansıtmaktadır. Eserleri ve notları aracılığı ile algıladığımız şairin milli görüşü, vatansever duyguları 1840’lı yıllarda ortaya çıkan Batıcı-Slavcı tartışmaları arasında özgün bir yer edinmektedir. Nitekim tartışmaların önemli konularından biri I. Petro’nun yeniliklerinin Rus milleti ve devleti üzerinde etkisidir. Düşünür Semyon Frank ise Puşkin’in milliyetçilik ve vatanseverlik ile ilgili özgün görüşlerini, I. Petro’ya olan bakış açısını anlatarak vurgular. Batıcıların ve Slavcıların I. Petro’nun milli ruh ile olan bağlantısını göz ardı etmesine karşılık Puşkin’in tutumunu şu sözlerle anlatır:

“Puşkin, I. Petro’nun işlerinin ulusal bir karaktere sahip olduğunu düşünür. Her şeyden önce yazar, I. Petro’nun ulusal-Rus yurtseverliğine vurgu yapar: ‘mutlakıyet eliyle aydınlanmanın tohumlarını ekmeyi başardı’ der. O, ‘öz

¹⁷⁹ Puşkin, **Polnoe sobranie soçineni**, s. 268.

¹⁸⁰ Brusov, **a.g.e.**, s.203-204.

yurdunu hor görmedi: Rusya'nın özgünlüğünün farkındaydı.' Petro, Rusya'yı Avrupa kültürünün yolundan ilerletti, Puşkin'e göre, Rus aklının ve ruhunun ulusal tarzı bu yolda özellikle kendisine özgü ayrıcalığı, kendini bulacaktı."¹⁸¹

Frank, Puşkin için “milliyetçilik” kavramının halkın manevi tarzının özgünlüğü demek olduğunu söyler. Puşkin'e göre düşüncelerin ve duyguların var olması, sıradan cehaletin, alışkanlıkların, inançların herhangi bir halka mensup olması, iklim, yaşama biçimi, inanç her bir halka özel bir fizyonomi vermektedir. Milliyetçilik geniş çapta düşünüldüğünde, yabancı etkilerden uzaklaşmak demek değildir, milli kültürün özgün olmasıdır. Aksine, milli ruhun kökü yaşayan bir elementtir ve dışarıdan aktarımlarla beslenir, söz konusu aktarılan materyalleri işler ve benimser, bunlarla kendi milli özgünlüğünü geliştirir.¹⁸² Araştırmacı Blagoy, şairin özgün milli görüşünü Frank'ın düşüncelerine yakın bir şekilde yorumlamaktadır: “*Puşkin'e göre milliyetçilik dışsal belirtilerden ibaret değildir, şair yaratıcılığında bu kavramı milli düşünme ve hissetme biçimini, kişinin kendi milletinin özel fizyonomisini ifade etme olarak kullanmaktadır, işte milliyetçi olmanın anlamı budur.*”¹⁸³ 19. yüzyıl Rus edebiyat yazarlarından, Puşkin'in ilham verdiği Nikolay Gogol ise şairin Rus milletinin özgün kültüre sahip olması gerektiği görüşünü paylaşır ve gerçek milliyetçiliğin köylülerin sarafanını, kıyafetlerini tasvir etmek olmadığını, halkın ruhunu yansıtmak olduğunu ileri sürer, bu bağlamda Puşkin'i tam anlamıyla milliyetçi bir yazar olarak tanımlar. Puşkin'in eserlerinde Rus insanı gibi davrandığını, konuştuğunu belirten Gogol, ruhunun tamamen Rus unsurları içeren kişileri, unutulmuş Rus geleneklerini ortaya çıkarttığını belirtir. Gogol, Puşkin'in diğer yazarlardan farklı olan noktasını ise; şairin tek bir gerçeğe inanarak, olayların yükseldiği yerde coştüğünü, cesur olunması gereken yerde cesurca davrandığını, durgun olan yerlerde ise sessiz kalmayı başardığını, bu nedenle eserlerindeki gerçekliği ve Rus ruhunu yansıtmakta objektif olduğunu vurgular. Bu sayede Gogole'e göre, Puşkin, var olan olayları olması

¹⁸¹ Semyon Frank, “**Puşkin ob otnoşeniyah mejdu Rossiey i Evropoy**”, (Çevrimiçi), <http://pushkin-lit.ru/pushkin/articles/frank/rossiya-evropa.htm>, 10 Eylül 2020.

¹⁸² Semyon Frank, “**Puşkin ob otnoşeniyah mejdu Rossiey i Evropoy**”, (Çevrimiçi), <http://pushkin-lit.ru/pushkin/articles/frank/rossiya-evropa.htm>, 10 Eylül 2020.

¹⁸³ Blagoy, “**Stihotvereniya Puşkin**”, a.g.e., s, 543.

gerektiği gibi anlatan yani idealize etmeyen gerçek bir milliyetçi şairdir.¹⁸⁴ Araştırmacı Tomaşevski ise edebiyatta “milli” kelimesinin “milliyetçi görüş, halka özgün olan” ve “demokrasi” olmak üzere iki anlamı olduğunu ileri sürerek, Puşkin’in farklılığını her iki anlamı, düşüncesinde ve yaratıcılığında birleştirmesinde görür. Tomaşevski, şairin edebiyatın milli olma görevini üstlendiğini söyleyerek, bu süreçte biçimlendirdiği özgün bakış açısını şu şekilde belirtir: “*Puşkin sadece ‘yerel renkler’ olarak adlandırılan milli özelliklerin birikimini milliyetçilik olarak algılamadı, üstelik edebiyatın demokratikleşmesi olarak algıladı*”.¹⁸⁵

Genç bir şair olarak başladığı edebi yolculuğunda kimi zaman Avrupalı yazarlardan ilham alan Puşkin her zaman eserlerinde Rus ruhuna ait olan unsurları yansıtmaya çalışmıştır. Şiirleri ile özellikle 1812 Vatan Savaşı sonrası toplumda yükselen milliyetçilik ateşini körüklemiş, toplumun gelişimi için Batı’nın aydınlanma ideallerini benimsemiş, ancak bunu yaparken kendi özünü unutmamıştır. Eserlerinde halk kültürüne, özellikle bir milletin kültürünün temel taşı olduğuna inandığı belleklerde her daim yer alması gereken ülke tarihine yönelmiştir. Milletini, hükümetini övdüğü eserlerinin yanı sıra, ülkede var olan yozlaşmışlığı, kötülüğü, Çarların, iktidardaki soyluların keyfi keder aldıkları kararları, baskıcı tutumlarını ve en önemlisi Rusya’da var olan ve halkı için utanç olarak gördüğü toprak köleliğini eleştirmekten geri kalmamıştır. Bu bağlamda Rus yazar Fyodor Dostoyevski “Puşkin Konuşması”nda, Puşkin’i geleceğin milli bilincinden halkı haberdar eden bir peygamber olarak görür.

“Rus milliyetçiliğinin ardındaki güç bütün insanların birleşmesi özleminden doğan güçtür. Puşkin doğrudan doğruya halkın şairi olup gücünü halktan almaya başladığı anda bu gücün büyük geleceğini görmüş, anlamıştı. Onun için gelecekte haber getiren biridir. Onun için peygamberdir.”¹⁸⁶

¹⁸⁴Nikolay Vasilyeviç Gogol, **Sobranie soçineni v vosmi tomah**, Cilt 7, Moskva, İzd. Pravda, 1984, s. 58-62

¹⁸⁵ Boris Tomaşevski, **Puşkin**, C.2., Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1961, s. 132.

¹⁸⁶ Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.88.

Rus yaşamını, ruhunu, kimliğini yansıtmak için edebi yaşamına şiirler ile başlayan Puşkin, söz konusu çalışmalarında aşk, hüznün, ayrılık, özlem gibi konuları harmanlayarak poema, drama ve düz yazı türlerinde de ifade etmiştir. Batı kültürünün yararlı etmenlerinden yararlanılarak, kökünden kopmadan özgün Rus milli kültürünün biçimlenmesi gerektiği düşüncesini yaratıcılığına yansıtan şairin milli görüşlerini ve Rus kimliğini yansıttığı eserleri Puşkin'in Rus milli şair olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Araştırmacı Vasili Rozanov, Puşkin'in neden milli şair olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Sadece ruhen Rus değildir, üstelik özgürlük kavramını Rus rununa kazandırdı ve ona edebiyatta üstün bir konum verdi... Puşkin sadece milliyetçiliğe yönelmedi, Rus edebiyatını millileştirdi, o Avrupa'ya yüzünü çevirdi, bu süreci içtenlikle sürdürdü, bu uzun ve gayretli yönelişin sonunda yine bizi tipik Rus insanı ile karşılaştırdı.”¹⁸⁷

Rozanov, Batı kültürüne, edebiyatına ilgi duyan Puşkin'in buna rağmen eserlerinde öykünmeden uzak durduğunu, anavatanına sağlam bir şekilde bağlı kaldığını belirtir. Milli görüşünü, Rus milletin geri kalmışlığının en büyük nedeni olarak gören toprak köleliği ve otokrasiye karşı eleştirileri ile yansıtan şairin, kendi dönemine kadar yazılan eleştiri içeren hiciv ve kasidelerden farklı eserler kaleme aldığını, sıradan özelliklere sahip, Rus milli kimlik aidiyetlerine sahip yurttaşın Puşkin ile olgunlaştığını belirtir.¹⁸⁸ Şair, Rus milliyetçi düşüncenin farklı yorumlanması ile başlayan tartışmalarda, muhafaza ettiği milli değerleri, ülkenin, milletin geleceğinin daha iyi olması için gerekli olan Batı düşüncesi ile sentezleyerek kendi özgün yolunu oluşturur. Milletin ve devletin kaderinin ne olması gerektiği ile ilgili düşüncelerini eserlerinde otokrasiyi, toprak köleliğini eleştirerek, ilerici düşünceleri yücelterek belirten Puşkin, özellikle 1812 Vatan Savaşı sonrasında Rus halkının milli bilincin canlanmasında eserleri ile önemli rol oynamıştır. Çalışmamızın ikinci bölümümüzde Rus milliyetçi görüşün geliştiği süreçler anlatılarak, Puşkin'e ve şiir türündeki eserlerine olan etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Rus milli kimlik bağlamında sürgün dönemi poemaları, 1830'lu yıllarda şairin kaleme aldığı düz yazıları irdelenecek olup, söz konusu eserlerde var olan vatanseverlik, halk

¹⁸⁷Vasili Rozanov, **A.S. Puşkin,** (Çevrimiçi), <http://pushkin-lit.ru/pushkin/articles/rozanov/pushkin.htm>, 15 Eylül 2020.

¹⁸⁸ A.y.

kültürü ve Rus insanın toplum içindeki yansıması örneklendirilerek yansıtılmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A.S. Puşkin'in Eserlerinde Rus Milliyetçiliğinin Yükselişi

3.1. A.S. Puşkin'in Poemalarında Rus Kimlik İzlekleri

Puşkin, Tsarskoe Selo Lisesinde eğitim aldığı yıllardan itibaren düşüncelerini şiir aracılığı ile ifade etmiştir. Peterburg'da Dışişleri Bakanlığında görev aldığı süre boyunca, Aralıkçıların politik düşünce ve eylemlerini desteklediği, milliyetçi, özgürlükçü düşüncelerini yayma aracı olarak her zaman şiir türünü kullanmıştır. Güney sürgünü öncesi yazmaya başladığı ve 1820 yılında yayınlanan “Ruslan ve Ludmila” (1820) yazarın ilk poemasıdır. Farklı bir tür ile okuyucu karşısına çıkan şair, daha önceleri milliyetçi fikirlerini belirttiği, Rus halkının gelecekteki refahı ve düzeni için beslediği umutlarını ifade ettiği şiirlerinde bu sefer halk geleneklerine, folklor motiflerine yönelmektedir. Nitekim 19. yüzyılın ilk dönemlerinde edebiyatın milli özgünlüğe yönelik olması veya olmaması gerektiği ile ilgili sorunlar ortaya çıkar. Muhafazakar yönelimin dışında geleneksel bir bakış açısı ile ortaya çıkan bu yönelimi Yuri Lotman, epik türden milli geleneklerini tasvir eden şiir ve folklor liriği olmak üzere ikiye ayırır. Rus şairleri bu dönemde folklor motiflerinin öne çıktığı masalları, efsaneleri takip etmektedir, çünkü bir milletin sahip olduğu aidiyetlerin, mitoloji ve tarihsel kökenlerin milli bilinci uyandırmadaki rolünün farkına varırlar. Bu bağlamda “Ruslan ve Ludmila” bu bakış açısı ile ortaya çıkmaktadır.¹ Peterburg dönemi gençlik ve özgürlük sevdası yöneliminin yer aldığı, milli tarihsel temelde yorumlanan bu poema, 1812 Vatan Savaşı galibiyeti sonrası kendi milli özüne dönen edebiyat sayesinde yayınlanan “İgor Alayı Destanı”ndan (Slovo o polku Igorove) oldukça etkilenmiştir. Puşkin söz konusu poemada milli masalların, tarihsel efsanelerin, Batı Avrupa roman anlatı sanatı ile Rus ruhunu sentezler. Anlatım dili olarak halk diline yakın, milli kelimelerin kullanıldığı poema, Avrupa Ortaçağ şövalye özelliklerini barındıran Rus bahadırlarının tasvir edildiği, eski Rus kroniklerini andıran bir eserdir.² Vladimir- Güneş olarak adlandırılan Kiev knezinin kızı Ludmila ile evlenen bahadır

¹Yuri Vladimiroviç Lebedev, *İstoriya russkoy literaturı XIX. veka*, Moskva, Prosveşenie, 2007, s.44.

²A.e., s.190.

Ruslan'ın, düğün gecesı gelinin kaçırılması ile çıktığı zorlu yolculuğun anlatıldığı poema, cesur savaşçı Rodgay, Hazar Han'ı olarak nitelenen Ratmir ve küstah yaygaracı olarak şairin belirttiğı Farlaf gibi tarihte gerçekliğe yakın karakterle ile zenginleştirilerek, özgün kılınır. Ruslan'ın gelini bulma macerasında karşılaştığı kötü büyücü Çenomor, ceset dolu arazide karşılaştığı dev kafa, büyücüler etnik mitolojik imgelere gönderme yapar. Mitolojik imgelerin yanı sıra Ludmila'sına kavuşan Ruslan'ın, yurduna dönerken karşılaştığı Peçenek-Rus savaşının tasviri ile yazar milliyetçiliğın önemli etkenlerinden olan tarihsel belleğ e vurgu yapar. Savaşan bahadırların kahramanlıkları sonucu kazanılan milli zafer ile eseri sonlandırır.

Söz konusu poemanın içinde barındırdığı şiirler, şakalar, masalsı karakterler ile tamamen Rus edebiyatında yeni bir olay olduğunu ileri süren edebiyat eleştirmeni Belinski, şairin Rus ruhundan uzaklaştığı gerekçesi ile eseri eleştirir. Jukovski'nin “12 Uyuyan Genç Kız” (12 spyaşih dev) adlı şiirine bir öykünme olduğunu düşünen Belinski, poemada tasvir edilen, köylü büyücü kadının, sakalları uzun kötü cücenin, Ruslan'ın cesetlerle dolu bir ormanda koşması, vücudu olmayan dev bir kafa ile savaşmasını insanların dadılarından dinlediğı masalları anımsattığını belirtir. Ancak Belinski poemanın Rus ruhundan uzak olduğunu ileri sürerek, bu bağlamda tasvir edilen Rus bahadırlarının Ortaçağ Batı ülkelerinde var olan şövalyelere benzetildiğini belirtir.³

Poemanın ikinci basımının “Sunu” olarak yer alan bölümde Puşkin: “*Baba Yaga uçuyor havanıyla homurdana homurdana pinti çar Koşçey hazinesi üstüne titriyor orası Rus ruhu kokuyor*”⁴ sözlerine yer vererek, eserin mitolojik imgeleri ile, bahadırları, eski Rus hikayelerine olan benzerliği ile tamamen milli renkliliklere sahip

³ Vissarion Grigoryeviç Belinski “V.G. Belinski statya shestaya poemı Ruslan i Ludmila, Kavkazski plennik, Bahçesarayski fontan, Bratya-razboyniki”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0170.shtml, 10 Kasım 2017.

⁴ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, **Ruslan ve Ludmila**, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.12. Puşkin'in Kral Kaşçey olarak belirttiğı varlık Rus masallarında yer alan hortlaktır, Baba-Yaga ise elinde süpürgesi ile kovaya benzeyen bir havanda uçarak dolaşan cadıdır. Bkz. Gönül Uzelli, **Slav Mitolojisi İnanışlar ve Söylenceler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 8.

olduğunu vurgular. Belinski’de poemanın sanatsal süslemeleri, şiirselliği ve doğal anlatımı ile milli bir yönelimi olduğunu yadsımaz.⁵

“Ruslan ve Ludmila” eserinde yer alan bazı karakterler gerçek, tarihsel kişilerdir, aynı zamanda Çernomor, Bayana gibi isimler de Slav mitolojisinde karşılığı olan olgulardır. Özellikle bahadırlar eski Rus kroniklerinde yer alan, eski Rus masallarında geçen kahramanlıkları ile öne çıkan kişilerdir. Bahadırlar, Rus destanının, Eski Rus devletinin kurulması ve savunulması ile bağlantılı olan olaylar ve Rus devletindeki sosyo-politik karışıklıklar hakkında anlatılan masalların başkahramanlarıdır. Bahadırların nitelikleri savaş kahramanı, vatanını savunan insan olarak belirtilir. Rus devletine saldıranlar ise zalim, gaddar, halkı, kültürü, devleti, kutsallığı yok etmek için hareket eden düşman olarak algılanırken, “öteki” güç karşısında vatanının kutsallığını, milletini koruyan kudretli, cesur bahadırlar var olur. Rus toprağının şanı, kudreti ve güvenliğinin temelinde bahadırlar vardır.⁶ Bu bağlamda bahadırlara poemasında yer veren Puşkin’in vatanını savunan, cesur bahadırlar örneğinde halk motiflerini, kahramanlık hikayelerini ortaya çıkarttığını söylenebilir. Söz konusu bahadırların gerçek tarihsel insanlardan alınan isimler ile tasvir edilmesi Puşkin’in milliyetçilik bağlamında eski Rus geleneklerine yöneldiğini gösteren önemli bir işarettir. Örneğin; Ruslan’ın rakibi olan Hazar Prensi Ratmir, Novgorod’un yüceliğinin sembolü olarak eski zaman kroniklerinde geçer ve 13.yy da Knez Aleksandr Nevski’nin silah arkadaşı Novgorodlu bir bahadırıdır. Farlaf ise Knez Oleg’in boyarlarından biridir.⁷

Şair sadece geçmiş tarihteki kahramanca davranışları övgü dolu bir şekilde eserinde barındırmaz, aynı zamanda Rus kültürünün bir parçası olan Slav mitolojisine de yaklaşır. Ruslan ve Ludmila’nın düğün gecesini tasvir eden şairin kaleme aldığı, “İgor Alayı Destanı”nda(Slovo o polku İgoreve) yer alan, mitolojik bir karakter olan şarkıcı

⁵ Vissarion Grigoryeviç Belinski “V.G. Belinski statya shestaya poemı Ruslan i Ludmila, Kavkazski plennik, Bahçesarayski fontan, Bratya-razboyniki”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0170.shtml, 10 Kasım 2017.

⁶Fyodor Selivanov, “Bogaturski epos russkogo naroda”, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/byliny/texts/rf1/rf1-005-.htm?cmd=p>, 22 Eylül 2018.

⁷Yaroslava Zorina, “Otrajenie slavyanskoy kulturi i traditsii v onomastiçeskom prostranstve poemı A.S. Puşkina “Ruslan i Ludmila””, **Vestnik Çerepovetskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, 2013, No:2,s.76.

Bayan'ın isminin geçtiği dizeler özellikle Rus geleneklerine yapılan göndermelerle doludur:

“ve tınlayan guslilerin akıcı sesi;
Herkes sustu, Bayan'ı dinliyor:
Ve nefis sesli şarkıcı övüyor
Güzel Ludmila'yı ve Ruslan'ı
Ve Lel'in onlara ördüğü tacı.”⁸

Söz konusu mitolojik imgeler, bahadırların kahramanlık hikayelerinden parçalar ile şair milli kültürel motiflerle poemayı donatmak istemiştir. “Ruslan ve Ludmila” şairin gençlik dönemi, milli bir poema yaratmak için gerçekleştirdiği ilk deneyim ve halkçılığa doğru attığı ilk adımlardan biridir. “Ruslan ve Ludmila”, Rus kaynaklarına, Rus devletinin geçmişine yönelmesi, tarihsel konular barındırması ile önemli bir yere sahiptir. Söz konusu durum, Knez Vladimir döneminde Kiev’de gerçekleşen Peçeneklerle olan savaşın resmedilişinde görülmektedir. Peçeneklerin, Kiev’e olan saldırısı sonucu derin bir acı ile sarsılan halk, kendilerine verilen bir ceza olarak görür bu saldırıyı. Düşmanlar Kiev tepelerinden kentin duvarlarına doğru akın etmesi sonucu savaş başlar. “*Şurada Rus can veriyor, burada Peçenek*” dizesiyle her iki tarafında çok kayıp verdiğini belirten Puşkin, atlar tarafından üzerinden geçilen, kalkanla ezilen, ok ile vurulan savaşçıların kanları ile ovaların kırmızıya boyandığı savaşın yıkıcı etkisine vurgu yapar.⁹ Eşit kayıplar verilerek süren savaşın döngüsü Rus yiğit Ruslan'ın kahramanlığı ile değiştirilir. “*Tanrısız bir fırtına*” gibi savaş meydanında beliren Ruslan “*korku salan*” kılıcı ile “*başları omuzlarından ayırıyor*”, Kievlilerin kılıcından düşman kaçmaya başlıyor, sonuç olarak: “*Rus kılıcı düşman sürüsünü cezalandırıyor*” ve savaş Rusların galibiyeti ile sona eriyor.¹⁰ Rus milli gelenekleri, kültürel değerleri poemada masalsı, nükteci bir anlatımla vermeye çalışan Puşkin, eski Rus kaynaklarında yer alan özellikle Karamzin'in “Rusya Devleti Tarihi” eserinden esinlendiği tarihsel olguları, cesur, vatansever bahadırları anlatarak Rus edebiyatının milli özgünlüğü ile gelişmesi yolunda önemli bir yere sahip olur.

⁸ Puşkin, **Ruslan ve Ludmila**, s.14.

⁹ A.e., s.95-96.

¹⁰ A.e., s.96-97.

1820’li yıllarda siyasi görüşleri ve özgürlük yanlısı şairlerinin hükümet tarafından tehlikeli olarak görülmesi sonucu Rusya’nın güneyine tayin edilen Puşkin, güney sürgününde de Rus milli kimlik öğelerini yansıtmaya devam etmiştir. Güney poemalarından ilki Rusya’nın sınırları içinde yer alan farklı bir kültüre sahip Çerkezleri, özgür Kafkas halkını anlattığı “*Kafkas Tutsağı*” (Kavkazski Plennik-1821) dır. 19. yüzyılın ilk dönemlerinde ortaya çıkan bir hastalık olarak görülen, şehir ortamının ikiyüzlülüğünden, iftiralarından, lüks hayatın boşluğundan sıkılan “zamanından önce yaşlanan ruhu” tasvir eden şair, değişmekte olan Rus kimliğini eserin kahramanı sürgünde bulunan tutsak üzerinden aktarmak ister. Tutsağın, ait olduğu topluma karşı sıkılganlığı, duyarsızlığı tutsak edildiği sırada tanıştığı kendisine aşık olan Çerkez kızı ile olan ilişkisi bağlamında irdelenir. Eser, yazarın sürgün sırasında etkilendiği Kafkas doğası ve halkının detaylı tasvirleri ile göze çarpmaktadır. Yazar Orest Mihayloviç Somov, Puşkin’in “Kafkas Tutsağı” eserinde Kafkasya’nın ve insanların detaylı olarak anlatılmasına rağmen tamamen milli bir eser olduğunu vurgular ve Rusya’nın geçmişinin yazılmaya değer olmadığı görüşünü savunan insanların karşısına bu eser örneği ile karşı çıkar. Somov, Rusya’nın doğasının tek düze olduğunu, Rusları diğer ülkelerden ayıran ayırt edici bir özelliğinden yoksun olduğu, efsanelerinin, anılarının olmadığı söylentilerini adaletsizce yapılan bir yargı olarak görür.¹¹Bu bağlamda “Kafkas Tutsağı” romantik kahramanın iç dünyası ile dönemin Rus insanının içinde bulunduğu durumu anlatmasıyla, politik bir anlam yüklediği özgürlük kavramının vurgulanmasıyla, Rus sınırları içinde bulunan ancak Rus kimliğinin dışında farklı kültürlerin var olduğunu okuyucuya göstermesiyle, milli yönelimi olan, tarihsel bir eserdir.

Güney poemalarından bir diğer ise şairin Kırım’da bulunduğu sürede etkilendiği Doğu kültürünün egzotikliğini yansıtan “*Bahçesaray Çeşmesi*” (Bahçisarayski Fontan-1824) adlı eseridir. Kırım Han’ı Giray Han’ın haremde tutsak ettiği Polonya prensesi Mariya’ya olan aşkını anlatan eserde yazar, Müslüman Doğu mizacı ile Batı Hristiyan mizacını Han’ın eski gözdesi Zarema ve Mariya üzerinden karşılaştırır. Mariya’ya aşık olunca Han’ın sevgisini yitiren Zarema için aşk duygu dolu bir tutkudur, fiziksel güzellik, dış görünüşündeki çekicilik, tutkulu duyguları ile tüm yerel sıfatların karşılığı

¹¹Orest Mihayloviç Somov, **O romantičeskoj poezii. Opit v treh statyah**, Peterburg, Tipografiya İmperatorskogo Vospitatelnogo Doma, 1823, s.83-84.

olarak gösterilir. Zarema’da eksik olan insani duyguların yüksek kültürü Mariya’da vardır, bu sayede şair Polonya prensesi aracılığı ile Hristiyan kültürünü gösterir.¹² Bu bağlamda Belinski, Mariya’yı romantik Avrupalı ortaçağ kızı olarak tanımlar ve Giray’da şövalyelik duygusu uyandırdığını vurgular. Tatar doğasına sahip Giray ise Belinski’ye göre sevdiği kadının kendisine vereceği karşılığa önem veremeyen, istediğini almak için uğraşan bir barbardır. Giray-Zarema-Mariya ilişkisinde eserde yansıyan durum Doğu-Batı kültürlerinin çelişkisidir. Yaşadıkları yaşam koşulları karşısında gösterdikleri tavır ile bu kültür farklılıklarını yansıtır.¹³ “Bahçesaray Çeşmesi” ile yazar Batı kültürüne, Rus bakış açısı dışında, Doğu uygarlığın ilkel yapısının şekillendirdiği karakterler üzerinden bakmaktadır. Rus milli kimlik çerçevesinde “öteki” olarak konumlandırılan Batı medeniyetinin mizacı farklı bir bakış açısı ile gösterilmektedir.

Sürgün sırasında Puşkin’in yayınladığı bir diğer poema ise halk dili kullanımıyla dikkat çeken, sıradan, suç işleyen toplumla arasında uçurum oluşan insanların tasvir edildiği “*Haydut Kardeşler*” (Bratya-razboyniki-1822) adlı eserdir. Poema yabancı bir ailenin gözetiminde birlikte büyüyen geçimlerini haydutluk yaparak sağlayan, suç işleyen iki kardeşin yakalanması ve daha sonra hapisneden kaçmasını konu edinir. Eleştirmenler Puşkin’in eserinde vurguladığı karakterin taşıdığı milli motiflere övgüde bulunur. “Haydut Kardeşler” de hayattan koparılmış, kaygısız, vahşi, acımasız Rus kabadayısı tasvir edilir. Belinski poemanın milli bir tarafı olduğunu belirtir ve Puşkin’in ilk poemalarındaki karakterlerin gerçek hayatın elementlerine sahip olduğunu, “Haydut Kardeşler” de betimlenen haydutların, klasik İtalyan, İspanyol değil, Rus haydutları olduğunu vurgular. Yabancı haydutların taşıdığı hançer ya da tabancaları yoktur, Rus haydutları kocaman bıçak, ağır sopalarla tasvir edilirler.¹⁴ Puşkin yabancı edebiyatların yazarlarından, eserlerinden ilham alan bir şairdir ancak okuyucuya gerçek Rus olaylarını, insanlarını göstermek ister. Genel

¹² Lebedev, **a.g.e.**, s.196.

¹³ Belinski “*V.G. Belinski statya shestaya poemı Ruslan i Ludmila, Kavkazski plennik, Bahçesarayski fontan, Bratya-razboyniki*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0170.shtml, 10 Kasım 2017

¹⁴ Yuri Vladimiroviç Mann, **Russkaya literatura 19. veka epoha romantizma**, Moskva, Rossiyski Gosudarstvennyy Gumanitarnyy Universitet, 2007, s.78.

insanların karşılaştığı durumlarda Rus insanının nasıl tepki verdiğini tasvir eder. “Haydut Kardeşler” eserinde de kendi vatanında var olan haydutları Rus kimliği bağlamında tasvir eder.

Yazarın Rus kimliği bağlamında tasvir ettiği bir diğer eser ise İngiliz yazar William Shakespeare’in “Lucrece’nin Tacizi”(The Rape of Lucrece) adlı poemasının bir parodisi olarak kaleme aldığı “Kont Nulin” (1825) dir. Eski Roma’da kral Tarquinius Superbus’un oğlu Sextus Tarquinius tarafından kaçırılıp, tecavüz edilmesi sonucu kendisini öldüren Lucrece’nin başına gelen olayın Rusya’da gerçekleşmesi durumunda Rus kadının verebileceği tepki bağlamında ele alınır.

“Kont Nulin”’de yazar, Rusya’nın bir köyünde yaşayan Natalya Pavlovna ile kocasını uğurladıktan sonra, daha önce tanımadığı, yara bere içinde kaldığı için evinde misafir etmek zorunda kaldığı Kont Nulin arasındaki çatışmayı anlatır. Çatışma, misafirliliği sırasında Natalya’dan hoşlanan Nulin’in bir gece yakınlaşmak niyeti ile genç kadının odasına girmesi ve karşılığında Natalya’nın kendisine tokat atması ile yaşanır. Poema Natalya’nın eşinin evine geri dönmesi, Nulin’in ise yolculuğuna kaldığı yerden devam etmesi ile son bulur. Eser, Rus özgün kimliğini yadsıyan, dönemin sosyete yaşantısının temsilcisi olan Nulin ve eşine sadık, geleneksel Rus kadını Natalya ile Rus yaşamının yansımasıdır. Nulin ve Natalya’nın yanı sıra Rus yaşamının özgün tiplerine örnek olarak uşak Paraşa verilebilir. Puşkin, Paraşa’yı: “*değişik arzuların sırdaşı, ev işleri ve haber taşımaktı işi gücü...bazen efendisiyle oynar, bazen de efendisine bağırır*”¹⁵ sözleri ile tasvir eder. Paraşa tipik bir Rus hizmetçisidir, yatılı okulda yetişmiş Rus kadınlarına hizmet etmek için çalışır. Puşkin dönemin Rus yaşantısında eleştirdiği insanların Batı özentisi tutumlarını bu eserde Kont Nulin üzerinden örneklendirerek gösterir. Natalya Pavlovna ile olan konuşmasında Nulin, “kutsal Rusya’yı” eleştirerek, Paris’in kültürünü, edebiyat yazarlarını yüceltir. Pavlovna’dan Rus yazarların “Charles Victor d’Arlincourt, Alphonse de Lamartine” gibi yazarlara öykündüğünü duyduğunda ise: “*Gerçekten mi? Öyleyse zeka bizde de*

¹⁵ Belinski “V.G. Belinski Statya sedmaya poemı Tsıgani, Poltova, Graf Nulin”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0180.shtml, 13 Eylül 2018.

gelişim gösteriyor. Ulaştığımızı umarım aydınlığa!”¹⁶ şeklinde tepki vererek, Nulin medeniyeti, aydınlanmayı Batı toplumlarına özgü bir kavram olarak gördüğü, ancak onlara öykünerek Rusya’nın gelişim gösterebileceği düşüncesine sahip olduğunu belirtir. Bu tutum 1812 Vatan Savaşı sonrası toplumun bilincinde yükselen Rus milliyetçiliğinin zıttı olarak, Puşkin gibi milli özüne sahip çıkan yazarlar tarafından eleştirme konusu olur. Puşkin, Shakespeare’in eserinden ilham alarak yazdığı “Kont Nulin” ile Lucrece olayını Rus kadını üzerinden yansıtarak milli kimliğin farklı bir açısını okuyucuya gösterirken, aynı zamanda Nulin’in karakteri üzerinden yozlaşan, değerlerine yabancılaşan yeni kimliğin eleştirisini yapmaktadır.

Tarihsellik bağlamında değerlendirilen şairin bir diğer eseri ise Güney sürgünü döneminin son romantik poeması “Çingeneler” dır (Tısganı-1824). Sürgün dönemi birkaç gün ortalıktan kaybolan şair, bir çingene kabilesi ile karşılaşır ve onlarla zaman geçirir, böylelikle kendisinde “Çingeneler” poemasını yazma düşüncesi doğar.¹⁷ Eser, şehir hayatından bunalan, sosyetenin ikiyüzlülüğünü, iftiralarını, şatafatlı yaşamını geride bırakıp, özgürlük aramak amacı ile çingeneler arasında karışan Aleko’nun Zemfira adında çingene kız ve babası ile birlikte yaşadıkları süreyi konu alır. Zemfira’nın kendisini aldattığını görünce, içinde tutkulu intikam duygusuna yenik düşerek genç kızı öldürür ve sonucunda kızın babası tarafından kabileyi terk etmesi istenir. Eserin başkahramanı Aleko tam olarak 1823-24 yıllarında Puşkin’in dünya görüşünde çalkantıların meydana geldiği dönemde yaratılmıştır. Yazarın duygu ve düşünceleri tamamen Aleko’ya aktarılmıştır, nitekim kendi ismi olan “Aleksandr”, “Aleko” olarak değiştirilmiş bir şekilde eserde yer alır.¹⁸

Şair “zamanından önce ruhun yaşlanması” kavramı ile Aleko üzerinden 19. yüzyılda var olan milli değerlerine yabancılaşmış, ahlaki yozlaşma içine giren Rus gençlerinin duygu durumunu göz önüne serer. Nitekim eser, medeni yaşam içerisinde mutlu olamayan, aydınlanmanın getirdiği düşünceler içinde kendisini tutsak hisseden

¹⁶ Puşkin, **Poemalar**, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.133.

¹⁷ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁸ Sergey Mihayloviç Bondi, “*Tısganı*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/02comm/0789.htm>, 2 Kasım 2019.

insanın, özgürlüğü, vahşi çingene kabilesi arasındaki arayışı ve kibirli tutkularından kurtulamayıp suç işlemesi dönemin Rus insanlarını tasvir eden ve eleştiren bir eleştiri amacıyla yazılır. Rus kimliğinin aidiyetlerinden kopan gençliğin özendiği Batı kültürünü “hor görerek zincirlerini aydınlanmanın” şeklinde eleştirilir, medeni hayatın getirdiği değerler yargılanır, ilkel yaşama dönüş yüceltilir.¹⁹ Milliyetçiliğin önemli noktalarından biri olarak Anthony Smith’in vurguladığı: “*milletin güvenliği ve refahına karşı özlem, heves*”²⁰ Puşkin’in milliyetçilik anlayışına örtüşen bir durumdur. Yazar bu bağlamda Rusya’nın geleceğinin refahı, iyiliği için kendi milli özünü kaybetmeden Batı’nın aydınlanma düşüncelerinin destekçisi olmuştur, ancak aydınlanma sonucunun insanda yarattığı hastalığın farkına vararak eleştirmiştir, bu durum “Denize” (K moryu) şiirinde “*Nerede biraz iyilik varsa, ya aydınlanma ya tiran tetikte*” dizesiyle vurgulamıştır.²¹ Nitekim şairin artık aydınlanma ile tiranı aynı ölçüde değerlendirmesi, Boris Tomaşevski tarafından övgü ile karşılanır. Tomaşevski: “*aydınlanmanın*” gericilik karşısında ilerlemenin savaşı olarak kullanılan bir kavram olduğunu ancak “*Çingeneler*” de olumsuz bir anlam yüklenildiğini söyler. Aydınlanmanın çağdaş toplumlarda sosyal kötülüğe, aykırılıklara, zıtlıklara neden olduğunu, bu kavramın karşısında artık “ilkel yaşam tarzının” konulduğunu vurgular.²² Batı kültürüne olan öykünmenin sonucu ahlaki yozlaşmanın bir timsali olarak ortaya çıkan Aleko, içinde var olan sıkılganlığı, özgürlük arayışının suçlusu olarak gördüğü medeniyeti şu şekilde eleştirir:

“Neye acıyacağım? Sen bilseydin,
Gözlerinde bir canlandırabilseydin
Boğucu kentlerin tutsaklığını!
Orada duvarların ardına yığılı insanlar
Ne sabahın serinliğini solurlar,
Ne de çayırların bahar kokularını;
Düşünceler kovulur, çekinirler aşktan,
Mal gibi satarlar kendi özgürlüklerini,
Putların önünde baş eğip, onlardan
Para ve zincir dilenir tekmi.
Neleri mi geride bıraktım?
Önyargıları, ihanet heyecanlarını,

¹⁹ Mann, a.g.e., s.93.

²⁰Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014,s. 119.

²¹Aleksandr Puşkin, **Seviyordum Sizi Seçme Şiirler**, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Kültür Yayınları, 2010. s. 25.

²²Mann, a.g.e., s.93.

Baskılarını çılgın kalabalığın
Ya da şaşaalı yüzkarası bir alçaklığı.”²³

Aleko’nun şikayet ettiği şehir yaşamı, medeniyetin, ilkel yaşam ile olan çatışması kent yaşamının lüksüne, parıltısına imrenen çingene genç kız Zemfira üzerinden verilir. İlkel değerlerin, yaşantının timsali olan Zemfira’nın babası yaşlı adam ise: “*refaha alışkın olan insan için ama özgürlüğün tadı sürmez ebediyen*” sözü ile medeniyetin tutsağı olan kahramanın ilkel hayatta bulduğunu sandığı özgürlüğün kısa süreli olacağını belirtir.²⁴ Nitekim Aleko yaşadığı kıskançlık sonucu işlediği cinayet ile yaşlı adamın dediklerini haklı çıkarır. Söz konusu durum yaşlı adamın, kahramana Zemfira’nın annesinin kendisini aldattığını söylemesi karşısında Aleko’nun tepkisinde ortaya çıkar. Yaşlı adamın kendisini aldatan eşinden intikam almamasını, aşkı durdurmak için kimsenin gücünün yetmeyeceğini, herkesin özgür olduğunu söylemesi üzerine Aleko: “*vuruşmadan haklarımdan vazgeçmem kesinlikle; öcümün zevkini çıkarırım hiç değilse*” diyerek karşılık verir.²⁵ Tutkuları ile barbar olan Aleko kendisini insan haklarına saygı duyan medeni bir insan olarak görür ancak gerçek özgürlüğe sahip olan kişi burada yaşlı çingene adamdır. Aydın düşünceleri, medeniyeti içselleştiremeyen Aleko’nun ahlaksal yıkımı kıskançlığına yenik düşmesi ile açığa çıkar. Bu bağlamda Puşkin, Batı kültürünü dışsal olarak benimseyen yeni Rus insanların sonucu olan ahlaksal yozlaşmayı Aleko üzerinden eleştirir. İlkel yaşamın, doğa insanın temsilcisi yaşlı adam kendisini aldatan insana karşı davranışı ve Aleko’ya olan yaklaşımı ile ahlaklı bir insanın temsilcisi olarak okuyucunun karşısına çıkar. Medeniyetin oğlu olarak ileri sürülen Aleko’yu ise bireyci yaklaşımı ve egoizmi mahveder. Söz konusu egoizmi aradığı özgürlüğü sadece kendisi için istemesinde ve etrafındaki insanları kendi hırsı doğrultusunda yıkıma uğratmasında belirir. Dostoyevski “Puşkin Konuşması”nda (Puşkinskaya Reç-1880) Aleko’yu tarihin yükü altında acı çeken, hiçbir yere kök salamamış, gerçek bir Rus aylağı olarak tanımlar.²⁶ 19. yüzyılda toplumda giderek belirginleşen, değişme sürecine giren Rus kimliğini,

²³ Puşkin, **Poemalar**, s.106.

²⁴ **A.e.**, s.107.

²⁵ **A.e.**, s.117.

²⁶ Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.72.

“Çingeler” eserinde Aleko üzerinden betimleyen yazar, giderek artan Batı öykünmesinin yarattığı ahlaksal çatışmaya ışık tutarak, eleştirir. Yazar, eserde milliyetçi yönelimini milli değerlerine uzaklaşan Rus insanının etkisi altında kaldığı “öteki” kültürün yıkıcı sonuçlarını vurgulayarak göstermeye çalışır.

Puşkin, milli bilincin sürdürebilmesi bağlamında, halkın kültürünü, değerlerini oluşturan tarihsel belleğin önemine vurgu yapar. Nitekim araştırmacı Georgi Makogonenko: “*Rus edebiyatında milliyetçiliğin, milli tarihe ve geçmişe yönelmesi ile yükselişe geçtiğini*” belirtir. Makogonenko milliyetçili, milli tarihe yönelmek olarak olaran algılayan Aralıkçıların geçmişte var olan milli özellikleri muhafaza etme eyleminden öteye geçemediklerini öne sürerek, Puşkin’in farklı bir bakış açısı getirdiğini vurgular. Puşkin, milli kıyafetler, şarkılar, masalların yanı sıra milletin ve devletin geleceğinin daha iyi olması için Rus tarihinin önemli olaylarına dikkat çekerek, kendi döneminde var olan sosyo-toplumsal olaylarını, otokrasiyi bu bağlamda eleştirir.²⁷ Puşkin, milli kimliğin önemli etmenlerinden biri olarak gördüğü milli geçmiş ve tarihin Rus milleti tarafından unutulmasını, ülkenin bağımsızlığı için savaştan kahramanların hatırlanmamasını eleştirir. Milletin tarihsel özünü koruyarak milli değerlerin bilincine varabileceğini düşünür. Nitekim şair, 1829 yılında yayınlanan ancak bitirilmemiş bir eser olan “Mektuplarla Roman” (Roman v pismah) adlı çalışmasında da bu konudaki düşüncelerini ifade eder. Tarihsel kökenlerin, olayların hiçe sayılmasından duyduğu üzüntüyü ifade ederek, bu duruma örnek olarak anıtların üzerinde “*Yurttaş Minin’e ve Prens Pojarski’ye*” diye yazılmasını verir ve buna tepki gösterir. “*Hangi Prens Pojarski? Kim bu yurttaş Minin?*” diye sorar, Pojarski’nin büyük bir devlet adamı, Minin ise seçkin bir kimse olduğunu, milletin kurtarıcılarının gerçek isimlerinin unutulmasının üzüntülü bir durum olduğunu söyler.²⁸ Bu bağlamda Puşkin tarihsel olayları edebi eserlerinde kaleme alarak milli tarihin hatırlanması için çaba sarf eder. 1828 yılında yazdığı, 1829 yılında yayınlanan “*Poltava*” adlı poemasında bu hususta kaleme aldığı eserlerden biridir.

²⁷ Georgi Makogonenko, *Tvorçestvo A.S. Puşkina*, Leningrad, Hudojestvennaya Literatura, 1974, s. 247.

²⁸ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2009, s.59.

Üç bölümden oluşan Poltava'nın ilk bölümünde Kırım Hanlığında yaşayan cesur savaşçı Koçubey'in kızı Mariya'nın arkadaşı yaşlı Hetman Mazepa ile yaşadığı aşkı anlatır. İkinci bölümde ise kızını Mazepa'nın elinden kurtarmak için I. Petro'ya ihbar mektubu göndermesi sonucu Koçubey'in Mazepa tarafından cezalandırılıp idam edilmesi anlatılır. Aynı zamanda bu bölümde sözde halkının kurtuluşu için İsveç Kralı 12. Karl'ın karşısında savaşan Mazepa'nın savaşın seyri neticesinde kendi çıkarları uğruna halkına olan ihaneti, taraf değiştirmesi, I. Petro ile olan çatışması anlatılır. Son bölümde ise Rusya tarihinde önemli bir savaş olarak adlandırılan, Puşkin'in milli dönüşümlerin başarısı, aydınlanmanın fethi, Neva kıyılarında önemli bir güç elde eden Petro'nun zaferi olarak gördüğü "Poltava" savaşı betimlenir.²⁹

Eleştirmenler tarafından "Poltava" içinde bir bütünlük olmadığı gerekçesi ile eserin başarısız tarafı vurgulanır. Milletin tarihinde dönüm noktalarının önemli olduğunu düşündüğü için Poltava savaşını seçen Puşkin temelde epik bir poema yazmak ister. Ancak Mazepa-Mariya aşkını derin bir şekilde anlatması, bireylerin psikolojisine ışık tutması ile lirik poema özelliklerini de içinde barındırır. Mazepa'nın aşkını anlattığı gerekçesi ile şair poemanın ilk adını "Mazepa" koyar ancak, eserin tarihsel yönüne vurgu yapmak için "Poltava" olarak ismini değiştirir.³⁰ İsminin de değişmesi ile tarihsel yönünün vurgulandığı poema ile yazar eserin milliyetçi yönüne dikkat çeker.

Eserin milli özellikleri taşıdığını bölümü Poltava savaşının tasvir edildiği, Rus ordusunun, Petro'nun kahramanlığının yüceltildiği bölümdür. Büyük Kuzey Savaşları'nın içinde Rusya'nın dış politikada önemli bir yer elde etmesini sağlayan Poltava savaşı, İsveç Kralı 12. Karl'ın Ukrayna üzerinden Moskova'ya ilerlemek isterken ağır kış koşulları nedeniyle büyük kayıplar yaşaması sonucu Poltava'da Rus ordusu ile karşılaşmak zorunda kalması yüzünden gerçekleşir. İsveç gücü karşısında aldığı galibiyet I. Petro'nun Rus topraklarını güvence altına almasına ve Avrupa ile

²⁹Aleksandr Puşkin, **Polnoe sobranie soçineni**, "o niçtojestve literaturı russkoy", C.6., Der, Dmitri Blagoy, Sergey Bondi vd., Moskva, Akademia Nauk, 1949, s.269.

³⁰ Vissarion Belinski, "Statya sedmaya poemı Tsıganı, Poltova, Graf Nulin", (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0180.shtml, 13 Eylül 2018.

temas halinde bulunacağı Baltık denizi kıyısında önemli bir yer elde etmesine neden olur.³¹ I. Petro savaş esnasında halkın büyük desteğini alır, özellikle “*saf değiştirmiş, ihanet etmiş Karl’ın ayaklarına bırakıvermiş itaat bunçuğunu*”³² haberi ile Mazepa’nın Ukrayna halkına ihanet etmesi, toplum içinde öfkenin artmasına sebep olur. Hain, kibirli Mazepa’nın Ukrayna halkının kardeş Rus halkından bağlantısını kesme girişimi, onun I. Petro’ya karşı 12. Karl’ın yanında yer alması, yenilgisi, onursuz bir sona sahip olması gibi kahramanların kişisel kaderini belirleyen bu olaylar Poltava’nın konusuna toplumsal-tarihsel bir anlam verir.³³ “*Şanlı savaşların sevdalısı, miğfer için tacını fırlatan yaklaşıyor günün*” diye 12. Karl’a seslenen şair savaşın getireceği şanın habercisidir adeta.³⁴ Şair burada Mazepa’nın bencil tutumu ile 12 Karl’ın vatanının çıkarlarını düşünen eylemini I. Petro’nun düşmanı olmasına rağmen bir tutmaz. Eserde I. Petro ise ideal savaşçı olarak tasvir edilir, onun çehresinde savaşın galibiyetle son bulacağı önceden hissedilir.

“Yankılanan sesi duyuldu Petro’nun:
“İş başına, Tanrı yanımızda olsun!”
Sevdiklerinin kalabalığıyla çevrilen
Petro çıkıyor çadırdan. Gözleri
Işıldıyor. Yüzü tüyler ürpertici,
Hareketli hızlı, muhteşem,
Baştan aşağı Tanrısal fırtına gibi.
İlerliyor. Atını getiriyorlar.
Sadık atı uysal, gayretli
Sezince uğursuz bir ateşi,
İrkiliyor. Yan gözle bakıyor
Ve dörtnala gidiyor savaşın tozlarında
Kudretli binicisiyle gururlana gururlanana.”³⁵

Söz konusu savaş I. Petro ve Rus ordusu için zor ancak Rusya’nın geleceği için gereklidir, şair yaklaşan savaşın haberini “savaş bir çiftçi gibi dinleniyor” sözü ile verir.³⁶ Cesur, güçlü, savaşın galibi I. Petro yalnız değildir, etrafında yoldaşları ve ordusu vardır, onu önder olarak görürler, karşısında olumsuz kahraman imgesi olarak

³¹Aleksandr Sergeyeviç Orlov, v.d., *İstoriya Rossii*, Prospekt, Moskva, 2006, s.135.

³² Puşkin, *Poemalar*, s.178.

³³Aleksandr Nikolayeviç Sokolov, “*Poltova*” *Puşkina i janr romantičeskoy poemi*, (Çevimiçi), <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/im4/im4-154-.htm?cmd=p>, 10 Ekim 2019.

³⁴Puşkin, *Poemalar*, s.179.

³⁵A.e., s.182.

³⁶A.e., s.182.

betimlenen Mazepa ise tektir, tüm halkın ve tarihin amacından uzaklaşır, sadece kendi çıkarları için hareket eder.³⁷ I. Petro ve Mazepa'nın kişiliği ve eylemleri üzerinden Puşkin gerçekten vatanını seven ve sevmeyen insan özelliklerini göstermek ister. Cesur vatansever kahramanların zafer ile milletin gurur duyduğu bir insan olurken, kendi çıkarını düşünen, halkın, vatanının ve milli tarihinin önemini farkına varmayanlarının ise hayatlarının yıkımla sonuçlanacağı vurgulanır.

Puşkin, poemanın üçüncü bölümünde tasvir ettiği Poltava savaşının başında galip olanının belli olduğunu vurgular. Kudretli, sevinçli bir şekilde dörtlüyle hareket eden Petro yoldaşları ile birlikte cesurca savaş meydanına gelir, 12. Karl ise hareketsiz, solgun, derin düşüncelere dalmış bir şekilde ordusunu Rusların üzerine sürer. Toz duman içinde kalan ovada meydana gelen savaş, kılıç sesleri, başı ile gövdesinin birbirinden ayrıldığı cesetler, çığlıklar, trampet sesleri ile cehenneme dönüşür ancak cesur, güçlü vatansever I. Petro ve yoldaşlarının galibiyeti ile sona erer.³⁸ Rus devleti için önemli olan bu savaşın yüz yıl sonrasında geriye neyin kaldığını sorgulayan şair, cevabı ile eseri sonlandırır.

“Onların artık gelip geçti kuşağı-
Ve bu kuşakla birlikte yitip gitti,
Çabaların, felaketlerin, zaferlerin izi.
Uyrukluğunda kuzey devletinin,
Onun savaşçı kaderinde,
Ey Poltova kahramanı, yalnızca sen diktin
Devasa bir anıt kendine.”³⁹

Halkına sırt çeviren bir hain olan Mazepa hatırlanmaz, ancak vatansever, ülkesinin geleceği için cesurca savaşan I. Petro için dikilen anıt gelecek nesiller için tarihsel bellek bağlamında zaferin bilincini çağrıştırmaya devam eder. Puşkin Poltova Savaşı'nın zaferinin Rus milleti için tarihi bir önem taşıdığını düşünerek, “Poltova” poemasını kaleme alır. Savaşın Rusya tarihi ve Rus milleti için taşıdığı anlamı şu sözler ile açıklar:

“Rusya, Avrupa'ya balta sesleri, top gürlemeleri ile salık birr gemi gibi yanaştı.
Fakat I. Petro tarafından yapılan savaşlar verimli ve yararlı oldu. Milletin

³⁷Grigori Aleksandroviç Gukovski, **Puşkin i problemi realističeskogo stilya**, Moskva, Gsdt. İzd. Hudojestvennoy Literaturı, 1957, s. 89.

³⁸ Puşkin, **Poemalar**, s.183-184.

³⁹ **A.e.**, s.190.

değişiminin başarısı Poltova Savaşı'nın sonucudur, bu sayede Avrupa aydınlanması Neva kıyılarına ulaşmıştır.”⁴⁰

Puşkin “Poltava” eserinde her ne kadar lirik-epik karmaşası içinde, bütünlük elde edemediği için eleştirilse de, milli tarihin dönüm noktalarından biri haline gelen Poltava savaşını kaleme alarak milli bilinci korumaya, halka geçmişini, kahramanlarını hatırlatmak için önemli bir adım atmıştır. Eserde aynı zamanda çok milletli bir devlet olan Rus devletinin tarihsel kurallara uygun şekilde bir arada yaşaması sonucu kendi içindeki bağlılığını ve sağlamlığını pekiştirdiğini vurgular.

3.2. Rus Kimliği Bağlamında I. Petro Reformları Sürecinin A.S. Puşkin Eserlerine Yansıması

18. Yüzyılın ilk yarısı Rus devleti ve milleti, I. Petro'nun öncüsü olduğu reformlar bağlamında Batı aydınlanması ile tanıştığı, eski geleneklerinin yerine yeni alışkanlıklar kazanmaya çalıştığı bir dönemdir. Rusya'yı Batı devletleri karşısında büyük bir güç olarak konumlandırmak isteyen I. Petro, askeri, idari, kültürel alanlarda yaptığı reformlar sayesinde ülkesinin geleceğini eski, köhne geleneklerden arındırılmış refah içinde şekillendirmek istemektedir. I. Petro, babasını kaybettikten sonra kendisini kısa süre küçük yaşlarda tahtı paylaşmak zorunda kaldığı kardeşi V. İvan ile taht kavgalarının içinde bulmuştur. Nitekim bu dönemde devlet işlerine karışan boyarların keyfi davranışları ve 1682, 1698 yıllarında gerçekleşen, kötü sonuçlar doğuran Strelets İsyanları, Çar'ın kendisi dışında taht işlerine bir başka gücün karışabilme yetisinin olması I. Petro'nun reform yapma isteğinin önemli nedenlerinden biridir. Çar'ın gerçekleştirdiği reformların etkileri, özellikle geleneklerine körü körüne bağlı Rus soylu sınıfının alışma döneminde eski-yeni çatışmasına neden olurken, yenilikleri kolaylıkla benimseyen insanların dönem içinde farklı bir sınıf oluşturmaya, halk ile aralarında uzun yüzyıllardır var olan mesafenin daha çok artmasına yol açmıştır. I. Petro reformlarının Rus milleti ve devleti

⁴⁰ Boris Tomaşevski, **Puşkin i rodina**, s. 26.

üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ise Puşkin'in eserlerinde objektif olarak yansıtılmaktadır.

3.2.1. “Büyük Petro’nun Arabı”

1827 yılında Mihaylovski’yi ziyaret eden Puşkin, etrafında işittiği aile hikayelerinden olan 18. yüzyılda I. Petro döneminde devlet görevinde bulunan Arap kökenli dedesinin babasının hikâyesinden etkilenererek “Büyük Petro’nun Arabı” eserini yazmayı düşünür.⁴¹ Habeşli olan Abram (İbrahim) Petroviç Hannibal, Lagon şehrinin yönetici prensinin oğludur. Küçük yaşta Osmanlı İmparatorluğu tarafından esir alınarak İstanbul’a gönderilmiştir. Burada Rus büyükelçisi Aleksey Tolstoy tarafından görevlendirilen Savva Raguzinski tarafından alınarak I. Petro’ya hediye edilmiştir. 18. yüzyılda Avrupa saraylarında siyahi insanların çalıştırılması oldukça yaygındır, bu bağlamda I. Petro’da kendisinin yetiştireceği bir siyahi kökenli çocuğu devlet işlerinde çalıştırmak için Avrupa’da eğitime göndermek ister. Çar I. Petro, siyahi çocuğun vaftiz babası olduğu için Abram Hannibal’ın baba adı Petroviç olur. Fransa, Paris’te mühendislik alanında eğitim alan Hannibal, Çar’ın ölümünden kısa süre önce Rusya’ya dönerek, devlet işlerinde aktif olarak görev alır.⁴² Şair, dedesinin hikayesinden etkilenererek kaleme aldığı “Büyük Petro’nun Arabı” eserinde Çar I. Petro-İbrahim arasındaki ilişkide kurgusal, bağlayıcı hikayeler ekleyerek, eserin temasını oluşturmuştur. I. Petro reformları sonrası soylu sınıfının yaşadığı kimlik karmaşasının tarihsel bir perspektifle tasvir edildiği “Büyük Petro’nun Arabı” konu bağlamında ikiye ayrılır. İlk bölüm Paris’te geçer, derisinin rengi dolayısıyla ön yargılarla karşılaşan İbrahim, Kontes D. Leonora ile aşk yaşar. Söz konusu aşk sonunda hamile kalan Kontes, siyahi bir bebek dünya getirir, ancak evli olduğu ve durumun sosyete içinde sansasyon yaratacağını bildiği için, Hannibal’ın bebeğini, köyden aldıkları beyaz bir bebekle değiştirir. Bebeğinin kendisinden uzak bir yerde büyüyeceğinin farkında olan, aşkının imkansızlığı karşısında hayal kırıklığı yaşayan İbrahim, devlet görevini yerine getirmek için Rusya’ya dönmeye karar verir. Eserin

⁴¹Galina Lapkina, *K istorii sozdaniya “Arapa Petra velikogo”*, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/is2/is2-293-.htm?cmd=p>, 10 Nisan 2019.

⁴² Kuleşov, **a.g.e.**, s. 191.

ikinci bölümü ise I. Petro'nun öncüsü olduğu reformlar sürecinin Rus kimliğine olan etkilerinin objektif olarak yansıtıldığı, eski-yeni düzen arasındaki çatışmanın soyluların yaşamı üzerinden gösterildiği bölümdür. Çar, Peterburg'da yaşamaya başlayan İbrahim'i, Rus soylu ailelerinden birinin kızı olan Natalya Rjevskaya ile evlendirmek ister. Natalya, evlerinde sığınmacı olarak yaşayan Valerian adında bir gence aşiktir, İbrahim ile evlendirileceğini duyduğunda baygınlık geçirir. Söz konusu durum Rjevski ailesi içinde karışıklığı neden olur ancak, Natalya'nın babası aile çıkarlarını düşünerek I. Petro'nun emrini geri çevirmek istemez.

Eserin ilk bölümünde Puşkin, 18. yüzyıl ilk çeyreğinde Fransa'nın yüksek soylu toplumunun yaşamının panoramasını verir. Kaygısız ve düşüncesiz aristokrasinin ekonomik ve ahlaki olarak düşüşünü vurgular. Dönemin Fransa'sında var olan çılgınlık ve lüksü belirten şair, XIV. Louis'in son saltanat yıllarındaki görkemi betimler. Para hırsının, zevk ve ahlak düşkünlüğü ile birleştiği bu dönemi: “*devlet satirik vodvillerin nakaratları altında parçalanıyordu*” diyerek eleştirir Puşkin.⁴³ Batı'da aydınlanma fikirlerinin tohumlarının atıldığı Fransa'da yaşanan gerilimin karşısına Puşkin, I. Petro'nun hem özel yaşamındaki sıradan kişiliğini hem de genç, yaratıcı, kudretli devlet adamlığını öne sürer, dönemin Rusya'sının gücünü vurgulamak ister.⁴⁴

Çar I. Petro iktidarda bulunduğu dönemde yaptığı çalışmamızın birinci bölümünde bahsettiğimiz kültürel ve sosyal alandaki reformlarla ülkede yeni bir Rus kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Eserde Paris'ten dönen İbrahim: “*Çarlığın eliyle bir bataklık üzerinde yükseltelen bu yeni doğmuş başkenti*”n görkemi tarafından şaşkınlığa uğratılır. İbrahim, Peterburg'u tahta köprüleri, su bentleri, kanalları ile insanın doğa güçleri karşısında elde ettiği bir başarı olarak yorumlar.⁴⁵

Puşkin, “Bakır Atlı” (Medniy Vsadnik-1833) da Peterburg'un Rus milleti üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmesinin aksine, bu eserde ülkenin geleceği anlamında taşıdığı önemi yüceltir. Ancak “Büyük Petro'nun Arabı”nda Çar'ı idealize etmek

⁴³Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 3-4.

⁴⁴A.y.

⁴⁵A.e., s. 13.

yerine, onu: “uzun boylu, yeşil kaftan giymiş, ağzında toprak bir pipo, dirseklerini masaya dayamış, Hamburg gazeteleri okuyan” sıradan bir insan olarak gösterir.⁴⁶ Tarihsel bir kişilik olarak tasvir edilmesinin yanı sıra, Batı bilinci doğrultusunda ilerlemeci düşünceyle eş tutulan Petro imgesi, gündelik yaşamda Rus geleneklere özgü olan tavırları ile gerçek bir Rus olarak betimlenir.⁴⁷ Puşkin, I. Petro’nun milli kimliğinden, Rus özgün mizacından kopmadığını vurgulamak ister.

I. Petro, Puşkin için I. Nikolay’ın yarattığı baskıcı, muhafazakar yönetimi karşısında örnek alınması gereken bir yöneticidir. 1826 yılında kaleme aldığı “Kıtalar” (Stansı) şiirinde I. Petro: “*otokrat eliyle aydınlanma tohumlarını eken*” (Самодержавною рукой Он смело сеял просвещение), “*tahttaki ebedi işçi*” (На троне вечный был работник) olarak betimlenir.⁴⁸ I. Petro, tahta oturup emir veren bir yöneticiden öte, işçilerin yanında gemi inşasında, silah yapımında çalışan, teoride olduğu gibi uygulamada da aktif olarak eylem içerisinde bulunan bir yöneticidir. Puşkin’in bu düşünceleri “Büyük Petro’nun Arabı”nda İbrahim’in arkadaşı Korsakov’un, Fransa’dan Rusya’ya döndüğünde I. Petro ile karşılaştığı anı anlattığı: “*düşün ki onu, yeni bir geminin, elimdeki telgraflarla tırmanmak zorunda kaldığım direğinin tepesinde, sırtında keten bir fanilayla buldum*” cümlesi ile desteklenir.⁴⁹

Çar I. Petro’nun gerçekleştirdiği reformlar sonucu yaratılan yeni Rus kimliği, Rusya’nın geleceği bağlamında olumlu yönleri olduğu kadar, yüzyıllardır süre gelen, kökleşen eski Rus geleneklerini bir anda bırakamayan yeni toplumun, eski-yeni karşıtlığında hem halk karşısında hem de kendi içinde çatışma yaşaması sayesinde olumsuz taraflara da sahiptir. Söz konusu durum sağlam temellere sahip olmayan aydın kişilerin kendi milli özünden yabancılaşmasına neden olmuştur. Eserde yaratılan yeni kimlik bağlamında iyi tarafı temsil eden Rus köklere sahip olmamasına rağmen İbrahim olarak verilir. Petro tarafından Avrupa’ya eğitim alması için gönderilen,

⁴⁶Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar* s. 12.

⁴⁷Ataol Behramoğlu, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, İstanbul, Tekin Yayınevi 2013, s.188.

⁴⁸ Puşkin, *Rossiya! Vstan i vozvışaysya!*, Moskva, İnstitut Russkoy tsivilizatsii rodnaya strana, 2013, s. 32.

⁴⁹ Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 17.

ileriki yaşamında Rusya için hizmet vermesi beklenen İbrahim, Rusya'yı: “sadece makinelerin işlediği ve her işçinin, kurulu düzen uyarınca kendi işiyle uğraştığı muazzam bir işyeri gibi” görür.⁵⁰ İbrahim, Batı’da aldığı eğitimin karşılığında yeni Rusya’ya, Çar’a ve millete hizmet etmek isteyen aydın bir bireydir. Vatana, devlete hizmet görevi bilincine sahip İbrahim karşısında ise Fransa’dan gelen, kendi topraklarında yaşayan insanları hor görerek Rusya’yı “barbar” olarak tanımlayan, balolara gitmekten hoşlanan, modaya uygun giyinen Korsakov bulunmaktadır. Bu bağlamda Batı kültürü ve aydınlanma düşüncesini sadece dıştan benimseyen soylular ve toprak sahiplerinin sancılı bir evresini temsil eder.⁵¹ Kendi milli özüne yabancılaşan, Batı geleneklerine öykünen Korsakov, yeni Rusya’nın yarattığı olumsuz bir örnek olarak sunulurken, gelecekte ülkesine, milletine fayda sağlayan aydın kimlik İbrahim üzerinden gösterilir.

Gelenekçi Rus soyluları, Çar’ın emirleri doğrultusunda benimsemek zorunda kaldıkları reformları benimseme aşamasında zorluk yaşarlar. Söz konusu durumun temsilcisi eserde Gavril Afanasyeviç Rjevski olarak sunulur. Eski, köklü bir soylu aileden gelen Rjevski, “*Alman yönetimine katlanamayan*”, yeni olan her şeye nefret duyan, ev yaşantısında geleneklerini yaşatmaya çalışan, kızını Avrupalı eğitmenler yerine, eski adetlere göre dadılarla yetiştiren, Korsakov gibi gençleri “*Fransız maymunu*” olarak adlandıran bir karakterdir.⁵² Ancak Rjevski, istememesine rağmen ailevi ve maddi yararları doğrultusunda I. Petro’nun önünde saygı ile eğilerek, İbrahim ile kızını evlendirmeyi kabul etmesi, geleneklere bağlı bir Rus beyinin çıkarlarının, manevi değerlerinden üstün geldiğini gösterir. Eskiden Ryazan valiliği yapmış, Rus soylularından biri olan Kirila Petroviç’in her ay yeni kıyafet ısmarlayan eşinin yaptığı israftan yakınması, her hafta gerçekleşen baloların kendilerine Tanrı tarafından gönderilen bir ceza olarak yorumlaması I. Petro dönemi eski-yeni arasında çatışma yaşayan Rus soyluların örneği olarak sunulmuştur.⁵³ I. Petro’nun Avrupa’ya eğitim alması için gönderdiği gençlerin Rusya’ya döndüklerinde alay konusu olduklarını,

⁵⁰Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 15.

⁵¹Ataol Behramoğlu, *a.g.e.*, s.188.

⁵² Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 23-24.

⁵³A.e., s. 26.

Batı’da topuk şakırdatmaktan, yaşlılara saygısızlık etmekten başka bir şey öğrenemediklerinden yakınan Rjevski’nin yaşlı kayınpederi Boris Alekseyeviç Lıkov, I. Petro yeniliklerinin karşısında eskiyi savunan, geleneklerine bağlı bir Rus soylusu olarak karşımıza çıkar.⁵⁴

Puşkin’in I. Petro’nun demir iradesi ile değişen Rusya’ya olan sevgisini belirten, vatanseverlik duyguların yansıdığı, 18. yüzyıl ilk yarısında Rusya’nın tarihsel koşulları arka planında kaleme aldığı “Büyük Petro’nun Arab’ı” adlı eser, dönemin reformları karşısında şekillenen yeni Rus kimliğinin, yeni-eski çatışması arasında sıkışıp kalan Rus soylularının durumunun gerçekçi olarak tasvir eder. Bu bağlamda tamamlanmamış olmasına rağmen, Puşkin’in milli özü yansıttığı önemli eserlerden biridir.

3.2.2. “Bakır Atlı”

Puşkin’in dönemin Rus kimliği bağlamında var olan insan tiplerini konu edindiği bir diğer eseri ise Peterburg tarihinde gerçekleşen su baskınlarının etkisi ile 1833 yılında kaleme aldığı “Bakır Atlı” (Medny Vsadnik) adlı poemasıdır. 7 Kasım 1824 yılında Peterburg’da meydana gelen su baskını ile bir sene sonra şehrin meydanında gerçekleşen 14 Aralık 1825 Aralıkçı İsyanı arasındaki yıkıcı paralellik şairin “Bakır Atlı”da şehre olan tutumunda dikkat çekici bir husus olurken, poemanın tarihselliğini öne çıkarır.⁵⁵ Tarihsel teması ile göze çarpan “Bakır Atlı” I. Petro’nun zorluklarla kurdurduğu, medeniyetin, aydınlanmanın Rusya’daki sembolü olan Peterburg’da bir su baskını sonrası, “küçük insan” Yevgeni’nin yaşadığı yıkımı anlatır. Poema, Peterburg’un tasviri ile başlar, şair: “*kuzey ülkelerinin harikası, güzeli, orman karanlığının ve bataklıklarının içinden gururla ve ihtişamla yükseldi*” dizeleri ile binlerce insanın çabası ve I. Petro’nun insanüstü iradesi sayesinde şehrin kurulduğunu anlatır.⁵⁶ Peterburg, I. Petro’nun reformlarının, Avrupa’ya olan yakınlaşmanın, Baltık

⁵⁴Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 28.

⁵⁵Olga Sokurova, “*Razmişleniya A.S. Puşkina ob istoričeskoj sudbe Rossii v poeme “Medny Vsadnik”*”, **Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta**, 2009, s. 295.

⁵⁶Puşkin, **Poemalar**, s.231.

Denizi üzerinde kurulan hakimiyetin bir sembolüdür ancak tüm güzelliği ve ihtişamına rağmen doğal felaketlerin beşiğidir, şehirli insanlara yıkım getirir. Ancak şair I. Petro ile özdeşleştirdiği Peterburg’a: “*Petro’nun kenti, Rusya gibi dimdik dur ayakta ve uzlaşsın artık seninle yenilen doğanın gazabı*” diye seslenir.⁵⁷ Rus milletinin geleceğini daha iyi seviyeye çıkartmak doğrultusunda, “öteki” medeniyetler karşısında devletini güçlü konuma getirmek için yapılan I. Petro’nun reformları, eserde Peterburg şehrinin ihtişamı ile özdeşleştirilir. Avrupalılaşma döneminin, Batı medeniyetine yönelimin, ilerici düşüncelerin merkezi haline gelen Peterburg, eski başkent olan Rus Devletinin geleneksel yapısının temsilcisi Moskova’nın zıttı olarak konumlandırılır. Ancak Puşkin eserde, devlet-millet ilişkisi bağlamında reformların ve sembolik bir güç haline gelen kentin ihtişamının halkın yıkımına neden olabileceği gerçeğine dikkat çeker. Yazarın vurguladığı yıkım ise Peterburg’un Kolomna ilçesinde yaşayan sıradan, yoksul, eski ve şanlı soyun temsilcisi olarak tasvir edilen Yevgeni üzerinden betimlenir. Sıradan Rus insanının yansıması olan Yevgeni’nin, yaşadığı geçim sıkıntısı, ezici kent yaşamının içinde kurduğu tek hayal sevdiği kız Paraşa ile evlenmektir. Yaşadığı yaşam koşullarına eşit olarak gelecek planlarında da “sıradan” olan kahramanın yıkımı Peterburg’da gerçekleşen su baskını neticesinde, sevdiği kızını yitirmesi ile hayatının amacı olan hayalinin yok olması ile yaşanır.

Peterburg’da meydana gelen su baskını Puşkin tüm detayları ile anlatır. Şair, Neva kıyılarının insan cesetleri ile dolu olduğunu, azgın dalgaların şehrin binalarını tahrip ettiğini, caddelerin üzerinde tabutların yüzdüğünü, kayıkların dükkanların vitrinlerine vurduğunu belirtir. Su baskının neden olduğu felaketler Puşkin tarafından kendi milli özünü yadsıyarak, aydınlanma yolunda yapılan yeniliklere karşı Tanrı’nın bir cezası olarak yorumlar: “*İnsanlar görüyor Tanrının gazabını ve cezasını bekliyor...her şey yok oluyor: yiyecekler, evler*”.⁵⁸

Yaşadığı üzüntü, hayal kırıklığının yarattığı öfke ise Peterburg’un kurucusu, Rusya’nın kudretli kaderinin yaratıcısı olarak görülen I. Petro’nun şaha kalkan at

⁵⁷Puşkin, **Poemalar**, s.233.

⁵⁸A.e., s.236-237.

üzerinde tasvir edilen heykeli karşısında ortaya çıkar.⁵⁹ Puşkin ve Yevgeni için “Bakır Atlı” sıradan bir heykel değildir, farklı bir felsefî anlam taşır. Fin bataklığı üzerinde, tüm zorluklara rağmen medeni bir şehir kuran I. Petro’ya, şaha kalkan at üzerinde, bir elini ileri doğru uzatan heykeli üzerinden seslenilir:

“Gururlu at nereye gidersin dörtnala
Nerede indireceksin toynaklarını?
Ey kudretli egemeni yazgısının
Sen uçurumun tam üzerinde böyle
Doruklarda derinde bir dizgine
Rusya’yı şaha kaldırmadın mı?”⁶⁰

Aklını yitiren Yevgeni, “kibirli putun” karşısında, öfkeden dişlerini sıkarak: “ey, sen, mucizeler yaratıcısı... görürsün sen!” sözleri ile intikam arzusu ile bağırır. Şair, o anda heykelin yüzünün sanki öfke ile Yevgeni’ye çevrildiğini, koşmaya başlayan Yevgeni’yi kovalamaya başladığını belirtir: “Soluk ay ışıyla aydınlanmış atlı da, uzatmış kolunu yükseltilere, peşinden uçuyor...”⁶¹

Puşkin, Yevgeni’nin yıkımına neden olan medeniyet yanlısı atılımların yaratıcı I. Petro’un Çarlık rejiminin kendince hoş olmayan yanlarına vurgu yapar, insanlık dışı, acımasız iktidarın kişileştirilmesi olarak, sıradan insanların yaşamına ihtiyaçlarına beklentilerine, arzularına dikkat etmeden, kendi siyasi düşüncelerini eyleme geçiren biri olarak tasvir edilir.⁶² Eserin temeli, milliyetçilik için önemli olan bireyin devlete yönelik algısı yani birey-devlet ilişkisi üzerine kurulmuştur. Devlet çıkarları doğrultusunda kurulan Peterburg, insanların hayatı için elverişsiz yer üzerine inşa edilir. Bu bağlamda şehrin sıradan insanları devletin çıkarlarına muhalefet oluşturmaktadır. Nitekim Puşkin’in, iktidar başında bulunan kişilerin sıradan insanların çıkarlarının göz ardı etmesi sonucu, halkın isyan etmesine neden olabileceği gerçeğine ışık tutmasını araştırmacı Vladislav Hodaseviç şu sözlerle açıklar:

“İlk olarak ‘Bakır Atlı’ kelimenin tam anlamıyla milli bir trajedidir, eserde ezeli bir özgürlük seven olan kitlelerin I. Petro’nun otokrasisi ile olan çatışması

⁵⁹Vissarion Grigoryeviç Belinski, **Polnoe sobranie soçinenii**, C.7., Moskva, İzd. Akademii Nauk Sssr, 1955, s.545.

⁶⁰ Puşkin, **Poemalar**, s.243.

⁶¹ **A.e.**, s.244.

⁶²Maykl Dennis Martin, **Vzglyaz Puşkina na istoriyu**, Magister Dixit, s. 163.

betimlenmektedir. Bu trajedinin özel bir anlamı vardır, eğer zavallı Yevgeni'nin isyanına bakacak olursak devlet baskısına karşı bireysel protestosunu, bireysel çıkarların genel çıkarlarla olan çatışmasını görürüz. Bu trajedi özel bir ayrıntıya sahiptir, Puşkin'in I. Petro'sunun Peterburg'a 'Avrupa'ya açılan bir pencere' olarak baktığını hatırladığımızda, 'biz' ve 'Avrupa' arasındaki en lanet sorunlar ortaya çıkacaktır.”⁶³

“Bakır Atlı”da şair Rusya'nın güncel sorunlarını, tarihsel geçmişine bakarak çözmeye çalışır. Gerçek bir vatansever olan Puşkin, dönemin Rus siyasetine duyduğu hoşnutsuzluğu bu eser aracılığıyla dile getirir, özellikle iktidarın halka olan davranışı ve iktidar yapısını eleştirir.⁶⁴ Nitekim Puşkin, I. Petro üzerinden kişileştirilen eleştiriye, Çarlık rejimine karşı yapmaktadır. Rus devletinin siyasi ideolojisinin süre gelmesi durumunda, milletin, ülkesinin yararına yapılan girişimlerin dahi millet üzerinde yaratacağı yıkımın olasılığına dikkat çeker.

Düşünür Niccolo Machiavelli hükümdarı toplumun kaderinin yön vericisi, medeniyetin kişileşmiş hali olarak tanımlar, bu bağlamda I. Petro, bataklık olan bir yer üzerine medeniyetin simgesi Peterburg'u kurması ile milletin, devletin kaderine yön verir.⁶⁵ Puşkin “18. Yüzyıl Rus Tarihi Hakkında Notlar” da (O russkoy istorii XVIII veka-1822) I. Petro sayesinde yeni neslin Avrupa aydınlanma düşüncesi doğrultusunda yetiştiğini, vatanının yetenekli insanların cömertçe ödüllendirildiğini belirtir. Ülkesini medenileştirme yolunda yenilikler yaparken halkının özgürleşmesinden korkmadığını, kendi kudretine inandığını, milletin geleceği için çabaladığını, bu yüzden kendi ülkesini yüceltmek uğruna birçok felakete neden olan Napolyon Bonapart'dan daha az insanlığı hor gördüğünü belirtir.⁶⁶

Rus milletin aydınlanma düşünceleri ile tanıştırdığı için, halkın özgürleşmesinden korkmayan, Batılı ülkelerin karşısında Rusya'yı medeniyet seviyesine çıkarmak için gerçekleştirdiği reformları daima öven Puşkin, 1830'lu yıllarda Çar'ın eylemlerine daha eleştirel olarak bakmaya başlar. “I. Petro Tarihi” (İstoriya Petra I) eserinde yönetici olarak Petro'nun aldığı kararları şu şekilde değerlendirir.

⁶³ Vladislav Hodaseviç, “**Koleblemy trenoynik**”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/h/hodasewich_w_f/text_0118.shtml, 11 Eylül 2020.

⁶⁴ **A.e.**, s. 163.

⁶⁵ A.A. Kara-Murza, “*Poema “Medny vsadnik” A.S. Puşkina: politiko-filosofkit prottsii*”, **Filosofski Jurnal**, 2016, C.9, No:2, s. 57.

⁶⁶ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vozvişaysya!**, s. 572.

“Hayret edici olan I. Petro’nun devlet kuruluşları ve geçici emirleri arasındaki farktır. İlki bilgelik, hayırlıkla dolu, geniş engin aklın ürünüdür, ikincisi ise sıklıkla acımasız, sanki kamçıya yazılmış gibi, kaprislidir. İlki gelecek için, ebedidir, ikincisi ise sabırsız bir toprak sahibinin otokrat tarafından fıskırmış gibidir.”⁶⁷

Puşkin, “Bakır Atlı”da devletin işleri doğrultusunda kişisel çıkarlarını göz ardı eden I. Petro’nun haklılığı ile devlet çıkarlarına itibar etmesi gereken Rus milletinin, Batı idealleri ile uğruna yozlaşmamış sıradan kesiminin haklılığı arasındaki çelişkiyi göz önüne serer. Puşkin bu çelişkide iki tarafa da hak vermez. Şair, tarihsel süreç boyunca yaşanması zorunlu olan, Çarlık yönetiminin siyasi ideolojisinin devam edilmesi durumunda, devlet-birey arasında yaşanan çatışmanın süreceği sonucuna varır.⁶⁸

“Bakır Atlı” ile Puşkin milliyetçilik bağlamında, yaptığı ilerici atılımlar ile övgü ile bahsettiği I. Petro’nun, medenileşme sürecinde kendi milletinde yarattığı felakete dikkat çeker. Batılılaşma sürecinin yoğun bir şekilde ivme kazandığı I. Petro döneminin bir taraftan vatansever olarak milletin çıkarları doğrultusunda aldığı kararlar ile hükümdarlığı yüceltilirken, diğer taraftan Batılılaşmanın Rus milleti üzerindeki olumsuz etkisi sıradan insan üzerinden gösterilir. Bu bağlamda Batılılaşma sürecinin olumsuz yanı eleştirilirken, Rus devletinin temelini oluşturan Çarlık rejiminin, hükümdarın millet ve devlet adına gerçekleştirdiği olumlu atılımına rağmen yarattığı zarara vurgu yaparak Puşkin, 19. yüzyıl ilk yarısının siyasi hayatını tarihsel bir poema ile eleştirmek ister.

3.2.3. “Maça Kızı”

Puşkin’in 1833 yılında kaleme aldığı “Maça Kızı” (Pikovaya dama) adlı eseri 1834 yılında “Biblioteka dlya çtenie” adlı edebiyat dergisinde yayınlanır. Yazar, 18. yüzyıl Batılılaşmaya yönelik reformlar ile milli değerlerinden, halktan kopuk yaşamaya

⁶⁷Puşkin, *Rossiya! Vstan i vozvıšsya!*,. 349.

⁶⁸Sergey Mihayloviç Bondi, “Medniy vsadnik”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/02comm/0795.htm>, 5 Kasım 2018.

başlayan, değişen Rus kimliğine Hermann üzerinden yaklaşır. Hermann, Alman kökenli bir Rus'tur, Batı kültürünün Rus kimliği üzerinde bıraktığı zararlı etkilerini eleştirmek isteyen Puşkin için Hermann'ın Batı kökenli olması önemlidir.⁶⁹ Hermann'ın yaşadığı içsel çatışma, ahlaki değerlere karşı duyarsız tutumu arkadaşlarının evinde gerçekleşen kart oyunu gecesine katılması ile ortaya çıkar. Arkadaşı Tomski'nin büyükannesi Kontes'in uzun yıllar önce başından geçen olayı dinleyen Hermann, yaşlı kadının kazanması kesin olan oyun kartlarını bildiğini öğrenmesi üzerine, içinde bulunan zengin olma dürtüsüne karşı koyamaz. Kontes'e yaklaşmak için yaşlı kadının evinde çalışan Lizaveta İvanovna ile sahte bir ilişki kurar. Hermann'ın uzun uğraşlar sonucu Kontes ile görüşme imkanı bulur. Ancak Hermann'ın elinde tuttuğu tabancadan korkan yaşlı kadın ölür ve hangi kartların oyun masasında kazanacağını söyleyemez. Hermann, ölümünden birkaç gün sonra rüyasına giren yaşlı kadının söylediği kartları kumarda oynar ve kaybeder. Sonucu yıkım olan genç adam akıl hastanesine kaldırılır. Yaşadığı yıkımın suçlusu Hermann olmasına rağmen yazar kahramanı yaptıklarından dolayı suçlu göstermez, onu çevresi tarafından yaratılan bir varlık olarak görür, eleştiriyi öncelik olarak içinde bulunduğu soylu sınıfına yönlendirir. Değişen yeni Rus kimliğinin duyarsızlığı, toplumun gerçek ihtiyaçlarından, milletin ve kendisinin geleceğinden endişe duymayan soylu sınıfa olan eleştirisi Hermann ve arkadaşları üzerinden yapılır. Söz konusu çevrenin temsilcilerinden biri olan genç soylu Tomski, dönemin geleceği için endişe etmeyen, para kaygısı olmayan, emeksiz mutluluğa erişen, içi boş eğlenceler ile hayatını geçiren biri olarak tasvir edilir. Kumar masasında yenilen, tüm mal varlığını kaybeden Hermann adına üzüntü bile duymayan Tomski için para ulaşılması için çabalanan bir meta olarak gözükmektedir. Sınıf tanımı olarak soylu, sosyal tanımı açısından ise zengin olarak yansıtılan Tomski'nin bireysel özelliklerinden bahsedilmez. Genel hatları ile ait olduğu sınıfın temsilcisi, yeni toplum insanı olarak karşımıza çıkan Hermann'ın karşıtlığında var olur.⁷⁰ Tomski'nin ait olduğu soylu sınıfının temel ilkelerini tam anlamı ile yansıtan kahraman ise Kontes Anna Fedotovna'dır. Anna Fedotovna, sosyal eğlencelere katılan, yurtdışına seyahat eden tipik I. Petro sonrası soylu kadınıdır. Rus

⁶⁹ Makogonenko, **a.g.e.**, s. 291.

⁷⁰ Gukovski, **Puşkin i problemi realističeskogo stilya**, s. 344.

insanının maneviyatının, aile yaşamına olan bağlılığının, inancının uzağında aidiyetlerine duyarsız, değişmekte olan Rus kimliğinin yansıması, söz konusu durumun tohumlarının atıldığı 18. yüzyıl toplumsal yaşamı üzerinden gösterilir. Fedotovna üzerinden soylu çevrenin aile yaşantısı, alışkanlıkları da tasvir edilir. Sıradan halkın birbirine düşkün aile bağlarının dışında, eşine saygı duymayan bir kadın profili çizen Fedotovna aracılığı ile zamanla yozlaşan manevi değerlerin örneği tasvir edilir.

Yazar, Hermann ve Kontes aracılığı ile değişime uğrayan Rus kimliğini farklı zaman dilimlerinde yansıtarak, kıyaslama içine girer. Eski tasvirlerle dolu ikonalar, Paris'ten ithal tablolar, masa saatleri ile dolu Kontesin odası, 18. yüzyılın, milli geleneklerinden uzaklaşan insan tipini vurgular. Hermann'ın yaşlı kadının odasında bulunan eşyalara karşı şaşkınlığı ise Puşkin dönemi rasyonel insanın bir örneğidir. Kontes, Batı kültürünü dışsal biçimi ile benimseyen Rus insanını yansıtırken, Alman kökenli Hermann Batı'nın rasyonel düşüncesini benimseyen insanların temsilcisidir. Eserin iki kahramanı temelde Puşkin'in savunduğu milliyetçi değerlere sahip değildir, Batılılaşma sürecinin olumsuz etkilerinin farklı yönlerde ortaya çıkmıştır. Kontesin ölümü ile Fransız kültürünün giderek azalmaya başladığını gösterirken, Hermann'ın yaşadığı bunalım ise Batı'nın rasyonalizmin olumsuz etkisini yansıtır. İmrendiği soylu sınıfı tarafından kabul görmek ve güç kazanmak için daha fazla paraya sahip olmak ister, amacına ulaşmak için sonucu yıkım getiren eylemleri gerçekleştirmekten çekinmez. Hermann'ın ahlaki yozlaşması, bencilliği, karakterinin özü Tomski'nin, Lizaveta'ya söylediği şu sözlerle örneklendirilir: “*Gerçekten de romanlara yaraşır bir adamdı bu Hermann.. Bir Napolyon profili, fakat bir Mephistopheles ruhu vardır onda. Eğer vicdanında en az üç cinayet yatmıyorsa, şaşarım doğrusu*”⁷¹ Bu sözlerle yazar, Hermann'ı Tanrı ile kibirli bir savaşa giren, Batı edebiyatında şeytanın temsilcisi Mephistopheles ve kendi iradesi uğruna insanlığı hor gören, bencil Napolyon ile eş tutarak eleştirir. Puşkin araştırmacısı Lev Sidyakov'a göre özellikle sanayi, eğitim gibi bir çok alanda yeniliğe uğrayan Rus devletinde rasyonalizmin temsilcisi Hermann gibi örneklerle rastlanması olağandır. Sidyakov, yeni yüzyılın oğlu olarak nitelediği Hermann'ın güçlü dünya ile eşit olmaya çalıştığını, eski toplumda

⁷¹ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 311.

kendi yerini belirleme için verdiği savaşta yıkıma uğradığını vurgular. Aynı zamanda yazarın, Hermann ile Batı Avrupa geleneğine temas ettiğini, kendi kahramanının yorumunu Rus özgünlüğünü kullanarak yaptığını ileri sürer.⁷²

Puşkin, Kontes ve Hermann ile yansıttığı yozlaşan Rus kimliğine eleştiri ile bakar. Söz konusu kahramanların karşısına yazar, Rus ruhunun izlerini taşıyan, yoksul, manevi değerlere sahip, güçlü dini inancı olan Lizaveta'yı çıkarır. Lizaveta, sevdiği adamın kendisi ile Kontes'e ulaşmak için birlikte olmak istediğini öğrenmesi sonucu hayal kırıklığına uğrar. Kontes'in emri altında az paraya çalışan, zorlu bir hayata sahip Lizaveta, yaşadığı hayal kırıklığı genç kızın manevi yönünü kuvvetlendirir. Eserin sonunda Lizaveta'nın evlendiğini ve kendisi gibi yetim bir kızı yanına alarak iyilik yaptığını, mutlu bir hayatı olduğunu öğreniriz. Bu bağlamda Puşkin, Kontes ve Hermann'ı yıkıcı bir son ile cezalandırırken, değerlerine, inancına tüm zorluklara rağmen sarılan Rus ruhunun bir diğer temsilcisi Lizaveta'yı ödüllendirir.

Rus sosyal düzenini objektif bir şekilde tasvir eden Puşkin, milli kimlik bağlamında yeni dünya insanı olarak 1830'lu yıllarda ortaya çıkan Hermann'ların ve karşısında eski düzeni temsil eden Tomski'leri yansıtır. Nitekim Avrupa'dan gelen kapitalizmin etkilerinin Rus topraklarındaki özgün yansımalarını vurgulayarak, Rus kimlikler üzerindeki değişimlerini gösterir.

3.3. Onegin-Tatyana Karşıtlığında İki Rus Kimliğinin Çatışması: “Yevgeni Onegin”

Puşkin, eserlerinde bireyin etrafında var olan gerçekliği, milli tarihi ve bireyin iç dünyasındaki gelişmeleri gösterir. Yazar, “Yevgeni Onegin”de ilerici düşüncelerin, toplumsal çatışmaların, Çarlık rejiminin etkisi ile eski köklerine, Ortodoksluk

⁷²Lev Sidiyakov, “*Puşkin i razvetie russkoy povesti v naçale 30-h godov 19. veka*”, **Puşkin İssledovaniya I Materialı**, C. 3, Moskva, İzd. Akademii Nauk, 1960, s. 211.

inancına, ahlaki değerlere önem veren Rus insanının zamanla değişime uğrayan kimliğini tasvir eder.

Peterburg'un sosyete çevresinde hayatını balolarda, davetlerde, eğlencelerde geçiren Onegin, bir gün amcasının ölüm döşeğinde olduğunu ve köy yerinde kendisine miras olarak yurtluk kalacağı ile ilgili bir mektup alır. Şehir hayatının ikiyüzlülüğü, kofluğundan bunalan Onegin, köy yaşamının kendisine iyi geleceğini düşünerek, amcasının vasiyetini yerine getirmek için şehirden uzaklaşır. Köy hayatının kendisine iyi geldiğini mutlu olduğunu zanneden Onegin, bir süre sonra şehirde hissettiği can sıkıntısını, ıssız köy doğasına taşıdığını anlar. Köyde kendisine en yakın olan ise şairin “yarı Rus”⁷³ olarak tanımladığı, eserin baş kahramanlarından Tatyana Larin'in kız kardeşi Olga'ya aşık, romantik, hayalperest Lenski'dir. Tatyana, köy yerinde karşılaştığı Onegin'e aşık olur ve duygularını açıkladığı bir mektup yazar. Söz konusu aşk karşısında ilgisiz kalan Onegin, kendisinin bir aile yaşantısında mutlu olamayacağını ileri sürerek Tatyana'yı reddeder. Yaklaşık üç yıl sonra Peterburg'da bir baloda Onegin, Tatyana'yı görür, köylü bir genç kız olan Tatyana, artık bir Peterburg hanımefendisi olmuş ve bir generalle evlenmiştir. Gördüğü olgun şehirli kadına aşık olan Onegin, Tatyana'yı sevdiğini, birlikte olmak istediğini belirten bir mektup yazar. Ancak kocasına sadık bir Rus kadını olan Tatyana, gururunu ve erdemini koruyarak, Onegin'i sevmesine rağmen, teklifine olumsuz karşılık verir. Eser Tatyna ve Onegin'in kavuşamaması, Onegin'in hayal kırıklığı ile sona eder.

Şair Tatyana, dadı, Onegin, Lenski üzerinden Rus kimliğinin tasvirini, dönemin Rus yaşam koşullarını ve bu koşullar çerçevesinde şekillenen bireyi yansıtmak ister.⁷⁴ Belinski: “Yevgeni Onegin” ile şairin Rusya'da Avrupalılaştırmış sınıfin derinlemesine ahlaki fizyonomisini sunduğunu söyler, bu çerçevede şair değişen kimliği Onegin karakteri ile biçimlendirir.⁷⁵

Rus edebiyatında özgün bir tür olarak adlandırılan “Yevgeni Onegin” içeriği bağlamında “milliyetçi” bir eser olarak gösterilir. Belinski, milliyetçiliğin, şiirsel

⁷³ Aleksandr Puşkin, **Yevgeni Onegin**, Çev. Azer Yaran, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.80.

⁷⁴ Viktor Semenoviç Listov, **Novoe o Puşkine**, Moskva, Stroyizdat, 2000, s.82.

⁷⁵ Vissarion Grigoryeviç Belinski, “Statya vosmoya Yevgeni Onegin”, (Çevrimiçi) http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0190.shtml, 10 Ekim 2019.

eserlerin yüksek değerlerinden birini oluşturduğunu varsayarsak, o zaman Rus edebiyatında I. Petro reformlarına göre oluşturulan, bilgili, eğitilmiş bir yaşam tarzını benimseyen toplumun yaşamından alınan içeriklerin olduğu eserler arasında aranması gerektiğini ileri sürer.⁷⁶ Belinski: “*milli bir eserin sadece Rus köylü erkeğini, kadını, Rus tüccarını, lahana çorbası, köylü kıyafetlerini tasvir edemeyeceğini*” vurgular. “Yevgeni Onegin”i milli bir eser olarak görmeyenlerin ise korse giyen Rus kadını, frank giyen Rus erkeğinin olamayacağına dair bağnaz bir inanca sahip olduklarından dolayı yanlış eleştirdiklerini belirtir. Kaba söylemlerin, Rus atasözlerinin, halk konuşma dilinin kullanılmasının milli bir değeri olduğu, “eğitilmiş-aydın” bir Rus’un tasvirinin milli olmadığı kanısı ise Belinski’ye göre yanlıştır. Yazar, eğitilmiş sınıfın yaşamını eserlerinde tasvir ederek de gerçek bir milli şair olabilir. Dünyaya kendi halkının gözünden bakmalı yurttaşları gibi hissedip konuşmalıdır. Kaba, sade halk yaşamının karışık detaylarını yakalayamayan büyük bir şair, milli yazar olamaz. Gerçek bir milli şair hem bir şehir yaşamındaki bir soylu gibi hem de ücra bir köyde yaşayan bir köylü gibi konuşabilmelidir.⁷⁷ Eserlerinde Rus kimliğini, karakterlere özgün bakış açısı ile gösteren Puşkin’in milliyetçiliğe olan yönelimi, “Yevgeni Onegin” de soylu sınıfın değişen kimliğini temsil eden Onegin’i, “Rus ruhu”nu yansıtan Tatyana karşıtlığında betimlemesi, karakterlerin içsel yaşamını bu doğrultuda detaylandırması aracılığı ile ortaya çıkar.

Şairin “Yevgeni Onegin” adlı eserinde yansıtmak istediği, kendisinin de dahil olduğu, milletlerin gelişimi için öncü olabileceğini düşündüğü soylu sınıftır. Şair genelde vatana katkı sağlayan insanları sınıf ayırt etmeksizin tasvir eder, ancak Rus soylularını toplumsal ilerleyişin güçlü kaynağı olarak, ülkenin gelişimini hedefleyen devrim eylemlerinin ihtiyacı olarak görür.⁷⁸ Puşkin, “Rus Soyluları Hakkında Notlar”da (zametki o russkom dvoryanstve) soyluluğu, mülkiyet ve bireysel özgürlük konusunda ayrıcalıkları olan, miras yoluyla devredilen bir unvan olarak tanımlar. Bir millet içerisinde soylu sınıfının, ülkenin gelişimi için faydalı olabileceğini, aynı zamanda gerekli bir sınıf olduğunu, ancak ön hazırlık olarak eğitimden geçmesi, özgünlük,

⁷⁶Vissarion Grigoryeviç Belinski, “*Statya vosmoya Yevgeni Onegin*”, (Çevrimiçi) http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0190.shtml, 10 Ekim 2019.

⁷⁷A.y.

⁷⁸ Lotman, a.g.e., s.138.

cesaret ve asalet dersleri almaları gerektiğini vurgular.⁷⁹ Soylu sınıfı, II. Katerina döneminde bedensel cezalardan kurtulan, askerlik görevlerinden para karşılığında feragat eden, ayrıcalıkları arttırılan bir toplum haline gelerek, yeni bir kimlik kazanır, halk ile arasında I. Petro döneminde açılan uçurumu giderek derinleşir.⁸⁰ I. Aleksandr döneminde ise eğitim olanaklarının eyaletlere, ülkenin ücra yerlerine yayılması ile soylu sınıfının sayısında artış yaşanır. Ancak bu sefer soylu sınıfı arasında şehirli-köylü olmak üzere bir fark yaratılmıştır. “Yevgeni Onegin” şehirli soylu sınıfından Onegin ile köyde yaşayan soylu genç kız Tatyana arasındaki farkı yansıtarak dönemin toplumsal panoramasını çizer. Soylu sınıfını, milletin geleceği için aydınlanmanın temsilcisi olabileceği hususunda önemli olduğunu düşünen şair, “Yevgeni Onegin”de 14 Aralık 1825 yılında Aralıkçı isyanında hayal kırıklığına uğrayan soyluların, zamanla eylemden uzaklaşarak, kendisini etrafından sakınan, içine kapanan, sosyete yaşantısı içinde mutlu olamayan, sadece düşünen ancak düşüncelerini uygulamak için harekete geçmeyen “gereksiz adamı” yansıtmak ister.

Söz konusu eser 1823 yılında sürgün döneminde yazılmaya başlanmış ve 1830 yılında Boldino’da sona ermiştir. Nitekim bu dönemde Rus edebiyatında “gereksiz adam” imgesinden bahsetmek olanaksızdır. Yazar İvan Turgenyev 1850 yılında kaleme aldığı “Gereksiz Bir Adamın Günlüğü” (Dnevnik Lişnego Çeloveka) adlı eserinde ilk defa “gereksiz adam” nitelemesi kullanılır. Bu eserden sonra “Yevgeni Onegin” eserinin kahramanı Onegin, Rus edebiyatında gereksiz adam olarak anılır. Rus yazar Grigori Pomerants, Onegin’i: “*Avrupa olmayan bir ülkede Avrupalı imgesi ile belirtilen gereksiz adamın ilk romanıdır*”⁸¹ diye belirtir. Rus toplumunda var olan gerçek, ancak dönem için yeni bir Rus kimliği olan Onegin’i şair Londralı bir “züppe” gibi giyinen, eksiksiz Fransızca konuşan, sosyete hayatının ailesinden gelen bir alışkanlık olarak kanıksayan dönemin Rus genci olarak aktarır. Onegin, Peterburg’un Neva kıyısında doğup, borç içinde olmasına rağmen her yıl en az üç balo düzenleyen bir ailede, yabancı eğitimciler tarafından yetiştirilmiştir. Çocukluğundan itibaren soylu çevrenin

⁷⁹ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvısaysya!**, s. 582.

⁸⁰ Orlov, vd., **a.g.e.**, s.168-169.

⁸¹Yekaterian Fesenko, **Ruskaya literatura 19. veka v poiskah geroya**, Moskva, Akademiçeski Proekt, 2013, s.102.

getirdiği alışkanlıklara sahip olan, erken yaşta birçok duyguyu tadan, dolayısı ile ahlaki yönden yozlaşan biri olarak Onegin, ikiyüzlü olmaya, kıskanç davranmaya, umudunu gizlemeye, karamsar, bunalımlı görünmeye, özensiz aşk mektupları kaleme almaya erken yaşta başlar.⁸² Şair, Onegin'in karakterini, çelik tırnak törpülerinin, makasların, çeşitli fırçaların, porselen ve bronz kehribar ağızlıkların bulunduğu odası ile tasvir etmeye çalışır. Avrupalı gibi tırnaklarını temizleyen, dişlerini fırçalayan, en az üç saatini giyinme odasında, aynaların karşısında geçiren Onegin, şair tarafından “*Tanrıçanın erkek kılığına bürünmüş*” hali olarak nitelenir.⁸³ Şair, Onegin üzerinden çağdaş Rus gencinin tasvirini yaparken, karakteri kimi zaman kendisi ile de özdeşleştirir. Yazar, geçmişte Onegin ile tanışıklığını belirtirken geçmişi zaman, hikayeyi anlatırken ise şimdiki zaman kipini kullanır. Puşkin, sürgün dönemi yazmaya başladığı eserde özellikle Kişinov’da bulunduğu sürede yaşadığı ruhsal bunalımların etkisini kahraman ve yazar ilişkisi üzerinden yansıtır. Aralarındaki benzerlik şairin ruhsal bunalım geçirdiği döneme denk gelir, aksi halde özünde Onegin-Puşkin benzerliği, şairin milliyetçi görüşüne ters düşme olasılığını taşır. Ancak Puşkin’in, milletin, Rus devletinin geleceği için endişelenmesi, ait olduğu soylu sınıfının boş eğlencelerinin, ikiyüzlülüğün farkındalığına sahip olması bakımından Onegin’den farklı bir kimliğe sahiptir. Aralarındaki benzerliğe rağmen, “*her zaman memnunum Onegin’le benim aramızdaki ayrımı saptamaktan*” diyerek, kahramanın “Rus melankolisine” kapılması ile aralarındaki farklılığın belirdiğini vurgular.⁸⁴

Belinski, şairin tasvir ettiği “zamanın kahramanı”nın ortaya çıkışını 1812 Vatan Savaşı’nda elde edilen galibiyetin bir sonucu olarak yorumlar. Nitekim eleştirmen; 1812 yılı itibari ile atılan adımın, I. Petro reformları ile Vatan Savaşı arasında atılan adımdan daha önemli bir değere sahip olduğunu belirtir. Bunun nedeni olarak ise milletin içinde uyuyan milli bilincin uyandırılmasını ve o ana kadar kendi çıkarları uğruna ayrı olarak yaşayan insanların ortak tehlike duygusu karşısında birlik olmasını görür. Belinski, tüm Rusya’yı baştan sona sarsan 1812 yılı eski olana, köhnemiş geleneklere bir darbe indirerek, hizmet etmeyen, savaşta çekimser kalan, doğdukları

⁸²Puşkin, *Yevgeni Onegin*, s.23.

⁸³A.e, s.24.

⁸⁴A.e, s.53.

evden hayatları boyu ayrılmayan, mülklerinden dışarı çıkmayan soyluları yok ettiğini belirtir. Avrupa ile savaşın zaferi sayesinde yüz yüze tanışan Ruslar, bu sayede toplumsal düşüncenin gelişmesine katkı sağlar.⁸⁵ Bu zaman sürecinde Rus edebiyatında öykünmeden özgünlüğe giden yolda temsilci olan Puşkin, kendisinin de ait olduğu söz konusu soylu sınıfının iyi yönlerini ortaya koyarak, aynı zamanda iç çelişkilerini, olumsuz yönlerini, eğitilmiş, aydın Rus gencinin karamsarlığını tasvir eder. Avrupa düşünceleri, aydınlanma doğrultusunda Rusya'nın kaderinin iyi yönde değiştirmeyi amaçlayan Rus soylu gençlerinin, Aralıkçı İsyanının bastırılması, sonrasında katı hükümet yönetimi tarafından baskı altında tutulması sonucu eylemsizliğe sürüklenmesi, istediklerini gerçekleştirebilme özgürlüğünün giderek bireyin içinde yarattığı tembelliği, can sıkıntısını tüm gerçekliği ile ortaya koyar şair. “Yevgeni Onegin” de Rus çağdaş insanın tasvirinin yanı sıra Peterbug şehir hayatının kontrastları da halk-toplum arasındaki uçurumu göz önüne sermektedir.⁸⁶

Şair; Onegin'i, yüksek toplumun kendisine sunduğu yaşamda var olma sorunu yaşayan, “*en kısa tanımıyla: Rus melali (can sıkıntısı) ele geçirdi onu azar azar*” diyerek belirttiği ruh durumunu ortaya koyar. Ancak söz konusu sorunu Onegin, kendisinden önce etrafında arar, ruhundaki çelişkilerin farkına varmadan dünya düzenini sorumlu tutar.⁸⁷ Kendisini eleştirmekten kaçınan Onegin, etrafı ile yaşadığı sorunlar tam anlamıyla çağdaş Rus gencinin dönemin illeti olarak görülen bir hastalığa yakalanması ile özdeşleştirilir. Söz konusu durumun ilhamlarından biri şairin arkadaşı olan Aralıkçılardan Nikolay Turgenyev'in günlüğüne attığı “Can Sıkıntım” (Moya Skuka) başlıkta yazdıklarıdır; nitekim Turgenyev can sıkıntısının bedensel tehlikeden

⁸⁵ Belinski, **Polnoe sobranie soçinenii**, C.7., Moskva, İzd. Akademia Nauk, 1955, s. 446.

⁸⁶ 19. yüzyıl ortalarına doğru ortaya çıkan, Rusya'nın kaderinin milli öze, geleneklere dönüş sayesinde iyi olacağını inanan Slavseverlerin, I. Petro'nun Batılılaşma yanlısı reformları sonrasında Rusya'nın yüksek tabakası ve avam halk arasında uçurum yarattığını, bu sayede toplumu ise yozlaştırdığını öne sürerler. Söz konusu yaratılan ayrılığın ise halk (narod) ve toplum (obşçestvo) olmak üzere iki farklı kavram yarattığını belirtirler. Halk, sağlam geleneklere, aile ilişkilerine sahip çıkarak, ataerkil kurallara boyun eğerken, toplum I. Petro reformlarının “yapay ürünü” olarak geleneklerinden yabancılaşarak, özünden kopar. Bu bağlamda Slavseverler için ahlaken yozlaşan toplum zamanla özendiği Batı düşüncesi ve milli değerli arasında sıkışıp kalırken, halk gerçek Rus milli değerlerinin temsilcisi konumuna gelir. Bkz. Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma'dan Marksizme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.168.

⁸⁷ Lebedev, **a.g.e.**, s.241.

daha büyük hastalık olduğunu belirtir.⁸⁸ Çağın hastalığı olan “can sıkıntısı”, “Rus melankoliği”ne yakalanan Onegin, iyileşmek için eyleme geçmek yerine, durumu olağan sürecine bırakır. “Fırtınalı zevklerden” vazgeçip, esneyerek kaleme sarılır, can sıkıntısını gidermek için yazmak ister, ancak bir türlü başaramaz, yeniden “avareliğe teslim” olur, bir yığın kitap okur ancak bir süre sonra ondan da sıkılır, kitapları da “kadınlar gibi” tek eder.⁸⁹ Şairin, çağdaş Rus gencinin temsilcisi olarak sunduğu Onegin’in karşısında dönemin bir başka Rus kimliklerinden olan dönemin ileri gelen Rus aydınlarının mezun olduğu Almanya’da bulunan Göttingen Üniversitesinde eğitim görmüş, şair, Alman felsefesi hayranı, hayalperest, özgürlük sever Lenski karakterini ortaya koyar. Onegin’in tamamen karşıtı bir insan olan Lenski, gerçeklikten uzak, hayat hakkında sadece yorum yapan, aşk, dostluk gibi duygulara önem veren biridir. Şair Onegin-Lenski’nin “*Dalga ve kaya, şiir ve düzyazı, buz ve yalaz*” kadar birbirinden farklı olduğunu, ancak birbirlerinden hoşlandıklarını, “*yapacak bir şey yoktan*” dost olduklarını belirtir.⁹⁰ Şair söz konusu ikili arasındaki dostluğu dönemin insanlarında dahi olmadığını, sadece bireylerin kendisine saygı duyduğunu, duyguların sosyete insanı için ilkel ve gülünç olduğunu belirterek eleştirir. Onegin her ne kadar “şiir-roman”da soğuk ve egoist olarak algılansa da Lenski’nin yazdığı şiirleri dinlerken hissettiğini can sıkıntısını, dostuna belli etmeyecek kadar insani duygusundan uzaklaşmamıştır. Lenski, Onegin’de farklı olarak sosyete yaşamı tarafından tüketilmez, çocukluk yılları Onegin’in tersine doğa ile yakın تنها bir yerde geçer. Şehir yaşantısının balolarında yaşanan aşk duygusunun yoksun olduğu yüzeysel ilişkiler yerine, gerçekten sevebileceği kadının hayalini kurarak, gerçek aşk ile karşılaşmayı bekler. Puşkin; Lenski’nin saflığı, içtenliği, iyiliğine inanışının, saf Rus ruhundan gelen ataerkil soyluluktan beslendiğini gösterir. Kalbinin bozukluğu ve hissizleşmesi ile soğuk usa sahip bir insan olan Onegin’den farklı olarak Lenski saf vicdanı ile temiz duyguların temsilcisidir.

Şehirden uzaklaşarak, köy hayatındaki mutluluğu kısa süren Onegin giderek köy beylerinin şölenlerinden, insanların konuştukları konulardan, yaşamın dinginliğinden

⁸⁸ Fesenko, a.g.e., s.100.

⁸⁹ Puşkin, *Yevgeni Onegin*, s.51-52.

⁹⁰ A.e., s.81.

keyif almamaya başlar, bu esnada Lenski ile kurduğu dostluk Onegin'in kaderini etki eden önemli bir dönüm noktası oluşturur. Tatyana Larin, eserin 2. Bölümünde ortaya çıkar. Bir başka Rus kimliği olarak tasvir edilen Tatyana Larin, Puşkin tarafından gerçek Rus ruhunun, idealin bir temsilcisi olarak sunulur. Şair, Tatyana'nın dönemin yozlaşmış Rus gençlerinden farklı olduğunu belirtirken, bu farklılığı genç köylü kızın çocuk yaştan beri süre gelen kişisel özelliklerini, eylemlerini betimleyerek yansıtmak ister.

“...Sokularak kendisini okşatmayı beceremiyordu
Ne babasına, annesine ne de;
Kendisi çocuk, çocukların sürüsü içinde
Oynamak ve zıplamak istemiyordu
Ve sık sık tüm gün tek başına
Pencere önünde oturuyordu konuşmadan...
...İğne tanımamıştı; bir gergefe kapanıp
İpek işlemeyle bir kez bile
Can vermiş değildi keten bezine...
...Ama o yıllarda oyuncak bebekleri bile
Tatyana eline almamıştı;
Kent haberleri üzerine, moda üzerine
Bebeğiyle söyleşiler yapmamıştı.
Ve çocuklara özgü yaramazlıklar
Yabancıydı ona: korkunç masallar
Kış zamanı karanlığında gecelerin
Daha fazla çekiyordu onun süreğini...”⁹¹

Tatyana, romantik kitaplar okumayı seven, halk masallarına, geleneklere düşkün bir genç kızdır. Sevdığı, etkisinde kaldığı halk masallarını kendisini küçük yaşlardan beri eğiten dadısına borçludur. Söz konusu dadı, şairin edebi yaşamında önemli katkısı olan, Rus halk masallarını öğrendiği, tipik bir Rus kadını olan Arina Rodionovna'nın yansıması olarak karşımıza çıkar. Şair, Tatyana, dadı ve Tatyana'nın annesi üzerinden dönemin Rus kadın kimliğini yansıtmak ister, aynı zamanda söz konusu kadın kahramanları aracılığı ile Rusya'daki kadının sosyo-toplumsal koşullar içerisindeki yerini gösterir. Eleştirmen Belinski, Rusya'da kadının sahip olduğu rolün Avrupa kadınına göre kıyasla daha aşağıda olduğunu ileri sürer. Avrupa'da kadın özgür olan,

⁹¹Puşkin, **Yevgeni Onegin**, s.93-95.

erkekler tarafından gurur kaynağı olarak gösterilen bir birey iken, Rusya’da bir zavallı gibi karşısındaki erkeğin kendisi ile konuşmasını bekleyen, çocuk yaştan itibaren ailesi tarafından evlendirilmek için yetiştirilen bir figür olduğunu belirtir. Söz konusu Rusya’daki kadınların durumunun ise aile kökenlerinden kaynaklanır, kazanç kapısı olarak gördükleri bir erkek ile kızlarını evlendirmek isteyen ebeveynlerin, kadını bir meta olarak görülmesine katkı sağlar. Eleştirmen bu durumun Rus edebiyatında da farklı olmadığını ileri sürerek dört tip kadının eserlerde yansıdığını öne sürer. Bunlardan ilki yazar ve okuyucu tarafından dikkat çekmeyen çocuklar, bir diğeri ise kimse tarafından sevilmeyen yaşlı kadınlardır. Diğer ikisi ise Tatyana gibi evlenme çağına gelen, yani çocuk yaştan beri ailesi tarafından bir kadın olarak değil “gelin” olarak görülen genç kızlardır ya da zaten evli olan Tatyana’nın annesi gibi kadınlardır.⁹²

Belinski’in, betimlediği Rus kadın tipinin örneği olarak eserde Tatyana’nın annesi gösterilebilir. Genç kızken başka birini sevdiği halde zengin bir erkek olan Tatyana’nın babası ile evlendirilir. Doğup, büyüdüğü şehirden ayrılarak, kocasının yaşadığı köy hayatına alışmaya çalışır. Önceleri ağlayan, üzülen, kocasına ve çevresine alışamayan annesi zamanla tipik bir Rus kadını olarak ev işleri ile ilgilenmeye başlar, içinde yaşadığı duruma alışır. Şairin deyiimiyle: “*alışkanlık hiçbir şeyin savuşturamadığı acıyı*” tatlı hale getirir.⁹³ Söz konusu durum Rusya’da kadınlar açısından tüm toplumsal sınıflar için eşit olarak yaşanmaktadır. Soylu bir kadın olarak sevmediği bir adamla aile zorla evlendirilen Tatyana’nın annesi ile köyde yetişip, büyüyen, eğitimsiz dadının hayat hikayeleri paralel olarak aktarılır. Dadı, on üç yaşında babası tarafından, daha önce görmediği bir erkekle evlendirilen, ataerkil geleneğin örneği olarak gösterilir.⁹⁴

Tatyana ise eserde alışılmış Rus kadını çizgisinin dışında bir yol çizer kendisine. Onegin’e duyduğu aşkı, erkeğin kendisine açılmasını beklemeden, duygularını ifade etmek, kendi kaderini yönlendirme isteği doğrultusunda mektup yazıp göndermesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Eserin gidişatı boyunca şair, kimi zaman diğer

⁹² Belinski, *Polnoe sobranie soçinenii*, C.7., s. 474-475.

⁹³ Puşkin, *Yevgeni Onegin*, s.100.

⁹⁴ A.e., s.126.

kadınlar ve Tatyana'yı karşılaştırarak söz konusu "ideal Rus kadının" farklılığını ortaya koyar. Şair, Tatyana'dan önce tanıdığı kadınların soğuk, aşk duygusundan uzak, insanları ürkütmekten zevk aldıklarını belirtir. Tatyana ise "sevimli sadeliğinin içinde haberdar olmadığı için aldatıdan" duygularına boyun eğerek, aşkını Onegin'e itiraf etmekten bir sakınca görmez.⁹⁵ Mektubunda, insanlardan uzak duran, her şeyden sıkılan Onegin ile karşılaşmasaydı, erdemli, sadık bir eş olarak başkası ile evlenebileceğini, ancak yaşadığı aşk duygusu sayesinde artık kimseyi sevmeyeceğinden bahseder.⁹⁶ Onegin'in aşkına karşılık vermemesini ise olgunlukla karşılar ve kendisine dürüst davrandığı için sevdiği adamı suçlamaz. Söz konusu durum Tatyana'nın içtenliği, samimiyeti karşısında soğuk bir us olarak tasvir edilen Onegin'in, genç kızı aldatmak yerine dürüst davranması, kahramanın insani duygulardan yoksun olmadığının kanıtı olarak gösterilir. Bu bağlamda Belinski, Onegin'in duyarsızlığının suçunu bireysel olarak değil, toplumsal etkinin sonucu olduğunu ileri sürer. Gelişim aşamasında olan toplumlar henüz ideal olana ulaşamadıklarından dolayı içerisinde yaşayan bireyleri doğru bir şekilde etkileyemeyebilirler. Değişme sürecinde olan Rus insanının temsilcisi Onegin, bencil, ruhsuz biri olarak betimlenmesine rağmen, insani değerlerinden tam olarak yoksun olmaması Tatyana'ya karşı tutumu bağlamında gösterilir.⁹⁷

Yaşadığı millete, ülkesine, insanların yaşamlarına olan duyarsızlığı ile eleştirilen Onegin'in karşısında bulunan Tatyana'nın Rus ruhu, yozlaşan toplumun bireyleri ile kıyaslanarak vurgulanır. Ruhunun bir yansıması olan تنها köy hayatını geride bırakarak hareketli, günün her saati yaşayan Moskova'da yaşamak durumunda kalan Tatyana kendini çevresine yabancılaşmış hisseder. Etrafında bulunan genç kızların boş sohbetleri, dedikoduları Tatyana'nın daha çok içine kapanmasına neden olur. Şair; Tatyana'yı, zorla götürüldüğü balolarda rastladığı kadınlardan farklı bir ruha sahip olduğunun bilincine vararak: "*Tıpkı görkemli ay gibi aylasında, Işıldıyor bir başına kadınlar ve kızlar ortasında*" dizeleriyle farklılığını vurgular.⁹⁸ Tatyana, katıldığı davetlerden birinde tanıştığı bir generalle evlenir, sadık bir eş olarak sahip olduğu ilkel

⁹⁵Puşkin, **Yevgeni Onegin**, s.132.

⁹⁶A.e., s.141-143.

⁹⁷ Belinski, **Polnoe sobranie soçinenii**, C.7., s. 466.

⁹⁸ Puşkin, **Yevgeni Onegin**, s.331.

gelenekleri şehir hayatında da devam ettirir. Tatyana'nın Rus ruhu Onegin ile yıllar sonra karşılaşmasında yeniden vurgulanır. Onegin, yıllar önce tanıdığı köylü genç kız ile şehirli hanımefendi arasındaki dönüşümün farkına varır. Tatyana, Onegin'in kendisine duyduğu aşkı, birliktelik olma isteğini, eşine sadık, gururlu ve erdemli ideal Rus kadını olarak reddeder. Yaşadığı görkemli şehir hayatının, eski köylü genç kızını değiştirmedikçe, sosyetenin ikiyüzlülüğünü, dedikodularını, akşam davetlerini sevmediğini, tüm bunları, bir raf dolusu kitaba, ıssız bir bahçeye, eski evine değişmeyeceğini söyler.⁹⁹

Puşkin, iki zıt karakter olarak karşı karşıya koyduğu Onegin-Tatyana aracılığı ile dönemin yozlaşan Rus kimliğine eleştiri getirir. İki kahraman eşit toplumsal koşullarda konuşlandırılır, ikisi de soylu ailelerden gelmektedir, ancak yaşadıkları mekan köy-şehir karşıtlığında kişiliklerin gelişiminde etki gösterir. Aralarındaki fark eğitim düzeylerinde de ortaya çıkmaktadır; Onegin yabancı öğretmenler tarafından eğitilirken, Tatyana köy hayatında gerçek, yerel bir Rus dadısı tarafından halk masalları, efsanelerle büyür ve bunların etkisinde kalır.¹⁰⁰ Tatyana, Puşkin tarafından geçmişe olan bağlılığı, ilkel duyguları, yaşadığı coğrafyada en sevdiği mevsimin kış olması ile gerçek bir Rus ruhu olarak karşımıza çıkar. Rus köyü, halk kültürü, dadısı tarafından şekillenen Tatyana, Puşkin için gerçek bir Rus ruhunun yansımasıdır. Onegin ise "Ulusal Eğitim Hakkında" adı ile yazdığı raporda eleştirdiği ev eğitimi alan Rus soylu sınıfının çocuklarının bir örneğidir. Ev eğitiminde yetişmiş genç soylular, evlerinde ailelerinin toprak kölelerine kötü bir şekilde davranılmasına tanıklık eder, keyfince davranır, okul disiplininin uzakta. Dünya düzeni, adalet, insan ilişkileri ile ilgili gerçeklikten uzak eğitilir.¹⁰¹ Bu bağlamda Onegin ev eğitiminin kurbanlarından biri sayılır, eksikleri vardır. Göttingen Üniversitesinde eğitim alan Lenski ile olan felsefi ve tarih alanındaki tartışmalarda suskunluğunu bozarak bilgiçi gibi görünmesine rağmen, gerçek bir okul eğitimi almadığı için bilgi birikimi Lenski'den daha düşüktür.¹⁰² Aynı sosyal sınıfa ait olmalarına rağmen farklı çevresel koşullar ile yetişmeleri Rus kimliği çerçevesinde Onegin'in milli aidiyetlerine yabancılaşmasına

⁹⁹Puşkin, **Yevgeni Onegin**, s.383.

¹⁰⁰ Gukovski, **a.g.e.** s.172.

¹⁰¹Puşkin, **Polnoe sobranie soçineni**, C.6., s. 44.

¹⁰² Listov, **a.g.e.**, s. 101.

neden olur. Onegin, Puşkin'in milletin refah geleceği için önder olması gerektiğini düşündüğü şehirli aydın sınıfından uzak, ülkenin siyasi, toplumsal geleceği hakkında endişelenmeyen biri olurken, Tatyana'nın sahip olduğu Rus ruhuna sahip değildir. Tatyana'nın Rus ataerkil yaşam tarzının baskın olduğu köyde büyümesi, Rus bir dadı tarafından yetiştirilmesi, onun milli köklerine olan bağının kopmamasına neden olur.

Fyodor Dostoyevski "Puşkin Konuşması"nda Onegin-Tatyana arasındaki farklılığı oldukça keskin bulur, aynı zamanda her iki karakterinde Rus topraklarında yetiştiğini belirtir. I. Petro döneminde ortaya çıkan, bir yüz yıl sonra köklerinden koparılmış, halkını anlamayan genç soyluların yakalandığı illeti yansıtan Puşkin'in, Rusların önündeki karanlık yolda bir umut ışığı olduğu gerekçesi ile "peygamber" olarak gelecekte iyi haber getirdiğini vurgular.¹⁰³ Dönemin gençlerinin yakalandığı "Avrupalılaşma" eğilimin getirdiği hastalığı betimlerken Puşkin, gerçek güzelliği, iyiliği Rus halkının köklerinde yetişmiş olan Tatyana'da bulur, çıkarır. Kendisini etrafındaki insanlar arasında yabancı gören ve hatta zaman zaman kendisine yabancılaşan Onegin ise doğup büyüdüğü vatanını sevmesine rağmen, milletine güveni yoktur. Milli emellere inanmasına rağmen, anayurdunda hiçbir şeyin yapılamayacağına inanır, bundan dolayı eyleme geçme isteğinden yoksundur, yaşadığı "can sıkıntısı" bir hastalık gibi yayılır yaşamının her yerine.¹⁰⁴ Tatyana ise güçlü, sağlam bir karakter olarak Onegin'in karşıtı olarak konumlandırılır. Dostoyevski'ye göre evliliğine, dinine, geleneklerine olan inancı ve sadakati ile gerçek bir Rus kadınıdır. Onegin ise genç kızı Peterburg'da sosyete daveti içerisinde gördüğü için Tatyana ile ilgilenir. Çünkü yazara göre, sosyete bütün evrensel emellerine rağmen Onegin'in önünde boyun eğdiği tek kuvvettir. Onun için gözleri kamaşır, genç kadının ayaklarına kapanır. Dostoyevski; Tatyana'nın Onegin'in gerçek kişiliğini tam anlamıyla tanıdığını ileri sürer. Kendisini sosyete daveti içinde gördüğü, değiştiğini sandığı içinde Onegin'in kendisi ile ilgilendiğini bilir. Bu yüzden Tatyana dul kalmış olsa bile Onegin ile birlikte olmayacak kadar erdemli ve gururlu gerçek bir Rus kadınıdır.¹⁰⁵ Gerçek anlamda Tatyana'yı anlamaz, şehirli bir hanımefendi olmasına

¹⁰³ Dostoyevski, **a.g.e.**, s.71.

¹⁰⁴ **A.e.**,s.77.

¹⁰⁵ **A.e.**, s.81-82.

rağmen, içinde barındığı inancın, erdemin, gururun farkına varmaz. Bu bağlamda tutkularının kurbanı olduğu için genç kıza mektup yazar. Tatyana'nın yazdığı aşk duygusuyla dolu mektubun karşısında, Onegin'in mektubu heves ve tutkularla doludur.

Puşkin, “Yevgeni Onegin” de dönemin çağdaş Rus kimliğini I. Petro dönemi doğan ve bir yüzyıl sonra ahlaki yozlaşma ile değişime uğrayan, dönemin illeti olarak görülen “can sıkıntısına” yakalanan Onegin'i tasvir ederek, karşısına konumlandığı Rus özünün, değerlerinin, halk yaşamının biçimlendirdiği Tatyana'yı milletin geleceği için bir umut ışığı olarak göstermek ister. Bu bağlamda Dostoyevski; “Rus serserisi” olarak nitelediği dönemin “gereksiz adamı”nın farkına vararak, okuyucuya anlatan ilk kişinin Puşkin olduğunu ileri sürerek, Rus kadının gerçek, erdemli, olumlu özelliklerini Tatyana'da yarattığını vurgular.¹⁰⁶ Bu bağlamda eleştirmen Nikolay Skatov ise “Yevgeni Onegin” eserinin dönemin yaşamında var olan tüm kimlikleri kapsayan, gerçek anlamda Rus erkeği ve kadını yansıtan, gündelik, sosyal, entelektüel yaşamın milli bir denemesi olduğunu belirtir.¹⁰⁷ Genç Rusların yakalandığı illeti göstermekle kalmayıp, bireyin doğuştan suçlu olamayacağını ileri sürerek, hatayı toplumsal koşullar çerçevesinde değerlendirmek gerektiğini öner sürmüştür. Nitekim tüm ahlaksal olumsuzluklar karşısında milletin umut ışığı olarak gördüğü Avrupa öykünmesinin getirdiği kötümserliğin karşısında iyinin, Rus değerlerinin övgüsü olarak Tatyana'yı ideal Rus ruhu olarak göstermiştir. Bu bağlamda Lenski, Olga, Tatyana, Onegin, dadı, Larin ailesi doğrultusunda gerçek Rus kimliğini “Yevgeni Onegin”de kaleme alarak, kendisinde sonra gelen Rus yazarlarının milli değerler doğrultusunda eserler vermesi konusunda ilham olmuştur.

¹⁰⁶Dostoyevski, **a.g.e.**, s.83.

¹⁰⁷ Lebedev, **a.g.e.**, s.234.

3.4.“Merhum İvan Petroviç Belkin’in Öyküleri” ve “Goryuhino Köyü Tarihi” Öykülerinde Rus Kimlik Yansımaları

Puşkin’in, Rus milli özellikleri, insanları gerçekçi gözlemlere dayanarak yansıtmaya isteği, uzun öykü eserlerinde kendini göstermeye devam eder. 1830 yılında Boldino’ya giden Puşkin, kolera salgını yüzünden uzun bir süre burada kalmak zorunda kalır. Boldino’da bulunduğu süre, edebi başarısı açısından oldukça verimli görüldüğü için söz konusu dönem “Boldino Sonbaharı” olarak anılır. Araştırmacı Blagoy, bu dönemde ailesini, milli geçmişi keşfetmeye, araştırmaya başlayan Puşkin’in milli kimliğin önemli unsurlarından olan tarihsel belleğin önemini kavraması, atalarına, özüne saygı duyması açısından Boldino’yu şairin hayatında önemli bir dönüm noktası olarak görür.¹⁰⁸ “Merhum İvan Petroviç Belkin’in Öyküleri” (Povesti pokoyного İvana Petroviça Belkina-1831), “Goryuhino Köyü Tarihi” (İstoriya sela Goryuhino-1831) adlı uzun öyküsü dışında, “Küçük Trajediler” (Malenkie tragedii-1830) ve “Yevgeni Onegin”in son iki bölümünü Boldino’da kaleme almıştır. Puşkin, romantizmden gerçekçiliğe doğru geçiş yaptığı uzun öyküleri ile gelecekteki “Doğalcı Okul” (Naturalnaya Şkola) yazarlarının öncülüğünü yapar. Özellikle “Belkin Öyküleri” ve “Goryuhino Köyü Tarihi” eserlerinde gerçekçi bir gözlemle resmettiği Rus insanlarını, onların içinde yaşadığı sosyal koşulları ve diğer insanlar tarafından şekillenen psikolojilerini sade bir dille, ancak sarsıcı şekilde bilinçlerini derinden irdeleyerek, yansıtmıştır.

“Belkin Öyküleri”; “Atış” (Vıstrel), “Tipi” (Metel), “Tabutçu” (Grobovşik), “Menzil Bekçisi” (Stantsionnyy smotritel) ve “Köylü Genç Bayan”(Barışnya krestyanka) adlarında beş öyküden oluşmaktadır. “Köylü Genç Bayan” ve “Goryuhino Köyü Tarihi” eserleri, yazarın Rus ruhunu, toplumsal düzeni, milli özgünlüğünü koruyan sıradan insanları yansıtmaya açısından önemlidir. “Belkin Öyküleri”nde anlatıcı rolünü üstlenen İvan Belkin aracılığı ile dolaylı anlatım tarzını deneyimleyen Puşkin, öykülerde kimi zaman yazar olarak kendisini çoğu zaman ise Belkin’i vurgulayarak çok sesli bir anlatım gerçekleştirir. Toplumsal koşulların, milli aidiyetlerin

¹⁰⁸ Dmitri Blagoy, *Sotsiologiya tvorçestva Puşkina*, Moskva, Mir, 1931, s. 174.

biçimlendirdiği Rus insanların farklı yapıdaki karakterleri gerçekçi bir göz ile Puşkin'in yayıncı rolü üstlendiği İvan Petroviç Belkin aracılığı ile “Belkin Öyküleri” ve “Goryuhino Köyü Tarihi”nde aktarılır.

Rus milli bilincin yükselmesinde önemli dönüm noktalarından biri sayılan 1812 Vatan Savaşı'na lise yıllarında öğrenci iken şahit olan yazarın, edebi alanda milliyetçiliğe olan yönelimini etkileyen bir olaydır. Söz konusu savaş, yazar tarafından düz yazı eserlerinde ve şiirlerinde sıklıkla değinilir. “Tipi” adlı öyküde ise savaşın yankıları ve Rus milletin yaşadığı kayıplar kıta teğmeni Vladimir'in hayatını savaşta kaybetmesi üzerinden betimlenir.

“Alaylarımız sınır dışından dönüyorlardı. Halk onları karşılamaya koşuyordu.... Sefere henüz çocuk denecek yaşta giden subaylar, savaş havasıyla erkekleşerek ve göğüsleri nişanlarla dolu olarak dönüyorlardı. Askerler birbirleriyle neşe içinde konuşuyor, sözlerine, Almanca, Fransızca sözcükler karıştırıyorlardı ikide bir. Ah o unutulmaz günler!... Şan ve şöhrat günleri! Anayurt dendi mi, nasıl da coşkuyla çarpardı Rus yüreği! Nasıl da tatlıydı kavuşma anında akan göz yaşları! Ulusal övünç duygusunu ve Çar sevgisini nasıl da kaynaştırmıştık elbirliğiyle! Ve Çar için ne göğüs kabartacak bir dönemdi bu!”¹⁰⁹

1812 Vatan Savaşının zafer ile sonuçlanması, Rus askerlerinin Avrupa'dan geldiklerinde tanıştıkları Batı kültürü etkisi ile konuşmalarına yabancı sözcükler karıştırmaları, savaş dönemi sınıf farkı olmaksızın tüm milletin birlik içinde milli gururunu ve Çar'a olan bağlılığı coşku ile yaşaması yazar tarafından vurgulanır. Puşkin, özellikle soğuk mizaca sahip olan Rus kadınlarının bu dönemde başlıklarını havaya fırlatarak, büyük bir coşku ile galip gelen askerleri anayurtlarında karşıladıklarını, ilçe ve köy halklarının kentte yaşayan soylu toplumundan daha kuvvetli bir sevinç duygusu yaşadığını anlatarak, milli bilinci, Rus ruhunu güçlendiren savaş galibiyetin toplum içindeki yansımalarını göstermektedir.¹¹⁰

“Belkin'in Öyküleri” dizisinin sonuncusu olan “Köylü Genç Bayan”da yazar, toprak sahipleri (pomeşçik) üzerinden dönemin köy yaşantısını, bireyin dışsal özelliklerini etkileyen Batı yanlısı tutum ile Rus geleneğine bağlı, muhafazakar bilinci karşı karşıya

¹⁰⁹ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 98-99.

¹¹⁰ A.e., s. 99.

getirir. Ücra Rus illerinin birinde derebeyi çiftliği sahibi İvan Petroviç Berestov, Rus kimliğine bağlı, muhafazakar, geleneksel toprak işleme yöntemlerini, yabancı uygulama metotlarına rağmen devam ettirmeye çalışan bir pomeşçiktir. Moskova’da mal varlığının çoğunu yitiren, İngiliz hayranı Grigori İvanoviç Muromski ise yabancı yöntemle Rus buğdayı yetiştirmeye çalışan, son kalan parasını İngiliz bahçesi yaptırmaya harcayan bir Rus toprak sahibidir. Öyküde, Muromski-Berestov çatışması ile Puşkin Batı yanlısı olan ve milli değerlerine sahip çıkan iki karşıt düşüncüyü betimler.

Söz konusu öyküde, Berestov-Muromski arasındaki çatışma ile iki farklı ideoloji yöneliminin karakter özelliklerine yansıtılması ile detaylandırılır. Berestov-Muromski arasındaki düşmanlık, eski-yeni çatışmasının ücra bir Rus taşrasında yaşamında yansması olarak görülmektedir. Muromski, İngiliz hayranı olmasına rağmen Puşkin tarafından “gerçek bir Rus beyi” olarak nitelendirilir.¹¹¹ Dönemin yabancı kültürünü benimsemeye çalışan, ancak içselleştirmeden sadece dışsal, biçimsel olarak etkilerini taşıyan, elindeki mal varlığını büyük amaçlar uğruna hiç eden tipik Rus soylusu, pomeşçik Muromski üzerinden betimlenir. Söz konusu Muromski’ye benzer soylular Rus toplumunda var olan, gerçek insanlardır ve yazar göre yabancı hayranlığına kapılılar dahi içsel olarak gerçek Rus beyefendisilerdir. “Köylü Genç Bayan”da var olan Muromski, olağan Fransız hayranı soyluların aksine 19. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan ancak, Fransız kültürü kadar etkisinin büyük olmadığı İngiliz hayranlığının bir temsilcisidir. 19. yüzyılda İngiliz hayranlığının yani Anglomanianın gelişmesi iki faktöre dayanmaktadır; ilki Rus soylu sınıfını hayal kırıklığına uğratan Fransız Devriminin kanlı sonuçları, diğeri ise 1812 Vatan Savaşında düşman olarak adlandırılan Fransızların kültürel etkilerinin azalması sonucu İngiltere ile gelişen politik-ticari dostluktur. 18. yüzyıl II. Katerina döneminde göze çarpmaya başlayan İngiliz hayranlığı edebiyat yapıtlarında ilerici Rus karakterlerini tanımlamada kullanılan bir motif olarak kullanılır.¹¹² Yapıtta Muromski, İngiliz bahçesi yaptırmak için elinde kalan tüm servetini harcayan, at bakıcılarını İngiliz jokey gibi giydiren,

¹¹¹ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 131.

¹¹² Marina Tsvetkova, “*Obrazı pomeşnikov-anglomanov v russkoy literature XIX. veka*”, **Vestnik Permskogo Universiteta**, 2015, s.117.

kızına İngiliz mürebbiye tutan bir anglomanizm taraftarıdır.¹¹³ Muromski'nin İngiliz hayranlığı dışsal özelliklerine, davranışlarına yansımaktadır, kızına “my dear” (canım) diye seslenir, düşmanı Berestov'u “*eğitim görmüş bir Avrupalı gibi*” selamlar, uzun yaşama ile ilgili düşüncelerini İngiliz dergilerinden alıntı yaparak, İngilizler gibi erken kalkmanın daha sağlıklı bir yaşam sağlamanın anahtarı olduğunu vurgular.

Nitekim Puşkin, söz konusu İngiliz hayranlığından ironi ile bahsetmektedir. Muromski'nin karşısına diyalektik unsuru olarak konumlandığı gelenekçi, Rus milliyetçisi Beresotov, komşularına kendi çiftliğinin başarısını anlattığında düşmanı Muromski ile dalga geçmesi buna örnek olarak verilebilir. Berestov, aile yapısı, ahlaki değerleri, çiftlik yönetiminde Rus ruhunu yaşatan, tipik bir milli kimlik yansıması olarak betimlenir. Ataerkil aile yapısına göre oğlu üzerinde baskıcı tavırlar uygular, işlerini devam ettirmesi için orduya girmek isteyen oğlu Aleksey'in isteğini geri çevirir. Aleksey'e sürekli olarak, kendisinin onayladığı bir kız ile evlenmesi ve kendisinin planladığı geleceği yaşaması gerektiğini vurgular. Berestov'a göre “yabancı yöntemle Rus buğdayı yetişmez”, bundan dolayı İngiliz yöntemi ile çiftliğini yöneten Muromski para kaybetmeye devam eder, ancak geleneksel yöntemi kullanan Berestov başarısını sürdürür. Puşkin'in İngiliz hayranlığına karşılık ironisi Berestov'un komşularına söylediği şu sözlerde görülmektedir: “*Doğrusu efendim komşum Grigori İvanoviç'inkilere pek benzemez benim işler. Bu kim, İngiliz yöntemiyle sermayeyi kediye yüklemek kim! Rus yöntemi kullanarak geçinip gidiyoruz işte.*”¹¹⁴ Bu bağlamda Puşkin, Batı kültürünü içselleştiremeyen, İngiliz hayranı Muromski gibi dışsal anlamda Batı düzenine öykünen insanların başarıya ulaşamadığını vurgulamak ister. Puşkin, Rus milletin geleceği için geleneklerinden, değerlerinden uzaklaşmadan, Batı düşüncesinin iyi taraflarını içselleştirerek, ülkenin ve insanların medeni olarak ilerlemesine yardımcı olabileceği inancını taşır. Milli özünden uzaklaşan, Batı kültürünü yanlış bir şekilde benimseyen, milli değerlerini yitiren insanların eleştirisini yapar. Puşkin, Muromski'lere zıt olarak yansıttığı, gerçek Rus ruhunun temsilcisi Berestov'ları ise manevi ve maddi anlamda başarıya ulaştığını vurgular. Ancak Berestov'ların başarısı, yeniliğe kapalı, Batı kültürünü Rus kimliğinin

¹¹³Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 132.

¹¹⁴A.e., s. 132.

gelişmesi bağlamında olumlu yönlerini dahi benimsemeyi reddeden, bağınaz düşüncenin yüceltilmesi değildir.

“Belkin’in Öyküleri”nde Puşkin, yerel sınıf, rütbe durum kısıtlaması olmadan, insanları sosyal sınıfına göre ayırt etmeden Rus kimliğini yansıtmak ister. Berkovski’ye göre okuyucuya Rusya’nın dört bir yanını göstermek isteyen Puşkin, milletin ve bir bütün olarak toplumun içinde var olan bireylerin yaşamını betimleyerek tüme varımsal Rus resmini göstermek ister.¹¹⁵ Bu bağlamda tipik Rus kimliklerini okuyucuya göstererek, kahramanların özgünlüğünü vurgulayan Puşkin’in bu eğilimi “Belkin’in Öyküleri”ne bağlı olan “Goryuhino Köyü Tarihi” eserinde de yansımaktadır. Milliyetçilik düşüncesini besleyen kaynaklardan biri olan tarih çalışmasına yönelen yazar, bu durumu Goryhuno köyünde doğup büyüyen Belkin üzerinden yansıtır. Asker olarak görevini yaptığı sırada ailesini kaybetmesi üzerine ata yurduna geri dönerek, kendisine miras kalan çiftlik işleri ile ilgilenmeye karar veren Belkin, edebiyat ve tarih alanları ile yakından ilgilenir. Belkin, önce ülke tarihini konu edinen epik bir destan yazmaya karar verir ve Rus devletinin kurucusu Knez Rurih’in hayatını araştırmaya başlar. Ancak yazarlığa, kurgu yapmaya alışık olmadığı için söz konusu eseri yazmayı tamamlayamaz. Belkin, ufak tefek, önemsiz gerçekleri bir yana bırakarak gerçek ve büyük olayları anlatmak için konu aramaya devam eder. Belkin: *“Çağların, halkların yargıcı, gözlemcisi ve peygamberi olmak, bir yazarın ulaşabileceği en yüksek basamak olarak görünüyordu bana”*¹¹⁶ diye düşünerek tarih yazarlığının önemine vurgu yapar. Belkin’in tarih çalışması ile ilgili düşüncesi yazarın milli bilincin önemli etmenlerinden biri olarak gördüğü tarihsel bellek ile ilgili tutumunu yansıtır. Ülke tarihinin ufak ayrıntılarını yansıtmak yerine, milletin bilincini etkilemiş, önemli dönemlerin yansıtılması gerektiği düşüncesi Belkin tarafından da vurgulanır. Bu bağlamda Belkin, kendisini yetkin bir yazar olarak görmediğinden dolayı, tarih çalışmalarının başlangıcı olarak kendi doğup, büyüdüğü Goryuhino köyünün tarihini yazmaya başlar. Kaldığı evin tavan arasında bulduğu 1744-1799 yıllarına ait köy takvimi Belkin’in tarihsel kaynağını oluşturur. Goryuhino’nun

¹¹⁵Anonim, **O ruskom realizme XIX. veka i voprosah narodnosti literaturı**, Der, Pavel Gromov, Sbornik Statey, Moskva, Gosudarstvennot İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, 1960, s.201.

¹¹⁶Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 164.

etnografik bilgileri, köylülerin yönetim biçimleri, çiftlikte işlerin nasıl yürüdüğü ilgili Belkin'in yaptığı araştırmalar, tarih çalışmasının nasıl olması gerektiği ile ilgili Puşkin'in düşüncelerini yansıtır. Yazar bu eserinde, Rusya'nın büyük olaylarının anlatıldığı tarih çalışmaları ile önemsiz detayların aktarıldığı tarih çalışmalarının arasında orta önemliliğe sahip olayları aktarır.¹¹⁷ Eleştirmen Nikolay Strahov, Puşkin'in "Goryuhino Köyü Tarihi"nde aktardığı tarihsel elementlerin, Karamzin'in "Rus Devlet Tarihi" eserine karşılık parodi olduğunu ileri sürer.¹¹⁸ Karamzin'in eski Rus Devletini, Slav ırkını yücelttiği gibi, Belkin'de Goryuhino toplumunu yüceltir. Karamzin, Slavların ekonomik geçim yöntemlerini, ırk özelliklerini, kültürel yatkınlıklarını anlatırken Belkin'de aynı çizgide ilerleyerek kendi vatandaşlarını betimler. Sağlam iklime sahip Goryuhino'da çavdar, yulaf, arpa yetiştirildiğini, insanların genelde orta boylu, sarı ya da kıvıll saçlı olduğunu, müzik kültürünün Goryuhinolular tarafından sevilen bir sanat kolu olduğunu vurgular.¹¹⁹ Bu bağlamda Puşkin, bir milletin kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynayan tarihsel kökenlerin, olayların, kültürel özelliklerin önemini, Rusya'nın ücra bir köyünün tarihinin yansıtılması ile göstermek ister.

Puşkin, Goryuhino köyünün tarihi hakkında Belkin'in yazdıklarından toprak kölesi olarak yaşayan köylülerin acımasız efendiler karşısında yaşadıkları kederli yaşamı gösterir. Rus yaşamında var olan alt sınıf sıradan insanların acıları, yurt sahibi beylerin yönetimi yergici bir dille anlatılır. Tarihselliğe önem atfeden Puşkin, değışken, ilerleyen bir devinim içinde gördüğü toplumun tarihsel yasalara uygun olarak var olduğu görüşünü savunur. Özellikle toplum biçiminin değışimini tarihsel çerçevede yansıtmaya çalışan Puşkin'in "Goryuhino Köyü Tarihi" eserini bu bağlamda kaleme aldığı görölmektedir.¹²⁰ Berkovski, söz konusu eserde Puşkin'in, toprak sahiplerinin köylüler üzerindeki baskısını, yükledikleri angarya işlerini, ağır vergi şartlarını betimleyerek, köy yerlerinde var olan geleneksel Rus düzenini gösterdiğini belirtir.

¹¹⁷Ilya Brajnikov, "İstoriya odnogo sela kak vozvraşenie domoy: smeşnoe Gorohino i peçalnoe Goryuhino", **Vestnik Rggu, Seriya "Filosofiya. Sosyologiya. İskusstvovedenie"**, 2010, S. 56-57.

¹¹⁸Nikolay Strahov, "Zametki o Puşkine i drugih poetah", (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/s/strahov_n_n/text_0090.shtml, 15 Kasım 2019.

¹¹⁹Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanla**, s. 168-170.

¹²⁰Türkan Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003, s.51.

Kentli soyluların evlerinden gittikçe uzaklaştıkları yaşamın ciddiliği, üreten, acı çeken gerçek Rus insanları tarafından hissedilmektedir. Üretici, ülkenin ekonomik düzeninin bir parçası olan köylüler, Rus ruhunu içselleştiren, iyi kalpli ancak özgür olmayan, acı çeken ülkenin gerçekliğini yansıtan önemli kitlesini oluşturur.¹²¹

Köy, kendilerinin seçtiği muhtarlar tarafından yönetildiği zamanlarda tarihinin en parlak dönemini yaşar. Ancak tarihsel dönüm noktası, yönetimin değişmesi, muhtar Trifon yerine köylüleri yönetecek olan Kahya X'in ortaya çıkışı ile yaşanır. Köylü, coşku, mutlulukla kutladığı kilise bayramı gününde derebeyin kahyasının yönetimi ele geçirdiği haberini alır. Söz konusu karanlık dönemi "Kahya X'in Yönetimi" başlığı altında anlatan Belkin, kahyanın yönetim anlayışını şu cümle ile yansıtır: *"köylü zengin olduğu ölçüde şımarık, yoksul olduğu ölçüde ise yumuşak başlıdır"*¹²². Köylülerin itaat edebilmesi için kahya, daha fazla angarya yüklemenin, vergi yükünün arttırılmasının gerekli olduğunu düşünür. Ödenmemiş vergiler, baskı ve şiddet yolu ile elde edilir, köylüler eski angarya yüküne yeniden maruz kalır, öşür yılda birçok kez toplanmaya başlar, köylü eski zenginliğini yitirir. Bir kısmının tarlada, bir kısmının ırgatlıkta çalıştığı köylüler yoksullaşır, eski sevinçlerini, umutlarını yitirir. Eskiden mutlulukla, inançla kutladıkları kilise bayram gününü acı, keder yıl dönümü olarak kutlarlar.¹²³ Puşkin, Goryuhino köyünde yaşanan karanlık dönem üzerinden, Çarlık rejiminin baskıcı, Rus milletini köleleştiren, medenileşme yolunda ülkeyi engelleyen tarafını eleştirmektedir. Köyün halkı tarafından seçilen muhtar Trifon'un yönetiminde yaşadıkları mutluluk, refah, derebeyin atadığı Kahya X'in despot, baskıcı tutumu ile son bulur. Özgürlüğünü yitiren, ağır işler ile uğraşan, üretimin karşılığında maddi olarak hak ettiğini kazanamayan köylü üzerinden Rus siyasi ideolojisinin kötü tarafları yansıtılır. Rusya'ya özgün toprak köleliği sisteminin yıkıcı etkileri, yazarın milli görüşü bağlamında eleştirilir. Köy halkı üzerinden Puşkin, Rus milletinin özgürlüğünü elinden alan, maddi, manevi gelişmesini engelleyen güç olarak gördüğü Çarlık iktidarının despot ve mutlak yönetim biçiminin zararlarını aktarır.

¹²¹Anonim, *O ruskom realizme XIX. veka i voprosah narodnosti literaturı*, s.102.

¹²²Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 175

¹²³A.e., s. 176.

Puşkin, “Belkin’in Öyküleri” ve “Goryuhino Köyü Tarihi” ile aktardığı Rus kimliğini ve milli değerlerini, 1830’lu yıllarda kaleme aldığı düz yazılarında betimlemeye devam eder. Ülke ve millet tarihini etkileyen dönem noktalarına dikkat çekmeye başlayan yazar, milli bilinci, milletin ya da bireyin devlete yönelik algısı bağlamında farklı bir çerçeveden yansıtır.

3.5. Milli Bilincin Yükselişi ve Rus Kadın Kimliği: “Roslavlev”

1830’lu yılların başlarında 1812 Vatan Savaşının koşullarını, toplumda milli bilincin yükselişini karakterler üzerinden tasvir eden Rus yazar Mihail Zagoskin’in “Roslavlev ya da 1812’de Ruslar” (Roslavlev, ili russkie v 1812 g.) adlı romanı dönemin ilk tarihi eserlerinden biri olarak edebiyat dergilerinde tartışmalara neden olur. Zagoskin eserinde savaşın koşullarını genel anlamda Rus soylu sınıfı üzerinden aktarır, Batı kültürü etkisinde büyümüş, vatansever duygulardan yoksun soylu genç kız Polina ve nişanlısı, savaşan kahraman askerlerinden Roslavlev’in aşkı, Polina’nın Fransız bir askere aşık olması ile sona erer.¹²⁴ 1812 Vatan Savaşının zaferini tekrar yaşatmak isteyen Zagoskin’in eseri tarihsel koşulların çarpıtılması, ilerici soylu sınıfının ve halkın savaştaki rolüne gölge düşürülmesi gerekçesiyle Puşkin tarafından hoşnutsuzlukla karşılanır.¹²⁵ Söz konusu savaş dönemini tarihin gerçekliğine bağlı kalarak yansıtmak isteyen Puşkin, 1831 yılında tarihsel bir roman yazma girişiminde bulunur ve tamamlayamadığı “Roslavlev”i kaleme alır. Zagoskin’in halkı pasif bir güç olarak ve feodal soyluların, hükümdar ile birlikte adeta çobanın sürüyü güttüğü gibi yönettiği bir topluluk olarak yansıtmasına karşılık, Puşkin halkın rolünü açığa çıkartarak, savaş öncesi Batı kültürüne özenen soyluların 1812 savaş arifesinde sözde vatansever duygular ile yaptıkları eylemleri sertçe eleştirir. Halkın savaş sırasındaki rolünü ise gerçek bir vatansever olarak tasvir ettiği soylu genç kız Polina’nın ifadesi aracılığı ile göstermektedir. Polina, “olağanüstü nitelikleri ve aklının yiğit yüceliği”¹²⁶

¹²⁴ Nina Vladimirovna Zababurova, “Roslavlev” A.S. Puşkina: diskussiya o patrotizme i “frantsuzskie” personaji, *Nauçmaya Mysl Kavkaza*, No:2, 2012, s. 142.

¹²⁵ Sergey Mitrofanoviç Petrov, “Hudojestvennaya proza Puşkina”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/03articles/05prose.htm>, 23 Mayıs 2019.

¹²⁶ Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 186.

ile cesur vatansever ve ülkenin bağımsızlığı için canını feda edecek halkın kahramanlığını anlayabilecek, dönemin aydın Rus kadınlarından biridir. Rus edebiyatında vatanseverliği, cesurluğu, ait olduğu sosyal sınıfına ve yabancı kültür etkisinde yetiştirilmesine rağmen vatan toprağından yabancılaşmayan yeni Rus kadın tipinin temsilcidir. Bu bağlamda yazarın Rus ruhunun ideali olarak yansıttığı Tatyana Larina'nın bir devamı olarak Polina ortaya çıkmıştır.

Napolyon Bonapart'nın Moskova işgali öncesi soylu sınıfının, ev toplantılarında Batı özentisi davranışları eleştirel bir bakış açısı ile yansıtılır. Soylu sınıfının, halktan kopuk, Fransız kültürünü sadece dışsal biçimde benimseyen, yozlaşmışlığının içerisinde manevi değerlerini koruyan, bulunduğu çevrede kendisini yabancı hisseden Polina, vatansever duyguları ile öne çıkmaktadır. Savaş öncesi Fransız komutan Napolyon Bonapart'ı öven konuşmaları sertçe eleştiren Polina, savaş dönemi korkaklıkla düşüncelerini değiştirip, sözde vatansever olan soylulara karşı olan sert tutumunu aynı şekilde devam ettirmektedir. Soylu sınıfına ait diğer gençler gibi Fransız kültürü ile yetişen Polina, Fransız romanları ile büyür, Aleksandr Sumarokov dışında Rusça kitabın bulunmadığı bir kütüphaneye sahiptir. Polina'nın Rus diline ve edebiyatına olan tutumu bağlamında yazar kendi milli görüşünü yansıtmaya çalışmaktadır. Slavcı-Batıcı tartışmalarının başladığı 1830'lu yıllarda Batı kültürüne olan özentiliği eleştiren, Rusya'nın geleceğini Batı kültüründen tamamen koparak, kendi özüne, geleneklerine dönmesi ile şekillenmesi gerektiği düşüncesini savunan gerici-milliyetçi fikirlere olan Puşkin'in eleştirisi eserde Rus edebiyat hakkındaki söylemleri aracılığı ile ortaya çıkar. Sürekli olarak Rus edebiyatının özgün bir şekilde gelişmediğini, Batı özentisi eserlerin yayınlanmasını eleştiren kitleye karşı Puşkin, halkı refah bir geleceğe yönlendirmesi gereken intelijansiyanın kendi anadiline olan kopukluğunu eleştirerek, bunun nedenini yazarların özgün eserler kaleme almamasında görür.

“Sorun şurada: Rusça okumak çok sevindirdi bizi. Fakat yazınımız Lomonosov'dan öteye gitmiyor ve henüz dar kapsamlı. Birkaç seçkin şairimiz var kuşkusuz. Fakat bütün okuyucuların sadece şiirle ilgilenmelerini beklemek olanaksız. Düzyazı alanında bir tek Karamzin Tarihi var. İlk iki üç roman birkaç yıl önce ortaya çıktı. Oysa Fransa'da, İngiltere'de ve Almanya'da birbirinden ilginç romanlar durmadan izler birbirini. Çeviri bile göremiyoruz. Hani görsek de, siz dilediğinizi yapın ama ben özgünlerini yeğliyorum. Dergilerimiz,

edebiyatçılarımız için ilgi çekici. Biz her şeyi, haberleri ve bilgileri yabancı kitaplardan öğrenmek zorundayız. Böylece de (düşünen ve insanoğlunun düşüncelerini izleyen herkes) yabancı dil ile düşünüyor. Yazarlarımızın Rus kitaplarına gösterdiğimiz umursamazlıktan hiç durmadan yakınmaları, şapkalarımızı Schleir moda evinden satın alışımıza, bizim şapka yapımcılarımızın ürünleriyle yetinmeyişimize kızları Rus tüccarlarının yakınmalarını andırıyor.”¹²⁷

Batının yozlaşmış etkisinden soyutlanmaya çalışan, sözde vatanseverlere bir saldırı niteliğinde olan bu cümleler, yazarın aynı zamanda sınırlanmış olarak gördüğü Rus edebiyatına karşı bir protestosudur. Aynı zamanda söz konusu cümleler gerici milliyetçi düşüncülerin, insanların ilgisini Batı etkisi ile yazılan eserlerden, 18. yüzyıl eski biçim Rus yazınına döndürme çabalarına bir eleştiridir. Eleştirmen Aleksey Gruşkin’e göre bu sözler gerici-milliyetçi düşüncüyü destekleyenlerin, tüm çabalarına rağmen insanların ilerici düşünceleri takip etmesini engelleyemeyeceklerini vurgular.¹²⁸

Eserde, Batı kültürünün soylu sınıfı üzerindeki olumsuz yansımaları, milli değerlerini hor gören insanların Batı hayranlığı, Fransız yazar Madam de Stael’in 1812 Vatan Savaşı öncesi Moskova’ya olan ziyareti sırasında gerçekleşen toplantılarda yaşanan olaylar üzerinden gösterilir. Stael’in Rusya’ya gelişi söz konusu dönemde soylu çevreleri tarafından coşkunluk ile karşılanır. Güçlü, zeki, yetenekli, bağımsız bir kadın olan Stael, Polina’nın örnek aldığı bir kahramana dönüşür. Stael’in düşünceleri üzerinden Puşkin, gerçek Batı kültürünün aydınlanma yanlısı düşüncesini gösterir. Batılı birine yaranmak için kendi halkının geleneği olarak görülen sakalı ile dalga geçen “yaşlı soytarıya” karşılık söylediği “*Bundan yüzyıl önce sakalını korumasını bilen bir halk, zamanımızda da kafasını korumasını bilecektir*”¹²⁹ sözü ile Stael, Rus kimliğinin gerçek değerinin bilincinde olduğunu belirtir.

Yeni Rus kadın kimliğinin simgesi olan Polina güçsüz, bağımlı bir birey olmaktansa kendisini geliştirmek, kendi tarihini yazmak ister. Polina, vatanın bağımsızlığı ve geleceği için dönüm noktası olan 1812 Vatan Savaşı arifesinde tarihe geçmek ister, Napolyon’u öldürme hayalleri kurar. Savaş haritası ile saatler geçiren, politik konular

¹²⁷ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 181.

¹²⁸ Aleksey Gruşkin, “Roslavlev”, **Puşkin: vremennik puşkinskoy komissii**, Moskva, İzd. Akademii Nauk Sssr, 1941, Sayı 6., s. 325.

¹²⁹ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 183.

üzerinde düşünen, etrafında bilgi sahibi olmayan, yozlaşmış soyluları sertçe eleştiren Polina, taşıdığı vatansever duyguları ile Rus kadınlarının öncüsü konumuna yükselir. Polina için vatan uğruna savaşmak, şehit olmak kutsal bir anlam taşımaktadır. Nitekim kendisinden hoşlanan, soylu genç Aleksey'den, alaycı tavırlarından, vatanseverlikten uzak düşüncelerinden dolayı uzak duran Polina, Aleksey'in savaşta öldüğü haberini duyduğunda üzülür. Polina için Aleksey, Rusya'nın kurtuluşu uğruna can vermiştir, kutsal görevini yerine getirmiştir.

Yazarın milliyetçi görüşleri, Polina'nın "öteki" düşman karşısında Rus ruhunu yücelten, vatansever düşünceleri ile örtüşmektedir. Puşkin, vatanseverliği ile yücelttiği Polina'nın ait olduğu soylu sınıfının "öteki" karşısında birlik olamamasını, savaş sırasında Fransız kültürüne olan hayranlığına devam etmesini milli görüş çerçevesinde eleştirir. Vatan sevgisini ukalalık olarak gören, Napolyon Bonapart'ın askeri dehasını öven insanların karşısında, safdilli olan vatan savunucuların etkili olamadıklarını belirten yazar bunun nedeni olarak tepkilerinin Fransızca konuşulmasını, Rusça'ya yabancı sözcüklerin sokulmasını eleştirmekten öteye gidememesinde görür. Milli olana ait her şeyi küçümseyen insanlar Napolyon'un kurduğu Ren Konfederasyonu'na Rusya'nın da dahil olabileceği olasılığına inanırlar, bu bağlamda dış düşman karşısında birlik olamayan Rus soyluları yazara göre rezil bir tablo sunmaktadır.¹³⁰ Söz konusu durum Napolyon'un Moskova'yı işgal etmek üzere olduğu haberinin yayılması ile değişir: "*Halk öfkeleni. Sosyete maskaraları uslandılar. Bayanlar silkinip canlandı.*"¹³¹ Moskova salonlarında düşmanın Rusya'ya yaklaşma haberinin yansımaları karikatür biçiminde betimlenir.¹³² Soylular, Fransızca yerine Rusça konuşmaya, tabakasındaki Fransız enfiyesini Rus olanla değiştirmeye, kırmızı şarap yerine kvas içmeye başlarlar. Salonlarda vatansever konuşmalar yapılır, Rus tarihinde zafer kazanan kahramanların isimleri anılır. 17. Yüzyılda Polonya-Litvanya'nın Rus topraklarındaki etkisine karşı milis kuvvetlerde savaş veren kahraman Kuzma Minin ve Dmitri Pojarski'nin isimleri yüceltilir, Fransızlar karşısında gerekli olanın halk savaşı olduğu söylemleri yayılır. Daha önceleri Batı özentiliği yapan soyluların bu ani

¹³⁰ Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 184.

¹³¹ *A.e.*, s. 184.

¹³² Zababurova, *a.g.e.*, s. 144.

dönüşümünü Polina sert bir şekilde eleştirir, kasten aralarında Fransızca konuşmaya, Napolyon'un askeri dehasını övmeye başlar. Polina'nın tutumu soylular tarafından kınanır ve hikayenin anlatıcısının sert tepkisine neden olur. Anlatıcının: *“bırak erkekler dövüşsün, bağıra çağıra, politikadan söz etsinler. Kadınlar savaşa gidecek değil ya!”* sözlerine karşılık Polina şu şekilde cevap verir:

“Kadınların anayurdu yok mu? Onların babaları, erkek kardeşleri, kocaları yok mu? Acaba bizim damarlarımızda akan kan Rus kanı değil mi? Yoksa bizim sadece balolarda ekosez yaparak döndürülmek, evde de kanaviçeye köpekçikler işlemek için mi doğduğumuzu sanıyorsun? Hayır, ben kadının toplum üzerinde, ya da hiç değilse bir adamın kalbi üzerinde nasıl etkili olabileceğini biliyorum. Bizi tutsak ettikleri aşağılık durumu kabul etmiyorum.”¹³³

Yaklaşan Fransız istilasına karşın vatansever söylemlerin artması, soyluların davetler düzenlemesini, eğlenmesini engellemez. Moskova'nın işgaline günler hala Polina ailesi ile beraber kentin uzağındaki bir köye yerleşir. Babası, davetler vererek Moskova'da yaşadığı hayatı devam ettirmeye çalışır. Puşkin, okuyucuya dönemin felsefi, sosyal, tarihse ve psikolojik yanlarını göstermeye çalışır, bu hususta kahramanların kaderi, özel hayatları üzerinden arka sosyal yaşantıyı yansıtmaya çalışır. Polina'nın babası soylu sınıfına ait, devlete hizmet eden birey olarak dönemin tipik temsilcidir. Şatafatlı arabası, evde Fransız romanları dolu kitaplığı, taşra yerinde kent hayatını devam ettirme çabası, milletin, ülkesinin politik geleceğine karşı duyarsızlığı, vatansever Polina karşısında, milli değerlerden yoksun insanların tipik bir örneği olarak sunulur.¹³⁴ Puşkin, savaşın zaferinde soylulardan daha çok halkın rolünün olduğunu vurgular. Yazar için savaşın en temel itici gücü halkın öfkesidir, eserde tam olarak halkın katkısı betimlenmese dahi Polina'nın ifadelerinde anlaşılır. Yazara göre, manevi değerlere önem veren, milli duygular taşıyan bireyin, kendisini soylu veya taşra ortamında yabancı hissetmemesi ve çevresi ile çatışmaya girmemesi imkansızdır. Puşkin için vatansever, kendi halkına, ülkesine bağlı olmak aynı zamanda diğer ülkelerin kültürüne değer vermeyi gerektirir. Gerçek bir vatansever dünya vatandaşı olmalıdır, insana ve diğer milletlerin vatandaşına saygı duymalıdır. Vatanseverlik Puşkin'in anlayışında Rus feodal gerçekliğin önünde hayranlık duymak

¹³³Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 184-185

¹³⁴Galina Şpilevaya, v.d., “*Kontseptsiya istoričeskogo romana A.S. Puşkina i M.N. Zakoskina: o poetike klassičeskogo i belletrističeskogo proizvedenii*”, **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No:419., 2012, s.75.

ve diğer halklardan nefret etmek demek değildir. “Roslavlev”, feodal ve otokrat Rusya’nın yüceltilmesi için savaş döneminde Rus halkının zaferini kullanma çabası içinde olan düşünceye karşıdır. Dönemin hükümet tarafından yapılmaya çalışılan, yabancı kültüre ait olan her şeye karşı nefret besleyen anti-batıcı propagandasını eleştirir.¹³⁵

Polina etrafında sözde vatansever tutumları ikiyüzlü bulduğu için görüşlerini, savaş sırasında tutsak düşen Fransız asker Senikur ile paylaşmayı tercih eder. Moskova işgalinin kentin alev alması ile sona doğru ilerlemesini Senikur, Rusya’nın kaybettiğini düşünen Rusların aksine Napolyon’un hiçbir biçimde Moskova’da tutunamayacağını şu sözlerle anlatır: *“kısa bir süre sonra başıbozuk ve hoşnutsuz bir orduyla yanıp yıkılmış, boşaltılmış topraklardan geçerek çekilmek zorunda kalacağını görmüyor musunuz?”*¹³⁶ Rusların kendi topraklarını ateşe vermesini barbarca bir cömertlik olarak yorumlayan Senikur, Rusya’nın Napolyon karşısında zafer kazandığını belirtir. Polina buna karşılık: *“Bir Rus kadını olmakla övünebileceğim... kendi başkentini yakan bir halkla savaşmayı bundan böyle hiçbir zaman göze alamayacaklar”* diyerek Rusya’nın diğer Avrupa devletleri arasındaki elde ettiği zafer sayesinde önemli bir güç haline geldiğini, böylelikle zaferin ülkenin dış politikadaki parlak geleceğinin habercisi olduğunu belirttiğini anlarız.¹³⁷

Gruşkin, milliyetçi görüşünün “Roslavlev” eseri aracılığı ile aktaran Puşkin’in, Polina ile Rus edebiyatında soylu toplumun içerisinde vatansever, milli değerlerini koruyan kadınları yansıttığını belirtir.¹³⁸ Yeni tip Rus kadının doğuşunun habercisi olan “Roslavlev” aynı zamanda yazarın kolektif bellek aracılığı ile tarihsel koşulları tasvir etmesi açısından Puşkin’in tarihselci yaklaşımını örnekleyen önemli eserlerinden biridir. Okuyucunun sadece kendisine yakın gördüğü olaylar ile deneyimlemediği dönemler arasında bağlantı kurma isteğini anlayan Puşkin, 1812 Vatan Savaşının öncesi ve sonrasını betimleyerek tarihsel bellek çerçevesinde milli bilincin

¹³⁵ Gruşkin, **a.g.e.**, s. 336-337.

¹³⁶ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 191.

¹³⁷ **A.e.**, s. 192.

¹³⁸ Gruşkin, **a.g.e.**, s. 333.

canlanmasını sağlar.¹³⁹ “Roslavlev”, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde var olan Rus kimliğini vurgulaması ile 1830’larda ortaya çıkan gerici milliyetçiliğe ve Batı düşüncesini biçimsel olarak benimseyen, özentilikten öteye gidemeyen tutumu eleştirmesi ile yazarın milliyetçi görüşlerini yansıttığı önemli eserlerden biridir.

3.6. Rus Kimliğinde Çar-Halk Çatışması: “Boris Godunov”

Puşkin’in 1825 yılında kaleme aldığı “Boris Godunov” adlı eser, Çar yönetimi tarafından sansürlenmesi nedeniyle tam hali 1831 yılında basılmış olup, tiyatro sahnesine uyarlanması 1866 yılında gerçekleşmiştir. Eserin ilham kaynağı Karamzin’in Rusya tarihi hakkındaki çalışmalarının ürünü olan “Rus Devlet Tarihi” adlı derlemesinin 1824 yılında yayınlanan Rusya’nın Kargaşa Dönemi (Smutnoye Vremya) ve Çar Boris Godunov’un iktidar süresini konu edindiği ciltleridir. Boris Godunov döneminde yaşanan karmaşalar, halkın kutsal olarak gördüğü Çarlık makamı ile çatışması ile şiddetlenir. Rus milli kimliğin önemli etmenlerinden biri sayılan, Ortodoksluk inancı doğrultusunda halk ile Tanrı arasında aracı olduğuna inanılan, kutsal makamın sahibi Çar’a karşı itaat durumunun sarsıntıya uğraması eserde nedenleri ve sonuçları ile tarihsel gerçeklere bağlı kalarak gösterilmektedir. Eserde yer alan kahramanlar kurgusal olarak yaratılmamıştır, söz konusu dönemde yaşamış olan kişiler yer almaktadır. Gönül Uzelli “Tiyatro Yazarı Olarak Aleksandr Sergeyeviç Puşkin” adlı çalışmasında Puşkin’de tarihi kişilerin, yetenek ve dehanın karşılıklı ilişkileriyle düşüncelerin sembolleri olduğunu ileri sürer.¹⁴⁰ Söz konusu tarihi kişiler aracılığı ile Puşkin hem tarihsel olayları anlatır, hemde kişileri belli bir görüşün temsilcisi olarak eserde konumlandırır. Çar Fyodor’un ölümü sonrası Rurik hanedan soyunun kesintiye uğraması Rus devlet yönetimi ve halk arasında çalkantıların yaşanmasına neden olur. Devlet adamı olarak başarılı gösterilen, dönemin boyarlarının ve halkın desteğini alan Boris Godunov, seçimle Çar ilan edilir. İktidarının ilk

¹³⁹Natalya Verşinina, “1812 god i filosofiya vremeni v romane A.S. Puşkina “Roslavlev”, *mihaylovskaya puşkiniana*”, **Seltso Mihaylovskie Puşkinski Zapovednik**, C. 58, 2013, s.119.

¹⁴⁰ Gönül Uzelli, “Tiyatro Yazarı Olarak Aleksandr Sergeyeviç Puşkin”, **Prof. Dr. Altan Aykut’a Armağan**, İstanbul, Çeviribilim Yayınları, 2016, s. 420.

yıllarında başarılı bir yönetime sahip olan Boris'in mevcut durumu, ölen Çareviç Dmitri olduğunu iddia eden Düzmece tarafından sarsıntıya uğrar. Zamanla Boris Godunov'u "çocuk katili" olarak gören boyarların, halkın desteğini alan Düzmece, Rus Devletinin iç politikasına karışmak isteyen Leh ve Litvanya devletlerinin, Katolik kilisenin politik oyuncağı olarak kullanılır. Karmaşalar Boris'in vefatı, çocukları Fyodor ve Kseyna'nın intihar ettiği söylentileri, Dmitri'nin Moskova'ya gelerek zafer kazanması ile son bulur.

Boris Godunov dönemi özellikle halkın Rus tarih sahnesine çıkması bağlamında, milliyetçilik açısından önemli görülen bazı değerlerin sorgulanmasına neden olur. IV. İvan'ın oğlu, Boris Godunov'un kız kardeşinin evli olduğu Çar Fyodor İonnoviç'in ölümü ardından Rurik hanedan soyunun kesintiye uğraması, Godunov'un, Zemski Sobor ve halk tarafından desteklenmesi ile Çar ilan edilmesi, Rus tarihi seyrinde yeni bir dönem başlatmıştır.¹⁴¹ Nitekim yüzyıllardır süre gelen soy mirası kesintiye uğramış, Tatar soyundan gelen, Çar Fyodor dönemi devlet adamlarından Puşkin'in deyimiyle "dünkü köle" "bir Tatar"¹⁴² tahta geçerek, halkın ve saray erkanının gözünde hanedan soydan gelmeyen insanların Çarlık makamına sahip olma durumunu olası kılmıştır. İktidarının ilk dönemlerinde başarılı bir politika yürüten Godunov, IV. İvan'ın yedinci eşinden olma Çareviç Dmitri'nin Ugliç'te kendi emri ile öldürüldüğü söylentilerinin yayılması ve kendisini Çareviç Dmitri olarak tanıtan bir Düzmece'nin ortaya çıkması ile zor zamanlar yaşar. Halk ve boyarlar tarafından katil olarak görülen Godunov, Rus milletin nefreti ile karşı karşıya kalır. Nitekim eserde bu durum genel olarak monarşi devletlerinde tahtın varisi olarak tek bir hanedan soyundan gelen hükümdarın soyunun kesintiye uğraması ve Rus milletin Çarlık makamına olan bakış açısı ile bağdaştırılır. Eleştirmen Belinski, hanedan soyunu kutsal gören Rus milleti için soy dışından birinin Çar olması ihtimalini ve başarılı olma yolunda sahip olması gereken özelliklerin en önemlisinin dahilik olduğunu, ancak Godunov'un becerikli ve zeki olmasına rağmen başarısızlığının bu özellikten yoksun olmasından kaynakladığını vurgular.¹⁴³

¹⁴¹ Orlov, v.d., **a.g.e.**, s.87.

¹⁴² Kuleşov, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁴³ Belinski, **Polnoe sobranie soçinenii**, C. 7, s. 515-516.

Puşkin, Çarsız kalan halkın içinde bulunduğu kaygılı durumdan Boris Godunov'un Çar olarak seçilmesi ile kurtulduğunu, boyarların ve Rus milletinin desteklediği yeni Çar'ın endişelerini detaylı bir şekilde betimlemektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde halkın önemli bir rolü olduğu inancını taşıyan yazar, eseri yazdığı dönemde özellikle Aralıkçı hareketin başarmak istediği devrim eyleminin halk önderliğinde yapılmasının imkansızlığını "Boris Godunov" eserinde farklı bir bakış açısında göstermektedir. Aralıkçıların aksine halkın aracılığı ya da önderliğinde gerçekleşecek olan devrimin imkansızlığını, Rus halkının geri kalmışlığı ve cahilliği nedeniyle olamayacağı düşüncesini, Boris Godunov'un Çar seçilme arifesindeki davranışları ile göz önüne koyar. Çar'sız kalan halk, kendi iradesi ile ülke yönetimi için atılım yapmak yerine ağlamayı, sızlanmayı tercih eder: "*Tanrım bizi kim idare edecek o zaman? Vay başımıza gelen!*".¹⁴⁴ Çar'ın kim olacağını öğrenmek için Duma'nın kararını açıklamasını bekleyen halk, kendi kaderini tayin etme konusunda girişimde bulunmaz. Çarsız kalan halkın kayıtsızlık ve ağlama karmaşası karşısında yazar öfkelenir. Boris, boyarlar ve Duma tarafından seçilir ancak tahta çıkması halk sayesinde olur. Halk devletin Çar'ı olarak bir tiranın geldiğinin farkına varamaz. Nitekim Rus devleti gibi monarşi yapılı yönetim sistemlerinde, Puşkin iktidarın halka her zaman yabancı ve hoşnutsuz olduğunu düşünür. Yazarın milli düşüncesi bağlamında otokrasinin zararlı etmenleri milletin kaderini tayin etme yetisini elinden alması ile eserde gösterilir. Milletin bilinçsizce kendisini yönlendiren güce itaat etmesi, kendi üzerinde despot bir gücün kökleşmesine yardımcı olmasına neden olur.¹⁴⁵ Bu bağlamda halkın ilerici bir atılım gücünden yoksun olduğu inancı Puşkin'de giderek netlik kazanır, ancak halkın bilincinde olmadığı gücün despot bir Çar'ı devirebilecek nitelikte olduğunu yazar, okuyucuya göstermek ister. Bu bağlamda isyan kıvılcımlarını başlatan halk sayesinde Düzmece, Moskova'ya kadar gelir ve hak ettiğini düşündüğü tahtı, Boris'i devirerek kazanır. Boris'in ölmesi ile boş kalan iktidar tahtı ve Moskova artık halkın elindedir, ancak dramının sonu halk ve devlet için felaket ile biter. Halk: "*Hey millet, millet! Hemen Kremlin'e gidelim. Çar'ın sarayına gidelim. Boris'in enişini kısıvrak*

¹⁴⁴Aleksandr Puşkin, **Boris Godunov**, Çev. Özcan Özer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s.5.

¹⁴⁵ Gukovski, **a.g.e.**, s.35.

*boğalım!”*¹⁴⁶sözleri ile öfkelenir: “*Bağlayalım! Boğalım! Yaşasın Dmitri! Yere batsın Boris Godunov’un soyu!”*¹⁴⁷diyerek Çar’ın sonunu getirirler. Ancak kendi kaderlerini yönlendirmek için halkın giriştiği isyan, tarihin yeniden tekrarlanması ile döngüye girer. Her şey eskiye döner, boyarlar, saray erkanı sarayda ülkenin geleceği için halka danışmadan karar verir ve yeni Çar olarak Düzmece Dmitri’yi ilan ederler. Boris’in çocuklarının ölüm haberi ile Dmitri’nin zaferini duyan halkın tepkisi suskunluğa gömülmek olur. Son sahnede “halk dehşetle susar”, “halk susmaya devam eder”¹⁴⁸ cümleleriyle suskunluğun aslında tepkili bir cevap olduğu yansıtılmak istenir. “*Haydi bağırın: Yaşan Çar Dmitri İvanoviç*” çağrısına karşılık olan suskunluk, insanın günahkar gücü bilinçsizce yükseltmesi karşısında, sessizce boyarlara itaat etmeyi kesmesinin bir özeti gibidir. Eleştirmen İvan Korovin suskunluğu Rusların günah-ceza inancı bağlamında “*ruhu temize çıkarmanın başlangıcı, vicdana göre yaşamı yeniden şekillendirmesi, günahın girdabına düşmeyi sonlandırması*” olarak yorumlar.¹⁴⁹ Eleştirmen Belinski ise söz konusu suskunluğu Antik Yunanda ilahi cezanın uygulayıcısı olarak görülen Nemesis’in sesinin yankılanması olarak yorumlar. Boris Godunov’un masum ailesini yıkıma götüren iktidar hırsına karşı yükselen bir sestir.¹⁵⁰

Milliyetçilik bağlamında milletin iktidara ve hükümdara karşı bakış akışının önemi eserde farklı karakterlerin yorumları üzerinden yansıtılmaya çalışılır. Bu bağlamda verilebilecek ilk örneklerden biri Boris Godunov’un tahta çıkması üzerine söylediği sözlerdir. Çarlık makamı Rus devletinin tarihinde Ortodoksluk inancı ile bağlantılı olarak Tanrı tarafından bahşedilen, dinsel olarak kutsanan bir makam olarak kabul edilir. Tanrı ile halk arasındaki aracı olarak düşünülen Çar, kendisine bahşedilen görevin ve sorumlulukların bilincinde olmak zorundadır. Boris Godunov’un sözlerinde hem devletine sadakat ile bağlı olan halkın önemini hem de Çarlık makamının millet için var olan değeri vurgulanmaktadır.

¹⁴⁶ Puşkin, **Boris Godunov**, s.95.

¹⁴⁷ **A.e.**, s.95.

¹⁴⁸ **A.e.**, s.97.

¹⁴⁹Tatyana Kurkina, *Greh v tragedii A.S. Puşkina “Boris Godunov”*, **Aktualniye voprosi sovremennoy filologii jurnalistiki**, 2014, s. 84.

¹⁵⁰ Belinski, **Polnoe sobranie soçinenii**, C.7., s. 534.

“Ey yüce Patrik, ey boyarlar;
Yüreğim apaçık karşınızda:
Büyük bir korkuyla, itaatkarca
Kabul ediyorum saltanatı.
Öylesine ağır ki yüklendiğim görev!
Kudretli İvan’ların yerine geçiyor
Ve bir melek kadar masum
Çar Fyodor’un tahtına çıkıyorum.
Ey yüce azizler! Ey ulu Tanrım!
Göklerdeki katından sadık
Kullarının gözyaşlarına bak.
Bu kadar kutsal bir makama
Yükseltmek lütfunda bulunduğun
Sevgili kuluna yardım et.
Ki ben de şanla yöneteyim halkımı,
Senin gibi lütufkar ve adil olayım.
Sizin de yardımınızı bekliyorum ey boyarlar,
Halk iradesiyle seçilmeden önce,
Birlikte nasıl hizmet ettiysek Çar’a,
Şimdi de öyle hizmet edin bana.”¹⁵¹

Çar Boris, en kudretli güce kavuştuğunu, altı yıldır süren iktidarına rağmen mutlu olmadığını, iktidarın ya da hayatın artık kendisine keyif vermediğinden yakınır: “*Göklerin gazabını, gelecek felaketi Şimdiden sezebiliyorum*”¹⁵² diyerek başına gelecek felaketleri önceden sezer. İktidar olmak uğruna yaptığı tüm eylemler sonucu halkın sevgisini kazanamaz. İnsanlara bolluk, bereket vererek, cömert davranarak sevgi kazandığını sanır ancak başarılı olamaz. “*Halk yaşayan hükümdarı değil, Sadece ölü olanı severmiş. Biz kafasızlarsa onların alkışları ya da Coşkulu feryatlarıyla kendimizden geçeriz bir de!*”¹⁵³ sözleri ile kıtlık içinde yaşayan millete karşı ambarları açmasına, altın dağıtmasına rağmen yine de lanetlendiğini, Rus devletinin başına gelen tüm felaketlerin sorumlusu olarak kendisini gördüklerinden yakınır. Nitekim halk, Çar iktidarının üzerinde yaratılan bir ahlak mahkemesi görevi üstlenir. Özerk bir güç olarak ahlaki yargının merceği olan halk, Çareviç’in öldürülmesi suçunu unutmaz, bir katili, tüm felaketlerin sorumlusunu “Çar” tahtına oturtan millete karşı Tanrı’nın gazabı olduğunu düşünür. Bu bağlamda Rus milletinin dini inancı vurgulanır, işledikleri günah karşısında gerçekleşen her felaketi ilahi bir ceza olarak

¹⁵¹Puşkin, **Boris Godunov**, s.9.

¹⁵²A.e., s.23.

¹⁵³A.y.

görürler. Söz konusu inanış, ahlaki bir yargıç görevi üstlenen halkın monarşi devlet tarafından yönetilmesine rağmen, Çar tahtında oturan hükümdarı alt edebilecek güce sahip olduğunun vurgulanması ile somutluk kazanır. Suçunun bilincinde olan Boris, Rus kimliğinin dini yönünün önemli bir olgusu olan vicdan konusuna değinir: “*Eğer tertemizse vicdan, Kötülüğü, iftirayı rahatça ezer. Fakat ufak da olsa bir leke varsa vicdanda, İşte o zaman felaket!*”¹⁵⁴

Çareviç Dmitri’nin Boris tarafından öldürüldüğü gerçeğini Çar’ın itirafı ile değil Şuyski ve Vorotinski arasındaki konuşmalardan öğreniriz. Şuyski, Çareviç’in ölmüş olduğunu, suçlusunun ise Boris Godunov olduğunu bilmesine rağmen gerçeği söylemediğini itiraf eder. Boris’in asil bir soydan olmadığı “*cellat Malyuta’nın damadı*” “*dünkü köle*” olduğu için cellat ruhu taşıdığını, kendilerinin dahi Boris’ten üstün olduklarını vurgular. Böylelikle iki boyar kendilerinin Rurih kanından geldiklerini belirterek, Boris’ten daha fazla tahtta hakları olduğunu söyler.¹⁵⁵ Nitekim bu durum milletin yanı sıra devlet görevinde bulunan boyarların gözünde hanedan kanının Çarlık makamı için önemli olduğu inancını vurgular. Bu bağlamda soylu bir kandan gelmeyen Boris Godunov yerine Rurih soyundan birinin tahta çıkması gerektiği düşüncesi, Rus milliyetçiliğinin sarsılmaz özelliklerinden biri olan Çarlık makamının ve hanedan soyunun kutsallığı görüşünü destekler.

Hanedan soyunun dışından olması, Çareviç’in katili olduğu söylentilerinin yayılması gibi nedenler dışında Boris Godunov’u başarısızlığa sürükleyen etmenlerden biri de millet-Çar arasındaki uçurumun belirginleşmesidir. Çar Boris Godunov için halk, kalabalık bir insan topluluğudur, yabancılaşmış bir şekilde halktan “*onlar*” diye bahseder. İktidarının ilk yıllarında halkın sevgisini kazanmak, tahta oturmak için Çareviç’i ölüme göndermekten, kıtlık zamanı insanlara saray ambarını açmaya kadar olumlu ve olumsuz bir dizi eylem gerçekleştirir. Buna rağmen önceleri işlediği suça karşılık Tanrı’nın cezası olarak gördüğü halkın nefretini, daha sonraları anlamsız bir isyan olarak adlandırır, “*şuursuz kalabalığı*” iktidara düşman, kötü bir unsur olarak kabul eder. Halkın kolayca boş inançlara kanan, geri kalmış, asi, korkak bir kalabalık olmasına rağmen, tahtı devirebilecek güce sahip olduğunun bilincindedir. Boris Godunov, kendisi ve halk arasındaki uçurumun nedenlerini ararken, Puşkin sorunun

¹⁵⁴Puşkin, **Boris Godunov**, s.24.

¹⁵⁵A.e. s.4.

cevabını “Çarlık” yönetimin kendisi olarak görür. Tiran olan tüm hükümdarların halkın nefreti ile karşılaşacağını bilen Puşkin, temel sorunun monarşinin millet üzerindeki baskıcı tutumundan kaynaklandığını ileri sürer.¹⁵⁶ Puşkin’in düşünceleri, Boris Godunov’un halkın kendisini devirme girişimine karşılık verilmesi gereken tepkinin baskı uygulayarak, korku yaratarak dizginleri elde tutma olduğuna inandığını belirttiği cümleleri ile desteklenir. Ancak endişelerine rağmen Çarlık makamının millet için kutsal olduğunun bilincinde olan Boris Godunov: “*Hiç ölümlerin mezardan kalkarak Çar’ı, Hem de halkın seçerek tahta oturttuğu Yüce patriğin taç giydirdiği Çar’ı Sorgulayacaklarını duydun mu?*”¹⁵⁷ sözleri ile bir taraftan halkın kendisine karşı gelmeyeceğine inandığını belirtir. Rus milletinin kutsal olarak gördüğü Çar unvanının önemini farkında olduğunu ise oğlu Fyodor’a verdiği öğütlerle anlarız. Önceleri halka karşı iyi davranmanın, halk ile iyi geçinen danışmanları yanında bulundurmanın, dizginleri elinde tutması konusunda yeterli olduğunu ve özellikle Rus milletinin kimliğinde baskın bir değere sahip olan Ortodoks kilisesinin kurallarından sapmaması gerektiğini vurgular. Çar unvanının ağırlığını unutmamasını, felaket durumlarında ya da büyük bir zaferi ilan etme esnasında sesini yükseltmesini söyler.¹⁵⁸ Puşkin, milletin kaderini değiştirmede halkın gücünün önemini Düzmece Dmitri’nin zafere ulaşma sürecinde gösterir. Bu gücün temeli ise halkın gözünde kutsal görünen Çar unvanının önemine dayanır. Ancak Düzmece, milletin Çar’a olan itaatini ve yaklaşımını kendi çıkarları uğruna kullanmak ister:

“Ben halkımın ruhunu bilirim;
Onun dindarlığı aşırı öfkelerden uzaktır.
Çar’ın örneği onlar için kutsaldır.
Hoşgörüsüye sonsuzdur.
Sizi temin ederim ki tüm halkım,
Tüm Ortodoks Kilisesi,
İki yıla varmadan Papa’nın kudretini tanıyacaktır.”¹⁵⁹

Düzmece, tahta çıkmak için kendisini destekleyen Batı devletleri ve Katolik kilisesine Rus milletinin bağlı olduğu Ortodoks inancından döneceği sözünü verir. Ortodoksluğa

¹⁵⁶ Gukovski, **a.g.e.**, s. 22-23.

¹⁵⁷ Puşkin, **Boris Godunov**, s.45

¹⁵⁸ **A.e.**, s.88-89.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.48.

bağlı Rus milleti için Katolik bir devletin otoritesini kabul etmek olanaksız, inanç değiştirmek ise milli değerlerine ihanet olarak algılanır. Rus tarihinde bu durumun örnekleri 17. yüzyılda Çar olarak ilan edilen Leh Vladislav’a karşı halkın ayaklanması ve Katolik Kilisesi önderliğinde kiliselerin birleşmesi kararını alan Floransa Konsülüne karşı verilen sert tepki gösterilebilir. Ancak Düzmece Katolik kilisesi ile anlaşmasını, halkın Çar’a olan itaatkar tutumuna, bağlılığına güvenerek yapar. Tarihte söz konusu durum Rus milleti tarafından anlaşılabilecek ve Düzme Dmitri’nin kaderinde yıkıma neden olacaktır.

Eserde isyanın nedenleri olarak Çar Boris Godunov’un halk üzerinde yarattığı baskıcı tutum, ekonomik sıkıntılar, Çareviç Dmitri’yi öldürmesi gibi gösterilmektedir. Ancak halkın ayaklanmasının nedenlerinin temelinde Çar-millet arasındaki kutsal bağın, Boris Godunov’un hanedan soyundan gelmediği gerçeği ile kesintiye uğraması olarak görülmektedir. Tarihçi Kluçevski, bu durumu Boris Godunov’un seçilmiş Çar olmasını, yönetim idaresini daha hassas bir yapıya dönüştürdüğü şeklinde yorumlar. Özellikle “köle Çar” “cellat ruhlu” olarak nitelendirilen Boris’in her türlü iftiraya kurban gidebileceğini belirtir.¹⁶⁰ Rus kültür bilimcisi Boris Uspenski ise Rus tarihine bakıldığında Boris Godunov’un tahta çıkma ritüelinin diğer Çarlardan farklı olmasının Godunov’a farklı bir güven verdiğine inanır. Kendisinden önce gelen Çar’lar metropolit tarafından taçlandırılırken, ilk kez Boris Godunov patrik tarafından kutsanarak, taç giyer. Nitekim Bizans ritüellerinin takip edilerek, Rus hanedanlık ilkeleri dışında seçimle tahta çıkan ilk Çar Boris Godunov’dur ve kendisinin yasal yol ile hükümdar olması, boş söylentilere inanan halk tarafından devrilemeyeceği düşüncesine neden olur.¹⁶¹ Ancak Boris Godunov’u tahta çıkaran yasallığın halk için hiçbir önemi yoktur, bu bağlamda Boris’in trajedesı halkı küçük görmesinden ileri gelmektedir. Çar Godunov yasal yol ile tahta çıkma yolunda cinayet işlerken, Düzmece Dmitri, Çar’ı devirmek için halkına, ülkesine ihanet etmeyi tercih eder. Milletin bilincinde var olan kutsal Çar algısının kötüye kullanılmasının sonucu Düzmece Dmitri ve Çar Boris Godunov’un trajedisinin temelini oluşturur.

¹⁶⁰Oksana Gavrilçenko, “Ponyatie i zakonnosti v tragedii A.S. Puşkina “Boris Godunov”, **Vestnik Rudin seriya literaturovedenie, jurnalistika**, 2017, s. 400.

¹⁶¹Boris Andreyeviç Uspenski, **Tsar i patriarh harizma vlasti v Rossii**, Şkola yaziki russkoy Kulturi, Moskva, 1998, s. 138-139.

Puşkin, genellikle eserin temel düşüncesini koruyabilmek için her sahne ve kişiye bir anlam yükler, “Boris Godunov”da betimlenen rahip Pimen’de söz konusu kişilerden biri olarak karşımıza çıkar.¹⁶² Rus milliyetçiliği bağlamında önemli bir değer olan Çar-millet ilişkisini göstermesinin yanı sıra Puşkin, halkın kimliğinin temel taşlarından birini oluşturan Ortodoksluğa, rahip Pimen üzerinden ışık tutar. Dinin, halk ve Çarlar üzerindeki etkisi, milletin “*günah*” ile ilgili bakış açısı Pimen üzerinden okuyucuya gösterilmektedir. Geleneksel bir karakter olarak, Tanrı’nın hizmetçisi, Ortodoksluk inancının temsilcisi Pimen’in düşünceleri, Düzmece Dmitri’nin gerçek kişiliği Grigori Otrepyev ile yaptığı konuşmalarda ortaya çıkar. Manastırın bir hücresinde Boris Godunov dönemini bir kronikçi olarak kaleme alan Pimen, söz konusu çalışmasını Tanrı’ya ve Rus milletine bir hizmet olarak görmektedir.

“Bu olayı yazdıktan sonra
Tarihim sona erecek,
Böylece Tanrı tarafından bana,
Bu günahkar adama verilen görev de
Yerine getirilmiş olacak.
Tanrı’nın bana yıllar boyunca
Olayları göstermesinde
Ve yazıcılık sanatını öğretmesinde
Bir hikmet varmış demek ki.
Elbet bir gün ilerde, çalışan bir rahip
Benim bu isimsiz, hamarat eserimi bulacak
Tıpkı benim gibi yakıp kandilini,
Silkecek asırların tozunu cildin üzerinden,
Aktaracak gelecek Ortodoks nesillere,
Anayurtlarının geçmiş kaderini;
Ve büyük Çarlarının işlerini, iyiliklerini,
Çektikleri zorlukları saygıyla ansınlar diye,
Günahları için kurtarıcılarına yalvarsınlar diye
Sütratini çıkaracak gerçeğin sözlerinin.”¹⁶³

Belinski, Pimen’in bir kronikçi olarak gerçek dışı öğeler barındırmasına rağmen, Rus ruhunu temsil eden önemli karakterlerden biri olduğunu belirtir. Bu bağlamda Belinski, Rus kimliğinin örneklerinden biri olarak yansıttığı Pimen aracılığı ile kendi

¹⁶² Gönül Uzelli, **Tiyatro Yazarı Olarak Aleksandr Sergeyeviç Puşkin**, s. 417.

¹⁶³ Puşkin, **Boris Godunov**, s.10-11.

milli görüşünü aktaran Puşkin'i şu sözlerle değerlendirir: *"Biz bu sahneden, o zamanın Rus gerçekçiliği ile ilgili bir yalan olarak kınanabilecek her şeyi kararlılıkla aktardık: geri kalan her şey Rus ruhu ile aktarılmıştır. Tarihsel gerçeğin derinine göre bu sadece gerçek bir milli şair yapabilirdi"*.¹⁶⁴ Pimen, farklı bir açıdan Puşkin tarafından isyankar Grigori Otrepyev'in karşıtı olarak konumlandırılır. Sessiz ve huzur içinde tarih çalışmasını yazmaya çalışan, iyi niyeti ile öldükten sonra yaptığı yüce işi Grigori'ye devretmeyi düşünen Pimen'in karşısında, Boris Godunov'u *"çocuk katili"* olarak halkı kandırmasının intikamını almaya hazırlanan, isyan ruhu ile dolu Grigori'nin nefreti var olur. Grigori'nin endişelerine ve Çar Boris Godunov'u tahttan indirme planlarına karşılık Pimen'in dünyevi yaşamın gösterişliği, değersizliği ve dini hayatın üstünlüğü hakkında konuşması Belinski'ye göre Rus ruhunun yansımasıdır.¹⁶⁵ Halk tarafından kutsal önem atfedilen Çar'ların üzerinde sadece Tanrı'nın olduğunu vurgulayan Pimen, halka karşı ve devlet yönetiminde büyük bir güç elinde bulunduran hükümdarların Tanrı karşısında sıradan insanlardan farksız olduğunu belirtir. İktidar hırsı ile dolu, günahkar, insanlara karşı cani olan Çarların, huzur aradığı, sakinleştiği, günahlarını kabul ederek, arınmaya çalıştığı tek gücün Tanrı olduğunu söyler. Pimen en büyük günahlardan birini işleyerek, Çareviç'in katili Boris Godunov'u Çar ilan ederek Tanrı'nın gazabını halkın üzerine çektiğine inanır. Pimen söz konusu Dmitri'nin öldürülmesinin günahın sorumlusu olarak bir grup insanı suçlamaz, bu durumu Rus halkının ahlaki yozlaşmasının bir sonucu olarak görmektedir; çünkü halk geleceğin Çar'ı olabilecek Dmitri'yi öldüren Godunov'u Çar olarak ilan etmiştir. Devletin yaşadığı sıkıntılar, halk-Çar çatışması Pimen'in inancına göre *"çocuk katili"* Boris Godunov'un Çar ilan edilmesi günahına karşılık Tanrı tarafından verilen cezadır. Ortodoks kilisesinin olumlu yanı Pimen üzerinden yansıtılırken, kilisenin düzensizliği ve karmaşıklığını Puşkin eserde Misail ve Varlaam rahipleri üzerinden betimlemektedir. Grigori'nin Litvanya sınırına giderken bir handa karşılaştığı Misail ve Varlaam, içki içip, sarhoş olup, insanlardan manastır açmak için para dilenen yozlaşmış rahipler olarak ortaya çıkarlar. İnsanların merhamet duygularını yalanla, aldatmayla sömürmek isterler, nitekim ikiyüzlüce davranarak kendilerine az para veren Hristiyanları cimri ve az inançlı olmakla suçlarlar. Ancak söz konusu durum

¹⁶⁴ Belinski, *Polnoe sobranie soçinenii*, C. 7, s.528.

¹⁶⁵ A.e. s.529.

cezası kalmaz, Grigori'yi yani Düzmece'yi arayan Çar'ın adamları rahiplerin her birini Düzmece olmakla suçlarlar. Masum insanların suçlandığını gören Grigori yanlış düzeltmez, rahiplerin idam edilmesine göz yumar. Ancak Grigori'nin handan kaçması ile gerçek Düzmece'nin kim olduğunu anlayan Çar'ın adamları iki rahibi serbest bırakmasına rağmen, eserin gidişatında Varlaam ve Misail'in sonlarının iyi bitmeyeceği anlaşılır, yani günah cezasız kalmayacaktır.¹⁶⁶ Bir başka günahın cezasız kalmayacağı durum ise Düzmece Dmitri'nin kaderinde gösterilmektedir. Eserin başlarında “*çocuk katili*” olarak gördüğü Boris Godunov'un günahının bedelini ödetmek, intikam almak için Çareviç Dmitri'nin yerine geçen Grigori, iktidar hırsına yenik düşerek Rus halkının değerlerine ve inancına ihanet eder. Rus halkını, boyarları Çareviç Dmitri olduğunu söyleyerek aldatır. İktidar olma yolunda birçok günah işleyen Dmitri, Leh Devleti ve Litvanya'dan Rus Devletinin hükümdarını devirmek için yardım alır, Katolik inancını benimser, Katolik kilisesine Rus halkını Ortodoksluktan kurtaracağı sözünü verir. Litvanlar ve Lehlerin desteği ile kendi vatanında Çar yanlısı insanlar ile savaşmayı göze alır, birçok insanın ölümüne neden olur.

“Sizler Çar için kılıç çekiyorsunuz,
Bu yüzden içiniz rahat.
Bense sizi, kardeşlerimizin üzerine saldırtıyorum.
Litvanya'yı Rusya'ya karşı ayaklandırımdı,
Düşmanımıza güzel Moskova'nın
Kutsal yolunu gösteriyorum.
Ama bunun günahı benim değil,
Senin boynunda Çar katili Boris!”¹⁶⁷

Suçunun farkında olan Grigori, yaptıklarının sebeplerinin Boris Godunov'un günahı olduğunu belirterek kendisini aklamak istemesine rağmen, ileride elde ettiği zaferi kaybederek günahının bedelini ödeyecektir. Düzmece'nin işlediği günah sonucunda başına gelebilecek felaketler eserde tam olarak belirtilmez, ancak son sahnede halkın suskunluğu Düzmece Dmitri'nin gelecek sonunun habercisi olarak yorumlanır.¹⁶⁸ Gerçek Çareviç olmayan Düzmece'yi destekleyen halkın günahının cezası, Boris Godunov'un çocuklarının öldüğünü ve Düzmece Dmitri'nin Çar olarak tahta geçtiğini

¹⁶⁶ Kurkina, **a.g.e.**, s.82.

¹⁶⁷ Puşkin, **Boris Godunov**, s.68.

¹⁶⁸ Kurkina, **a.g.e.**, 2014, s.84.

duyması ile yerine getirilmektedir. Nitekim masum çocukların kanı ile Çarlık tahtına oturan Düzmece'nin “*çocuk katili*” olarak gördükleri Boris Godunov'un yolundan gittiğinin bilincine vardıklarında halk yaptığı hatayı anlar.

Puşkin, Rus milletinin Ortodoks inancından ileri gelen hükümdarlarına sadakat ile bağlı olma durumunu, 16.-17. yüzyıl toplumsal olaylarını, Batı-Rus kültürlerinin farklılıklarını Çar Boris Godunov yönetimini milliyetçi görüş çerçevesinde yansıtır. Puşkin'in kendisini politik bir yazar olarak adlandırdığı trajedisinde, halkın ve egemenliğin karşılıklı ilişkilerini Rus kimliği çerçevesinde yansıtmaktadır.¹⁶⁹ Rus milletinin kimliğini oluşturmada önemli etmenlerden olan Ortodoksluk inancının halk üzerindeki önemi, günah-ceza algısı, kilise-halk ilişkisi, Çarlık makamına ve devlet yönetimine karşı halkın tutumu, milli ideolojinin parçası olan otokrasi detaylı bir şekilde yansıtılır. Rus milli kimliğin şekillenmesinde önemli rol oynayan “öteki” kültür ile olan kıyaslama, Batı düşmanlığı bağlamında aktarılır. Puşkin 1825 yılında kaleme aldığı eserde, döneminin halk-devlet karşıtlığından doğan sorunlarına Boris Godunov yönetiminde cevaplar aramaktadır. Bu bağlamda eser, bahsedilen 17. yüzyıl döneminin sınırlarını aşarak, Rus milletinin kimliğini oluşturan nitelikleri, devlet yönetiminin ideolojisi bakımından çağdaş bir değer taşımaktadır.

3.7. İki Soylu Rus Kimliğinin Çatışması: “Dubrovski”

Rusya'da mevcut olan toprak kölesi köylülerin ve toprak sahibi (pomeşçiklerin) yaşamına objektif olarak bakan Puşkin'in 1832-33 yıllarında kaleme aldığı “Dubrovski” adlı eser, yazarın ölümünden sonra 1841 yılında yayınlanır. Eserde, toprak köleliği sisteminin Rus köy yaşamındaki yansımalarını ve soylu sınıfının özellikle 18. yüzyılda Çariçe II. Katerina döneminde meydana gelen çatışmalar sonucu geçirdiği değişim yansıtılır. II. Katerina'nın soylu sınıfına verdiği ayrıcalıklar, devlete hizmet anlayışının değerinin yitirilmesi sonucu ortaya çıkan yeni Rus kimliği ile milli değerlerine, görev ahlakına bağlı eski Rus kimliği arasındaki çatışma eserin

¹⁶⁹ Gönül Uzelli, *Tiyatro Yazarı Olarak Aleksandr Sergeyeviç Puşkin*, s. 417.

kahramanlarından Kiril Petroviç Troekurov ve Andrey Gavriloviç Dubrovski üzerinden verilmektedir. Tarihsel öğeler içeren eserin konusu gerçek olaylara dayanmaktadır; P.V. Naşokin, Puşkin’e Ostrovski adında zengin olmayan Belaruslu soylu derebeyin, komşusu ile toprak konusunda çekişme yaşaması sonucu, mülkünden atıldığını, köylüleri ile haydutluk yapmaya başladığını anlatması yazara ilham verir.¹⁷⁰

Troekurov ve Dubrovski. 19. yüzyıl başında var olan Rus soylu sınıfının zıt iki kutbunun temsilcisi olarak betimlenir. Eserin yazım planlarında Puşkin, Dubrovski’nin temsil ettiği Rus kimliğinin karşıtı olan Troekurov’un ortaya çıkış tarihini 1762 yılı olarak görür. II. Katerina’nın kocası III. Petro’yu darbe ile tahttan indirip yerine kendisinin geçmesi sonucu, aile bağları tarafından soylu olan kişilerin düşüşe geçerek, Çariçe’nin gözdesi olan insanların yaltaklık ve maddi güç sayesinde yükseldiğini belirtir. Troekurov, II. Katerina’nın yakınında bulunan Knyaginya Yekaterina Daşkova’nın akrabası olarak, kariyerinde yükselişe geçen bir derebeyi olarak yozlaşan Rus kimliğin temsilcisidir.¹⁷¹ Çariçe II. Katerina döneminde Çariçe’nin gözdesi olmak, devlet hizmetinde güçlenmenin, maddi olarak büyümenin önemli bir adımı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Dubrovski gibi ailesel bağlarında soylu olan, kültürlü, geleneklerine bağlı, III. Petro’ya sadık insanların önemi azalırken, maddi güç olarak zenginleşen ancak maneviyatını yitiren, ahlaki anlamda çöküş yaşayan soylu sınıfına ait olan Troekurov gibi insanlar Çariçe’nin gözdesi olarak yükselişe geçer. Rütbe artık ailesel bağlara bakılmaksızın emek gücüne ve yöneticinin gözdesi olma durumuna dayanmaktadır.¹⁷²

I. Petro reformları tarafından başlayan soylu-halk arasındaki uçurum, II. Katerina döneminde soyluların kendi aralarındaki çatışmaları ile farklı bir boyut kazanır. Tarih notlarında II. Katerina’nın Rus milleti üzerindeki kötü etkisini eleştiren Puşkin Çariçe’nin kendisine yakın olan, devlete değil hükümdara hizmet eden insanların değerini yücelterek, vatana, millete karşı hizmet bilincine sahip soyluların devlet

¹⁷⁰Sergey Mitrofanoviç Petrov, “Hudojestvennaya proza Puşkina”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/03articles/05prose.htm>, 23 Mayıs 2019.

¹⁷¹ “Dubrovski primeçaniya”, (Çevrimiçi), <http://pushkin-lit.ru/pushkin/text/dubrovskij/dubrovskij-primechaniya.htm>, 13 Mart 2019.

¹⁷²İvan Nikolayeviç Kubikov, “Obşestvennyy smysl povesti ‘Dubrovski’”, **Puşkin sbornik vtoroy**, Moskva, Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1930, s.90.

yönetiminden uzaklaşmasına neden olduğunu belirtir. Puşkin, devlette iyi bir yer elde etmek için, yeteneğe, akla ve iyi hizmet etme becerisine sahip olmanın gerekli olmadığını, Çariçe'nin gözdesi olmanın yeterli olacağını belirterek, söz konusu durumun yüksek toplum içinde rezalet bir rekabete yol açtığını söyler.¹⁷³ Rekabet, rüşvet alan, hükümdara yaranmaya çalışan, eğitim açısından eksik, milli değerlerden yoksun maddi çıkarlar peşinde sürüklenen insanların zaferi ile sona erer. Bu durum devlet yönetiminde hizmet veren soyluların giderek milli düşünceden sapmasına, milletin, devletin geleceğini önemsemeyen kendi çıkarlarını düşünen bir bilincin oluşmasına yol açar. Eserde, gözdecilik ile yükselen Troekurov, aile bağlarından soylu olan, kültürlü, geleneklerine bağlı Dubrovski ve Avrupa kültürü ile yetişmiş, soğukkanlı, sıkılgan “Yevgeni Onegin” özellikleri taşıyan Vereyski ile yazar üç tür soylu betimleyerek farklılaşan soylu kimlikleri vurgulamak ister. Troekurov ve Dubrovski arasındaki farklılık geçmiş aile yaşantılarında da belirtilir. Troekurov'un babası, taşrada küçük rütbeli bir sekreter iken, Dubrovski'nin babası ise onurlu bir subaydır. II. Katerina'nın saray darbesi ile Troekurov, Çar'a olan yeminine bağlı kalmayarak kariyerinde yükselişe geçerken, Dubrovski sadık kalan bir soylu olarak toplumun hor görülen kesimine ait eski aristokratların temsilcisi olur. Troekurov için şan, şöhret ve para önemli iken, Dubrovski için onur, şeref, namus, devlete hizmet ön plandadır.¹⁷⁴ İki kimlik arasındaki farklılık karakterlerin davranışları üzerinden betimlenir. Troekurov, köylülere kötü davranan, ev yaşantısında şatafatı seven, kendisinden aşağıda bulunan insanlara saygı göstermeyen, maddi gücü ile istediği her şeye sahip olabileceğine inanan Rus derebeyidir. Rütbece eşit olduğu için saygı duyduğu tek insan eski görev arkadaşı Dubrovski'dir. Dubrovski kültürlü, milli değerlerine bağlı, sahip olduğu köylüler tarafından sevilen, gururlu, eğitilmiş bir soyludur. Yoksullaşan soyluların temsilcisi olarak öne çıkan Dubrovski ve zenginleşen, ahlaksal olarak yozlaşan insanların örneği Troekurov'nun ait olduğu soylu kimliğinin ayrıştığı nokta olarak, araştırmacı August Gakstgauzen, Puşkin'in aksine 1812 yılını gösterir. Savaş esnasında Moskova yangını sonucu evlerini terk eden soylular, şehir dışına kaçarak, ellerindeki mal varlıklarını bırakmak zorunda kalırlar. Eski yaşantılarını canlandıracak ne araçları ne güçleri olmayan soylular, içi

¹⁷³ Puşkin, **Rossiya! Vstan i vosvışaysya!**, s. 573-574.

¹⁷⁴ Korovin, **a.g.e.** s.433.

boş yaşamlarına ve lükslerine devam edemezler. Bu bağlamda şehirlere geri döndüklerinde büyük maddi sıkıntılar çekmek durumunda kaldılar.¹⁷⁵ Gakstgauzen'in yorumunu Puşkin'in "Moskova'dan Peterburg'a Yolculuk" (Puteşestvie iz Moskvı v Peterburg) adlı yazısında belirttiği düşüncelerle desteklenir. Puşkin; Moskova'nın gerilemesinin soyluların durumunun kötüleşmesi anlamına geldiğini, mülklerini kaybeden soyluların fakirleştiğini, terk ettikleri evlere yerleşen tüccarların ise zenginleştiğini belirtir.¹⁷⁶

İki arkadaşın dostluğu Troekurov'un uşaklarından birinin Dubrovski'ye kötü davranması ile bozulur. Kendisinden özür dilenmesini bekleyen Dubrovski'nin küslüğüne sinirlenen Troekurov, eski görev arkadaşının sahip olduğu çiftliği elinden almak için mahkemeye başvurarak, intikam almak ister. Troekurov, kendisinin gücünden, baskıcı tavırlarından korkan adli memurların yardımı ve yalan beyanlarla davayı kazanır. Puşkin, mahkeme kararı ile Troekurov gibi gerçek Rus ruhundan uzak, etrafında saygıdan çok korku duygusunu uyandıran insanların yükselişe geçtiği düzeni eleştirir. Ortaya çıkan yeni soylu kimliğinin Rus milletinin geleceği ve devlet yönetiminin işleyişi bakımından zararlı olduğu düşüncesini, taraflı mahkeme sahnesini, Troekurov'un sert tavırlarından, gücünden korkan memurları betimleyerek vurgulamak ister.¹⁷⁷

Dubrovski-Troekurov zıtlığının ortasında ise Vereyski gibi Batı kültürü ile yetişmiş, yabancı hayranlığı olan, kibar, yaşadığı şatafattan kimi zaman sıkılan üçüncü tür soylu grubu var olmaktadır. Vereyski'nin sahip olduğu köylülere karşı tutumu Troekurov gibi sert değildir. Vereyski'nin çiftliğinin bulunduğu Arbatov'a giden Troekurov'un yolda şahit olduğu temiz ve hoş görünüşlü köy kulüpleri, İngiliz şatolarından esinlenerek yapılmış taştan derebeyi konağı, Vereyski'nin köy yaşamındaki tutumunu örneklemektedir. Puşkin, yabancı ülkelerden satın aldığı tablolardan oluşan galerisini genç kız Marya Kirilovna'ya gösterirken, resimlerin hikayelerini sezgisel olarak anlatmasını öne sürerek Vereyski'nin yüksek kültür seviyesini vurgular.¹⁷⁸ Bu

¹⁷⁵ Kubikov, a.g.e., s.89.

¹⁷⁶ Puşkin, *Polnoe sobranie soçineni*, C.6., s.247.

¹⁷⁷ Puşkin, *Bütün Öyküler, Bütün Romanlar*, s. 204.

¹⁷⁸ A.e., s. 264-265.

bağlamda Batı tarzı eğitim görmüş, kültürlü, eski soylu Vereyski ile Troekurov ışıık ve karanlık gibi iki zıt kavramı temsil etmektedir.¹⁷⁹

Marya Kirilovna ve Vladimir Dubrovski ise babalarının kaderlerini devam ettirmek zorunda kalan, soylu sınıfının kurbanları olarak öne sürülürler. Zamanın Rus soylu gençlerinin özelliklerini kısmen taşıyan Vladimir, Peterburg şehir hayatında askeri lisede eğitim görmüş ve koruma birliği asteğmeni rütbesine sahip olarak, gösterişi seven, geçici hevesler ile mutlu olan, geleceği için duyarsız kalan bir delikanlı olarak eserin başında tasvir edilir.¹⁸⁰ Vladimir için dönüm noktası babasının Troekurov'un mülkünü almak sonucu kederden ölmesidir. Doğduğu eve geri dönen Vladimir, Troekurov'un haksız zaferi karşısında ayaklanmak isteyen köylünün isteğini geri çevirir: *"Korkmayın, Çar merhametlidir. Ondan ricada bulunacağım. O bizi incitmez. Hepimiz onun çocuklarıyız. Ama siz isyana, haydutluğa kalkarsanız, sizi nasıl kanatları altına alır?"*¹⁸¹ sözleri ile uyarıda bulunur. Vladimir'in Çar'a olan inancı ile Puşkin, Rus kimliğinin etmenlerinden biri olan bireyin yöneticiye karşı yaklaşımını gösterir. Rus halkının, ülkenin ve milletin koruyucu olarak gördüğü "Çar" imgesine olan güven ve adalet duygusu görülmektedir.¹⁸² Mahkeme kararı ile yurtluğu elinden almaya gelen memurları görmesi sonucu hükümet kurumlarına hissettiği güvensizlik onu isyana teşvik eder. Dubrovski ataerkil düzene, toprak köleliğine karşı isyan etmez, devletin adalet anlayışına, babasının karşıtı olarak insani, ahlaki, milli değerlerden yoksun Troekurov gibi insanları destekleyen devlet yönetimine karşı çıkar. Puşkin için bağımsız ruha, yüksek kültüre sahip olan Dubrovski, devlet tarafından güç kaybeden, ezilen, fakirleşen biri olmasına rağmen iktidar önünde köle olmak istememesi ile Aralıkçı soylularına benzemektedir.¹⁸³ Verdiği savaş toplumsal düzene karşı olmamasına rağmen, özgürlük yanlısı tutumu, asilliği, gururu, geleneklerine olan bağlılığı ile Vladimir Dubrovski babasının temsilcisi olarak eserde var olur. Dubrovski'nin devlet yönetimine olan isyanında aracı olarak kullanılan toprak kölesi köylülerdir. Troekurov ve Dubrovski arasındaki kimlik çatışmasında da yardımcı rol

¹⁷⁹Kubikov, **a.g.e.**, s.101.

¹⁸⁰Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 211.

¹⁸¹**A.e.**, s. 224.

¹⁸²Nina Nikolayevna Petrunina, **Proza Puşkina**, Leningrad, İzd. Nauka, 1987, S.172.

¹⁸³Gukovski, **a.g.e.**, 372.

üstlenir. İtaatkar, dini inançlarına, hizmet ettikleri efendilerine bağlı, ahlaki değerlerini koruyan Rus ruhunun temsilcisi köylüler efendileri için savaşırlar. Bu durumu eleştirmen Belinski, ortaçağ döneminde knezleri için savaşan askerlerin durumuna benzettir. Knezlerin tartışmalarında halkın hiçbir rolü yoktur, knezler için savaşan halk öfkeden değil, hükümdarlarının emri ile çarpışırlar. Belinski, Troekurov ve Dubrovski'nin köylülerin uyuşmazlığından doğan savaşın, eski Rus geleneklerine gönderme olarak yerinde bir şekilde tasvir edildiğini düşünür.¹⁸⁴

Puşkin'in soylu Rus kimliğinin üç farklı örneğini gösterdiği "Dubrovski", Rus özgünlüğünü, ruhunu yansıtmaya bağlamında önemli eserleri arasına girmektedir. Gelenekçi-Batıcı çatışması arasında kalan Vereyski, atalarına saygılı, onurlu Rus soylusunu temsilen Dubrovski ve yazarın eleştirel olarak baktığı II. Katerina dönemi ortaya çıkan, yine de Rus topraklarına özgün bir tip olan, ahlaki anlamda yozlaşmış, maddiyatçı Troekurov'u okuyucuya sunan yazar, farklılaşan Rus kimliklerini yansıtır. Milliyetçiliğin önemli etmenlerinden olan bireyin devlet-millet algısı 1830'lu yıllarda Puşkin'in üzerinde durduğu temalardan biri olarak "Dubrovski" de betimlenir. Araştırmacı Makogonenko, otokrasinin etkilerinin halk üzerindeki etkisini gösteren Puşkin'in bu eserde belirtmek istediği düşünceyi şu şekilde açıklar *"Dubrovski'de yaşamı inceleyen yazar toprak ağası Troekurov'un ve iktidarın zalimliğinin, despotizmin, kanun dışı eylemlerinin isyana neden olabileceğini gösterdi."*¹⁸⁵ Bunun yanı sıra bireyin devlete olan bakış açısını Vladimir Dubrovski üzerinden gösteren yazar, Çar'a ve yönetimine olan inancın yitirilmesinin isyana neden olabileceğini belirterek, Rus milli kimliğinin etmenlerinden biri olan Çar-millet arasındaki ilişkisinin önemine vurgu yapar.

¹⁸⁴Vissarion Grigoryeviç Belinski, "Stati o narodnoy poezii", (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0420.shtml, 18 Eylül 2019.

¹⁸⁵ Makogonenko, a.g.e., s. 285.

3.8. Toplumsal Çelişkiler Arasında Bir İsyân ve Rus Kimliği: “Yüzbaşının Kızı”

Puşkin, 1836 yılında yayınlanan “Yüzbaşının Kızı” (Kapitanskaya Doçka) adlı eser ile Çariçe II. Katerina dönemi gerçekleşen köylü ayaklanmaları arasında soylu-köylü sınıfını keskin bir ayrılığa sürükleyen Emelyan Pugaçev’in önderliğini yaptığı isyanı (1773-1775) konu edinmektedir. Nitekim 1830’lu yıllarda Çar I. Nikolay yönetimi altında Rusya’nın taşra bölgelerinde giderek şiddetlenen köylü isyanları, yazarın Rus tarihinde önemli bir yere sahip olan Pugaçev isyanına ilgisinin artmasına neden olur. Puşkin, Rus milletinin kutsal olarak gördüğü Çar iktidarına karşı kalkıştıkları isyanının nedenlerini milliyetçi görüş bağlamında irdeler. İktidara karşı ayaklanan, geleneklerine, dini inançlarına, efendilerine bağlı köylülerin “Çar-Çariçe”ye karşı olan inançlarını yitirmesi ve Pugaçev adında kendisini III. Petro olarak ilan eden bir düzmecenin arkasından sürüklenmesi halkın milli değerlerini sorgulamasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Köylü isyanlarının nedenleri üzerine araştırma yapan Puşkin, dönemin savaş bakanı olan Aleksandr Çernışev ve I. Nikolay’dan özel izin alarak devlet arşivlerini araştırmış, isyanın geçtiği bölgeler olan Kazan, Orenburg ve Ural’a ziyaretler gerçekleştirmiştir.¹⁸⁶ Konu ile ilgili olarak ilk önce 1834 yılında “Pugaçev İsyanının Tarihi” (İstoriya Pugaçevskogo Bunta) adlı tarih çalışmasını yayımlar. 1836 yılında ise uzun süredir üzerinde çalıştığı tarihsel bir edebi yapıt olan “Yüzbaşının Kızı” adlı eserde Pugaçev’i ve bazı tarihi kahramanları, kurgusal karakterler ile harmanlayarak II. Katerina dönemi politik ve toplumsal yaşamına ışık tutar.

Yazar, Pugaçev isyanına karşı direnen eserin kahramanları aracılığı ile görevine sadık, milli değerlerini koruyan, Çar’a, devlete hizmet eden Rus ruhuna sahip askerleri, sıradan ve soylu insanları göstermektedir. 18. yüzyılın vatansever, milli çıkarları kişisel çıkarlarından üstün tutan, disiplinli, eğitilmiş, Çariçe’ye bağlı kişisi, binbaşı Andrey Petroviç Grinyov ile temsil edilir. Petroviç Grinyov emekli binbaşı olarak vatana, orduya olan hizmeti önemseyen, ataerkil ilkelere bağlı, sert tavırları ile ailede baskı kuran bir babadır. Eserin başkahramanlarından oğlu Pyotr Andreiç Grinyov’u

¹⁸⁶ Petrunina, a.g.e., s. 250.

doğmadan, vatana hizmet bilinci ile Semenovski alayına çavuş olarak kaydını yaptırır. 17 yaşına geçen Pyotr askeri görevini hayal ettiği sosyete hayatını yaşamak istediği Peterburg yerine, babası tarafından köylü isyanlarının patlak verdiği Orenburg'a gönderilir. Pyotr'a yolculuğu esnasında kendisini büyüten, sadık Savelyiç eşlik eder. Yolculuk sırasında zorlu kış şartlarında karşılaştığı, daha sonra Emelyan Pugaçev olduğunu öğreneceği Kazak'a yardım etmesi, ileride Pyotr'un isyanların karmaşasından kurtulmasını sağlayacaktır. İsyanların yaşandığı Orenburg, Pyotr'un milli değerlerini önemsemesi, vatana, devlete, Çariçe'ye, millete karşı görev bilincinin oluşması açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Orenburg'da tipik Rus aile yaşantısının bir yansıması olarak eserde tasvir edilen Belogorsk kalesinde görev yapan vatansever Yüzbaşı İvan Kuzmiç Mironov'un yanında göreve başlayan Pyotr, kendisini Kuzmiç'in kızı Marya İvanovna ile yaşadığı aşk sonucu çatışmanın ortasında bulur. Olaylar Pyotr için bir sınava dönüşür, insani olarak Pugaçev'e kendisini yakın hissederken, aynı zamanda vatana hizmetin önemini kavrayarak inandığı değerlerden kopmamaya çalışır. Pugaçev isyanı hükümet güçleri tarafından bastırılır, Pyotr ise isyancılara yakın olmaktan, yardım etmekten vatana ihanet ile suçlanır, ancak Marya'nın gerçekleri Çariçe'ye anlatması ve merhamet istemesi sonucu affedilir.

Rusya'da var olan toprak köleliği sistemini eleştiren, ülkenin geleceğinin iyi olmasının aydın soyluların öncülüğü ile olabileceğini düşünen Puşkin, geleneksel Rus kimliğinin yansıması olarak gördüğü köylülerin mizacını eserde Mironov ailesi ve Pyotr'un bakış açısı ile göstermektedir. Bu konu ile ilgili Puşkin'in düşünceleri ise "Moskova'dan Peterburg'a Yolculuk" (Puteşestvie iz Moskvy v Peterburg-1833-35) adlı çalışmasında Rus milli değerlerini muhafaza eden köylüler için söyledikleri ile anlaşılmaktadır:

"Rus köylülerine bir bakın konuşmalarında, davranışlarında köle olarak hor görülmenin belirtisi var mı? Onların cesareti ve zekiliği hakkında söylenecek bir şey yok. Çevikliği ve el becerisi inanılmaz. Hiçbir zaman bizim halkımızda Fransızların avanak olarak adlandırdığı kişileri göremezsiniz, hiçbir zaman halkımızda, bir başkasına yapılan cahilce hor görü, kaba bir şaşkınlık göremezsiniz."¹⁸⁷

Bu bağlamda köylü isyanı olarak öne çıkan Pugaçev isyanının eylem yöntemi objektif bir biçimde yansıtılırken, hor görülmemektedir. Nitekim yazara göre isyan bireysel

¹⁸⁷Puşkin, *Polnoe sobranie soçineni*, "o niçtojestve literaturı russkoy", s. 258.

olarak bir tirana karşı değil, sisteme karşı olarak gerçekleştirilmiştir. Pugaçev, eserde Rus alt sınıfının kolektif bilincin taşıyıcısı, milli çapta düşünce ve beklentilerin biçimlenmiş bir halidir. Bu doğrultuda Pugaçev'in dış özelliklerinden detaylı olarak bahsedilmemektedir, çünkü o Rus köylüsünün temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Eserde yazar, zalim davranışları, kanlı eylemleri ile tasvir edilen Pugaçev'i aynı zamanda insancıl özellikleri ile betimleyerek, Pyotr ile olan ilişkisi çerçevesinde toplumsal bir mesaj vermeye çalışır. Nitekim soylu ancak yoksul bir Rus sınıfına ait Grinyov, vatana, Çariçe'ye yemin etmiş onurlu bir asker olarak isyancıya hümanistik değerler çerçevesinde yaklaşır. Söz konusu yaklaşım Pugaçev'in bireysel kaderinde onu biçimlendiren, hayatını dönüştüren bir nokta haline gelir. Bireysel eylemlerin tarihin yasal düzleminde önemli bir yere sahip olamayacağı görüşünü savunan Puşkin, devlet yönetiminin, milli değerlerin gelişimi açısından hümanizmin önemine vurgu yapmaktadır.¹⁸⁹ Puşkin, milli değerlerin, devletin ve halkın daha ileriye doğru atılım yapabilmesi için Çarların ve devlete hizmet edenlerin insani değerler çerçevesinde ülkeyi yönetmesinin yararlı olabileceği düşüncesini taşımaktadır. Söz konusu düşüncelerini ise Grinyov-Pugaçev ve sevdiği için merhamet isteyen Marya-II. Katerina ilişkisi ile yansıtmaktadır.

Yazar, Pugaçev'in Grinyov'a karşı insancıl yaklaşımı överek, onda ülkesinin mizacının, kimliğinin temsilcisi olarak gördüğü hümanizm, kurnazlık, halkına bağlılık gibi karakter özelliklerini vurgular. Daha önceleri "Moskova'dan Peterburg'a Yolculuk" adlı çalışmasında ön plana çıkardığı Rus köylüsünün mizacını, söz konusu hikayede Pugaçev'e aktarmaktadır. Milli değerlerin bir yansıması olarak efsanevi masallara, halk şarkılarına ilgi duyan Pugaçev, atasözleri, yerel lehçe ile konuşmaktadır. Grinyov'un Pugaçev'in konuşmasında anlamadığı sözcükler argo değil, Rus milli özgünlüğün birer yansımasıdır.¹⁹⁰ Soylular karşısında hor görülen toprak kölesi köylülerin değer verdiği, yönetici olarak gördüğü Pugaçev'in amacı söz konusu insanları özgürlük idealine erişmesini sağlamaktır. Özgürlük kişisel bir

¹⁸⁸Tatyana Lojkova, "Dialektika haraktera i obstiyatelstva v romane A.S. Puşkina "Kapitanskaya dočka", **Filologičeski Klass**, (İzd. Uralski Gosudarstbennyy Pedagogičeski Universitet), No:4, 2013, s.39.

¹⁸⁹ **A.e.**, s.38.

¹⁹⁰ Lotman, **a.g.e.**, s. 215.

bağımsızlık olarak algılanmasına rağmen, yazara göre sınıfsal farklılık olmaksızın tüm insanlara verilen bir politik hak olmalıdır. Toprak kölesi köylülerin peşinden koştuğu özgürlük, otokrasi karşısında intelijansiyanın elde etmek istediği bir kavram olarak, erişilmek istenen arzuyu oluşturmaktadır. Otokrat sistemin başı olan tirana karşı halk ve intelijansiyanın birleşmesi bu durumda olası olarak görülmektedir. Gerici milliyetçi görüşün aksine yazar, otokrasinin Rus halkının ve devletin geleceğine karşı olumsuz bir yönetim biçimi olduğu inancı kendi milliyetçi düşüncesinin temelini oluşturur. Bu bağlamda otokrasiye karşı yapılan başkaldırı, milletin devlet yönetimine karşı algısı çerçevesinde değerlendirilir. Ancak eğitimsiz, hor görülen halkın peşinden gittiği Pugaçev, kimi din adamları tarafından dahi hoşnutlukla karşılanmakta iken sadece hükümet tarafında yer alan soyluların nefretini kazanır. Soyluları da kendi tarafına çekmek isteyen Pugaçev, iki zıt kutbun ortak yararlarını karşılayamaması sonucu bu amacına ulaşamaz.¹⁹¹ Bu bağlamda Puşkin'in soylular ve halkın mevcut politik sistem karşısında bir araya gelme umudu yıkılmış olur.

Rus milli değerlerini yansıtmaya biçimi olarak tasvir edilen tarihsel olayların yanı sıra aile bağlarının, vatan sevgisine olan bireysel yaklaşımlar Puşkin için önemli göstergelerdir. Sıradan, ataerkil ilkelere, ahlaki ve dini değerlere bağlı İvan Kuzmiç ve Andrey Grinyov, Rus kimliğinin temsilcisi olarak eserde var olur. Andrey Grinyov, Rus tahtının yasal varisi Çar IV. İvan'ı tahtan indirerek, Çariçe unvanına sahip olan Yelizaveta Petrovna'ya bağlılık yemini etmediği için sürgüne yollanan Kont Minih zamanında binbaşı olarak görev yapmış, tahta kast etme girişimleri sırasında emekliye ayrılarak ailesinden kalan Simbirska köyündeki yurtluğunda yaşamaya başlamıştır.¹⁹² Puşkin'e göre atalarının zaferleri ile gurur duymak olası değil, zorunlu olmalıdır, bu bağlamda ödev, görev, vatan sevgisi yazar için kutsal sayılmaktadır. Bu değerler anavatanın, tarihin ve milliyetçiliğin odak noktasıdır.¹⁹³ Söz konusu değerlerin yansıtıldığı baba Grinyov için vatana, hükümete hizmet etmek insanlık değerlerinin üzerinde bir görevdir. Oğlunu Orenburg'a yollamadan önce: “*Elbisen yeniırken, şerefini gençken koru*”¹⁹⁴ Rus atasözünü söyleyerek öğüt verir. Andrey

¹⁹¹ Korovin, vd., **a.g.e.**, s. 438.

¹⁹² Lojkova, **a.g.e.**, s.44.

¹⁹³ Fesenko, **a.g.e.**, s.617.

¹⁹⁴ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 358.

Grinyov'un milliyetçi tutumu vatana hizmet anlayışının dışında oğlunun eğitim hayatıyla yakından ilgilenmesi ile vurgulanır. Yazar, baba Grinyov aracılığı ile soyluların yabancı kültüre olan hayranlığını eleştirmektedir. Pyotr'un ilk eğitimci Fransız berber Monsieur Beaupre'dir, ancak sarhoş dolaşması, Pyotr'a iyi bir eğitim verememesi sonucu baba tarafından kovulur. Puşkin bu durum ile ironi yapmak ister, Rus çocuklarına böylesi bilgisiz, ahlaksız, cahil insanların yetiştirdiğini ancak ailelerin yabancı kökenlerine kanarak çocuklarına Fransız, Alman gibi eğitimci tutmaya devam ettiklerini vurgular. Beaupre, Rusya'ya anlamını bilmediği "öğretmenlik" mesleğini yapmaya gelir ve başarısız olur. Beaupre üzerinden yazar Rusya'da yabancı olan her şeye, eğitime olan moda tutkusu ile dalga geçer. Ancak amacına hizmet etmeyen eğitimci kovan Andrey Grinyov ile yazar geleneklerine bağlı, yabancı hayranlığı ile yozlaşmayan, milli değerlerine bağlı baba figürünü gösterir.¹⁹⁵ Beaupre'den sonra Pyotr'un eğitimine evin sadık uşağı Saveliç devam eder. Yazar, Saveliç üzerinden geleneklerine bağlı, Rus toprak kölelerinin sahiplerini "baba" olarak gören sadık inancını göstermek istemektedir. Duygularının incinmesine, haksızlık edilmesine rağmen çalıştığı aileye sadık kalmaya devam eden, ataerkil ilkelere, Hristiyanlık inancına bağlı Saveliç eserde Rus ruhunu temsil eden karakterlerden biri olarak tasvir edilir. Ülkesine bağlı, katı, disiplinli bir yapıya sahip olan Andrey Grinyov, tek evladının Pyotr olmasına rağmen oğlunun yaşamına değer vermez. Oğlunun vatanına, onuruna olan inancına göre değer verir, orduya, vatana hizmet etmesi önemlidir, bu yüzden daha doğmamışken Pyotr'u çavuş olarak askere yazdırır. Oğlunun sıradan soylular gibi hayalini kurduğu Peterburg eğlencelerine kendisini kaptırmaması için, onu göreve başkente değil, Rusya'nın taşra bölgesine Orenburg'a görev yapması için gönderir. Yaşamın, insanın hümanist değerlerine önem vermeyen baba için, oğlunun Pugaçev'in yandaşı olarak mahkemede yargılanması aile içinde yıkıma neden olur. Nitekim baba Grinyov gibi soylular için yönetim şekline baş kaldıran köylü isyanları devletin ve soylu sınıfının yıkımı olarak yorumlanır. Pugaçev, ataerkil bir yönetici olarak halka yönelmesi onu halkın gözünde hükümdar yaparken, Grinyov ve İvan Kuzmiç için onu haydut, yalancı ve hain yapar.¹⁹⁶ Vatana karşı görev

¹⁹⁵Natalya Komar, "Semeynie tsennosti v romane A.S. Puşkina "Kapitanskaya doçka", **Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta**, No: 84, 2015, s. 39.

¹⁹⁶ Lotman, **a.g.e.**, s. 217.

bilinci ile yetişen, hükümdara bağlı bir asker olan baba Grinyov, yönetimin olumsuz taraflarını sorgulamadan, tahtta oturan Çar ya da Çariçe'yi kutsal değerler çerçevesinde düşünür, ona olan bağlılığını sorgulamaz. İnandığı değerlere, onuruna karşı olan her eylem baba Grinyov'a göre isyandır ve vatana ihanettir. Bu bağlamda Pyotr'un, Pugaçev ile insancıl ilişkisinin yanlış anlaşılması sonucu mahkemede yargılanırken verilen idam kararının Çariçe tarafından bozulması baba için bir önemi yoktur. Rus kimliğinin temsilcilerinden biri olan Andrey Grinyov'un oğlu için söylediği sözler, hem vatana olan görev hem de insani değerlere olan bakış açısını yansıtmaktadır:

“Yüce Tanrım, bu günleri göreyim diye mi yaşattın beni! Çariçe idamdan kurtarıyor onu! Sanki bu bir avuntu mu? Korkunç olan, idam değildir. Benim dedemin dedesi, kutsal bildiği şey uğruna darağacında can verdi. Babam, Bolinski ve Kruşçiv'le birlikte ıstırap çekti. Korkunç olan, bir soylunun yeminine ihanet etmesi; haydutlarla, katillerle, kaçak kölelerle birlikte olmasıdır!.. Ailemiz için ne büyük bir utanç, ne büyük bir leke!..”¹⁹⁷

Rusya'nın dini geleneklerine, değerlerine, özüne bağlı aile yaşantısı Grinyov ailesi üzerinden betimlenirken, vatan görevine, onuruna, şerefine önem veren baba figürünün yanı sıra, ataerkil ailenin anne figürünü Advotya Vasilyevna temsil etmektedir. Vasilyevna, kocasına karşı gelmeyen, ailede huzuru, barışı korumaya çalışan, oğlu için endişe duyan bir kadın olarak geleneksel Rus annesidir. Grinyov ailesi ile aynı düzlemde tasvir edilen Mironov'lar Grinyov'lara göre daha dindar ve geleneklerine bağlıdır. Karı-koca ilişkisi bir başka Rus aile değerleri çerçevesinde tasvir edilir, uysal, görev duygusuna sadık, onurlu, sıradan bir insan olan İvan Kuzmiç, baba Grinyov'un sert tutumunun zıttı olarak ortaya çıkar. Eşinin otoritesi altında aile içinde uysal bir tutum sergileyen Kuzmiç, vatanının tehlike altında olduğu anda milliyetçi duyguları ile hareket eder, otoriter, disiplinli, vatansever bir asker olarak halkını savunur. Saldırı için tereddüt eden askerlerine: “*Evlatlarım, ne oluyor, ne duruyorsunuz?... Ölürssek ölürüz, asker değil miyiz?*” diye haykırması Rus askerinin milliyetçi duygularını yansıttığı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁹⁷ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 486.

Puşkin, uzun öykülerinde ve poemalarında Rus ruhunu genellikle kadınlar üzerinden yansıtmaktadır. Kuzmiç'in eşi Vasilisa Yegorovna ise kocası üzerinde otorite kurmuş, hem kalenin hem de ailenin ev düzenin işlerini yöneten baskın bir karakterdir. Nitekim eşi üzerindeki otoritesine rağmen dini, geleneksel aile yaşantısına zıt bir karakter değildir. Çar III. Petro olduğunu iddia eden isyancının egemenliğine geçmeyi reddettiği için idam edilen İvan Kuzmiç'in peşinden hayatını kaybeden Yegorovna, vatansever biri olarak Pugaçev'in otoritesini kabul etmeyen, kocasının kaderini yaşamaktan çekinmeyen, cesur, dindar bir Rus kadındır.¹⁹⁸

Ailesine, milli kimliğine, dinine bağlı, ahlakı hayatının tüm değerlerinden üstün tutan, aşkına, vatanına sadık Rus kadınlarına bir diğer örnek ise eserin ismini niteleyen “Yüzbaşının Kızı” yani Marya İvanovna gösterilir. Ailesine, dinine bağlı, hoş görülü, iyi kalpli Marya eserin ilk bölümlerinde çarpışmalardan, kavgalardan korkan, ürkek bir kız olarak betimlenmektedir. Ancak ailesini kaybettikten, kalenin yönetimi Pugaçev ve yoldaşlarına geçtikten sonra, cesur bir şekilde davranır. Yaşadığı yıkıma ve kendisini evliliğe zorlayan hain Aleksey İvaniç Şvabrin'in tehditlerine rağmen, ahlaklı bir Rus kadını olarak baskıya boğun eğmez, kendisini kurtarması için güvendiği Grinyov'a mektup yazar. Kurtulamama ihtimaline karşı ölmeyi tercih etmektedir. Pugaçev'in yandaşı olması ile yargılanan Pyotr'u kurtarmak için elinden geleni yapar, II. Katerina'yı ikna ederek, genç askerin bağışlanmasını sağlar. Ahlaki değerlerin üstün tutulduğu Rus kimliğinin önemli bir özelliği olan doğduğu yere sadık kalma, aile bağlarının birliği için gayret gösterme özellikleri eserde Marya İvanovna üzerinden gösterilmektedir. Nitekim genç kızın bu özellikleri, iyi kalpli oluşu, dindar bir tutuma sahip olması, Pyotr ve ailesinin birliği için önemli bir etken olur. Pyotr'u hain olarak gören baba Grinyov'a, oğlunun masum olduğunu bildiren Çariçe'nin mektubunu iletmesi ile aile birliğini yeniden sağlar.

Puşkin, eserde vatansever, Rus kimliğinin değerini vurgulamak için karşıt bir kahraman ortaya çıkartır. Eserin ilk el yazması çalışmalarında Pugaçev İsyanına katılan Rus subay Mihail Şvanviç karakterini betimlemek istemektedir. Önceleri Pugaçev'e karşı savaşan ancak 1773 yılında isyancıların tarafına geçen Şvanviç

¹⁹⁸ Komar, **a.g.e.**, s.40.

karakterini biçimlendirir daha sonra iki ayrı karakter olarak betimlemeye karar verir. Olumlu-olumsuz karakteri diyalektik bir çatışma sağlamak için Grinyov ve Şvabrin olarak ayırır. Şvabrin ve Grinyov imgelerinde Puşkin, Rus devletinin kurulmasında ve güçlenmesinde önemli rol oynayan soylu sınıfına dikkat çeker. Grinyov ve babası üzerinden saray darbelerine karşı çıkan, iktidar tarafından sürülen, vatansever, hizmet bilincine sahip eski soylu Rus kimliğini betimlerken, Şvabrin ile ekonomik ve politik güç elde etmiş, onur, vicdan gibi asil özelliklerden, vatan sevgisinden yoksun, yozlaşmış “yeni soylu Rus kimliğini” yansıtmaktadır.¹⁹⁹ Şvabrin, Peterburg’da soylu bir ailede doğmuş ve büyümüş biridir, Fransız kültürüne hayrandır, maddi olarak iyi durumdadır. Kalenin isyancılar karşısında zapt edileceğini düşündüğü anda vatanına ihanet eder, saçlarını Kazaklar gibi kazıtır ve Pugaçev’in tarafına geçer. Şvabrin’in düşük ahlaklı, hain karakterine karşılık Grinyov olumlu bir kahraman olarak, dürüstlüğü, aşkına olan inancı, görevine sadık bir asker olarak ön plana çıkar. Grinyov, Şvarib’in tersine soylu ancak taşralı bir ailede doğup, büyür, yabancı eğitimlerden değil Rus toprak kölesi Saveliç’ten eğitim alır. Onurlu, iyi niyetli Grinyov anıları ile gelecekteki torunlarına şerefli bir geçmiş miras bırakırken, Şvabrin ihaneti sonucu yıkıma uğrar.²⁰⁰

Pyotr Grinyov’un milli bilinci isyana karşı bakış açısı ile gösterilir. Pugaçev’e insani duygular çerçevesinde yaklaşırsa, isyancının kendi tarafına geçme teklifini sert bir şekilde reddeder. Pugaçev’in neden kendisine inanmadığı sorusuna karşılık verdiği cevap ise Pyotr’un asker olarak devlete ve millete karşı hizmet bilincini ortaya koyar:

“Düşündüklerimi olduğu gibi söyleyeceğim sana. Sen karar ver; seni Çar olarak kabul edebilir miyim? Akıllı bir adamsın. İkiyüzlülük ettiğimi hemen anlarsın...Kim olduğunu Tanrı bilir ya; bana kalırsa tehlikeli bir oyun oynuyorsun... Doğuştan soyluyum ben. Çariçe anamıza yeminim var. Sana hizmet edemem. Eğer gerçekten iyiliğimi istiyorsan bırak beni, Orenburg’a giderim... sana karşı yürümemi emrederlerse, yürürüm, başka bir şey yapmak söz konusu olmaz. Sen de başbuğsun; adamlarından itaat istemiyor musun? Bana verilen görevi yerine getirmekle yükümlü değil miyim? Boynum kıldan ince. Eğer bırakırsan beni, sağol; asarsan, Tanrı önünde vereceğin hesabı kendin düşün.”²⁰¹

¹⁹⁹ Türcan Olcay, **Ruskaya literatura pervoy polovini XIX. veka**, Çantay, İstanbul, 2013, s. 140.

²⁰⁰ Leonid Grossman, **Puşkin**, Moskva, İzd. Molodaya Gvardiya, 1958, s. 470.

²⁰¹ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 432-433.

Grinyov, Orenburg’da mahsur kalan Marya’yı kurtarmak için Pugaçev’in yardımını kabul etmiş olmasına rağmen, Çariçe’ye, devlete ve orduya hizmet etmekten vaz geçmez. Görevine ve vatanına ihanet etmeyen, bildiği kanunları çiğnemeyen Grinyov, kendi gerçeğine sadık kalarak farklı bir sosyal düzlemde isyancıya yaklaşır. Ancak devlet kanunlarına sırt çevirerek, isyancıdan yardım istemek devlet kademesinde suç olarak görülmektedir, sonuç olarak yargılanarak, idam ile cezalandırılır. Grinyov’un milli değerlerine, vatanına ihanet etmediği, isyancıya sadece Marya’yı kurtarmak için insani olarak yaklaştığı gerçeği babası ve mahkeme tarafından anlaşılmaz. Ancak Pugaçev ile vedalaşırken Pyotr’un söylediği sözler, vatana ihanet etmediğini aksine milli değerlerini koruduğu için hain Şvabrin gibi taraf değiştirmeyi reddettiğini gösterir:

“Ne var ki, vicdanıma, Hristiyanlık inancıma aykırı bir şeyi isteme benden. Velinimetimsin. Bağladığın gibi bitir: Bırak beni, zavallı yetim kızla birlikte, alnımıza hangi yön yazılmışsa çekip gidelim. Nerede olursan ol ve başına ne gelirse gelsin, günahkar ruhunun kurtuluşu için ikimiz de Tanrıya dua edeceğiz.”²⁰²

Grinyov’un Pugaçev’in yanlış yolda olduğunu söylemesi isyancıda farkındalık yaratır. Etrafındaki insanların olayların yolunda gitmediği bir anda kendisine ihanet edeceğini anlar. Pugaçev’in bu durumu eserde kurgulanan bir olay değildir, gerçek arşiv kayıtlarına dayanarak yazarın kaleme aldığı “Pugaçev İsyanı” çalışmasında, isyancının aslında etrafında bulunan halk tarafından kalabalık içinde hürmet gördüğü, yalnız kaldıklarında ise kendisine saygısızca davranıldığından bahsedilir. Nitekim Pugaçev’in gerçekten Çar olduğuna Kazak halkıda inanmamaktadır. Köylüler, Pugaçev’i özgürlük haklarını elde etmek, otokrasiye karşı başkaldırmak için araç olarak görür. Durumun farkına vardığını ise Pugaçev “Yolum pek dar” sözü ile dile getirir.²⁰³ Sonuç olarak vatana ihanet olarak görülen isyanların önderi Pugaçev idam ile cezalandırılırken, yanlış anlaşılmanın açığa çıkması ile devletine, milletine,

²⁰²Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 469.

²⁰³ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, **Pugaçev İsyanının Tarihi**, Çev. Rana Çakıröz, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 38.

ordusuna hizmet eden, milli değerlerin bilincine varan Grinyov ailesine kavuşması, Çariçe tarafından affedilmesi ile ödüllendirilir.

Puşkin, dış düşman karşısında Rus halkının bilincine vardığı milliyetçilik duygusunu “Yüzbaşının Kızı” adlı eserinde iç savaş çerçevesinde göstermektedir. Puşkin, ülke için yıkıcı olabilecek durumlar karşısında birlik içinde olan, vatana karşı görevini yerine getirme bilincine sahip Rus askerleri üzerinden milliyetçi duyguları vurgular. Yazar, Rus milli kimliği sıradan ve soylu insanlar üzerinden betimlerken, dönemin mevcut durumunu iç çatışmalar üzerinden yansıtır. Hristiyan inancına, geleneklerine, aidiyetlerine bağlı Rus insanların sınıfsal ve etnik kökenleri ayrıştırılmadan genel bir çerçeve üzerinden gösterilerek, onur, şeref, inanç kavramları yüceltilmiştir. Puşkin eserde milliyetçi görüşünü gerçek Rus ruhuna sahip insanların, vatanına bağlı, aile değerlerine önem veren, cesur, inançlı, zeki insanlar olduğunu betimlediği karakterler ile destekleyerek okuyucuya sunar.

3.9. Doğu-Rus Kimliği Karşılaştırması: 1829 Seferi Sırasında Erzurum’a Yolculuk

Bir milletin milli kimliğini oluşturmada en önemli etmenlerden biri “öteki” kimliğe ihtiyaç duymasıdır. “Öteki” ile güç çatışması sonucu biçimlenen milli kimlikler, bu çatışmanın sürekliliği ile beslenirler. Milli kimliğini oluşturma sürecinde olan toplumlar; sahip oldukları ortak geçmiş, tarih, alışkanlıklar, efsaneler, inançlar, töreler sayesinde bir araya gelerek, tarihsel bir bellek oluştur, böylelikle kendilerini “öteki” kültür ve medeniyetler karşısında muhafaza etme gereksinimi duyar. Düşünür William Connolly, var olmak için farklılığa gereksinim duyan kimliğin, kendisini güven altına almak için bu farklılığı ötekiliğe dönüştürdüğünü ileri sürer.²⁰⁴ Söz konusu oluşan “öteki” kavramı var olan kimlik ile arasındaki farklılığa rağmen, benzerlikler de içermektedir, bu benzerlik kimliğin kendisini tanımlamasında önemli bir etken

²⁰⁴ William Connolly, **Kimlik ve Farklılık**, Çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 92-93.

olmaktadır.²⁰⁵ Çalışmamızın ilk bölümünde Rus kimliğini oluşturan aidiyetlerden ve kendi kimliğini var etme sürecinde “öteki” güç olarak karşısında Batı kimliğini konumlandığından bahsetmiştik. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısında milli bilincin yükselişe geçtiği dönemde kendi kimliğini tanımlamada Batı medeniyetinin yanı sıra Doğu kültürü de önemli bir etken olarak gösterilmektedir. Özellikle Çariçe II. Katerina’nın Kırım ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı yürüttüğü dış politika ile başlayan Doğu ve Kafkasya’ya olan yönelim, zengin güney topraklarını elde etme, ülkenin güney sınırlarını güçlendirme gibi nedenler ileri sürülerek uzun süre devam etmiştir.²⁰⁶ I. Aleksandr ve I. Nikolay’ın hüküm sürdüğü yıllarda ise yakın Doğu’da güçlü bir konum elde etme amacı Türk-Rus savaşlarının meydana gelmesine neden olmuştur. Siyasi alanda devam eden Doğu ve Kafkasya sorunu söz konusu dönemin yazarları ve düşünürleri tarafından sosyal, kültürel, tarihsel anlamda değerlendirilmiştir. Doğu-Batı karşıtlığının tartışıldığı bu dönemde Rusya’nın bu iki farklı kültürden hangisine ait olduğu ile ilgili tartışmalar Rus kimliğinin özgünlüğünü ve farklılığını ortaya koyar nitelikte olmuştur. Düşünür Vladimir Pantin, Rusya’nın tarihsel süreç içerisinde etkileşimde olduğu ülkeler, kültürler sonucunda hem Batı hem de Doğu medeniyetlerinden özellikler barındıran, her iki kültürü kendi içinde sentez haline getiren bir ülke olduğunu ileri sürmektedir.²⁰⁷ Nitekim Rus kimliğinin “öteki” olarak gördüğü Batı’nın yanı sıra Puşkin döneminde Doğu devletlerine, kültürlerine olan ilgi ve Doğu-Rusya’nın farklılıkları, benzerliklerini konu edinen tartışmalar edebiyat eserlerine, makalelere yansımıştır. Rusya’nın Batı’ya mı yoksa Doğu’ya mı ait olduğu ile ilgili sorunu düşünür Vyacheslav Koşelev, cevabı iki temele dayandırarak açıklar: “*Rus ruhu Batı’ya eğilimli olup, özü Doğu’ya dayanmaktadır; aynı zamanda Rusya, Doğu’ya eğilimli olup Batı’nın sosyo-kültürel sistemine aittir.*”²⁰⁸ Koşelev, Puşkin döneminde Doğu ve Batı’nın ne anlama geldiğini şu şekilde açıklar:

“Puşkin döneminde “Doğu” denilince akla yozlaşmış despot devletlerin, geleneklere dayanan ve yeni olan her şeyi gönülsüzce kabul eden milli varlığın

²⁰⁵ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşınakitaplar, 2007, s. 179.

²⁰⁶ Orlov, **a.g.e.**, s. 172.

²⁰⁷ Vladimir İgoraviç Pantin, *İstoričeskara rol Rossii: mejdu zapadnom i vostokom, İstoriya i sovremennost*, No:2, Moskva, 2012, s.100.

²⁰⁸ Vyacheslav Koşelev, **Puşkin: istoriya i predanie**, Peterburg, Akademičeski proekt, 2000, s. 275.

eylemsiz birliği ve iktidar olana itaat etme durumları gelirdi. Batı denildiğinde ise tersine birey için daha fazla engillik, özgürlük, itaat içgüdülerinin üzerinde olan demokratik ilkeler gelirdi. Batı'da yaşam, geleneği takip etmez, gelenek yaşam tarafından tanımlanır.”²⁰⁹

Doğu-Batı arasındaki söz konusu karşıtlık ve Rusya'nın hangi medeniyete yakın olduğu ile ilgili tartışmalar Rus aydınlarının milli bilinci sorguladığı 18. ve 19. yüzyılın kesiştiği dönemde Batı'nın toplumsallık biçimlerini özümsemeye izin vermeyen, Rus ruhu için özgün olarak bir farklılık ortaya çıkar. Bu farklılık “Kuzey-Güney” ekseninin doğmasına neden olur. Nitekim Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerle kıyaslandığında Rusya, “Kuzey” olarak konumlandırılır. 1820-30'lu yıllarda ise söz konusu “Kuzey-Güney” karşıtlığı sembol olurken, “kuzey” Puşkin'in eserlerinde Rusya için sıklıkla kullandığı bir imge haline gelir.²¹⁰

Puşkin yazın hayatı boyunca “Kafkas Tutsağı” (Kafkaski plennik), “Bahçesaray Çeşmesi” (Bahçesarayski fontan), “Delibaş”, “Kuran'a Öykünmeler” (Podrajeniya Koranu) gibi eserleri aracılığı ile farklı halkların kültürlerine olan ilgisini yansıtmıştır. Yazar Brusov, Puşkin'in Doğu'yu anlatırken eserlerinde bu coğrafyanın farklı mekanlarına değindiğini ileri sürer. “Yudif”, “Gavriliada” da eski Doğu'yu, “Kuran'a Öykünmeler” de İslam dünyasını, “Hafız” (iz gafıza) Arap dünyasını ve “Kafkas Tutsağı”, “Bahçesaray Çeşmesi”, “Tazit” poemalarında Müslüman Kafkasya'yı yansıttığını belirtir.²¹¹ Söz konusu mekanlar şairin kendi milli kimliği ve “öteki” kimlik arasındaki farkların keskinliğinin ve benzerliğinin farkına varmasına neden olur. Sürgün dönemi Kafkasya coğrafyası ile tanışan Puşkin'in Rus sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik kökenlere, inanışlara, kültürlerine, geleneklerine sahip halkların yaşamına olan ilgisi, 1829 yılında Türk-Rus savaşına katılması ile bulunduğu Osmanlı topraklarında devam etmiştir. Puşkin, Doğu kültürünü, coğrafyasını yakından gözlemleme fırsatı bulduğu Erzurum yolculuğu sırasında kaleme aldığı “1829 Seferi Sırasında Erzurum'a Yolculuk” (Puteşestvie v arzurum vo vremya pohoda 1829 goda) eserinde Asya coğrafyasını, yaşam tarzını betimleyerek ve Batı-Doğu arasındaki

²⁰⁹ A.g.e., s. 277.

²¹⁰ Koşelev, a.g.e., s. 279.

²¹¹ Brusov, a.g.e., s. 202.

kültür farkını ortaya koymuştur. Bu bağlamda düşünür Pyotr Alekseyev, Rus kimliğinin özgünlüğünü belirtme açısından eserin önemini şu sözlerle vurgular:

“ ‘Yolculuk’ eseri- Batı-Doğu ayrımının kutupları arasında dalgalanan Rus milli kimliğini biçimlendirmek için gerekli bir araç olarak kabul edilen Batı (Batı Avrupa ülkeler) ve Doğu (özellikle Müslüman bölgeler) medeniyetlerinin yer aldığı dünyadaki Rusya’nın yeri hakkında mitolojik düşünceye dayanan, özgül olarak Rus oryantalizmin söylemini yansıtır.”²¹²

Emine İnanır, Puşkin’in “Erzurum’a Yolculuk” eserinde kendi dünyası ve başka dünya arasındaki sınırı fark ettiği önemli eserlerden biri olduğunu vurgular. “Biz” ve “öteki” ayrımını ise Erzurum’a doğru yolculuk ederken gördüğü sokaklar, evler, insanların yaşam tarzını betimleyerek yaptığını belirtir.²¹³ Tiflis için: “*Yapılar, büyük bölümüyle Asya mimarisinin eseri. Düz damlı, alçak evler.*”²¹⁴ Der ve görkemsiz Kafkasya’yı, çarpık sokaklar, gösterişsiz çeşmeler, cephanelikte paslanmış silahları ile Erzurum’u betimler. Puşkin’in Kafkasya ve Erzurum izlenimleri “biz” ve “öteki” ayrımının yanı sıra Doğu-Batı medeniyetlerinin keskin farklılığını da vurgulamaktadır. Avrupalı bir gezgin bakış açısıyla, gösterişsiz, görkemden yoksun Asya’nın ilkelliğini şu cümlelerle belirtir:

“Asya görkemi sözünden daha anlamsız bir şey bilmiyorum. Bu deyim Haçlı Seferleri sırasında çıkmış olmalı. Kalelerin çıplak duvarlarını, meşe odunundan sandalyelerini bırakarak sefere katılan ve Doğunun kırmızı divanlarını renk renk halılarını, kabzaları renkli taşla süslü hançerlerini görünce gözü kamaşan yoksul şövalyelerin işidir bu. Bu gün Asya yoksulluğundan, Asya ilkelliğinden söz edilebilir ancak. Görkem, hiç kuşkusuz, Avrupa’nın sahip olduğu bir şeydir artık...”²¹⁵

Eserde, Doğu-Batı, “biz” ve “öteki” arasındaki zıtlıkların yanı sıra Rusya’nın sınır ötesi Kafkasya politikası ile ilgili düşüncelerini de görmekteyiz. Bu bağlamda Rus ordusunun düzenlediği seferlere karşı Puşkin iki yönlü tavır almaktadır: bir yandan

²¹² Pyotr Alekseyev, *Orientalizatsiya prostranstva v “puteşestvii v Arzrum vo vremya pohoda 1829 goda” A.S. Puşkina*, **Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta**, No: 382, Tomsk, 2014, s. 5.

²¹³ Emine İnanır, “A.S. Puşkin i vostok. Mifi i realnost”, **Boldinskie Çtenie 2020**, Novgorod, 2020, s.63.

²¹⁴ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 514.

²¹⁵ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 538.

Rusya için bu eylemlerin kaçınılmaz olduğunu kabul ederken, diğer yandan ise onların her iki ülkede de sarsıntılara yol açabileceğini düşünmektedir.²¹⁶ Puşkin, ticari olarak önemli olan ancak düzensizliğin, barbarlığın var olduğu Doğu topraklarında Rusların egemen olmasını politik olarak yararlı görür. Bu bağlamda Tınyanov, “Erzurum’a Yolculuk” eserinde Puşkin’in Rusların, Kafkasya’ya karşı sömürge politikası ile ilgili düşüncelerini Çerkezlerin durumu üzerinden yansıttığını belirtir. Puşkin, Rusların Kafkasya coğrafyasında egemen olabilmesi için misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasını, bu doğrultuda “semaver” ve “İncil öğütlemesi”ni kullanması gerektiğini vurgular. Böylelikle Ruslar, Doğu’ya düzen ve medeniyet götürerek Batı’nın yapması gerekeni kendisine görev edinecektir.²¹⁷ Ancak söz konusu sömürgeci “öteki” toplumlarda yarattığı yıkımı, kötü koşulları okuyucuya betimlemekten kaçınmaz: “Durumları yürekler acıydı. Paçavralar içinde, yarı çıplaktılar. Pislikten yanlarına yaklaşılmıyordu. Tahta prangalar vurulmuştu kimilerine.”²¹⁸ İnanır, Puşkin’in “öteki” toplumların yaşam tarzını, savaşta gördükleri zararı betimlediği “Erzurum’a Yolculuk” eserinin “öteki”nin düşman ya da yabancı olmasının yanı sıra ilkesel olarak “biz”den farklı olmadığını yolda rastladığı genç bir Türk’ün cesedi karşısında duyduğu üzüntü ile yansıttığını vurgular.²¹⁹ Böylelikle “öteki” kimlik ile çatışma içerisine girmeden sıradan insanların yaşadığı zorluklar üzerinden kendi milli kimliği ile arasında benzerlik kurmaktadır. Puşkin, söz konusu benzerliği eserin sonlarına doğru yer verdiği şiir ile milli kimlik dışında Erzurum-İstanbul ile Kazan-Moskova şehirleri arasındaki rekabeti kıyaslayarak kurmaya devam eder: “Erzurum’la İstanbul arasında, tıpkı Kazan’la Moskova arasında olduğu gibi bir çekişme var”.²²⁰ Söz konusu karşıtlık, şairin kendisinin yazdığı ancak eserde Yeniçeri Eminoğlu’nun kaleme aldığını belirttiği şiir ile betimlenmeye devam eder. “Gavurlar şimdi İstanbul’u övüyor” diye başladığı şiirde Puşkin “kurnaz Batı” tarafından baştan çıkarılan İstanbul ile inanç sahibi, “günah yolundan gitmeyen” Erzurum’u karşılaştırır.²²¹ Puşkin döneminde Moskova-Kazan rekabetinin olmadığını ileri süren Koşele, söz konusu

²¹⁶ Emine İnanır, “A.S. Puşkin’in Yapıtlarında Doğu İmgesinden Türk İmgesine Geçiş”, **6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, No:2, Ankara, 2009, s. 787.

²¹⁷ Yuri Tınyanov, **Puşkin i ego sovremenniki**, Moskva, Nauka, 1968, s.208.

²¹⁸ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 503.

²¹⁹ Emine İnanır, **A.S. Puşkin i vostok. Mifi i realnost**, s.65.

²²⁰ Puşkin, **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, s. 539.

²²¹ A.y.

rekabetin IV. İvan döneminde var olduğunu belirtir. IV. İvan döneminde Moskova karşısında Kazan, Doğu ve Moskova Rusya'sının bir sembolü, Doğu olgusunun temsilcisi haline gelir.²²² Araştırmacı Blagoy, Puşkin'in söz konusu karşılaştırmayı yaparak Moskova-Peterburg arasındaki zıtlığa gönderme yaptığını ileri sürer. Nitekim dönemin Osmanlı Padişahı II. Mahmut tarafından yapılan yenilikler İstanbul'dan Erzurum'a kadar ulaşamaz. Geleneklerine bağlı, inançlı, Batı'nın yozlaştıramadığı Erzurum, eski Rus soyluların şehri, I. Petro'nun yeniliklerinin karşıtlığının sembolü olan Moskova'ya benzetilmektedir. “Kurnaz Batı”nın etkilediği, I. Petro'nun yeniliklerinin simgesi haline gelen Peterburg ise İstanbul ile eş tutulur.²²³ Tarihsel benzerlik olarak ise II. Mahmut ile I. Petro'nun yenilik yanlısı siyaseti kıyaslanır. II. Mahmut'a karşı ayaklanan yeniçeriler tarihsel olarak I. Petro'ya karşı ayaklanan streletsler²²⁴ ile uygun düşmektedir. Ancak Puşkin'de bu durum başka bir tarihsel olayı çağrıştırır. Aralıkçı İsyanı'ndan yaklaşık altı ay sonra gerçekleşen Yeniçeri İsyanı arasında benzerlik kurar.²²⁵ Koşlev, Erzurum-İstanbul'un kıyaslandığı, Batı-Doğu çekişmesinin yansıdığı şiiri, dönemin I. Nikolay sansürü ya da güncel olaylarına bir tepki değil, Batı ve Doğu arasındaki karşıtlıkta, Rusya'nın kendi konumunu araması ile bağlantılı olduğunu belirtir.²²⁶

Doğu'ya olan yönelim Rusların “öteki” karşısında kendi milli kimliğinin özgünlüğünü vurgulamasında önemli bir adım olurken, içinde barındığı Asya özelliklerini keşfederek, Doğu ile aralarında var olan benzerliklerin farkına varılmasına neden olur. Söz konusu durum “Erzurum'a Yolculuk” eserinde Puşkin tarafından betimlenen Doğu insanların yaşama biçimi, gelenekleri, kültürleri, Rusya ve Batı ile kıyaslanarak yansıtılmıştır. Yazın hayatı boyunca farklı etnik kökenleri, coğrafyaları betimleyen Puşkin'in özgün milli görüşünün oluşmasında Kafkasya'da bulunduğu sürgün döneminin ve sefere katıldığı Erzurum'a yolculuğun önemli etkisi olmuştur. Farklı

²²² Koşlev, **a.g.e.**, s.293-294.

²²³ Blagoy, **Sotsiologiya tvorçestva Puşkina**, s.193-194.

²²⁴ **Streletsler**: IV. İvan döneminde savaş sırasında askeri birliklere destek olması için kurulmuş disiplinden yoksun, kaba askeri birliklerdir. Streletsler, eski adetlere göre yaşayan, Çar'a saygı duyan, reformlara karşı çıkan, devletin geleneklerinden ayrıldığını düşündüklerinde, yönetime karşı isyan eden birliktir. I. Petro döneminde 1682 ve 1698 yıllarında iki kez isyana kalkışmışlardır. Bkz: Robert K. Massie, **Büyük Petro**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, s. 45-46.

²²⁵ Blagoy, **Sotsiologiya tvorçestva Puşkina**, s.196.

²²⁶ Koşlev, **a.g.e.**, s. 274-275.

kimlikler ile Rus kimliğini karşılaştıran şair, “öteki”nin düşman olmadığını, aradaki farklılıklar ve benzerlikler aracılığıyla kendi milli kimliğini tanımlamada etkili bir karşıt olgu olduğunu fark eder. Bu bağlamda “Erzurum’a Yolculuk” eseri, şairin milli görüşünü, Doğu-Batı arasındaki zıtlığı, Doğu kültürüne dair izlenimlerini, Rus kimliğini biçimlendiren etmenlerin “öteki” olan çatışmasını objektif olarak yansıttığı önemli eserlerinden biridir.

SONUÇ

A.S. Puşkin’in Yaratıcılığında Rus Milli Kimlik Arayışları adlı çalışmamızda, Rus milliyetçiliğinin ve milli kimliğin Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in seçili şiir, poema ve düzyazı eserlerine yansımaları konu edilir. Çalışmanın amacı doğrultusunda Rus milli kimliğini oluşturan öğelerin belirtilmesi faydalı bulunarak, millet ve milliyetçilik kavramlarının Rusya’da nasıl biçimlendiğini açıklamak için erken dönem Rus tarihinde yaşanan önemli olaylara değinilir. Milli kimliği oluşturan etmenlerin başlıcaları: tarihi bir toprak-ülkeye, ortak mitlere, tarihi belleğe, kitlesel kamu kültürüne, tüm bireyler için geçerli olan ortak kanunlara ve ortak ekonomiye sahip olmak şeklinde belirtilmektedir. Birçok etkenin bir araya gelerek biçimlendirdiği milli kimlik, Doğu ve Batı medeniyetlerinde farklı şekillerde ortaya çıkar. Milli kimliğin oluşması ile ortaya çıkan milliyetçilik; Doğu toplumlarında otoriter, duygulara bağlı, “verili” şekilde bulunurken, Batı toplumlarında toplum sözleşmesine dayalı, rasyonel fikirlerin ağır bastığı, devlet ideolojisi olarak sonradan kazanılan bir kavram olduğu ileri sürülür. Milliyetçiliğin ve milletlerin oluşmasında, ön görülen maddi öğelerin yanı sıra önemli olan bir diğer unsur, manevi olarak paylaşılan vatan sevgisi, “öteki” karşısında hissedilen korkunun neden olduğu birlik olma güdüsüdür. Çalışmamızın ilk bölümünde öncelikli olarak milliyetçilik kavramının ve milletlerin oluşumu hakkında öne sürülen çeşitli sosyolojik ve tarihsel yaklaşımlar açıklanır, bu bağlamda Rus milletin, milli kimliğin oluşumunun, otoriter, “verili” milliyetçiliğe dayalı olduğu, ortak unsurlar ve manevi paylaşımlar sonucunda şekillendiği tespit edilir.

Dağınık kabileler halinde yaşayan Slavların paylaştıkları ortak aidiyetler nedeni ile bir arada yaşama isteğinin sonucu olarak kurulan Kiev Knezliği, Rus milletin oluşumunda önemli bir dönüm noktasıdır. Ortak kanunlar, iş bölümü, paylaşılan toprak parçası gibi öğelerin bir araya getirdiği Ruslar, Ortaçağ döneminde Bizans üzerinden benimsedikleri Ortodoks inancı ile milli kimliğini biçimlendirirler. Rus kimliğinin önemli bir ögesi haline gelen Ortodoksluk inancında, Tanrı ve halk arasında aracı bir konumda olduğu varsayılan Çar, Rus milleti tarafından kutsal bir anlam ifade etmektedir. Bu ifade zamanla vatan ve millet için savaşmanın, Çar için savaşmakla bir tutulmasına, halkın Çar’a yönelik yaklaşımının kimliği oluşturan önemli unsurlardan

birine dönüşmesine neden olur. Çalışmamızın ilk bölümünde pagan inanışını bırakıp Ortodoks dinini kabul eden Rusların, Bizans ile olan kültürel etkileşimleri ele alınarak, “öteki” düşman olarak gördüğü Katolik Batı karşısında birlik olma, milli değerlerini koruma içgüdüsünün milli kimliğin oluşum sürecinde etkili olduğu sonucuna ulaşılır. Rus milli kimliğin oluşmasında etkili olan olaylar; Moğol istilas, Konstantinopol’ün Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesi, “Kargaşa Dönemi”nde (Smutnoye vremya) Katolik bir yabancının Rus Çar’ı olarak seçilmesi, köylü isyanları, I. Petro ve II. Katerina’nın yaptığı yeniliklerin halk üzerindeki etkisi olarak sıralanmaktadır. Milli kimliğin oluşmasına etkili olan tüm tarihsel olaylarda, Rus kimliğinin yapı taşlarından biri olan Ortodoks inancı, halk ve devlet politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olur. Dini inanç sayesinde düşman karşısında birlik olan Rus milleti, manevi değerlerini “öteki” karşısında muhafaza etmek için çabalar. Rusların bir arada bulunduğu, paylaştığı toprak parçası sadece üzerinde ikamet edilen bir mekan değil, atalarının, knezlerinin, azizlerinin, din adamlarının varlığı ile oluşan “kutsal toprak” anlamı kazanır. Bu bağlamda “Kutsal Rus” (Svyataya Rus) kavramı denildiğinde sade, sıradan bir toprak parçasından öte, Ortodoks dinin var olduğu, kök saldı, “öteki” güçler karşısında milletin ortak inanç ve cesaret ile bir arada bulunması sonucu savunulan, kurtarılan milli sınırlar anlaşıldığı sonucuna varılır. Zihinsel ve kültürel belleklerinde ortak tarihi zaferlere ve kahramanlara sahip olan Rus milleti, milliyetçilik gücünü özlerinde arayarak “öteki” karşısında kendi kimliğini oluşturur. Bu bağlamda milliyetçiliğin, Ortaçağ öncesinde toplumların, sahip oldukları aidiyetlerden, doğuştan gelen bir arada olma güdüsünden ortaya çıktığını savunan “eskiciler”in ileri sürdüğü düşünce çerçevesinde Rus milli kimliğin, Eski Rus Devletinde şekillendiği tespit edilir. Rus Devletinde 18. yüzyıla kadar ortak dil, din, ırk ve etnisiteye bağlı, “verili” olarak anlaşılan milliyetçilik kavramı, “öteki” karşısında geleneklerini, milli değerlerini muhafaza etme durumu için kullanılır. Ancak 18. yüzyılda Rus topraklarında Çar I. Petro’nun reformları aracılığı ile Avrupalılaşıma döneminin başlaması ve Çariçe II. Katerina döneminde Aydınlanma düşüncesinin yayılması, milliyetçilik kavramına olan bakış açısının değişmesine, milli kimliği oluşturan etmenlerin tartışılmasına neden olduğu görülür. Rus Devletini, Batı medeniyetine yakınlaştırmak için yapılan reformlar, toplum içinde soylular ve sıradan halk arasında keskin bir ayrılığa, eski-yeni düzen çatışmasına, Rus milli kimliği

oluşturan değerlerin sorgulanmasına yol açar. Nitekim I. Petro ve II. Katerina döneminde yaşanan Rus kimlik çatışmaları, 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan milliyetçiliğin, milli kimlik hakkındaki tartışmaların temelini oluşturduğu tespit edilir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde eski Rus devletinde ortak aidiyetlere sahip olma, “öteki” karşısında birlik olma anlayışı ile yorumlanan milliyetçilik kavramının I. Petro-II. Katerina dönemi ve sonrasında geçirdiği değişim sonrası 19. Yüzyılın ilk yarısındaki etkileri ele alınır. Batı kültürünü dışsal olarak benimseyen, ilerici fikirleri içselleştiremeyen soylular ve “öteki” kültür karşısında milli geleneklerini, inançlarını muhafaza etmek isteyen halk arasındaki çatışma uzun süre devam eder. Milletin ve devletin geleceği için ilerici fikirlerin, Batı kültürünün benimsenmesi gerektiğine inananlar ile milli özünü, geleneklerini koruyanların çatışması, milliyetçi düşüncenin gerici bir ideoloji olarak algılanmasına neden olur. 19. yüzyılın ilk yarısında milliyetçilik, Ortodoks ve otokrasi ile eş değer tutulan bir kavram olurken, Batı medeniyetine, “öteki”ne olan hayranlık olumsuz olarak algılanır. Nitekim toplum içinde yaşanan kimlik çatışmalarının yaşandığı 19. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen 1812 Vatan Savaşı’nın, Rus milli bilincin yükselişe geçmesi bağlamında önemli bir dönüm noktası olduğu, söz konusu tartışmaların seyrini değiştirdiği görülür. “Öteki” düşman karşısında birlikte hareket etme güdüsünü tetikleyen savaş, düşman karşısında Batı kültürü etkisi ile yetişen soyluların sıradan halk ile birlik olmasını, milli kimliği oluşturan unsurların hatırlanmasını, vatanseverlik duygusunun artmasını sağlar. Bu bağlamda milliyetçilik, ideolojik olarak devlet politikasında ve toplum bilincinde önemli bir değer kazanır. Bu dönemde milliyetçiliğin tetiklediği vatanseverlik kavramı; milletin ve ülkenin geleceği için milli özünü koruma şartı ile ilerici Batı fikirlerinin benimsenmesi ve bu doğrultuda Rus milletin utancı olan toprak köleliğinin kaldırılması gerektiğini savunan Rus yazarlar ve düşünürlerin iktidara yönelik eleştirileri ile farklı bir anlam kazanır. Bu bağlamda 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya’da yüksek kültürün oluşması, teknolojinin, sanayinin gelişmesi doğrultusunda kentleşmenin artması, eğitim fırsatının yaygınlaşması ile milliyetçilik kavramının erken dönem Rus devletinde var olan anlamını yitirdiği sonucuna varılır. Nitekim, milli kimlik ve vatanseverlik kavramı, milletin ve devletin kaderinin ne olması gerektiği hakkındaki tartışmaların ortaya çıkması ile farklı şekillerde

yorumlanmaya başlar. Halkın-bireyin; iktidar, Çar ve otokrasiye olan algısı milli kimliğin bir unsuru olarak görülür. Bu dönemde Rus milletinin geleceğinin daha iyi olması için sahip olduğu gelenekleri, değerleri, Ortodoks inancını koruyarak, Batı'nın ilerici fikirlerini benimsemenin gerekli olduğu görüşünü savunan Puşkin'in özgün fikirleri dönemin sosyo-toplumsal olayları ile paralel ilerler. 1812 Vatan Savaşı, güney sürgünü, 14 Aralık 1825 Aralıkçı İsyanı gibi olaylar Puşkin'in vatanseverlik duygularını tetikleyen, Otokrasinin halk üzerindeki olumsuz etkisinin farkına varmasını sağlayan önemli dönüm noktaları olur. Çalışmamızda, yazarın şiirlerinde yer alan Rus vatanseverliği hakkındaki düşünceleri, Rus kimliğinin bir parçası haline gelen, halkın ilerlemesini engelleyen, baskıcı tutum sergileyen otokrasi ve Çar'lara karşı eleştirileri aracılığı ile ortaya konulur. Rus milletinin kendi kaderini tayin etme yolunda otokrasiye başkaldırması gerektiği ile ilgili yazarın düşünceleri "**Köy**" (Derevnya), "**Özgürlük**" (Volnost) gibi şiirleri aracılığı ile aktarılır. Yazarın, "**Napolyon**", "**1815 yılında İmparatorun Paris'ten Dönüşü**"(Na vozvraşenie gosudarya imperatora iz pariya v 1815 godu), "**Borodino'nun Yıldönümü**"(Borodinskaya Godovşina) adlı şiirlerini ise "öteki" düşman karşısında halkın milli bilincini ve vatansever duygularını canlandırma amacı ile yazdığı görülür.

19. yüzyılın ilk yarısında Rus halkının milli bilincinin ve "öteki" düşman karşısında vatansever duygularının canlanmasında, düşünürlerin ve yazarların önemi yadsınamaz. Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü bölümünde toplumun gelişiminde şairin önemli bir görevi olduğunu düşünen Puşkin'in, kendisinden sonraki dönemde, Rus edebiyatının milli bir özgünlük kazanmasına katkı sağlayan seçili düz yazı eserleri irdelenerek açıklanır. I. Petro reformları sürecinin sonucu olarak Rus kimliğinde yaşanan çatışmalar, eski-yeni tartışmaları "**Büyük Petro'nun Arabı**"(Arap Petra Velikogo), "**Bakır Atlı**" (Medny vsadnik) ve "**Maça Kızı**" (Pikovaya dama) eserlerinde kahramanlar aracılığı ile yansıtıldığı tespit edilir. Puşkin'in söz konusu eserlerinde, milli geleneklerine, aidiyetlerine bağlı eski Rusya'yı temsil eden insanlar ile reformlar sonucu Batı kültürünü biçimsel olarak benimseyen, Batı hayranı, yeni düzene uyum sağlayan insanlar arasındaki çatışmayı milli kimlik bağlamında ele aldığı sonucuna varılır.

Puşkin'in Rus ruhunun temsilcisi olarak tasvir ettiği **“Yevgeni Onegin”**in Tatyana'sı yazarın Rus ruhu ve kimliği ile ilgili bakış açısını yansıttığı tespit edilir. Eserde, Rus özüne, halkına, ülkesine yabancılaşan Onegin'in karşıtlığında geleneklerine bağlı, Rus ruhunun temsilcisi olarak görülen Tatyana ise yüceltilir. Rus ruhunu, milli özü yüceltmesi bağlamında dönemin toplumsal düzeninde yaşanan kimlik çatışmalarını detaylandırarak anlatan Puşkin'in, **“Köylü Genç Bayan”** (Barışnya-krestyanka) ve **“Dubrovski”** adlı eserlerinde eski Rus insanlarını temsil eden kahramanları, kimlik çatışması yaşayan insanlar karşısında üstün gördüğü tespit edilir.

Puşkin'in “öteki” düşman karşısında yükselen milli bilinci yansıttığı **“Roslavlev”** adlı eserinde, Batı hayranı olan, Rus kimliğinden uzaklaşan kentli-soylu sınıfının yaşadığı sarsıntı, 1812 Vatan Savaşı döneminde ortaya çıkan vatansever duygular, milli kimliğin temsilcisi olarak yer alan Polina karakteri aracılığı ile betimlediği, yazarın vatansever duygularını yansıttığı görülür.

“Boris Godunov” adlı eserde, eski Rus devletinde milliyetçiliğin önemli öğelerinden olan halk-Çar arasındaki ilişki ele alınır. Çareviç Dmitri olduğunu iddia eden Düzmece adı ile anılan Grigori Otrepyev'in, halkın, Çar ve iktidara olan bağlılığını kötü amaçlar için kullanması sonucunda, devlet ve millet adına yol açtığı olumsuz olaylar yansıtılmaktadır. Bu bağlamda yazar, halkın iktidara koşulsuz itaat etmesi ile biçimlenen ve Rus kimliğinin önemli bir ögesi olan Çar-halk arasındaki ilişkinin devlet için yıkıcı olaylara sebep olabileceğini, tarihsel bellek aracılığıyla göstererek, otokrasiye olan eleştirisini yineler. Çalışmamızda yazarın **“Boris Godunov”** eseri aracılığıyla, Rus milletin kimliğini oluşturmada önemli etmenlerden olan Ortodoks inancının halk üzerindeki etkisini, halkın günah-ceza algısını, kilise-halk ilişkisini, Çarlık makamına ve devlet yönetimine karşı halkın tutumunu, milli ideolojinin parçası olan otokrasiyi milliyetçilik bağlamında yansıttığı sonucuna varılır.

Puşkin'in, halkın ve ülkenin geleceğinin daha iyi olabilmesi için Çarlık yönetimine karşı yaptığı eleştiriler, Çariçe II. Katerina döneminde yaşanan iç çatışmalar, otokrasi karşıtı ayaklanmalar, Pugaçev isyanını konu edindiği **“Yüzbaşının Kızı”** (Kapitanskaya Doçka) adlı eserde yansıtılır. Puşkin, iç çatışmaların yaşandığı dönemde, vatansever, halkına, devletine, Çariçe'ye hizmet etme bilincinde olan

kahramanları Andrey Petroviç Grinyov, Pyotr Andreiç Grinyov ve İvan Kuzmiç aracılığı ile Rus kimliğini yansıtır. Puşkin'in Rus ruhunun temsilcileri olarak betimlediği kahramanların, Çarlık yönetimine, devlete karşı tehdit edici durumlar karşısındaki tutumları, milli kimliğin başlıca etmenlerinden olan devlete, halka hizmet bilinci, “vatanseverlik” kavramı çerçevesinde değerlendirilir.

1830'lu yıllarda Rus kimliğinin Doğu-Batı karşıtlığındaki yerini sorgulamaya, araştırmaya başlayan Puşkin, yukarıda bahsedilen eserlerinde özellikle 1812 Vatan Savaşı sonrası “Batı” kimliği karşısında Rus kimliğinin özgün etmenlerini yansıttığı tespit edilir. 1829 yılında Türk-Rus savaşını gözlemlemek için sefere katılan Puşkin'in, daha önce sürgün döneminde bulunduğu Kafkasya topraklarının daha ilerisini, Asya'yı, Doğu kültürünü yakından tanınmasının Rus kimliği ile ilgili düşüncelerini etkilediği sonucuna varılır. Sefer sırasında hem Rus topraklarında hem de Asya'da karşılaştığı farklı etnik kimlikler karşısında Rus kimliğinin özgünlüğünü ve Doğu kimliği ile arasındaki benzer yanlarını keşfeden Puşkin, izlenimlerini **“1829 Seferi Sırasında Erzurum'a Yolculuk”** (Puteşestvie v Arzrum vo vremya pohoda 1829 goda) eserine yansıtır. Bu eser aracılığı ile Puşkin'in farklı kimlikler ile Rus kimliğini karşılaştırarak, “öteki”nin düşman olmadığını, aradaki farklılıklar ve benzerlikler aracılığıyla kendi milli kimliğini tanımlamada etkili bir karşıt olgu olduğunu fark ettiği tespit edilir.

Sonuç olarak 18. yüzyıl reform hareketleri sonrasında şiddetlenen Batı-Rus medeniyetleri arasındaki çatışma, rasyonel düşüncenin yaygınlaşması doğrultusunda milli kimliği oluşturan manevi öğelerin önemini yitirmesi, 19. yüzyılda Rus halkının ve ülkenin kaderinin ne olması gerektiği ile farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına ve Puşkin'in özgün milli görüşünün biçimlenmesine neden olduğu tespit edilir. Milli tarihini, geleneklerini, efsanelerini yücelten Puşkin'in, Rus milliyetçiliğinin muhafazakar yönünden sıyrılarak, Rusların sahip olduğu özü koruyarak, milletin ve devletin geleceği için Batı'nın ilerici fikirlerini benimsemesi gerektiğini ileri sürerek, özgün bir bakış açısına sahip olduğu sonucuna varılır. Puşkin'in aynı zamanda milli öze, değerlere sahip çıkarak, Rus dilini halk tarafından anlaşılır kılarak ve yalın bir şekilde kullanarak, halkın tarihsel belleğini canlandırmak adına kahramanlık yazıtlarına, mitlere yönelerek milliyetçi görüşünü biçimlendirdiği tespit edilir.

Evrensel bir dünya görüşüne sahip olan yazarın, Rus kimliğinin sahip olduğu değerlere vatansever duygular ile sahip çıktığı, “öteki” olarak gösterilen Doğu-Batı kimliklerini düşman olarak tanımlamadığı görülür. Sürgün dönemi ile farklı etnik kimlikleri tanımaya başlayan Puşkin’in, Batı-Doğu kimliklerini olumsuz olarak değerlendirmeden, Rus kimliği ile aralarında olan benzerlikler ve farklılıkları tespit ederek, kendi milli kimliğini tanımladığı tespit edilir. Rusya’nın Batı-Doğu medeniyetleri arasındaki yerini sorgulayan yazar, Rus kimliğinin özgün yanlarını Rus milli bilincine olumlu etkisi olan tarihsel olayları eserlerine konu edinerek yansıttığı sonucuna varılır. Bu bağlamda Rus kimliği ve vatanseverliği hakkındaki özgün düşüncesinin biçimlenmiş halini Puşkin 1836 yılında kaleme aldığı “**Ben İnsanüstü Bir Anıt Diktim Kendime...**” (Ya pamyatnik sebe vozdvig nerukotvorni) şiir ile yansıtır.

“Adım dilden dile dolaşacak tüm Rusya’da,
Ona özgü her dilde herkes bilecek onu,
Gururlu torunu Slav’ın, Finli, şimdilik yabancı Tunguz,
Ve Kalmuk, bozkırların dostu.

Ve halk gönlünde taşıyacak beni uzun zaman,
İyi duygular uyandırdığım için lirimle,
Özgürlüğü övdüğüm için şu acımasız çağda
Ve merhamet uyandırdığım için düşenlere.”²²⁷

Halkın öncüsü olarak gördüğü şairin vatansever olması gerektiğini düşünen Puşkin’in, çok uluslu bir devlet olan Rusya’daki tüm insanları farklılıklarına rağmen ayırt etmediği, kendi düşünceleri, ruhu ve yaratıcılığı altında tüm kültürleri birleştirdiğine inandığı görülür. Yazar, eserleri aracılığı ile toplumun milli bilincinin inşası sürecinde etkili olmuş, kendisinden sonraki yazarların ve Rus edebiyatının milliyetçi bir yönelime sahip olmasına öncülük eder. 19. yüzyıl özgün milli Rus edebiyatının öncüsü olan Puşkin’in Rus milli kimlik kavramına kattığı değer ve bakış açısı çerçevesinde eserlerinin incelendiği çalışmamızın, bu alanda yapılacak olan yeni çalışmalara kaynak olmasını ummaktayız.

²²⁷ Aleksandr Puşkin, “*Ben İnsanüstü Bir Anıt Diktim Kendime...*”, *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler*, Çev. Atıl Behramoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006, s.110.

KAYNAKÇA

- Acar, Kezban: **Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014.
- Acar, Sevim: **Halk Milliyetçiliğın Öncüsü Herder**, İstanbul, Bilge Kùltür Sanat, 2008.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009. **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliğı**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2010.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Köker, Levent: **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 2011.
- Alekseyev, Pyotr: *“Orientalizatsiya prostranstva v “puteşestvii v Arzrum vo vremya pohoda 1829 goda” A.S. Puşkina, Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, No: 382, Tomsk, 2014, s. 5-12.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.
- Anonim: **O russkom realizme xix. veka i voprosah narodnosti literaturı, Sbornik Statey**, Moskva, Gosudarstvennot İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, 1960.
- **Oteçestvennaya voyna i Russkoe obşestvo 1812-1912**, Moskva, Sıtına, 1911.
- **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Behramoğlu, Ataol: **Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliğı**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2013.
- Belinski, Vissarion: **Polnoe Sobranie Soçinenii**, Tom 7, Moskva, İzd. Akademii Nauk SSSR, 1955.
- Bilgin, Nuri: **Kimlik İnşası**, İzmir, HYB Basım Yayın, 2007.
- Blagoy, Dmitri: **Sotsiologiya tvorçestva Puşkina**, Moskva, Mir, 1931.
- *“Stihotvereniya Puşkina”*, **Aleksandr Puşkin, Polnoe sobranie soçineni**, Der. Dmitri Blagoy, v d., Moskva, Akademiya Nauk, 1959, s. 525-558.

- Bojeryanova, İvan **Voyna Russkogo Naroda s Napoleonom 1812**, Moskva, Zaharov, 2012.
- Brajnikov, İlya Leonidoviç.: *“İstoriya Odnogo Sela Kak Vozvraşenie Domoy: Smeşnoe Gorohino İ Peçalnoe Goryuhino”*, **Vestnik Rggu, Seriya “Filosofiya. Sosyologiya. İsskustvovedenie**, 2010, s. 55-63.
- Brusov, Valeri Yakovleviç.: **Moy Puşkin**, Moskva, Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1929.
- Butromeyev, Vladimir: **Velikaya Rossiya**, Moskva, OLMA, 2015.
- Büyükdüvenci, Sabri: *“Kimlik ve Kişilik Üzerine Bazı Düşünceler”*, **İlgaz Felsefe Günleri\Kişi, Kişilik, Kimlik ve Toplum**, Ankara, Divan Kitap, 2014, s. 23-29.
- Cevizci, Ahmet: **Aydınlanma Felsefesi**, İstanbul, Say Yayınları, 2017.
- Connolly, William: **Kimlik ve Farklılık**, Çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Coser, Lewis : **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Çev. Himmet Hülür vd., Ankara, De Ki Basım, 2015.
- Çadayev, Petr: **Filosofskiye pisma Apologiya sumassedşogo**, Moskva, İzd.Terra, 2009.
- **Polnoe sobranie soçinenii i izbrannie pisma** Tom 1, Moskva, Nauka, 1991.
- Delanty, Gerard: **Avrupa’nın İcadı**, Ankara, Adres Yayınları, 2014.
- Dostoyevski, Fyodor: **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Dualı, Şir Muhammed: **Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- *“Paganizmden Hristiyanlığa Rusların Din Değiştirme Nedenleri,” G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Tokat, 2013, s.60-74.
- Erdenir, Burak: **Avrupa Kimliği Avrupa Birliği’nin Yarım Kalan Hikayesi**, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2010.
- Erözden, Ozan: **Ulus-Devlet**, İstanbul, Onikilevha Yayınları, 2013.
- Ertan, Temuçin: *“Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi**

- Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 62, Ankara, 2018, s.39-84.
- Fesenko, Yekaterina.: **Ruskaya Literatura 19. veka v Poiskah Geroya**, Moskva, Akademiçeski Proekt, 2013.
- Franklin, Simon: **Natsionalnaya identičnost v russkoy kulture**, Moskva, Rosspen, 2014.
- Gabov, Grigoryeviç: **Obşestvenno-politiçeskie i filosofskie vzglyady dekabristov**, Moskva, Gosudartvennoe İzd. Politiçeskoy Literaturı, 1954.
- Galaktionov,A., Nikandrov, P. **Russkaya Filosofiya IX-XIX.**, Leningrad, İzd. Leningradskogo Universiteta, 1989.
- Gavrilçenko, Oksana: *“Ponyatie i zakonnosti v tragedii A.S. Puşkina “Boris Godunov”*, **Vestnik Rudin Seriya Literaturovedenie, Jurnalistika**, Moskva, 2017, s. 398-407.
- Gellner, Ernest **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Günay Göksu Özdoğan vd., İstanbul, Hil Yayınları, 2013.
- Giddens, Anthony: **Modernite ve Bireysel-Kimlik**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say Yayınları, 2014.
- Gogol, Nikolay Vasilyeviç: **Sobranie Soçineni V Vosmi Tomah**, Cilt 7, Moskva, İzd. Pravda, 1984.
- Gorodetski, Boris Pavloviç: **Lirika Puşkina**, Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1962.
- Gorohov, Pavel: *“Filosofiya İstorii A.S. Puşkina”*, **Vestnik OGU**, No:7, Orenburg, 2013, s. 96-105.
- Grossman, Leonid: **Puşkin**, Moskva, İzd. Molodaya Gvardiya, 1958.
- Gukovski, Grigori: **Puşkin i problemi realistiçeskogo stilya**, Moskva, Gsdt. İzd. Hudojestvennoy Literaturı, 1957.
- Gumilev, Lev: **Ot Rusi do Rossii**, Moskva, Ayris Press, 2016.
- Gruşkin, A.İ.: *“Roslavlev”*, **Puşkin: Vremennik Puşkinskoy Komissii**, Sayı 6, Moskva, İzd. Akademii Nauk SSSR, 1941, s. 323-337.
- Gündüz, Şinasi: **Hristiyanlık**, İstanbul, İsam Yayınları, 2018.
- Gürkan, Ülker: *“Montesquieu ve Kanunların Ruhu”*, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 40, Sayı 1-4, Ankara, 1988, s..17-18.

- Hayes, Carlton : **Milliyetçilik: Bir Din**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- Hroch, Miroslav: **Avrupa’da Milli Uyanış**, Çev. Simten Coşar vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- İlyin, Vladimir: “*Tserkovniy raskol i russkiy pravoslavniy traditsionalizm*”, **İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Barnaul, 2015. s. 128-132.
- İnanır, Emine: “*A.S. Puşkin i vostok. Mifi i realnost*”, **Boldinskie Çtenie 2020**, Novgorod, 2020, s.62-70.
- “*A.S.Puşkin’in Yapıtlarında Doğu İmgesinden Türk İmgesine Geçiş*”, **6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, No:2, Ankara, 2009, s. 781-788.
- **I. Petro ve II. Katerina’nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı**, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2008.
- “*Prosvetitskaya politika i yazikovye programmi v epohu Yekaterini II v kulturno-istoričeskom kontekste*”, **Yazikot i kulturata sostoybi i predizvitsi**, Skopje, 2019, s. 87-95.
- **Rusların Gözüyle İstanbul**, İstanbul, Kitabevi, 2013.
- **Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kara-Murza, Aleksey: “*Poema “Medniy Vsadnik” A.S. Puşkina: Politiko-Filosofskit Protrtsii*”, **Filosofski Jurnal**, C.9, No:2, Moskov, 2016, s. 54-65.
- Karamzin, Nikolay: **Predaniya vekov**, Moskva, İzd. Pravda, 1987.
- Kedourie, Elie: **Avrupa’da Milliyetçilik**, Çeviren Haluk Timurtaş, İstanbul, Köprü Kitap, 2017.
- Kemaloğlu, İlyas: **Altın Orda Ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2015.
- Kluçevski Vasili, **Russkaya İstoriya**, Moskva, Olma Press, 2005
- Kojinov, Vadim: **O Russkom natsionalnom soznanii**, Moskva, Aalgoritm, 2002

- Komar, Natalya: “*Semeynie Tsennotsi v Romane A.S. Puškina “Kapitanskaya Dočka”*”, **Vestnik Novgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No: 84, Novgorod, 2015, s. 38-42.
- Kohn, Hans: **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Agah Oktay Güner, Ankara, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.
- Korkmaz, Vişne: **Beka-Doğa Rus İdesi ve Rus İdeali Senfonik Kişilik**, İstanbul, Alev Yayınları, 2006.
- Kornilov, Aleksandr: **Kurs İstorii Rossii XIX Veka**, Moskva, Vısçaya Şkola, 1993.
- Korovin, Valentin, Prokofyev, Nikolay: **İstoriya Russkoy Literaturı 19. Veka**, Moskva, Vlados, 2005.
- Koşelev, Vyacheslav: **Puşkin: istoriya i predanie**, Peterburg, Akademiçeski proekt, 2000.
- Krementsov, Leonid: **Russkaya Literatura XIX Veka 1801-1850**, Moskva, Nauka-Flinta, 2011.
- Kubikov, İvan: “*Obşestvenniy Smisl Povesti ‘Dubrovski’*”, **Puşkin Sbornik Vtoroy**, Moskva, Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1930, s. 81-109.
- Kuleşov, Vasili : **Puşkin**, Çev. Birsen Karaca, İstanbul, Multilingual, 2000.
- Kurkina, Tatyana: “*Greh V Tragedii A.S. Puškina “Boris Godunov”*”, **Lingvistika İ Mejkulturnaya Kommunikatsiya**, Voronej, 2014. s. 80-85.
- Kutuzov, Boris **Tserkovnaya “Reforma” XVII veka**, Moskva, Tri-L, 2003
- Lebedev, Yuri: **İstoriya Russkoy Literaturı Xix. Veka**, Moskva, Prosveşenie, 2007.
- Lihaçev, Dmitri: **Zametki o Russkom**, Moskva, Azbuka-Attikus, 2014.
- Lipič, Tamara: “*Slavyanofilstvo İ Zapadniçectvo: Kontseptualnaya Oppozitsiya Doktorinam Klassiçeskoj Nemetskoj İdealistiçeskoj Filosofii*”, **Nauçnie Vedomosti**, C. 13, No 14, Belgorod, 2010, s. 5-17.
- Lojkova, Tatyana: “*Dialektika Haraktera i Obstiyatelstva v Romane A.S. Puškina “Kapitanskaya Dočka”*”, **Filologičeski**

- Klass**, No:4, İzd. Uralski Gosudarstbenniy Pedagogiçeski Universitet, Ural, 2013, s. 37-45.
- Lotman, Yuri : **Puşkin (Biografiya pisatelya, stati i zametki, “Yevgeni Onegin” Kommentarii)**, Peterburg, İskusstvo- St. Peterburg, 1995
- Makogonenko, Georgi: **Tvorçestvo A.S. Puşkina**, Leningrad, Hudojestvennaya Literatura, 1974.
- Mann, Yuri: **Russkaya literatura 19. veka epoha romantizma**, Moskva, Rossiyski Gosudarstvennıy Gumanitarnıy Universitet, 2007.
- Martin, Maykl Dennis: *“Vzglyaz puşkina na istoriyu”*, **Magister Dixit**, Sibirya, 2014, s. 160-165.
- Massie, Robert: **Büyük Petro**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019,
- Mavrodin, Vladimir: **Rojdenie Novoy Rossii**, Leningrad, İzd. Leningradskogo Universiteta, 1988.
- Melnikova, Lubov: **Russkaya pravoslavnaya tserkov v oteçestvennoy voyne 1812 goda**, İzdanie Sretenskogo Monastırıya, 2002.
- Meriç, Cemil: **Mağaradakiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014
- Nestor: **Povest vremennıh let**, Çev. D.S. Lihaçev, O.V. Tvorogov, Peterburg, Vita Nova, 2012.
- Nikolayev, Pyotr: **1812 god v jizni Puşkina**, Moskva, İPO U Nikitinskih vorot, 2018.
- Odoyevski, Vladimir: **Russkie Noçi**, Leningrad, İzd. Nauka, 1975.
- Olçay, Türkan: **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003.
- **Ruskaya literatura pervoy polovini XIX. veka**, Çantay, İstanbul, 2013.
- Orkunoglu, Yener: **Marksizim, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Orlov, A.S. Geogriev, V.A. **İstoriya Rossii**, Moskva, Prospekt, 2006.
- Geogrieva, :
Özkırımlı, Umut: **Milliyetçilik Kuramları “Eleştirel Bir Bakış”**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015.

- Pantin, Vladimir: *“İstoriçeskaya rol Rossii: mejdu zapadnom i vostokom, İstoriya i sovremennost*, No:2, Moskva, 2012, s.93-112.
- Pavlov, Vasili: **Tri veka poiska istini russki raskol vii. veka**, Moskva, Daşkova İ K, 2015.
- Petrulina, Nina: **Proza Puşkina**, Leningraz, İzd. Nauka, 1987.
- Petrov, Sergey: *“Hudojestvennaya Proza Puşkina”*, **A.S. Puşkin, Sobranie soçineni**, C. 5, Moskva, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, 1960.
- Polyantseva, Agniya: *“‘Simfoniya’ vlastey v vizantii i Rossii kak preemnitsı vizantiyskoy İmperii”*, **Nauçni jurnal kubgau**, Kuban, 2016, s.1-17.
- Puşkarev, Sergey: **Rossiya v XIX veke**, New-York, İzdatelstvo imeni Çehova, 1956.
- Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç: **Boris Godunov**, Çev. Özcan Özer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- **Bütün Öyküler, Bütün Romanlar**, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2009.
- **Poemalar**, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- **Pugaçev İsyanın Tarihi**, Çev. Rana Çakıröz, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- **Rossiya! Vstan i vosvişaysya!**, Moskva, Institut russkoy tsivilizatsii rodnaya strana, 2013.
- **Ruslan ve Ludmila**, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- **Seviyordum Sizi Seçme Şiirler**, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, İş Kültür Yayınları, 2010.
- **Sobranie Soçinenii V Desyati Tomah**, Cilt 4., Moskva, Gosudarstvennoe İzd. Hudojestvennoy Literaturı, 1960.
- **Sobranie Soçinenii v desyati tomah**, Moskva, Gosd. İzd. Hudojestvennoy Literaturı 1959.

- **Yevgeni Onegin**, Çev. Azer Yaran, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Renan, Ernest: **Ulus Nedir?**, Çev. Gökçe Yavaş, İstanbul, Pinhan Yayıncılık,
- Rıbakov, Boris: **Kievskaya Rus i russkie knyajestva XII-XIII vv.**, Moskva, İzd. "Nauka", 1982.
- **Yazıçestvo drevney rusi**, Moskva, Nauka, 1987.
- Rousseau, Jean- Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Rozanov, Vasili: **Narodnaya duşa i sila natsionalnosti**, Moskva, Institut russkoy tsivilizatsii, 2012.
- Russ, Jacqueline: **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 2019.
- Saraeva, Elena: *"Razmışleniya P.Ya. Çaadayeva O Sudbe Rossii"*, **Yaroslavski Pedagogičeski Vestnik**, C. 1, No:4, Yaroslav, Gumanitarnie Nauki, 2014, s. 17-26.
- Schulze, Hagen: **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2005.
- Sinyavina, Vladimirovna: **İstoriya russkoy kulturi**, Moskva, İnfra, 2016.
- Smith, Anthony : **Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Sokurova, Olga: *"Razmışleniya A.S. Puşkina Ob İstoričeskoj Sudbe Rossii V Poeme "Medny Vsadnik"*, **Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta**, Peterburg, 2009, s. 295-302.
- Somov, Orest: **O Romantičeskoj Poezii. Opıt V Treh Statyah**, Peterburg, Tipografiya İmperatorskogo Vospitatelnogo Doma, 1823.
- Sidyakov, Lev: *"Puşkin İ Razvetie Russkoy Povesti V Naçale 30-H Godov 19. Veka"*, **Puşkin İssledovaniya i Materialı**, Cilt 3, Moskva, Akademii Nauk, 1960, s. 193-217.
- Surat, İrina; Boçarov, Sergey: **Puşkin kratki oçerk jizni i tvorčestva**, Moskva, Yazıki slavyanskoy kulturi, 2002.
- Şahmatov, Aleksey: *"Drevyeyşie sudbi russkogo plemeni"*, **Russkiy Narod Terminologiya, İssledovaniya, Analiz**,

- Moskva, Kuçkovo Pole Poligrafiçeskiye Resursı, 2001, s.9-67.
- Şpilevaya, Galina, Bahmeteva Aleksandra, “*Kontseptsiya İstoriçeskogo Romana A.S. Puşkina İ M.N. Zakoskina: O Poetike Klassiçeskogo İ Belletristiçeskogo Proizvedenii*”, **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Tomsk, 2017, s. 72-77.
- Tanilli, Server: **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2012.
- Taşkın, Ali, Becermen, Metin: **Felsefe Tarihi II. Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, Bursa Sentez Yayıncılık, 2013.
- Tınyanov, Yuri: **Puşkin i ego sovremenniki**, Moskva, Nauka, 1968.
- Titov, Vladimir : **Pravoslavie**, Moskva, Politiçeskaya Literatura, 1967.
- Tomaşevski, Boris: **Puşkin**, C.2., Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1961.
- **Puşkin i rodina**, Moskva, İzd. Akademiya Nauk, 1941.
- Troitski, Nikolay: **Aleksandr I i Napoleon**, Moskva, Vıssaya Şkola, 1994.
- Trubetskoy, Nikolay: **Nasledie Çingizhana**, Peterburg, İzd. “Lan”, 2013.
- Tsurikov, Vladimir: “*O Neodnopyaçnom Haraktere Vliyaniya Pravoslaviya Na Russkuyu Mentalnost*”, **Russki Gumanitarnıy Jurnal**, Cilt 2, No:5, Kostroma, 2013, s. 418-419.
- Tsvetkova, Marina: “*Obrazı Pomeşnikov-Anglomanov v Russkoy Litearature XIX. Veka*”, **Vestnik Permskogo Universiteta**, Perm, 2015. s. 106-111.
- Uspenski, Boris: **Tsar i Patriarh Harizma Vlasti v Rossii**, Şkola Yaziki Russkoy Kulturu, Moskva, 1998.
- Uzelli, Gönül: **I.Petro Döneminde Sanat**, İstanbul, Çantay, 2004.
- “*1917’ye Kadar Rus Tiyatrosuna Genel Bir Bakış*”, **Tobav Sanat**, Sayı 2, İstanbul, 1996, s. 60-62.
- **Slav Mitolojisi İnanışlar ve Söylenceler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

- “*Tiyatro Yazarı Olarak Aleksandr Sergeyeviç Puşkin*”, **Prof. Dr. Altan Aykut’a Armağan**, İstanbul, Çeviribilim Yayınları, 2016, s. 409-427.
- Vernadsky George: **Moğollar ve Ruslar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2015.
- Verşinina, Natalya: *1812 God İ Filosoifiya Vremeni V Romane A.S. Puşkina “Roslavlev”*, **Mihaylovskaya Puşkiniana** C. 5, Seltso Mihaylovskie Puşkinski Zapovednik, 2013, s. 117-123.
- Volkov, Vladimir, Voronin, Vsevolod, Gorski, Vladimir.: **Voennaya İstoriya Rossii S Drevneyşih Vremen Do Kontsa 19 Veka**, Moskva, Mpgu, 2012.
- Yevlampiyev, İgor: **İstoriya Russkoy filosofii**, Moskva, Vıskaya Şkola, 2002.
- Yücel, Mualla Uydu: **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Zababurova, Nina: “Roslavlev” A.S. Puşkina: Diskussiya O Patrotizme İ “Frantsuzkie” Personaji **Nauçmaya Mısl Kavkaza**, No:2, Rostov na Donu, 2012, s.323-337.
- Zaiçkin İvan, Poçkayev İvan, **Russkaya İstoriya**, Moskva, Mısl, 1992.
- Zamaleev, Aleksandr: **İstoriya oteçestvennoy kulturi**, Moskva, Rurayt, 2016.
- Zapadov, Aleksandr: **Russkaya jurnalistika XVIII. veka**, Moskva, İzdatelstvo nauka, 1964.
- Zorina, Yaroslava: “*Otrajenie Slavyanskoy Kulturi İ Traditsii V Onomastiçeskom Prostranstve Poemi A.S. Puşkina “Ruslan İ Ludmila”*”, **Vestnik Çerepovetskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, , No:2, Çerepovtsk, 2013, s.73-76.
- Walicki, Andrzej: **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanma’dan Marksizme**, Çev. Alaeddin Şenel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

E-KAYNAKÇA

- Belinski, Vissarion: “*Statya sedmaya poemı Tsıgani, Poltova, Graf Nulin*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0180.shtml, 13 Eylül 2018.
-
- “*Russkaya literatura v 1841 godu*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_1841.shtml, 14 Nisan 2018.
-
- “*Stati o narodnoy poezii*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0420.shtml, 18 Eylül 2019.
-
- Statya Shestaya Poemi Ruslan i Ludmila, Kavkazski Plennik, Bahçesarayski Fontan, Bratya-Razboyniki*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0170.shtml, 10 Kasım 2017.
- Bondi, Sergey Mihayloviç: “*Medny vsadnik*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/02comm/0795.htm>, 5 Kasım 2018.
- Frank, Semyon: “*Puşkin ob otnoşeniyah mejdu Rossiei i Evropoy*”, (Çevrimiçi), <http://pushkin.niv.ru/pushkin/articles/frank/rossiya-evropa.htm>, 20 Mayıs 2017.
- Gumilyev, Lev: “*Menya nazyvayut yevraziytsem*”, (Çevrimiçi), <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article111.htm>, 15 Eylül 2020
- Karamzin, Nikolay: “*Zapiska o drevney i novoy Rossii v ee političeskom i grajdanskom otnoşeniyah*”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/k/karamzin_n_m/text_0120.shtml, 10 Eylül 2019.
- Lapkina, Galina: *K İstorii Sozdaniya “Arapa Petra Velikogo”*, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/is2/is2-293-.htm?cmd=p>, 10 Nisan 2019.

- Petrov, Sergey: “*Hudojestvennaya Proza Puškina*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/03articles/05prose.htm>, 23 Mayıs 2019.
- Puşkin, Aleksandr: “*A.S. Puşkin “Litsiniyu”*”, (Çevrimiçi), <https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/01lyceum/0002.htm>, 25 Eylül 2019.
- “*Bogatırski epos russkogo naroda*”, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/byliny/texts/rf1/rf1-005-.htm?cmd=p>, 22 Eylül 2018.
- “*Dubrovski primeçaniya*”, (Çevrimiçi), <http://pushkin-lit.ru/pushkin/text/dubrovskij/dubrovskij-primechaniya.htm>, 13 Mart 2019.
- “*Kinjal*”, (Çevrimiçi), http://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0217_22/1821/0098.htm, 12 Nisan 2018.
- “*Özgürlük*”, (Çevrimiçi), <https://www.ateslekarsilikveren.com/2014/11/ozgurluk.html>, 15 Ağustos 2018.
- “*Pered grobnitseyu svyatoy*”, (Çevrimiçi) https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0423_36/1831/0563.htm, 10 Ekim 2019.
- “*Sakzki-Noel*”, (Çevrimiçi), https://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0217_22/1818/0034.htm, 10 Kasım 2018
- Selivanov, Fyodr: “*Poltova*” *Puşkina İ Janr Romantişesкой Poemı*, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/im4/im4-154-.htm?cmd=p>, 10 Ekim 2019.
- Shvets, Yuri: “*O priçine konservativno-ohranitelnogo haraktera politiki Nikolay I.*”, (Çevrimiçi), <https://cyberleninka.ru/article/n/o-prichine-konservativno-ohranitelnogo-haraktera-politiki-nikolaya-i>, 13 Mart 2018.
- Sokolov, Aleksandr: “*Poltova*” *Puşkina İ Janr Romantişesкой Poemı*, (Çevrimiçi), <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/im4/im4-154-.htm?cmd=p>, 10 Ekim 2019.
- Strahov, Nikolay: “*Zametki O Puşkine İ Drugih Poetah*”, (Çevrimiçi),

http://az.lib.ru/s/strahow_n_n/text_0090.shtml,
15 Kasım 2019.

Venevitinov, Dmitri:

“*O sostoyanii prosveşeniya v Rossii*”, (Çevrimiçi),
http://az.lib.ru/w/wenewitinow_d_w/text_1826_o_sostoyanii_prosveshenia_v_rossii.shtml, 10
Eylül 2019.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Sapanca\ Sakarya’da doğan İren Dilara Kongaz, 2003 yılında Göztepe İlköğretim Okulu’ndan, 2007 yılında ise Fenerbahçe Lisesi’nden mezun olup, 2007-2008 Eğitim Öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı lisans programında eğitimine başlamıştır. Rus Dili ve Edebiyatı Lisans Programının yanı sıra üniversite eğitimi sürecinde Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümünde yan dal yapıp, 2012 yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. 2012-2013 Eğitim Öğretim yılında İ.Ü. Slav Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisansına başlayan Kongaz, 2014 yılında Danışmanı Prof. Dr. Gönül Uzelli’nin yürüttüğü “N.V. Gogol Dramaturjisinde M. Şepkin Etkisi” tezi ile mezun olmuş, aynı yıl doktora programına başlamıştır.

2016 yılında İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü bünyesinde gerçekleştirilen “Uluslararası Sanal Forum 2016: Jeo Kültürel Alanda İnsani Yaklaşımlar” adlı uluslararası sempozyuma “N.V. Gogol Müfettiş Adlı Oyununa M.S. Şepkin Etkisi” bildirisi ile katılmıştır. 2018 yılında ise Navisalvia Sina Kabaagaç’ı Anma toplantısına “Karanlık Çağın Işığı: A.S. Puşkin”, “Birinci Dünya Savaşının 100. Yılında Savaş ve Toplum ‘Eve Dönen Asker’” adlı sempozyuma “L.N. Tolstoy’un ‘Savaş ve Barış’ Adlı Eserinde 1812 Vatan Savaşı ve Rus Milliyetçiliği” bildirilerini sunmuştur. Kasım 2018 tarihinde Ankara’da gerçekleşen “V. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu”nda “Edebiyatın Penceresinde Rus Milliyetçiliği: ‘A.S. Puşkin’in Yevgeni Onegin’i” adlı bildirisi ile katılmıştır.

2013 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görevine başlayan Kongaz, halen görevine devam etmektedir.